STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
NUMISMATICĂ

SERIE NOUĂ

VOLUMUL XV-XVII
(XXVII-XXIX)
2024-2026

STUDIES AND RESEARCHES
IN
N U M I S M A T I C S

ÉTUDES ET RECHERCHES
DE
N U M I S M A T I Q U E

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ȘI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ

SERIE NOUĂ

VOLUMUL XV-XVII (XXVII-XXIX)

2024-2026

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI

2026

COMITETUL DE REDACȚIE

AUREL VÎLCU, redactor responsabil
THEODOR ISVORANU, redactor responsabil adjunct
MARIUS BLASKÓ, MIHAI DIMA, EMANUEL VIOREL PETAC,
DAN PÎRVULESCU şi GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, membri

COLEGIUL DE REDACȚIE

RADU ARDEVAN; ANA BOLDUREANU; IONEL CÂNDEA, m.c. al Academiei Române; GABRIEL CUSTUREA; GEORGES DEPEYROT; CONSTANTIN C. PETOLESCU, m.c. al Academiei Române; acad. VICTOR SPINEI

DANA COSTIN, redactor

ADRIAN MIRCEA DOBRE, redactor Editura Academiei Române

OFELIA COȘMAN, tehnoredactor

Orice comandă va fi adresată la:
EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România: Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro

S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L., str. Ziduri vii, nr. 5, bl. B 18, scara 1, apartament 44, sector 1, Bucureşti, tel. 4021-3124801, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro

S.C. ORION PRESS IMPEX S.R.L., str. Băiculeşti, nr. 23, bl. E9, scara D , ap. 147, camera 1, sector 1, Bucureşti, tel. 4021-2106787, e-mail: office@orionpress.ro

S.C. CRIS MEDIA PRESS S.R.L., bld. Gheorghe Duca, nr. 10-22, sector 1, Bucureşti, tel. 0722.333.405, e-mail: office.crismedia@gmail.com

S.C. DEREX COM S.R.L., Aleea Țebea, nr. 2B, sector 4, București, tel. 0726258546, e-mail: derex_com@yahoo.com

S.C. SORIRORI SOLUTIONS S.R.L., bd. Republicii, nr. 25, Târgu Jiu, cod poştal 210152, județul Gorj, tel. 004 0765 262 077, 004 0765 166 433, e-mail: sorin.costreie@sorirori.ro, rosana.guta@sorirori.ro

S.C. TOP SEVEN BEST S.R.L., str. Morii, nr. 41, Clinceni, jud. Ilfov, tel. 0787 818 706, e-mail: office@abonamente-presa.ro

Adresa redacției:
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, str Henri Coandă nr. 11, 010667 Bucureşti, Tel./Fax 4021 212 88 62, E-mail : redactie_iab@yahoo.com; aurelvilcu@yahoo.com

© 2026, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
www.ear.ro

Sumar – Sommaire

I. STUDII ŞI CERCETĂRI – ÉTUDES ET RECHERCHES

A. NUMISMATICĂ – NUMISMATIQUE

AUREL VÎLCU, Monede olbiene din secolul al V-lea a. Chr. descoperite la Histria – Olbian coins from the 5th century BC discovered at Histria 7

MIHAI DIMA, GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, Monede histriene de argint din tezaurul de la Enisala (com. Sarichioi, jud. Tulcea) – Silver coins of Istros from the Enisala hoard (Sarichioi commune, Tulcea County) 13

GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, ADAM RABINOWITZ, New Greek, Macedonian and Roman coin discoveries from the "Platou Est" sector at Histria (Romania) 23

IONUȚ BADEA, O colecție particulară de monede emise de cetatea Histria – Coins of Istros (Histria) from a private collection 49

ANA-MARIA BALTĂ, Noi considerații asupra monedelor cu revers tip poartă de oraș din Moesia Inferior emise în timpul lui Gordian al III-lea (238-244) – New considerations on the coins with city-gate reverse issued in Moesia Inferior during the reign of Gordian III (AD 238-244) 63

EUGEN NICOLAE, Despre ornamentul islamic „nodul fericirii" și originea puterii sale apotropaice 75

EUGEN NICOLAE, „Sindromul Poienești". Un bilanț moldovenesc și perspectiva unui dosar muntenesc 87

LILIA DERGACIOVA, An extraordinary hoard from the first quarter of the 15th century. Contributions to the Moldavian currency system during the reign of Alexander I (1399/1400-1432). With an appendix by ROMAN CROITOR, Sturgeons in medieval Moldova 101

B. METROLOGIE – MÉTROLOGIE

GABRIEL CUSTUREA, Ponduri antice descoperite în Dobrogea – Ancient weights discovered in Dobruja 129

II. DISCUŢII ŞI NOTE – DISCUSSIONS ET NOTES

ANA-MARIA BALTĂ, IONUȚ BADEA, Un lot de monede emise de cetatea Nicopolis ad Istrum între 193 și 222 p. Chr. – An assemblage of coins struck by Nicopolis ad Istrum between AD 193 and 222 133

DOREL BĂLĂIȚĂ, Jetoanele societăţii anonime miniere „Lignitul" – The tokens issued by the "Lignitul" mining joint-stock company 139

III. DESCOPERIRI MONETARE – DÉCOUVERTES MONÉTAIRES

THEODOR ISVORANU, SEBASTIAN MATEI, Tezaurul de denari romani republicani descoperit la Săsenii pe Vale, jud. Buzău – The hoard of Roman Republican denarii discovered at Săsenii pe Vale, Buzău County 151

MIHAI DIMA, GABRIEL MIRCEA TALMAȚCHI, Un tezaur monetar de la mijlocul secolului al II-lea p. Chr. descoperit la Durostorum – A coin hoard from the middle of the 2nd century A.D. found at Durostorum 163
MIHAI DIMA, ALIN FRÎNCULEASA, Monede romane descoperite la Urlați, jud. Prahova – Roman coins found in Urlaţi, Prahova County..... 177
MARIUS BLASKÓ, Monedele ungureşti din necropola medievală de la Buftea-La Cârna/Mănești (secolele XIV – XVII) – Hungarian coins from the medieval necropolis at Buftea-La Cârna/Mănești (14th – 17th centuries)..... 189
VIOREL M. BUTNARIU, Tezaurul monetar descoperit la Târgu Ocna – „Dealul Cândea". Addenda et corrigenda – The coin hoard discovered at Târgu Ocna – „Dealul Cândea". Addenda et corrigenda..... 199

IV. NECROLOG – NÉCROLOGIE

ANA BOLDUREANU, *In memoriam* Eugen Nicolae..... 213

ABREVIERI – ABBRÉVIATIONS 227

I. STUDII ŞI CERCETĂRI
A. NUMISMATICĂ

Monede olbiene din secolul al V-lea a. Chr. descoperite la Histria

Aurel VÎLCU*

În cursul unui sondaj efectuat în anul 2003 la Histria, în sectorul BTG (Basilica din faţa turnului G al zidului de incintă roman târziu) au fost descoperite mai multe materiale, printre care și două monede olbiene din metal comun[1]. Secțiunea deschisă la nord de basilică, în imediata sa apropiere, avea drept scop lămurirea funcţionalităţii construcţiei arhaice, identificată în S1 (a doua jumătate a secolului al VI-lea a.Chr. – începutul secolului al V-lea a.Chr.)[2]. Din punct de vedere cronologic, s-a constatat că primul nivel, aşezat direct pe stâncă, aparţine celei de-a doua jumătăţi a secolului al VI-lea a. Chr., cu fragmente de boluri decorate cu rozete din puncte, cu ochi, cupe grec-orientale cu decor cu filete şi benzi, cupe Droop şi Kassel, fragmente de vase cu figuri negre[3]. Monedele au fost recuperate din următorul strat de pământ amestecat cu granule de arsură și fragmente de vase, cele mai recente aparţinând mijlocului secolului al V-lea. Ambele monede, de greutăți diferite, au pe avers capul Medusei și pe revers roată cu patru spițe, fiind realizate prin turnare:

Olbia
Av. Capul Medusei din față, cu limbă.
Rv. Roată cu patru spițe. Legenda APIX.
1. AE 24,89 g; 50 mm. S3, □ 5, -1,84 m.
SNG Rusia 403-406, anii c. 450-425; Frolova, Abramzon 2005, p. 47, grupa A, nr. 163-166, anii 500-450; SNG Black Sea 386, sf. secolului al V-lea – secolul al IV-lea a. Chr.

Av. Ca mai sus, dar fără limbă.
Rv. Ca mai sus.
2. AE 9,02 g; 33 mm. S3, □ 5, -1,77 m.
SNG Rusia 419-420, 422-423, anii c. 450-425; Frolova, Abramzon 2005, p. 48, grupa B, nr. 177-178, 180-181, anii 500-450; SNG Black Sea 387-389, sf. secolului al V-lea – secolul al IV-lea a. Chr.

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române; e-mail: aurelvilcu@yahoo.com

[1] Monedele descoperite în timpul cercetărilor efectuate în anii 2002 și 2003 ne-au fost aduse spre identificare de regretata Catrinel Domăneanţu.

[2] Catrinel Domăneanţu, *Istria, com. Istria, jud. Constanţa [Histria]. Sector BTG*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 2003*, Bucureşti, 2004, p. 159-160.

[3] *Ibidem*.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), Bucureşti, 2026, p. 7-11.

Datarea monedelor olbiene cu Medusa pe avers și roată cu patru spițe însoțită de legenda APIX pe revers rămâne încă subiect de discuție, o cronologie absolută fiind imposibil de stabilit în acest stadiu al cercetării. În urma studierii materialului numismatic, s-a propus al treilea sfert al secolului al V-lea[4], prima jumătate a secolului al V-lea[5] sau un interval mai larg care cuprinde sfârșitul secolului al V-lea și veacul următor[6], ultima ipoteză fiind însă greu de argumentat. Sondajul efectuat la Histria în anul 2003 aduce date noi privind cronologia acestor emisiuni monetare, autorii cercetărilor precizând că ambele monede provin din același context cu fragmente de vase, dintre care cele mai recente au fost datate la mijlocul secolului al V-lea a. Chr. Astfel apare un reper cronologic important care sugerează că monedele olbiene cu Medusa pe avers și roată cu patru spițe însoțită de legenda APIX pe revers erau deja în circulație la mijlocul secolului al V-lea a. Chr. Prezența pieselor olbiene din această categorie este certificată de încă un exemplar ce cântărește 18,31 g și care provine din săpăturile mai vechi, din păcate însă fără un context clar[7]. Emisiunile olbiene din perioada autonomiei sunt rare la Histria, în afară de cele trei exemplare cu Medusa, fiind recuperată în anul 1957 o altă piesă, mai târzie, cu zeu fluvial pe avers[8]. Apărute la Histria la mijlocul secolului al V-lea a. Chr., monedele olbiene arhaice cu Medusa par să fi circulat în aceeași perioadă cu emisiunile locale din bronz, cu roată[9]. Ambele categorii monetare nu sunt cele mai vechi semnalate în orașul pontic întemeiat în secolul al VII-lea a. Chr. de coloniștii milesieni. Cercetările efectuate în anul 1955 au scos la lumină în sectorul X o piesă arhaică din metal prețios, hekte de electrum (o șesime dintr-un stater), bătută de Cyzic[10]. Moneda, cu o greutate de 2,63 g, are pe avers doi toni suprapuși, unul către stânga și celălalt spre dreapta și pe revers un pătrat incus. Cronologia este dificil de stabilit, materialele recoltate din zona în care a fost descoperită fiind datate în secolul al VI-lea a. Chr. Prin analogie cu alte piese cyzicene publicate recent, moneda descoperită la Histria ar putea fi datată mai degrabă în prima parte a secolului al VI-lea a. Chr., fiind cea mai veche recuperată în cursul cercetărilor întreprinse din 1914 până în prezent. În țara noastră, literatura numismatică a reținut alte două descoperiri de stateri de electrum emiși de Cyzic: tezaurele de la Galați[11] și Cuzgun (Ion Corvin), jud. Constanța[12]. Tezaurele au fost considerate multă vreme dovezi importante care atestau circulația monedei cyzicene de electrum în zona Dunării de Jos, însă date noi au pus sub semnul îndoielii ambele descoperiri[13]. În privința așa-zisului tezaur descoperit la Galați, importante clarificări privind locul de descoperire au fost

---

[4] P.O. Karyshkovskiĭ, *Monety Ol'vii*, Kiev, 1988, p. 43-45. O discuție asupra datării la J. Bodzek, *Olbian "asses" in the collection of the National Museum in Cracow. Supplement*, Studies in Ancient Art and Civilization, 10, 2007, p. 64, care propune extinderea perioadei de batere la c. 450 - 420/410.

[5] N.A. Frolova, M.G. Abramzon, *Monety Ol'vii v sobranii Gosudarstvennogo Istoričeskogo Muzeja*, Moscova, 2005, p. 19 și p. 47-48.

[6] SNG Black Sea, nr. 386-389.

[7] C. Preda, H. Nubar, *Histria 3. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973, p. 138, nr. 795; C. Preda, *Descoperirea de la Murighiol (jud. Tulcea) și unele aspecte ale circulației monedelor olbiene la Dunărea de Jos*, SCN, 7, 1980, p. 38.

[8] C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 138, nr. 796.

[9] Pentru datarea emisiunilor histriene cu roată, a se vedea C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 61-64; G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă*, Cluj-Napoca, 2011, p. 333-336.

[10] C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 49 și p. 138, nr. 794; Suzana Dimitriu, *O monedă divizionară din Cyzic, la Histria*, SCIV, 8, 1957, 1-4, p. 103, datată în secolele VI-V a. Chr.; A. Vîlcu, Th. Isvoranu, E. Nicolae, *Les monnaies d'or de l'Institut d'Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006, p. 12 și p. 69, nr. 82, datată în secolele VII-VI a. Chr.

[11] O discuție la Suzana Dimitriu, *op. cit.*, p. 103-111; C. Preda, *În legătură cu circulația staterilor din Cyzic la Dunărea de Jos*, Pontica, 7, 1974, p. 139-146.

[12] C. Moisil, *Monete și tezaure monetare găsite în România și în Ținuturile românești învecinate*, BSNR, 10, 1913, p. 63, nr. 23; C. Preda, *op. cit.*, p. 140.

[13] Asupra circulației staterilor bătuți de Cyzic vezi Suzana Dimitriu, *op. cit.*, p. 103-111; C. Preda, *op.cit*., p. 139-146.

efectuate cu prilejul publicării în anul 2006 a staterilor de Cyzic aflați în colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române[14]. Primele informaţii au fost publicate de Cezar Bolliac, care în anul 1869 trecea în revistă mai multe descoperiri monetare din România, printre care se făcea referire şi la 15 stateri de Cyzic, dar fără a preciza localitatea în care au fost găsiţi[15]. Bazându-se pe semnalarea lui Cezar Bolliac din 1869, Grigore Tocilescu preciza un deceniu mai târziu că 15 stateri de Cyzic ar fi fost găsiţi la Galaţi[16]. Clarificarea provenienţei staterilor din așa-zisul tezaur de la Galați, aflați în prezent în colecţia Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" al Academiei Române, a fost adusă de documente din arhiva Muzeului Naţional de Antichităţi. Potrivit acestora, staterii au fost cumpăraţi la 14 ianuarie 1869 de la un albanez din Ianina, care la rândul său le achiziționase de la un anticar din Constantinopol şi apoi le-a revândut la Bucureşti unor persoane particulare şi Muzeului Naţional de Antichităţi[17]. În lumina noilor date oferite de studierea arhivei, așa-zisul tezaur de la Galați trebuie eliminat din lista descoperirilor de stateri cyziceni din România. În privința descoperirii de la Cuzgun (Ion Corvin), jud. Constanța, cercetări recente au arătat că apartenența unor stateri cyziceni din electrum la tezaur este improbabilă[18]. Pentru zona Dunării de Jos, certă rămâne descoperirea în anul 1967 a tezaurului de stateri cyziceni de la Orlovka (Ukraina)[19], localitate aflată pe malul de nord al fluviului, în dreptul orașului Isaccea.

Printre monedele timpurii semnalate la Dunărea de Jos, în afară de emisiunile cyzicene, literatura numismatică a reținut și emisiunile din metal comun ale Olbiei care, așa cum era de așteptat, sunt concentrate mai ales în zona nord-pontică, dar nu lipsesc din regiunile vest-pontice, fiind semnalate îndeosebi în orașele grecești, dar și în așezările din teritoriu. În Dobrogea, în afară de exemplarele descoperite la Histria și trecute în revistă mai sus, din seria de emisiuni olbiene arhaice cu capul Medusei pe avers, dar cu vultur pe delfin și legenda APIX pe revers, a fost semnalată în anul 1925 de Vasile Pârvan o piesă de 98 g aflată într-o colecție particulară[20]. Potrivit deținătorului, moneda ar fi fost descoperită la Mahmudia (Salsovia), jud. Tulcea. Remarcăm că în privința datării emisiunilor de acest tip s-a propus intervalul 500-450 a. Chr.[21] sau c. 450-425 a. Chr.[22], la fel ca în cazul exemplarelor ce au pe revers roata cu patru spițe în loc de delfin. Cel mai probabil ambele tipuri ce au în comun capul Medusei pe avers și legenda APIX pe revers au pătruns în Dobrogea în aceeași perioadă, fiind semnalate până în prezent doar la Histria și Mahmudia.

Două monede olbiene mai târzii, din tipul cu Demetra pe avers şi vultur pe delfin pe revers și de tip zeu fluvial Boristhenes, datate în secolele IV-III a. Chr., au fost descoperite la Mangalia (Callatis), prima în anul 1946 și a doua în cursul săpăturilor efectuate în 1959, în sectorul de nord al zidului de apărare al cetății[23]. Tot de la Mangalia ar proveni o monedă olbiană din perioada autonomiei găsită în timpul

---

[14] A. Vîlcu, Th. Isvoranu, E. Nicolae, *Les monnaies d'or de l'Institut d'Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006.

[15] C. Bolliac, *Arheologia și numismatica*, Trompeta Carpaţilor, 699, 1869, apud Suzana Dimitriu, *op. cit.*, p. 104.

[16] G. Tocilescu, *Dacia* înainte *de Romani*, Bucarest, 1880, p. 496.

[17] A. Vîlcu, Th. Isvoranu, E. Nicolae, *op. cit.*, p. 11-12.

[18] A. Vîlcu, *Asupra tezaurului monetar din secolul IV a. Chr. descoperit la Cuzgun (Ion Corvin, jud. Constanța) în lumina arhivei MNA*, lucrare prezentată la *Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan"*, Bucureşti**,** 25-27 martie 2015. Rezumatul comunicării a fost publicat la Adina Boroneanț, A. Măgureanu, A. Vîlcu, *Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan"*, SCIVA, 66, 2015, nr. 1-2, p. 156.

[19] S.A. Bulatovič, *Klad kizikinov iz Orlovki*, Vestnik Drevnej Istorii, 2, 1970, p. 73-86.

[20] V. Pârvan, *Un aes grave olbien à Salsovia*, Dacia, 2, 1925, p. 420-421.

[21] N.A. Frolova, M.G. Abramzon, *Monety Ol'vii v sobranii Gosudarstvennogo Istoričeskogo Muzeja*, Moscova, 2005, p. 46-47.

[22] SNG Rusia, p. 40.

[23] C. Preda, *Descoperirea de la Murighiol (jud. Tulcea) și unele aspecte ale circulației monedelor olbiene la Dunărea de Jos*, SCN, 7, 1980, p. 38.

săpăturilor de salvare efectuate în anul 1966 pe strada Ștefan cel Mare[24] și un tezaur inedit, alcătuit din piese de nominal mic, care se afla într-o colecție particulară din Craiova[25]. Alte nouă monede olbiene, șapte din tipul cu zeu fluvial Boristhenes pe avers și arc în tolbă pe revers, una cu Demetra pe avers și vultur pe delfin pe revers și încă o piesă mai târzie cu Apollon pe avers, au fost semnalate la Murighiol, jud. Tulcea[26]. Pentru primele opt monede, datate în ultimul sfert al secolului al IV-lea a. Chr. și prima parte a veacului următor, s-a presupus că ar face parte dintr-un tezaur alcătuit din 23-24 exemplare[27]. Potrivit autorului, una dintre piesele cu zeu fluvial pe avers, bătută în a doua jumătate a secolului al III-lea a. Chr., ar fi fost din argint[28]. O piesă similară din același metal a fost recuperată din împrejurimile orașului Tulcea[29]. Din seria de bronzuri cu capul zeului fluvial pe avers, pe raza localității Sinoe, jud. Constanța, în vecinătatea cetății Istros, ar fi fost găsit un exemplar[30]. Prezența monedelor olbiene mai târzii în zona Dobrogei este atestată pe teritoriul satului Garvăn, jud. Tulcea (un exemplar cu capul lui Apollon pe avers și vultur pe delfin pe revers)[31] și la Canlia, jud. Constanța (o piesă cu capul lui Zeus pe avers)[32]. Pentru ambele descoperiri s-a precizat că provin din secolul I a. Chr., fiind emise mai degrabă după cucerirea Olbiei de către Burebista. O informație neconfirmată menționează descoperirea unei monede olbiene în nordul Dobrogei, posibil în zona Isaccei[33]. În acest stadiu al cercetării se conturează o concentrare a descoperirilor în zona de nord a Dobrogei, poate ca rezultat al prezenței negustorilor olbieni[34], și în orașele grecești Istros și Callatis, rod al legăturilor economice directe cu orașul nord-pontic.

Olbian coins from the 5th century BC discovered at Histria

ABSTRACT

In the year 2003, during archaeological excavations at Histria, two Olbian bronze coins were discovered in a layer with materials dated to the middle of the 5th century BC. Both coins have Medusa's head on the obverse and the four-spoke wheel accompanied by the legend APIX on the reverse. The finds in Dobruja of Olbian bronze coins minted during the autonomous period are discussed. Olbian bronze coins are present in Northern Dobruja and in the Greek cities of Istros and Callatis, indicating economic links with the north Pontic city.

FIGURES CAPTION

Pl. I. Olbian coins from 5th century BC discovered at Histria.

---

[24] Antoaneta Vertan, G. Custurea, *Descoperiri monetare în Dobrogea (II)*, Pontica, 13, 1980, p. 348, nr. 114.

[25] Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșeanu, A. Popescu, *Monede grecești, romane și bizantine din Dobrogea în colecția Muzeului din Brăila*, SCN, 1998, p. 89.

[26] C. Preda, *op. cit.*, p. 35-36.

[27] *Ibidem*, p. 37-38.

[28] *Ibidem*, p. 36, nr. 1.

[29] *Ibidem*, p. 38.

[30] G. Talmațchi, *Descoperiri premonetare și monetare în Dobrogea (sec. VI – I a.Chr.)*, Pontica, 35-36, 2002-2003, p. 378, nr. 197.

[31] C. Preda, *op. cit.*, p. 38.

[32] *Ibidem*, p. 39.

[33] *Ibidem*, p. 38.

[34] *Ibidem*, p. 41.

1

2

Pl. I. Monede olbiene din secolul al V-lea a. Chr. descoperite la Histria.

Monede histriene de argint din tezaurul de la Enisala (com. Sarichioi, jud. Tulcea)

Mihai DIMA[*]
și Gabriel Mircea TALMAȚCHI[**]

Deși primele informații despre tezaurul de monede histriene de argint de la Enisala au intrat în circuitul științific la scurt timp după descoperire[1], doar una dintre piesele recuperate, aflată în colecția Muzeului de Arheologie din Tulcea, a fost publicată cu toate datele necesare până acum[2]. Celelalte 36 de monede cunoscute, păstrate la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, fac obiectul articolului de față[3].

Descoperit în 1973, în punctul „Călugăra", aflat la data respectivă pe teritoriul localității 6 Martie (com. Jurilovca, jud. Tulcea)[4], tezaurul cuprindea inițial circa 126 de monede histriene de argint de tip clasic[5]. Dintre acestea, în colecția MINAC au ajuns 30 de monede de nominal mare și șase piese divizionare[6].

Toate monedele de nominal mare aparțin Grupei IV de emisiuni a cetății Istros și se încadrează în primele trei subgrupe ale acesteia[7], mai numeroase fiind cele din subgrupa III. Mai exact, în prima subgrupă intră un singur exemplar (3,33%), în cea de-a doua cinci (16,66%), iar în cea de-a treia 24 (80%). Este vorba despre emisiuni cunoscute, majoritatea printr-un număr mare de exemplare. Gradul de uzură al monedelor este foarte redus, dovadă a faptului că tezaurul a fost constituit și ascuns/pierdut la puțin timp după ce au fost emise cele mai recente dintre ele.

---

[*] Banca Națională a României; Mihai.Dima@bnro.ro
[**] Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; gtalmatchi@yahoo.com

[1] R. Ocheșeanu, *Cîteva observații privind monedele histriene de argint*, comunicare la Sesiunea Științifică a Muzeului de Arheologie Constanța, 1974; cf. Pontica, 8, 1975, p. 449.

[2] E. Oberländer-Târnoveanu, *Aspecte ale circulaţiei monedei greceşti în Dobrogea de Nord (sec. VI î.e.n. – I e.n.)*, Pontica, 11, 1978, p. 74, nr. 6.

[3] Pentru structura tezaurului, cf. M. Dima, *The silver coinage of Istros during the Hellenistic period*, Moneta 179, Wetteren, 2014, p. 50.

[4] B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie (XVII)*, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 311, nr. 23bis.

[5] Gh. Poenaru Bordea, *La diffusion des monnaies d'Istros, Callatis et Tomi du VIe au Ier siècle av. J.-C. dans leurs territoires, zones d'influence et ailleurs*, în *Presenza e funzioni della moneta nelle chorai delle colonie greche dall'Iberia al Mar Nero. Atti del XII Convegno organizzato dall'Universita "Federico II" e dal Centro Internazionale di Studi Numismatici Napoli 16-17 giugno 2000*, Roma, 2004, p. 51, nr. 43.

[6] *Ibidem*.

[7] M. Dima, *op. cit.*, p. 24-25, Tabelul I.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 13-21.

Studiul de ștanțe ne-a oferit rezultate foarte interesante, întrucât la nivelul subgrupei III am identificat legături nu numai la monede din aceeași serie, ci și la piese din serii diferite.

O primă identitate de ștanță de avers am înregistrat între două exemplare dintre cele cinci cu sigla H în câmp-dreapta și monograma Ϫ sub delfin (nr. 7-8). Celelalte cinci exemplare care au aceeași monogramă, dar nu și siglă în câmp, au fost bătute cu două ștanțe de revers (nr. 12-14, nr. 15-16), dar cu ștanțe de avers diferite.

Dacă între cele patru exemplare din varianta cu sigla H în câmp-dreapta și litera Δ sub delfin nu se înregistrează legături, unul dintre acestea (nr. 18) împarte același avers cu o piesă din prima variantă (nr. 10).

Ultimele două piese din seria H au sigla sub delfin și litera Δ în câmp, una dintre ele între coada și aripile vulturului (nr. 21), iar cealaltă între coada vulturului și delfin (nr. 22). Cu ocazia clasificării monedelor histriene de argint din Grupa IV am considerat că grupul de patru puncte vizibil sub delfin, pe reversul piesei nr. 22, ar putea avea o anumită semnificație[8]. Este posibil totuși ca acestea să reprezinte doar niște repere pentru gravarea literei H, abandonate din cauza faptului că nu erau plasate corespunzător[9].

Dintre cele patru monede cu sigla Θ în câmp-dreapta și litera Σ sub delfin, două au fost bătute cu aceleași ștanțe (nr. 24-25), a treia are același revers, dar avers diferit (nr. 26), iar cea de-a patra provine dintr-o pereche separată de ștanțe (nr. 23). Două matrițe de avers au fost folosite și pentru piese cu monograma Ϫ (nr. 12 și 14), stabilindu-se astfel o legătură directă cu seria anterioară. Amintim în acest context o monedă inedită, având sigla Θ în câmp și monograma Ϫ sub delfin, identificată recent în comerțul de antichități, care aparține unei variante neînregistrate în lucrările de referință.

Fig. 1. Tauler&Fau, E-Auction 72 (14.12.2020), lot 2014

Cea de-a cincea piesă din seria Θ prezintă grupul de litere ΔI sub delfin.

Lotul de monede de nominal mare din tezaurul de la Enisala se încheie cu trei piese din seria I, varianta cu grupul de litere ΑΓ sub delfin. Una dintre ele are sigla I între coada și aripile vulturului (nr. 28), iar celelalte două între coada vulturului și delfin (nr. 29-30), acestea din urmă fiind bătute cu aceeași ștanță de avers.

Greutatea monedelor mari este cuprinsă între 5,24 g și 6,10 g, cele mai multe încadrându-se între 5,81-5,90 g (11 exemplare). Marea majoritate a pieselor cântăresc între 5,61 g și 6,00 g (26 exemplare), cele mai ușoare (3 exemplare) sau mai grele (1 exemplar) reprezentând excepții (Fig. 2). Media generală este de 5,77 g, dar de la un grup de emisiuni la altul se înregistrează mici diferențe. Piesa din subgrupa I cântărește 5,65 g, cele cinci din subgrupa II oferă o medie de 5,67 g, iar cele 24 din subgrupa III de 5,79 g. Practic, greutatea crește invers proporțional cu timpul petrecut în circulație.

[8] *Ibidem*, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 9.

[9] Grupul de patru puncte este vizibil și pe alte piese, ceea ce indică faptul că acestea se găseau pe ștanță.

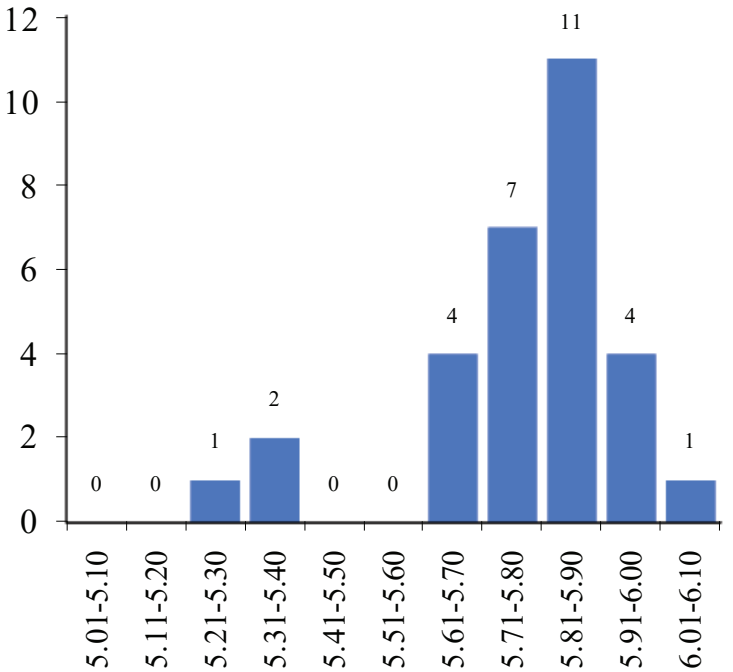

Fig. 2. Diagrama greutăților monedelor de nominal mare din tezaurul de la Enisala.

Monedele histriene divizionare recuperate din tezaurul de la Enisala poartă siglele ⊥ (1 exemplar), I (2 exemplare) şi K (1 exemplar) în câmp dreapta, respectiv Δ sub delfin (2 exemplare). Primele sunt mai timpurii şi prezintă un grad de uzură mai ridicat decât al pieselor cu Δ sub delfin, care aparţin subgrupei III din Grupa IV[10].

Pe lângă cel publicat în detaliu în acest articol, cunoaştem încă trei depozite monetare încheiate la nivelul subgrupei III din Grupa IV, dintre care două au în componenţa lor, pe lângă piese de nominal mare, şi diviziuni. Acestora li s-ar mai putea adăuga un mic depozit provenind din Dobrogea, fără amănunte privind condiţiile sau locul descoperirii, din care au fost recuperate doar șase piese de nominal mare, cea mai recentă din seria I[11].

Tezaurele de la Doroţkaia (raionul Dubăsari, Republica Moldova)[12] şi Constanţa[13] se află la distanță mare de cel de la Enisala, o legătură între acestea fiind mai greu de făcut. Nu acelaşi lucru se poate spune despre un tezaur descoperit recent la Slava Rusă (com. Slava Cercheză, jud. Tulcea), dar care, deocamdată, ne este accesibil doar prin intermediul unei fotografii postate de descoperitor pe Internet[14].

Având în vedere cea mai recentă datare a monedelor histriene din subgrupa III a Grupei IV în a doua parte a intervalului c. 340/330 - c. 313 a.Chr.[15], faptul că tezaurul de la Enisala cuprinde piese din

[10] M. Dima, *op. cit.*, p. 25, Tabelul I, subgrupa III, nr. I.
[11] *Ibidem*, p. 48.
[12] *Ibidem*, p. 44, cu bibliografia anterioară; A. Vîlcu, *Doroţcaia, district de Dubăsari, République de Moldavie; 1965*, în Corpus Nummorum Moldaviae, V.2, Chişinău, 2018, p. 13-30.
[13] G. Severeanu, *Despre drahma istriană*, BSNR, 15 (Ianuarie-Iunie 1920), p. 20-27.
[14] Site-ul respectiv (detectorist.ro) a devenit indisponibil la scurtă vreme de la postarea menționată.
[15] M. Dima, *op. cit.*, p. 24.

majoritatea emisiunilor care o alcătuiesc, precum și distanța redusă dintre locul descoperirii și cetatea Istros, implicată în revolta orașelor grecești din Pontul Stâng împotriva lui Lysimach, este posibil ca tezaurul în discuție să aibă legătură cu evenimentele petrecute în anul 313 a.Chr. sau în perioada imediat următoare.

Nr.	În câmp	Sub delfin	Nr. exemplare
Grupa IV			
Subgrupa I			
1	Δ	𐊗	1
Subgrupa II			
2	𐊥	-	3
3	-	𐊤	1
4	-	-	1
Subgrupa III			
5	H	𐊫	5
6	-	𐊫	5
7	H	Δ	4
8	Δ	H	2
9	Θ	Σ	4
10	Θ	ΔI	1
11	I	𐊀𐊇	3
Grupele III-IV (monede divizionare)			
12	𐊥	-	1
13	I	-	2
14	K	-	1
15	-	Δ	2
Total			36

Tabelul I. Structura tezaurului de la Enisala.

Catalogul monedelor

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Δ în câmp dreapta și 𐊗 sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 432; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa I, nr. 6.
1. AR ↑↓ 5,65 g; 17×19 mm. MINAC, inv. 8116.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; 𐊥 în câmp dreapta.
Pick 1898, p. 163, nr. 429; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa II, nr. 1.
2. AR ⇆ 5,76 g; 18×20 mm. MINAC, inv. 8114.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; ⊥ în câmp dreapta.
Pick 1898, p. 163, nr. 429; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa II, nr. 1.
3. AR ⇄ 5,80 g; 18×20 mm. MINAC, inv. 8115.

Ca mai sus, dar stil diferit de gravare a ștanțelor.
4. AR ↗↙ 5,74 g; 18×20 mm. MINAC, inv. 8121.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Ɛ sub delfin.
Pick 1898, p. 162, nr. 423; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa II, nr. 6.
5. AR ↗↙ 5,81 g; 17×18 mm. MINAC, inv. 8099.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; fără siglă sau monogramă.
Pick 1898, -; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa II, nr. 7.
6. AR ↘↖ 5,24 g; 17×21 mm. MINAC, inv. 8098.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; H în câmp dreapta și Ⱆ sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 431; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 1.
7. AR ⇆ 6,10 g; 18×18,5 mm. MINAC, inv. 8101.
8. AR ⇆ 5,74 g; 17×18 mm. MINAC, inv. 8104.
9. AR ↓↑ 5,97 g; 17×18 mm. MINAC, inv. 8100.
10. AR ⇆ 5,81 g; 18×20,5 mm. MINAC, inv. 8102.
11. AR ↘↖ 5,81 g; 18 mm. MINAC, inv. 8122.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Ⱆ sub delfin.
Pick 1898, -; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 2.
12. AR ↙↗ 5,97 g; 18×18,5 mm. MINAC, inv. 8095.
13. AR ↙↗ 5,90 g; 17,5×18 mm. MINAC, inv. 8109.
14. AR ↙↗ 5,89 g; 17×18,5 mm. MINAC, inv. 8106.
15. AR ↘↖ 5,93 g; 16,5×19 mm. MINAC, inv. 8097.
16. AR ↙↗ 5,87 g; 17,5×18 mm. MINAC, inv. 8103.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; H în câmp dreapta și Δ sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 431; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 5.
17. AR ↙↗ 5,65 g; 17,5×18 mm. MINAC, inv. 8107.
18. AR ↘↖ 5,32 g; 17,5×18 mm. MINAC, inv. 8112.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; H în câmp dreapta și Δ sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 431; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 5.
19. AR ↗↙ 5,69 g; 17×19 mm. MINAC, inv. 8120.
20. AR ↖↘ 5,68 g; 17×19 mm. MINAC, inv. 8119.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; Δ în câmp dreapta și H sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 430; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 7.
21. AR ↓↑ 5,73 g; 18×19,5 mm. MINAC, inv. 8105.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; Δ în câmp dreapta și H sub delfin.
Pick 1898, p. 163, nr. 430; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 8.
22. AR ↗↙ 5,78 g; 17×19 mm. MINAC, inv. 8108.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; Θ în câmp dreapta și Σ sub delfin.
Pick 1898, -; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 13.
23. AR ⇆ 5,87 g; 17,5×19,5 mm. MINAC, inv. 8110.
24. AR ⇆ 5,84 g; 17,5×19 mm. MINAC, inv. 8117.
25. AR ⇆ 5,71 g; 18×18,5 mm. MINAC, inv. 8111.
26. AR ↘↖ 5,83 g; 17×19 mm. MINAC, inv. 8113.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; Θ în câmp dreapta și ΔΙ sub delfin.
Pick 1898, -; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 14.
27. AR ↙↗ 5,40 g; 17,5×18 mm. MINAC, inv. 8118.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta și AΓ sub delfin.
Pick 1898, p. 162, nr. 418; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 16.
28. AR ↘↖ 5,99 g; 16,5×18,5 mm. MINAC, inv. 8093.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta și AΓ sub delfin.
Pick 1898, p. 162, nr. 418; Dima 2014, p. 24, Tabelul I, subgrupa III, nr. 17.
29. AR ⇆ 5,85 g; 17×20 mm. MINAC, inv. 8096.
30. AR ⇆ 5,83 g; 16×18,5 mm. MINAC, inv. 8094.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; ⊥ în câmp dreapta.
Pick 1898, p. 165, nr. 447; Dima 2014, -.
31. AR ⇄ 1,51 g; 11×12 mm. MINAC, inv. 8124.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. ΙΣΤΡΙΗ; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta.
Pick 1898, p. 165, nr. 449; Dima 2014, -.
32. AR ↖↘ 1,56 g; 10,5×11 mm. MINAC, inv. 8126.
33. AR ↖↘ 1,53 g; 10,5×11 mm. MINAC, inv. 8128.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; K în câmp dreapta.
Pick 1898, -, cf. p. 165, nr. 450; Dima 2014, -.
34. AR ↖↘ 1,40 g; 11×12 mm. MINAC, inv. 8127.

Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Δ sub delfin.
Pick 1898, -, cf. p. 165, nr. 445; Dima 2014, p. 25, Tabelul I, subgrupa III, nr. I.
35. AR C1,41 g; 11×12 mm. MINAC, inv. 8123.
36. AR ↖↘ 1,49 g; 11×12 mm. MINAC, inv. 8125.

Silver coins of Istros from the Enisala hoard (Sarichioi commune, Tulcea county)

ABSTRACT

The authors present a batch of 36 silver coins of Istros coming from a hoard discovered in 1973 at Enisala (Sarichioi commune, Tulcea county). The coins are kept in the collection of the Museum of National History and Archaeology in Constanța. The 30 high denomination coins fall into the first three subgroups of Group IV of silver coins issued at Istros (subgroup I 1, subgroup II 5, subgroup III 24). The batch also includes 6 divisionary coins, 2 of which belong to subgroup III of Group IV, the rest being earlier. The Enisala hoard is dated to the end of the 4th century.

FIGURES CAPTION

Pl. I-II. Silver coins of Istros from the Enisala hoard discovered in 1973.

Pl. I. Monede histriene de argint din tezaurul descoperit la Enisala în anul 1973.

Pl. II. Monede histriene de argint din tezaurul descoperit la Enisala în anul 1973.

New Greek, Macedonian and Roman coin discoveries from the "Platou Est" sector at Histria (Romania)

Gabriel Mircea TALMAȚCHI*,
și Adam RABINOWITZ**

Introduction

Archaeological research at the site of Histria/Istros began in 1914 and has continued almost uninterrupted since then[1]. The bulk of this research has focused on the area of the city that was occupied earliest and persisted the longest, the so-called "Acropolis". The earliest evidence for activity on this elevated schist outcrop dates to the second half of the 7th century BC, while the final period of occupation lasts into the beginning of the 7th century AD. The Late Antique walls that surround the Acropolis have produced a rich epigraphic record for the site, and excavations in the main urban sanctuary, the early Roman residential areas buried by the later walls, the baths, and the Late Antique residential neighbourhood known as the "Domus sector" provide us with an extensive numismatic assemblage spanning the whole history of currency at Histria.

The area known as the "Plateau" – the "lower city" of Histria, located across the probable inner harbour on a sandy paleo-shore closer to the mainland – has received somewhat less attention from researchers. Intermittent excavations starting shortly after World War II, however, have uncovered evidence for the Archaic and Classical defensive wall circuits, Classical and Hellenistic kilns and pottery workshops, and an Archaic and a Hellenistic residential area, in addition to explorations of the visible remains of the new Roman city wall of the 1st/2nd century AD[2]. These excavations have often incidentally

* Museum of National History and Archaeology, Constanța; Doctoral School of History, "Ovidius" University, Constanța; gtalmatchi@yahoo.com

** Department of Classics and Institute of Classical Archaeology, The University of Texas at Austin, USA; arabinow@utexas.edu

[1] Herodotus calls the site Istrie, as do the coin legends of the Classical period. Both the city and the mint are also frequently referred to in ancient sources and modern scholarship as Istrus or Istros (for example, the mint is identified as "Istrus" in the nomisma.org numismatic schema: https://nomisma.org/id/istrus). Here we use "Histria", the name preferred by the publication series and adopted by the Histria Multiscalar Archaeological Project, to refer to the modern archaeological site and "Istros" to refer to the early polis and mint.

[2] E. Condurachi *et al*., *Histria I*, București, 1954; E. Condurachi *et al*., *Șantierul arheologic Histria*, MCA, 4, 1, 1957, p. 9-101; D. Pippidi *et al*., *Raport asupra activității șantierului Histria în campania 1956*, MCA, 5, 1959, p. 283-328; E. Condurachi *et al*., *Șantierul Histria*, MCA, 6, 1959, p. 265-306; E. Condurachi *et al*., *Șantierul arheologic Histria*, MCA, 7, 1961, p. 227-271; E. Condurachi *et al*., *Șantierul Histria*, MCA, 8, 1962, p. 383-438; M. Coja, *Activitatea meșteșugărească la Histria în sec. VI-I î.e.n.*, SCIV, 13, 1, 1962, p. 19-46; M. Coja, *Zidul de apărare al cetății Histria și împrejurările istorice ale distrugerii lui în secolul al IV-lea î.e.n.*, SCIV, 15, 3, 1964, p. 383-400; S. Dimitriu, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății, în epoca arhaică. Săpături 1955-1960*, in E. Condurachi (ed.), *Histria II*, București, 1966, p. 19-132; E. Condurachi

revealed an inhumation necropolis covering the entire Plateau, in use from the period of the construction of the Roman city wall until at least the 6th century AD[3]. The earliest remains from the Plateau date to the end of the 7th century BC, and here, too, the numismatic finds span the 1200-year period from the earliest settlement to the last burials. The coins found on the Plateau between 1914 and 1970 were included among the numismatic material published by Preda and Nubar in *Histria III* in 1973[4]. This record has been supplemented on an occasional basis with material from later excavations[5], but the picture remains largely consistent. The earliest material is composed of cast bronze monetary signs of the arrowhead/leaf type from the later 6th century BC, followed by small cast bronze coins with a wheel on the obverse and the famous series of silver drachms and didrachms with juxtaposed heads, dating across the 5th and into the 4th century BC. From the 4th century to the late Hellenistic period, there is a wider range of small struck bronzes from both Histria and other Greek cities in the west Pontic region, followed in the Roman period by bronze coins and the occasional silver or plated denarii.

What is missing from this general picture is a close consideration of stratigraphic context. While some previous publications note coins or tokens as dating material in connection with specific deposits or structures[6], coins from excavations on the Plateau were usually presented in their numismatic context, rather than in connection with stratigraphy. This is due at least in part to the difficult and confused stratigraphy of the Plateau, where structures of very different periods are superposed and most deposits are riddled with pits and holes created by both human and natural agents. Nevertheless, methodical stratigraphic excavation and careful recording of finds by stratigraphic units can enrich the chronological and historical implications of the numismatic assemblage. This article presents a small group of coins recovered under such circumstances in the central-eastern area of the Plateau during a series of field campaigns of the Histria Multiscalar Archaeological Project between 2018 and 2023.

The Histria Multiscalar Archaeological Project (HMAP) was established as a formal collaboration between the Department of Classics and Institute of Classical Archaeology at The University of Texas at Austin and the Institute of Archaeology "Vasile Pârvan" in Bucharest (Romanian Academy), under the co-direction of Adam Rabinowitz (UT Austin) and Iulian Bîrzescu (IAB). The initial goal of HMAP was to explore the suitability of unexcavated areas on the Plateau (Platou Est sector) for the application of geophysical prospection and environmental archaeological methods. By assessing the results of geophysical work and the preservation of organic remains (of plants, animals, and humans), and by subjecting samples of some of those remains to various forms of archaeometric analysis, HMAP's initial five-year programme was intended to form the basis for a longer-term collaboration focused on human-environment interactions at the site and in its agricultural territory across more than a thousand years of its history.

The project's first season in 2018 therefore focused on the testing of magnetometric survey on the Plateau, in the course of which about 1.4 hectares were surveyed and four 2x2m test trenches were excavated to ground-truth the magnetic anomalies identified by the survey (test trenches 1-4, coded

---

et al., *Şantierul arheologic Histria*, MCA, 9, 1970, p. 177-223; S. Dimitriu, *Fizionomia cartierului de locuințe extra muros de la Histria în perioada arhaică*, SCIV, 21, 2, 1970, p. 225-233; M. Coja, P. Dupont, *Histria V. Les résultats des fouilles. Ateliers céramiques*, București, 1979; P. Dupont *et al*., *Les enceintes grecques d'Histria: vers une nouvelle approche?*, in Religions du Pont-Euxine, Actes du VIIIe Symposium de Vani (Colchide), 1997, Besançon, 1999, p. 37-52. For a thorough overview of the activities carried out on the Plateau from 1914-2018, see M. Angelescu, *Histria. Cent campagnes archéologiques*, Saarbrücken, 2019.

[3] For a comprehensive summary of the evidence for this necropolis, see C. Crețu, *Practici funerare în mormintele de epocă romană și romano-bizantină de la Histria (secolele II-VII p. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2022.

[4] C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperiri monetare 1914-1970*, București, 1973.

[5] E.g. G. Talmațchi, *Descoperiri monetare autohtone la Histria*, Peuce (serie nouă), 1, 1, 2003, p. 267-282.

[6] E.g. *Histria I*, p. 209, where a coin of Licinius, dating to the 310s and found in the mortar of a platform, is taken as a *terminus post quem* for the feature.

as TT1, TT2, etc.)[7]. Two of these test trenches (TT1 and TT3) revealed features that invited further exploration: a road leading to the south gate in the Early Roman defensive wall (early 2nd century AD), and a Classical or Hellenistic pottery kiln under a burial belonging to the Roman-period necropolis, respectively. Excavations in 2019, 2021, 2022, and 2023 concentrated on these two features, which gave their names in turn to the trenches excavated around them: the Kiln Trench (KT, a designation that superseded TT3), which reached dimensions of 7.25x9m and up to 2m in depth at its full extent, and the Road Trench (RT, a designation that superseded TT1), a more modest intervention 1.75m wide, 7m long, and up to 1.6m deep. The coins catalogued in this article come from all of these trenches and represent the entire numismatic record recovered in the course of HMAP's excavations, with the exception of five coins found too late in the final season to be consigned to the National Museum of Archaeology in Constanța for conservation and study (**Fig. 1**).

Numismatic commentary

The five archaeological excavation campaigns in the sector yielded a total of 37 monetary signs and coins, of which 4 specimens were found in 2018, 7 specimens in 2019, 9 specimens in 2021, 6 specimens in 2022, and 11 specimens in 2023 (five of the latter are included in our statistics and general discussion but not in the catalogue). The coins from 2018 include three pieces struck at Istros (two with countermarks and one of the Helios type) and one countermarked but illegible example. The pieces from 2019 belong to Istros (2 monetary signs of the arrowhead/leaf type, 2 coins of the "four-spoked wheel" type, and one coin of the "River God" type), Olbia (the "Great God Borysthenes" type), and the Roman Empire (a denarius specific to the Antonine dynasty). The 2021 campaign produced monetary signs and coins issued by Olbia (2 Olbian dolphins), Istros (three specimens of the "four-spoked wheel" type), Macedonia (for Philip II), and the Roman Empire (for the emperors Valens/Valentinianus), as well as two more illegible pieces. The assemblage from the 2022 season comprises 6 specimens: one monetary sign of the arrowhead/leaf type, three coins issued by Istros (2 of the "four-spoked wheel" type and one of the "Helios" type), one coin of Macedonia (Philip II), and one illegible coin. Finally, the 2023 archaeological campaign yielded 6 catalogued coins, 4 of which were cast and struck at Istros (2 pieces of the "four-spoked wheel" type, one of the bronze "Apollo" type, and one silver plated obol of the "Apollo" type with juxtaposed heads), one of which was struck at an unidentified provincial mint of the Roman Empire (for Caracalla or Geta), and one of which was illegible. The five uncatalogued bronze coins from the 2023 campaign, identified from photos and drawings made before they were cleaned, consist of one arrowhead/leaf monetary sign and four probable cast wheel coins, one of which appears to have been pierced for suspension.

In summary, there are 6 monetary signs, of which 4 are arrowhead/leaf types and 2 are dolphins, representing 16.2% of the total; 20 pre-Roman coins minted at Istros, of which 13 are of the "four-spoked wheel" type, one of the "River God" type, 2 of the "Helios" type, one bronze "Apollo," one silver "Apollo" type, and two countermarked, representing 54.1% of the total; two pieces from Macedonia struck for King Philip II (5.41 % of the total); one from Olbia of the "Great God Borysthenes" type (2.7% of the total); three coins of the Roman Empire for the Antonine dynasty, Caracalla or Geta, and Valens/Valentinianus (8.11% of the total); and five illegible coins, one of which is countermarked (13.51% of the total).

The earliest numismatic finds are the six monetary signs. Two categories are present, both of which are also the most important and numerous in the discoveries known in the area: those variously designated as arrowheads/laurel leaves/olive leaves/grains (numbers 5, 6, 21, and one uncatalogued piece) and the

[7] This work was carried out by Dr. Patricia Neuhoff-Malorzo, using a Foerster Ferex 4.032 fluxgate gradiometer with a data recorder. Data were processed in the field with the Surfer software package and then reprocessed after the season with Terrasurveyor package.

Olbian dolphins (numbers 12 and 13). The monetary signs presented in this article are creations of the Greek environment specific to the western and northwestern Black Sea area. They never embodied all the characteristics and functions that coinage would later have in the Greek world. Nevertheless, they were a key element in an early stage of exchange relations between the Greeks and the local populations, probably the main ethnic actors present in Dobruja in the 6th-5th centuries BC, when both parties sought reciprocal economic and commercial benefits[8]. They reflected the structural changes in the economy of the Greek centres on the Black Sea coast and their immediate surroundings, and, from the first part of the 5th century BC, also among local groups who lived in peripheral areas at a considerable distance from the minting centres. More than 50 years ago, in their analyses of the complex process of contacts between the indigenous populations and the Greeks, scholars identified a first stage of these relations, starting with product-for-product exchanges (barter) and ending with the appearance of monetary signs[9]. These monetary signs, whether from the category known as arrowheads/leaves or from that of the Olbian dolphins, are present in a multitude of archaeological contexts, especially in the agricultural territories outside the urban centres of the early settlements and near the more distant fortified or open residential centres of the local population. From a chronological, typological, and functional point of view, they represent a distinct chapter of general numismatics specific to the Greek world of the 6th-5th centuries BC, particularly within the western basin of the Pontos Euxeinos[10].

We begin the presentation of Istros' coinage in the catalogue with the coins of the "four-spoked wheel" type: nine such specimens enumerated in the catalogue and another four probable specimens uncatalogued. As one of the authors has observed in a recent article[11], consideration of the typological dimension of these coins is an important first step toward resolving several issues regarding the type – issues with direct implications for the phasing of these coins and for the correlation of the monetary chronology with the archaeological context. Constantin Preda arranged this coin type into five series, primarily according to typological features and less according to denomination ("from a weight perspective, we cannot establish a clear demarcation from one group to another")[12]. In this work, he drew attention to the difficulty of the endeavour, since the coins were highly diverse, to which must be added the fact that "there are no fixed boundaries between these groups." Thus, he faced numerous difficulties in cataloguing the coins, as the method of classification was "somewhat arbitrary." Later, Gheorghe Poenaru Bordea proposed, as a working hypothesis, the existence of successive series for this coin type, with parallel denominations[13].

---

[8] G. Talmațchi, *Semne monetare din aria de vest și nord-vest a Pontului Euxin. De la simbol la comerț (secolele VI-V a.Chr.)*, Cluj-Napoca, 2010, p. 75.

[9] B. Mitrea, *Sur les monnaies des cités pontiques découvertes sur le territoire des populations locales*, Studii Clasice, 3, 1961, p. 84.

[10] On the monetary character of the two categories of monetary signs, see also D. Christov, *The Chronology of Arrowhead and Dolphin-Shaped Monetary Signs from Berezan*, in G. R. Tsetskhladze, S. Atasoy (eds.), *Settlements and Necropoleis of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity*, selected papers from the third international conference „The Black Sea in Antiquity and Tekkeköy: An Ancient Settlement on the Southern Black Sea Coast, 27-29 October 2017, Tekkeköy, Samsun, Oxford, 2019, p. 99-107.

[11] G. Talmațchi, *Din nou despre activitatea monetăriei histriene în perioada preromană*, in G. Nuțu, S.-C. Ailincăi, C. Micu (eds.), *Omul, fluviul și marea: studii de arheologie și istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*, Cluj-Napoca, 2017, p. 400-402.

[12] "Therefore, it is necessary, when working with the scheme of the five groups or making assessments about it, to take into account the drawbacks that such a classification presents": C. Preda, H. Nubar, 1973, *op. cit.*, p. 34.

[13] Gh. Poenaru Bordea, *Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î. Hr.-III). Un stadiu al problemei*, în *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, p. 57.

In a recent revision of this typology[14], several successive main series within the general "wheel" type, initially cast and later struck at Istros, have been differentiated on the basis of the manner of preparing the flans, the way the wheel and the legend were executed, and the overall style and technique of manufacture. We can note, in this sense, an early cast series in which the coins have small diameters and retain numerous irregular casting residues around the edges of the pieces, resulting from the pouring of molten metal into moulds; clearly, there was no interest in removing these excesses. Moreover, the letters are rendered in a rather archaic form. The weights of these specimens are also low (as in the 5 examples from the catalogue: numbers 7, 15, 22, 23, and 28). This is followed by a second cast series consisting of coins with mostly cleaned flans, though still preserving small remnants of the casting sprue; the legend on the reverse is not properly centred, oscillating in its placement within the monetary field (as in the 3 examples from the catalogue: numbers 8, 14, and 27). The third cast series, the last before the fully struck issues, comprises coins of larger module that may retain a very narrow remnant of the casting sprue, but the overall impression is that the artistic and technical quality of this coinage is far superior to the earlier series. The legend is very clear, carefully executed, and "linear," most often placed centrally (as in the one example from the catalogue, number 16). Until recently, differences in the rendering of letters in the legend were regarded as "engravers' spelling mistakes" or "imperfections of the casting process"[15], but we take these as a chronological indicator instead. The coins of the third series are of a higher denomination and have higher weights on average than those of the first two series. Such specimens were cast and ultimately struck at the local mint during the period 480-ca. 360/350 BC.

Of the "River God Istros" type, only a single specimen from the second monetary series is present (number 9). This type introduced the numerous iconographic varieties at Istros following the "four-spoked wheel" issues and were struck over a long period.

The "Apollo" type struck at Istros on bronze flans displayed a significant variety of series, which, over time, underwent iconographic changes in certain rendering details. Apollo is attested at Istros[16] under two epithets, *Iatros*[17] and *Pholeuterios*[18]. As the patron deity of the city, he was worshipped from the last decades of the 7th century BC[19], and a temple within the city was dedicated to him, as were numerous dedications, attested on various occasions in the 4th century BC and throughout the Hellenistic period[20]. His priest was the city's eponymous official. Two decades ago, based on several arguments, it was proposed that Temple A', discovered in the sacred area of the city, should be considered the sanctuary of the god Apollo[21]. A marble base of a statue of Apollo was also discovered at Histria[22], along with a 2nd-century BC dedication to Apollo *Bores* (Boreas)[23]. In addition, recognition of the presence of this cult in the city is confirmed by a dedication discovered at Olbia, which recounts an offering made by an Olbian to Apollo of Istros[24].

---

[14] G. Talmațchi, *op. cit.,* p. 400-402.

[15] C. Preda, H. Nubar, 1973, *op. cit.*, p. 33.

[16] D. M. Pippidi, À propos du culte d'Apollon à Istros, Στήλη: τόμος εις μνήμην Νικολάου Κοντολέοντος, Athena, 1978, p. 40-43.

[17] M. F. Lambrino, *Les vases archaiques d' Histria*, București, 1938, p. 356, 358; I. Stoian, *În legătură cu eponimatul la Tomis*, SCIV, 11, 2, 1960, p. 309.

[18] Al. Ștefan, *Apollon*, in C. Preda, P. Alexandrescu (eds.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, I, A-C, București, 1994, p. 80-81.

[19] P. Alexandrescu, *La destruction d'Istros par les Gètes. I. Dossier archéologique*, Il Mar Nero, 1, 1994, p. 179.

[20] D. M. Pippidi, *Decrete elenistice din Histria*, Studii Clasice, 7, 1965, p. 183-185, nr. 3.

[21] P. Alexandrescu, *Histria VII. La zone sacrée d`époque grecque (fouilles 1915-1989)*, București, 2005, p. 83-84.

[22] D. M. Pippidi, *Parerga. Ecrits de Philologie, d`Epigraphie et d`Histoire ancienne*, București-Paris, 1984, p. 128.

[23] I. Bîrzescu, *Histria. Graffiti din „zona sacră". Dedicații către divinități*, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 209.

[24] P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 90-91.

The only specimen in this assemblage of the Apollo types usually struck in silver is a plated fraction of the Istrian drachm (number 29), judging by its weight, it could be classified as an obol. What stands out as a rarity is the practice of covering a bronze flan with a thin silver coating, even in the case of fractions of the Istrian drachm. At present, the coin has completely lost the silver coating that once covered the base metal. From an iconographic point of view, it appears to be a specimen struck before the fourth series of the Istros mint, which began of the period 340-240 BC[25].

Two other specimens from the mint at Istros belong to the "Helios" type (numbers 1 and 24), a type that was struck in relatively small numbers compared to the "Apollo" or "River God Istros" types. The representation on the coins of Istros has been linked to a colossal cult statue in marble of the same divinity, discovered in the city[26]. Stylistically, the sculpture corresponds to the unquestionable artistic quality manifested by representatives of the Rhodian school during the 3rd century BC. More recently, another chronological interval has been proposed for dating the colossal head of the statue, namely the end of the 2nd century or the beginning of the 1st century BC. Arguments in favour of this dating consider it to be closer to the portraiture associated with Alexander the Great[27] or suggest its reinterpretation as part of a statue representing Mithridates personified as Dionysos[28]. An older opinion even argued that no cult of Helios ever existed at Istros[29]. We cannot know for certain whether a cult of this god was permanently established at Istros[30], but neither can we exclude the possibility of its practice and presence in the city, at least on the basis of the monetary evidence. In our view, it is quite possible that a cult of this deity was present at Istros and was particularly favoured there around the year 250 BC[31].

Two specimens bearing countermarks (numbers 3 and 30) appear to belong to the mint at Istros (although number 3 may belong to the mint at Tomis). Another otherwise illegible example (number 4) also seems to bear a countermark. Within the mints of the western Pontos Euxeinos, the technique of countermarking was commonly practised as part of a succession of monetary reforms in the Late Hellenistic period. It is possible to identify at least two periods of countermarking during the 2nd-1st centuries BC, though it is difficult to specify the exact chronological sequence[32]. The use of this technique reveals that the cities were no longer able to procure sufficient metal resources to strike new coins to support local economic and commercial exchange, and found it easier and cheaper simply to re-certify the older coins that were still circulating with countermarks. The reuse of monetary pieces issued 100-200 years earlier, through the method of countermarking, was the only option left to the local authorities, with only a few exceptions. This reflects a general economic and monetary crisis affecting the Greek world in the northwestern and western Black Sea during this later chronological interval.

---

[25] M. Dima, *Despre cele mai timpurii monede de tip Apollo emise la Istros (sec. al IV-lea a.Chr.)*, RCAN, 4, 2018, p. 239-253; idem, *The silver coinage of Istros during the Hellenistic period*, Wetteren, 2014, p. 24-26.

[26] G. Bordenache, *Histria alla luce del suo materiale scultoreo*, Dacia, N.S., 5, 1961, p. 195-197.

[27] D. M. Pippidi, *Studii de Istorie și Epigrafie*, București, 1988, p. 96.

[28] F. Panait-Bîrzescu, *Cele mai timpurii monede histriene de argint. Considerații stilistice și iconografice*, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 217.

[29] M. Alexandrescu-Vianu, *Une alternative à l'identification de la statue colossale d'Istros*, in Al. Avram, M. Babeș (eds.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommages à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, București, 2000, p. 274-281.

[30] R. Netzhammer, *Der Sonnengott in Istros*, BSNR, 27-28, 1933-1934, 81-82, p. 123-124.

[31] G. Talmațchi, *Monnaies et divinités. Remarques sur le culte d'Hélios à Istros à la basse époque hellénistique*, in V. Cojocaru, L. Ruscu, Th. Castelli, A-I. Pázsint (eds.), *Advances in Ancient Black Sea Studies: Historiography, Archaeology and Religion. The Proceedings of the International Symposium, Constanța, August 20-24, 2018*, Pontica et Mediterranea VIII, Cluj-Napoca, 2019, p. 587-599.

[32] Idem, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă. Iconografie, Legendă, Metrologie, Cronologie și Contramarcare*, Cluj-Napoca, 2011, p. 582.

A new connection with Olbia, after the dolphins, is represented by a specimen of the "Great God Borysthenes" type (number 10). Such examples are already known from discoveries in the Istro-Pontic territory and are understood to reflect the presence of Olbian merchants engaged in trade along the coastal zone toward the end of the 4th and the beginning of the 3rd century BC[33]. It may have made its way to Histria in the purse of one of the human agents circulating by ship within the western Black Sea basin in this period.

The last pre-Roman coins are two specimens struck in anonymous Macedonian mints for King Philip II (numbers 17 and 25). These coin issues may be contemporary with Philip II (359-336 BC) or posthumous. Their state of preservation deprives us of further details of interest, as it can be observed with most such specimens discovered on other occasions during systematic archaeological excavations at Histria[34]. The presence of monetary evidence specific to the Macedonian kingdom in the Istro-Pontic territory remains a significant constant in both archaeological and chance finds. The appearance of these coins, especially in the coastal area, can be attributed to the military involvement of the Kingdom of Macedonia in the Balkan Peninsula, in the context of ensuring the security of the Greek colonies located along the western Black Sea. These coins were used in trade exchanges and benefited, in their circulation process, from favourable political, administrative, and military conditions[35]. The military campaigns initiated by Philip II and Alexander the Great in the second half of the 4th century BC brought the Macedonian kingdom's borders significantly closer to Dobruja through the conquest of Eastern Thrace and its transformation into a province. Under Macedonian military protection, by the end of the 4th century BC, Istros and Callatis had reached a peak of economic and commercial development that they would not achieve again until the Roman conquest (the peak of Tomis came somewhat later, during the 3rd century).

For the Roman Imperial period, the catalogue includes three specimens: one struck for the Antonine dynasty (number 11, a plated denarius), one for Caracalla or Geta (number 31, a bronze *assarion*), and one for Valens/Valentinianus (number 18). The denarius is the earliest coin; it seems to belong to the issues corresponding to the Antonine period, after 138 AD and before the end of the 2nd century AD. The second specimen in chronological terms is an *assarion* struck for Caracalla or Geta, in a Thracian mint during the years 198-211 AD. Its state of preservation and the absence of visible legends are among the reasons guiding us toward a more general identification. The coin of Valens/Valentinianus, of the type GLORIA RO-MANORVM, from an unknown mint (probably eastern), struck between 364-375 AD, closes our short list of coins specific to the Roman Empire. Numerous Roman Imperial specimens (2nd-4th centuries AD) from systematic archaeological excavations at Histria have been published[36], and the pieces in our catalogue discreetly complete the known numismatic picture.

Finally, due to their very poor state of preservation, we conclude our commentary with five bronze specimens (numbers 2, 19, 20, 26, and 32) discovered during the archaeological campaigns of 2021, 2022, and 2023, which we have placed in the category of illegible coins.

---

[33] Idem, *Les Monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Wetteren, 2006, p. 51; idem, *The Mints' issues from the Black Sea coast and other areas of Dobrudja: the Pre-Roman and early Roman periods (6th Century BC-1st Century AD)*, series "Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania", Cluj-Napoca, 2007, p. 15-16.

[34] C. Preda, H. Nubar, 1973, *op. cit.*, p. 51-53, 139-150.

[35] G. Talmațchi, *Aspecte ale difuziunii monedelor macedonene în nord-estul Thraciei (Dobrogea) prin intermediul noilor descoperiri*, SCN, IX-XIV (XXI-XXVI), 2018-2023 (2023), p. 185.

[36] C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 58-75 and 157-194; Th. Isvoranu, M. Dabîca, *Coin finds in the southern area of Histria*, MCA (serie nouă), 10, 2014, p. 160-164; Th. Isvoranu, M. Dabîca, *Descoperiri monetare la Histria-Sectorul Sud (2013–2017)*, MCA (serie nouă), 14, 2018, p. 212-219; A. Vîlcu, A. Țârlea, V.-V. Bottez, *Recent numismatic finds of Greek and Roman periods from Histria (Romania)*, Bulgarian Numismatic Journal Supplementary Series, 1, 2025, p. 337-345 etc.

Stratigraphic context

Two of the coins in the catalogue were recovered from TT2 and TT4 (numbers 4 and 1, respectively). TT4 was almost certainly located in a spoil deposit associated with a trench excavated in the S sector during the field season of 1969.[37] Number 1 is from one of those spoil layers and therefore offers no contextual information, though the dating of this coin is consistent with the Late Hellenistic dates of a series of terracotta figurines found in the same layers.[38] TT2 similarly lacked decipherable stratigraphy: it had no clear features, other than a ground-squirrel burrow, although the ceramic material recovered suggests activity in the Hellenistic period. Sadly, the condition of Number 4 does not permit any chronological inferences, though if it does indeed bear a countermark, it is likely to have been deposited in or after the Late Hellenistic period. Numbers 2 and 3, from TT1 and TT3, respectively, were also poorly preserved, but the information they did provide was consistent with the stratigraphic and chronological contexts we subsequently uncovered in those areas. Number 2 was found corroded onto a stone from the final surface (TT1_005)[39] of the road to the southern gate in the Early Roman defensive wall, which seems to have been in service at least into the 4th or 5th century AD. Number 3 was found in an abandonment layer (TT3_003) above the pottery kiln, and its date in the last two centuries BC corresponds to one of the major phases of activity in this area after the kiln had gone out of use but before the Plateau became a necropolis.

The Road Trench (RT) was excavated in 2019 and 2023 and was intended to define the width of the road whose surface had been revealed in TT1 and identify the chronology of its construction and use. Unfortunately, most of the coins from this trench were either illegible or not *in situ* (**Fig. 2**). The Antonine *fourrée* denarius (number 11), however, was found in the abandonment layer over the road (RT_003), supporting the idea that the road was in use in the Roman period. Even more useful for interpretation is the obol (number 29), which was probably in primary deposition. This coin, dated in the 4th century BC, but before 340-330 BC was found just below the earliest road subsurface, at the top of the uppermost layer of fill deposited during the road's initial construction (RT_023). Its dating is consistent with the strongly Late Classical/Early Hellenistic character of the amphora fragments from the layers just above and below; with dated amphora stamps from various layers in this trench, most of which cluster around the late 4th or early 3rd century BC[40]; and with a terracotta protome, found in a lower fill layer (RT_024) and dated on stylistic grounds to the Early Hellenistic period[41]. Number 29 therefore contributes to a strong case for the initial construction of the road toward the end of the 4th century BC, during the period of economic growth under Macedonian rule mentioned above. The remaining datable coins, all in secondary deposition, may reflect activity in this area in the Classical (number 28 and one of the uncatalogued coins from 2023), Late Classical (number 9), and Early Hellenistic (number 30) periods.

The Kiln Trench (KT) produced a larger number of coins, but it was similarly lacked finds in primary deposition. The only primary deposits in this trench were the kiln itself; a midden associated with, or formed soon after the abandonment of, the kiln (KT_080); and a series of Roman burials that cut through the kiln, the midden, and other layers in the trench (**Fig. 3**). All of the other stratigraphic units excavated in this trench were fills of pits – deposited, to judge from the latest datable ceramic material, between

---

[37] C. Domăneanțu, *Histria XI. Les bols hellénistiques à décor en relief*, București, 2000, plan 1, shows this trench as "Sc". M. Angelescu, in his account of the history of excavation at Histria, notes that the Sc section was excavated in 1969, see M. Angelescu, *op. cit.*, p. 106-107, 110.

[38] T. Shevchenko, forthcoming.

[39] Stratigraphic units are identified here by an alphanumeric trench designation followed by a three-digit number, to create unique codes for the stratigraphic sequence in each trench.

[40] T. Castelli, forthcoming.

[41] T. Shevchenko, unpublished catalogue.

the 2nd century BC and the early 1st century AD – or other intrusions of various sorts, including substantial disturbance by both ancient and modern burrows of European ground squirrels (*Spermophilus citellus*). The kiln provided no dating material of any sort, but its structure and size are analogous to some of the Classical kilns excavated by Maria Coja at the western edge of the Plateau.[42] The midden layer provided extensive datable ceramic material and amphora stamps, all of which also suggest a formation date in the middle decades of the 4th century BC – but no coins. Only two of the coins from KT seem to have been found *in situ*, and both are associated with Roman-period funerary activity. One (number 18) was found in a layer of amphora fragments and animal bones (KT_011) that may represent rituals carried out in association with repeated burials in the largest of the Roman graves (tomb 6). This coin of Valens/Valentinianus, dated to 364-375 AD, corresponds chronologically to the later burials in tomb 6, which have been dated by radiocarbon analysis to the mid-4th century AD. The other coin found in primary deposition, the *assarion* of Caracalla or Geta, dated 198-211 AD (number 31), was associated with a line of horizontal stone slabs located next to the kiln at the deepest level of the trench. This enigmatic feature was left unexcavated at the end of the final campaign, but on the basis of this coin, which matches the radiocarbon dating of several earlier burials in KT, it is likely that it covers one of the earlier Roman-period graves in this part of the necropolis.

The remaining coins from KT are all from disturbed contexts, some of which are fills of Late Hellenistic pits and the rest of which are fills of the Roman-period tombs and their construction trenches. The coins from some of the tomb fills almost certainly reflect the period of the formation of the midden (visible in section in the pit cut to re-open tomb 6 repeatedly for new depositions) and – along with a few fragments of Attic black- and red-figure pottery – a period of activity in this area between the late 6th and late 5th centuries BC (**Fig. 4**). An Archaic arrowhead/leaf monetary sign (number 5) and two Olbian dolphins of the 5th century BC (numbers 12 and 13) found in fills associated with tomb 6 (foundation trench fill KT_050 and access pit fill KT_031, respectively) may be associated with this early activity, as may an uncatalogued arrowhead/leaf monetary sign found in the lower layers of disturbed stratigraphy at the southeast corner of KT. A larger group of wheel coins minted at Istros, distributed haphazardly across the secondary deposits in the trench, can be connected with the timespan in the 5th-4th centuries BC when the kiln was active and the midden was being formed (numbers 7, 8, 14, 15, 16, 22, 23, and 27, as well as three uncatalogued coins). The frequency of these coins in a relatively small area suggests an active monetised economy during this period.

A few coins found in pit and tomb fills (and one unstratified coin) offer a more precise chronology: two Macedonian issues date to the reign of Philip II of Macedon or shortly thereafter (number 17, in KT_053, the fill of tomb 6, and number 25, in pit fill KT_096), an Olbian bronze dates to the late 4th or 3rd century BC (number 10, unstratified), and a local coin with the radiate head of Helios was issued no earlier than the last few years of the 4th century and no later than the early 1st century BC (number 24, in pit fill KT_076). These coins seem to represent the boundary between the use-life of the kiln and midden and the harder-to-interpret phase of activity that followed: both the stratigraphy and the other datable finds indicate that there was a major interruption of life in this part of the Plateau at some point in the second half of the 4th century BC, and a resumption of activities of a different sort around the end of the century, perhaps including the construction of a new road system on the Plateau.

The remaining coins from KT (numbers 19, 20, 26, and 32) are all from disturbed contexts and are illegible, and thus provide no additional information about the chronology of the features in the trench or about broader historical trends at Histria. Number 19 is from the fill of tomb 6 (KT_053); number

[42] Kilns 2/1973 (dated to the end of the 5th/beginning of the 4th c. BC) and 3/1957 (dated to the first half of the 4th c. BC), both of Coja's type 1c; see M. Coja, P. Dupont, *Histria V. Les résultats des fouilles...,* p. 20-21, 22-23, 36.

20 is from a mixed deposit of the Roman period just south of tomb 6 (KT_012); number 26 is from the plough zone (KT_002) and number 32 is from the same fill that produced the Severan coin of Caracalla or Geta mentioned above (KT_130).

Conclusions

The present numismatic discoveries add to both older and more recent lots published from Histria. The publication of such finds is absolutely necessary in order to make full use of the existing numismatic documentation and to contribute to a better understanding of the political and military events, as well as the economic and monetary phenomena, that took place at Histria during its Greek and Roman phases of existence. The study of the presence of Macedonian coinage, for example, can continue to provide new and relevant information about the situation in northeastern Thrace during the period of Macedonian domination. Macedonian coins played an important role in the development of local economic and commercial markets – particularly those of the Greek *poleis* – and in establishing commercial contacts with centres in the core zones of the Macedonian kingdom across several phases of Macedonian expansion.

The discussion of these finds in their stratigraphic context is equally important. While the stratigraphic situation on the Plateau is not well-suited for the refinement of the chronology of typological series like that of the wheel coins, the combination of the few coins that were found in primary deposition with other absolute and relative dating evidence makes the chronology of human activity in this area much clearer. For example, the coins from the Road Trench, when combined with finds such as the terracotta protome fragment and amphora sherds and stamps, strongly suggest that the road that leads to the south gate in the Early Roman defensive wall was not constructed before the second half of the 4th century BC, but that it was constructed no later than the Hellenistic period, well before the Early Roman wall was built (and thus the position of that gate was dictated by an existing street network, rather than setting the orientation of a new street). Along the same lines, the two datable Roman coins from the Kiln Trench correspond well to earlier and later phases of activity in the necropolis, as confirmed by the radiocarbon dates of the human remains themselves. Even the decontextualised 5th/early 4th century issues of Istros in KT are consonant with the ceramic evidence for the period of operation of the kiln and the formation of the midden, which is further supported by radiocarbon dates for animal bones from this deposit that cluster around the mid-5th to early 4th century BC. Overall, this modest assemblage of coins from the Plateau illustrates both the challenges of the complex stratigraphy of this area and the potential contribution of careful contextual analysis to our understanding of the sector's long history.

Catalogue of monetary signs and coins discovered in the Platou Est sector (2018-2019, 2021-2023 campaigns of the Histria Multiscalar Archaeological Project)

2018

Istros, Helios type

1.Technical data: AE; 12 h; 1.35 g; 12 x 11 mm; **Fig. 5.1**.
Obv: Head of the deity facing forward, with a radiate crown.
Rev: Eagle on dolphin, both facing left; legend: (IΣTPI).
Trench: Platou Est, Test Trench 4.
Stratigraphic context: HIS18_PLAT_TT4_002.
Stratigraphic context description: Plough zone.
Find number: HIS18_PLAT_TT4_SF_0003.
Date of discovery: 08.VIII.2018.

Chronology: 313-72/71 BC.
Reference: Pick 1898, p. 167, no 464 (general type).

Istros?
2.Technical data: AE; ? h; 2.17 g; 16 x 15 mm; **Fig. 5.2**.
Obv: Illegible; possible male head facing right?
Rev: Illegible.
Note: Fragmentary coin.
Trench: Platou Est, Test Trench 1.
Stratigraphic context: HIS18_PLAT_TT1_005.
Stratigraphic context description: Final surface of road.
Find number: HIS18_PLAT_TT1_SF_0002.
Date of discovery: 06.VIII.2018.

Istros or Tomis
3.Technical data: AE; ? h; 5.21 g; 21 x 20 mm; **Fig. 5.3**.
Obv: Illegible; possibly two countermarks, the first intersecting the second.
Rev: Illegible.
Trench: Platou Est, Test Trench 3.
Stratigraphic context: HIS18_PLAT_TT3_003.
Stratigraphic context description: Layer of abandonment.
Find number: HIS18_PLAT_TT3_SF_0003.
Date of discovery: 03.VIII.2018.
Chronology: 2nd-1st centuries BC.

Issuer?
4.Technical data: AE; ? h; 2.37 g; 17.5 x 16.5 mm.
Obv.: Illegible; possible traces of countermark?
Rev.: Illegible.
Trench: Platou Est, Test Trench 2.
Stratigraphic context: HIS18_PLAT_TT2_007.
Stratigraphic context description: Fill layer.
Find number: HIS18_PLAT_TT2_SF_0003.
Date of discovery: 03.VIII.2018.

2019

Istros?
5.Technical data: AE; 3.96 g; 37.5 mm; **Fig. 6.5**.
Description: Cast monetary sign used for exchange, with two edges and a flattened central rib, elongated in shape like an olive leaf.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_KT_031/043.
Stratigraphic context description: Fill of pit cut to access tomb 6; sediment inside tomb 6 (bottom of pit/fill right behind blocking slabs).
Find number: HIS19_PLAT_KT_SF_0064.

Date of discovery: 12.VII.2019.
Chronology: 6th century - first two or three decades of the 5th century BC.

Istros?
6.Technical data: AE; 6.67 g; 46 mm; Fig. 6.6.
Description: Cast monetary sign used for exchange, with two edges and a flattened central rib, elongated in the shape of an olive leaf.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_KT_000.
Stratigraphic context description: Unstratified find.
Find number: HIS19_PLAT_KT_SF_0068.
Date of discovery: 13.VII.2019.
Chronology: 6th century - first two or three decades of the 5th century BC.

Istros, the "four-spoked wheel" type
7.Technical data: AE; ? h; 0.15 g; 7 x 6.5 mm; **Fig. 6.7**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend (IΣT).
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_KT_043.
Stratigraphic context description: Sediment filling interior cavity of tomb 6 (immediately behind blocking slabs, near floor of tomb).
Find number: HIS19_PLAT_KT_SF_0063.
Date of discovery: 12.VII.2019.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, the "four-spoked wheel" type
8.Technical data: AE; ? h; 0.68 g; 10 x 9.5 mm; **Fig. 6.8**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend (IΣT).
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_KT_027.
Stratigraphic context description: Disturbed mudbrick collapse between kiln and east edge of trench.
Find number: HIS19_PLAT_KT_SF_0059.
Date of discovery: 12.VII.2019.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, River God type
9.Technical data: AE; 6 h; 2.31 g; 14.5 x 13.5 mm; **Fig. 6.9**.
Obv: Bearded head with horns of the river god facing forward.
Rev: Eagle on dolphin facing left; in the upper part of the coin field, the legend (IΣ)TPI.
Trench: Platou Est, Road Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_RT_002.
Stratigraphic context description: Plough zone.

Find number: HIS19_PLAT_RT_SF_0001.
Date of discovery: No date recorded.
Chronology: 360/350-313 BC.
Reference: Pick 1898, p. 167, no. 468 (second series).

Olbia, River God Borysthenes type
10.Technical data: AE; ? h; 6.47 g; 21 x 20.5 mm; **Fig. 6.10**.
Obv: Anepigraphic; bearded head with horns of the river god Borysthenes facing left.
Rev: Ceremonial axe and quiver with bow; legend on the right, vertical OΛBIO; in the left field, vertical symbol ΦI ?.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_KT_000.
Stratigraphic context description: Unstratified material.
Find number: HIS19_PLAT_KT_SF_0071.
Date of discovery: 13.VII.2019.
Chronology: middle issue, 330-240/230 BC. (group II); 330-250 (group II); 320-310 (group II A-C)
Reference: SNG XI 2000, pl. XVIII, nos. 372-374?; SNG Poland III 2006, p. 22, pl. VII, nos. 87-90?; SNG State Pushkin 2011, p. 32, nos. 187-192?.

Roman Empire, Antonine dynasty
11.Technical data: AE (*fourrée* denarius); 1.54 g; 17.5 mm; **Fig. 6.11**.
Note: Coin is fragmentary; poor state of preservation.
Trench: Platou Est, Road Trench.
Stratigraphic context: HIS19_PLAT_RT_002.
Stratigraphic context description: Plough zone.
Find number: HIS19_PLAT_RT_SF_0003.
Date of discovery: 06.VII.2019.
Chronology: post 138 AD, 2nd century AD.

2021

Olbia
12.Technical data: AE; 1.24 g; 19.2 mm; **Fig. 7.12**.
Description: cast monetary sign used for exchange, in the shape of a dolphin.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_050.
Stratigraphic context description: Fill of construction cut along north side of tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0118.
Date of discovery: 28.VII.2021.
Chronology: 5th century BC.

Olbia
13.Technical data: AE; 1.93 g; 22.5 mm; **Fig. 7.13**.
Description: cast monetary sign used for exchange, in the shape of a dolphin.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_031.
Stratigraphic context description: Fill of pit cut to access tomb 6.

Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0088.
Date of discovery: 23.VII.2021.
Chronology: 5th century BC.

Istros, the "four-spoked wheel" type
14.Technical data: AE; 1.35 g; 13.5 x 12.5 mm; **Fig. 7.14**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend (IΣT).
Note: a remnant of the sprue?
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_053.
Stratigraphic context description: Lower level of sediment filling tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0144.
Date of discovery: 21.VII.2021.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 531.

Istros, the "four-spoked wheel" type
15.Technical data: AE; 0.23 g; 8 x 7 mm.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend (IΣT).
Note: destroyed from the inside after cleaning (now almost dust).
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_031.
Stratigraphic context description: Fill of pit cut to access tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0084.
Date of discovery: 23.VII.2021.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, the "four-spoked wheel" type
16.Technical data: AE; 0.84 g; 10 x 9.5 mm; **Fig. 7.16**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend IΣT.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_031.
Stratigraphic context description: Fill of pit cut to access tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0074.
Date of discovery: 21.VII.2021.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Macedonia
Philip II
17.Technical data: AE; 12 h; 4.07 g; 16.5 x 16 mm; **Fig. 7.17**.
Obv: Head of Apollo facing right.

Rev: Horse and rider facing right; legend: (ΦΙΛΛΙΠΟΥ).
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_053.
Stratigraphic context description: Lower level of sediment filling tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0130.
Date of discovery: 29.VII.2021.
Chronology: probably 359-336 BC?

Roman Empire
Valens/Valentinianus
18.Technical data: AE2; 6 h; 1.95 g; 16.5 x 15.5 mm; **Fig. 7.18**.
Obv: Diademed, draped, and cuirassed bust facing right; legend illegible.
Rev: Emperor advancing right, dragging captive and holding labarum; legend illegible; type GLORIA RO-MANORVM; mint illegible, probably eastern.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_011.
Stratigraphic context description: Layer of broken pottery and small stones over and immediately north of the cover slabs of tomb 6.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0077.
Date of discovery: 22.VII.2021.
Chronology: AD 364-375.

Issuer?
19.Technical data: AE; 1.72 g; 15 x 14 mm.
Obv: Illegible.
Rev: Illegible.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_093.
Stratigraphic context description: Soil between slabs of tomb 8.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0229.
Date of discovery: 11.VIII.2021.

Issuer?
20.Technical data: AE; ? h; 0.58 g; 10.5 x 9 mm.
Obv: Illegible.
Rev: Illegible.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS21_PLAT_KT_012.
Stratigraphic context description: Layer of abandonment over tomb 6 along west side of the trench.
Find number: HIS21_PLAT_KT_SF_0109.
Date of discovery: 27.VII.2021.

2022

Istros?
21.Technical data: AE; 5.68 g; 44.5 mm; **Fig. 8.21**.

Description: cast monetary sign used for exchange, with two edges and a flattened central rib, elongated in the shape of an olive leaf.

Trench: Platou Est, Kiln Trench.

Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_076.

Stratigraphic context description: Lower layer of fill of large rectangular pit postdating kiln but predating Roman burials.

Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0298.

Date of discovery: 22.VII.2022.

Chronology: 6th century - first two or three decades of the 5th century BC.

Istros, the "four-spoked wheel" type

22.Technical data: AE; 0.95 g; 14 x 11.5 mm; **Fig. 8.22**.

Obv: anepigraphic; four-spoked wheel.

Rev: legend (IΣT).

Note: a remnant of the sprue?

Trench: Platou Est, Kiln Trench.

Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_102.

Stratigraphic context description: Lowest layer of fill of large rectangular pit postdating kiln but predating Roman burials.

Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0306.

Date of discovery: 22.VII.2022.

Chronology: post 480 - 360/350 BC.

Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, the "four-spoked wheel" type

23.Technical data: AE; 0.88 g; 12.5 mm; **Fig. 8.23**.

Obv: anepigraphic; four-spoked wheel.

Rev: legend (IΣ).

Trench: Platou Est, Kiln Trench.

Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_067.

Stratigraphic context description: Uppermost layer of fill of large rectangular pit postdating kiln but predating Roman burials.

Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0267.

Date of discovery: 18.VII.2022.

Chronology: post 480 - 360/350 BC.

Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, Helios type

24.Technical data: AE; 12 h; 1.81 g; 12.5 mm; **Fig. 8.24**.

Obv: Head of the deity facing forward, with a radiate crown.

Rev: Eagle on dolphin facing left; legend: (IΣTPI).

Trench: Platou Est, Kiln Trench.

Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_076.

Stratigraphic context description: Lower layer of fill of large rectangular pit postdating kiln but predating Roman burials.

Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0294.

Date of discovery: 21.VII.2022.
Chronology: 313-72/71 BC.
Reference: Pick 1898, p. 167, no. 464 (general type).

Macedonia
Philip II
25.Technical data: AE; 7 h; 4.33 g; 17 x 16.5 mm; **Fig. 8.25.**
Obv: Head of Apollo facing right.
Rev: Horse and rider facing right; legend: ΦΙ(ΛΙΠΠΟΥ).
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_096.
Stratigraphic context description: Fill of tomb 9.
Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0281.
Date of discovery: 20.VII.2022.
Chronology: probably 359-336 BC?

Issuer?
26.Technical data: AE; ? h; 0.40 g; 10.5 x 10 mm.
Obv: Illegible.
Rev: Illegible.
Note: coin broken in two, glued.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS22_PLAT_KT_002.
Stratigraphic context description: Plough zone.
Find number: HIS22_PLAT_KT_SF_0244.
Date of discovery: 08.VII.2022.

2023

Istros, the "four-spoked wheel" type
27.Technical data: AE; 0.61 g; 9 x 8.5 mm; **Fig. 9.27**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend ΙΣΤ.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS23_PLAT_KT_027.
Stratigraphic context description: Disturbed mudbrick collapse between kiln and east edge of trench.
Find number: HIS23_PLAT_KT_SF_0359.
Date of discovery: 21.VII.2023.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 534.

Istros, the "four-spoked wheel" type
28.Technical data: AE; 1.04 g; 14 x 12.5 mm; **Fig. 9.28**.
Obv: Anepigraphic; four-spoked wheel.
Rev: Legend ΙΣ(Τ).
Note: a remnant of the sprue; two perforations remaining from the casting process.
Trench: Platou Est, Road Trench.

Stratigraphic context: HIS23_PLAT_RT_023.
Stratigraphic context description: Fill of road bed under use surfaces.
Find number: HIS23_PLAT_RT_SF_0048.
Date of discovery: 12.VII.2023.
Chronology: post 480 - 360/350 BC.
Reference: Pick 1898, p. 182, no. 531.

Istros, Apollo type (silver)
29.Technical data: AE; 2 h; 0.59 g (obol); 8.8 x 8.5 mm; **Fig. 9.29**.
Obv: Two youthful male heads facing, the right inverted, filling almost the entire coin field.
Rev: Eagle and dolphin facing left; above them, in the upper part of the coin field, legend IΣTPI; beneath the dolphin ?.
Trench: Platou Est, Road Trench.
Stratigraphic context: HIS23_PLAT_RT_023.
Stratigraphic context description: Fill of road bed under use surfaces.
Find number: HIS23_PLAT_RT_SF_0045.
Date of discovery: 12.VII.2023.
Chronology: 4th century BC, before 340/330 BC.
Reference: Pick 1898 (catalogue), general type.

Istros?, Apollo type?
30.Technical data: AE; ? h; 2.57 g; 16 x 15 mm; **Fig. 9.30**.
Obv: Head of Apollo, laureate, facing right? a possible oval countermark, illegible.
Rev: Destroyed by the countermark struck on the obverse.
Trench: Platou Est, Road Trench.
Stratigraphic context: HIS23_PLAT_RT_000.
Stratigraphic context description: Unstratified material.
Find number: HIS23_PLAT_RT_SF_0015.
Date of discovery: 05.VII.2023.
Chronology: 313-280 BC or 339-280 BC, but possibly still in circulation in the 2nd-1st centuries BC.

Roman Empire (provincial mint in Thrace?)
Caracalla or Geta
31.Technical data: AE; *assarion*; 12 h; 4.75 g; 22 x 19.5 mm; **Fig. 9.31**.
Obv: Bust of a male figure, diademed, youthful, in profile facing right.
Rev: Eagle facing left, wings spread and oriented backwards.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS23_PLAT_KT_130.
Stratigraphic context description: Disturbed mudbrick collapse in southeast corner of trench, over line of unexcavated slabs.
Find number: HIS23_PLAT_KT_SF_0376.
Date of discovery: 25.VII.2023.
Chronology: 198-211 AD.

Issuer?
32.Technical data: AE; ? h; 0.88 g; 13 x 12.5 mm.
Obv: Illegible (a head facing right?).

Rev: Illegible.
Note: The coin is fragmentary.
Trench: Platou Est, Kiln Trench.
Stratigraphic context: HIS23_PLAT_KT_130.
Stratigraphic context description: Disturbed mudbrick collapse in southeast corner of trench, over line of unexcavated slabs.
Find number: HIS23_PLAT_KT_SF_0373.
Date of discovery: 26.VI.2023.

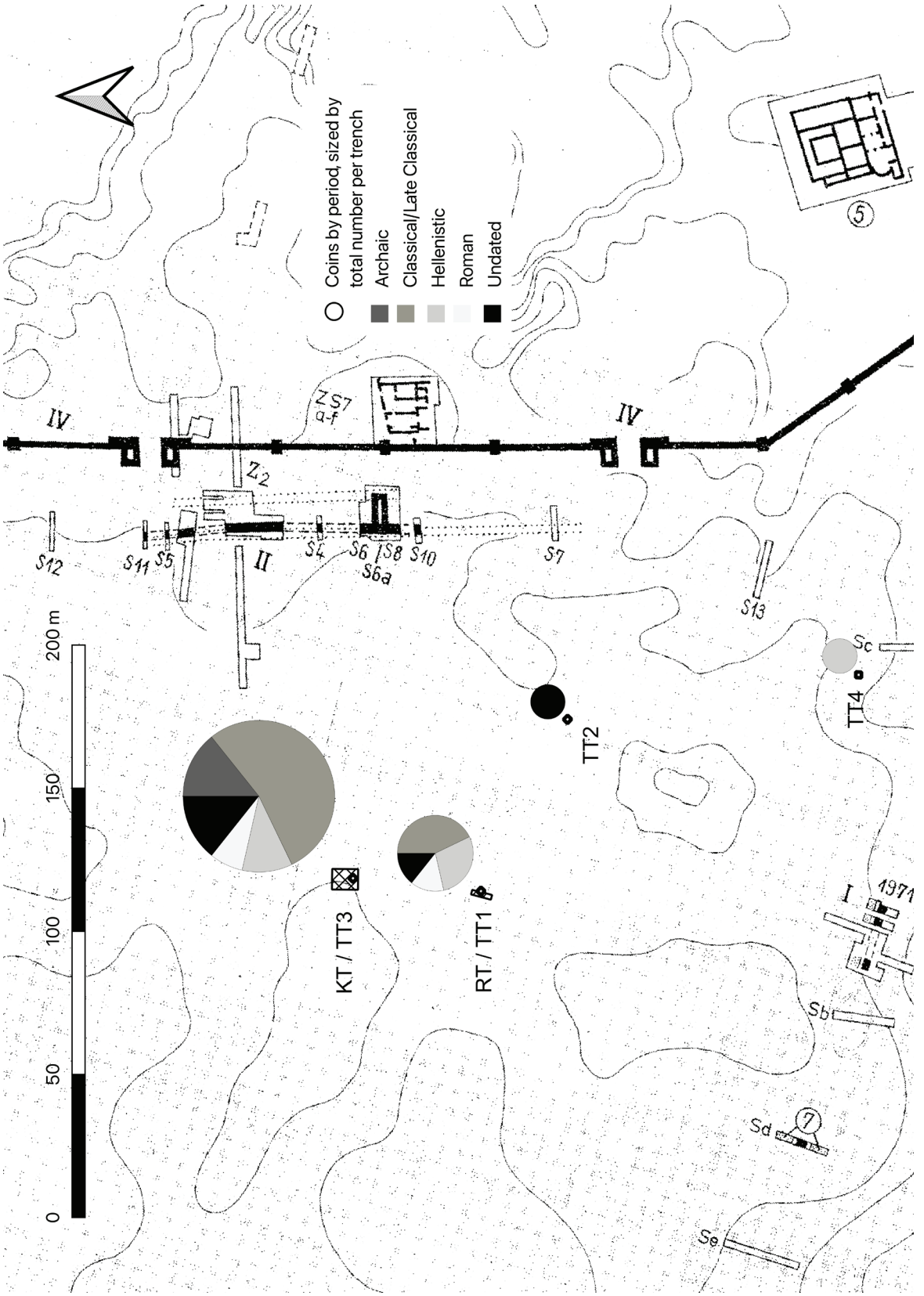

Fig. 1. Locations of the Histria Multiscalar Archaeological Project trenches on the Plateau, placed on the 1980 topographical map of the site, with pie charts representing the proportion of coins from each period, sized by the number of coins found in each trench. Map by A. Rabinowitz.

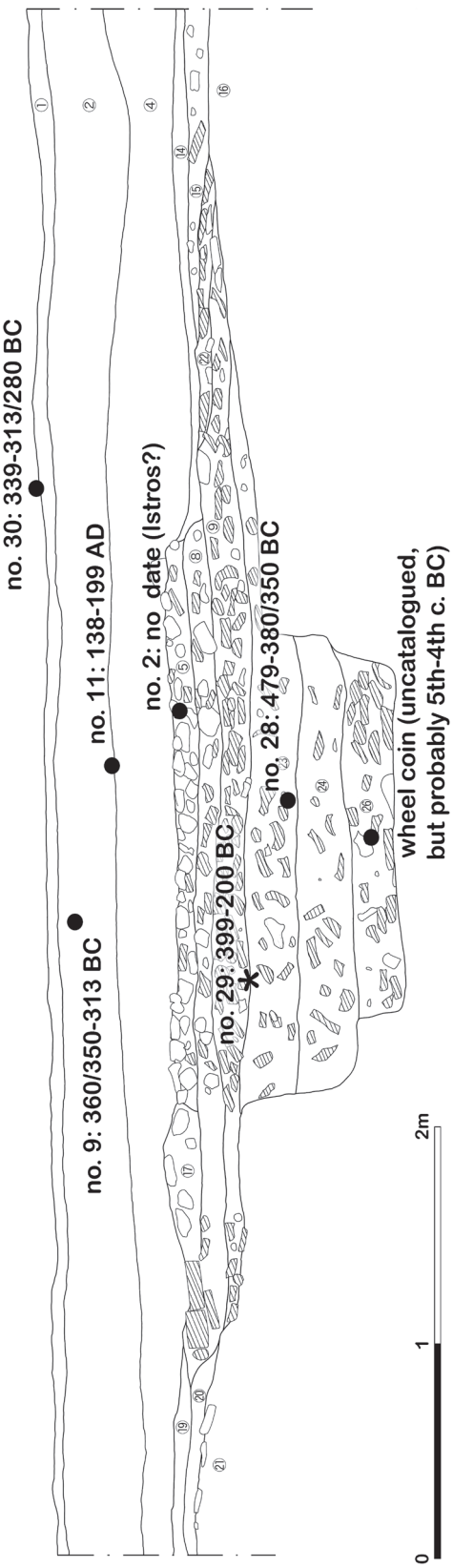

Fig. 2. Drawing of the west section wall of the Road Trench, with the vertical location of coins indicated. The star indicates a coin that may have been in primary deposition; the others are in residual depositions. Drawing by A. Rabinowitz.

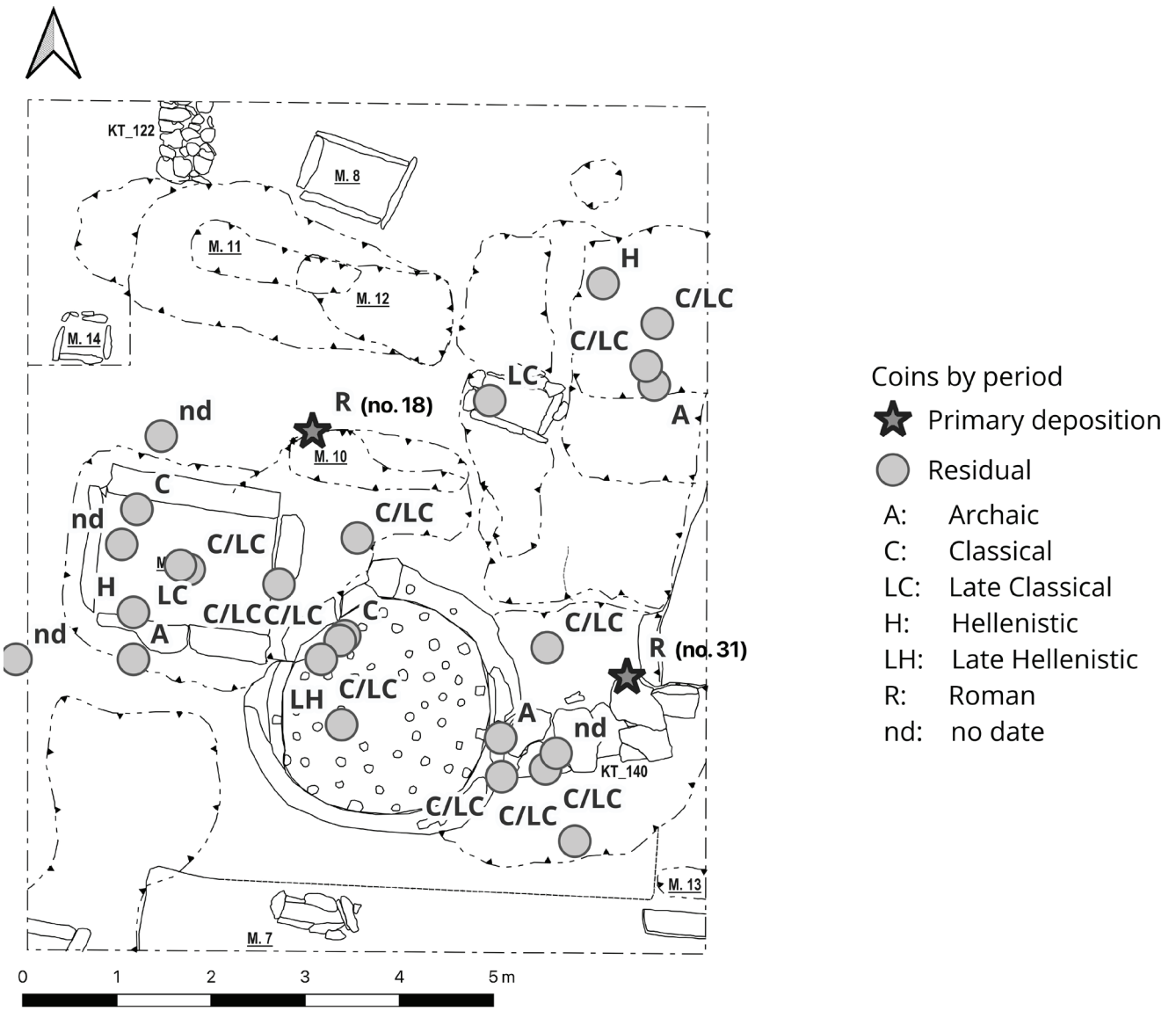

Fig. 3. Plan of the Kiln Trench showing position of coins with recorded findspots, labelled by period. The two coins with locations marked by stars may have been in primary depositions; the others are in residual depositions. Plan by A. Rabinowitz and L. Iancu.

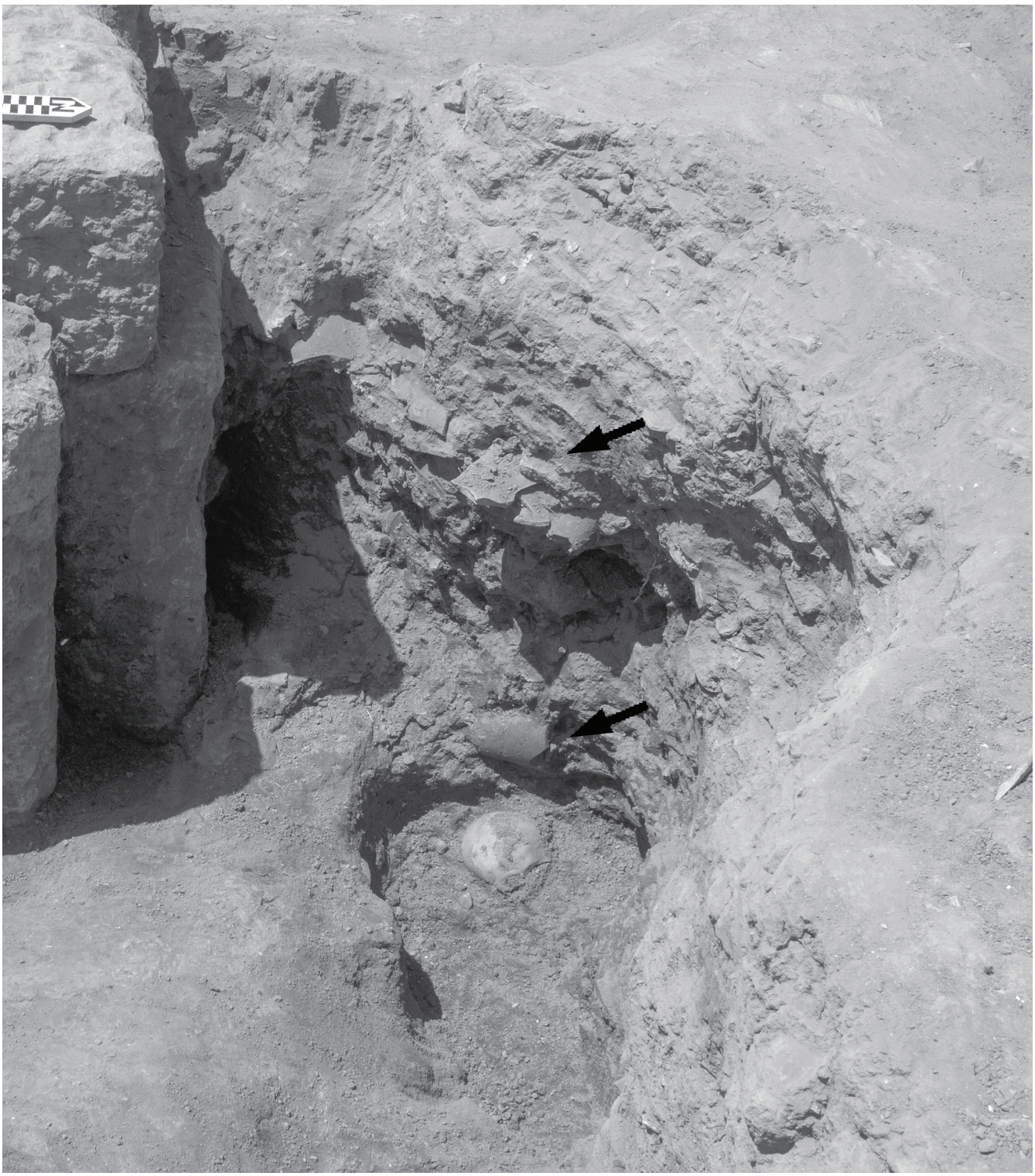

Fig. 4. Photograph showing the two layers of debris (indicated by arrows) visible in the wall of a pit cut to re-open tomb 6. The upper layer belongs to a midden contemporary with, or just subsequent to, the use period of the kiln. The lower layer may be a 5th-century destruction deposit. Photo by A. Rabinowitz.

Fig. 5. Pre-Roman coins discovered in the East Plateau sector of Histria (nos. 1-3). Photo by G. Talmațchi.

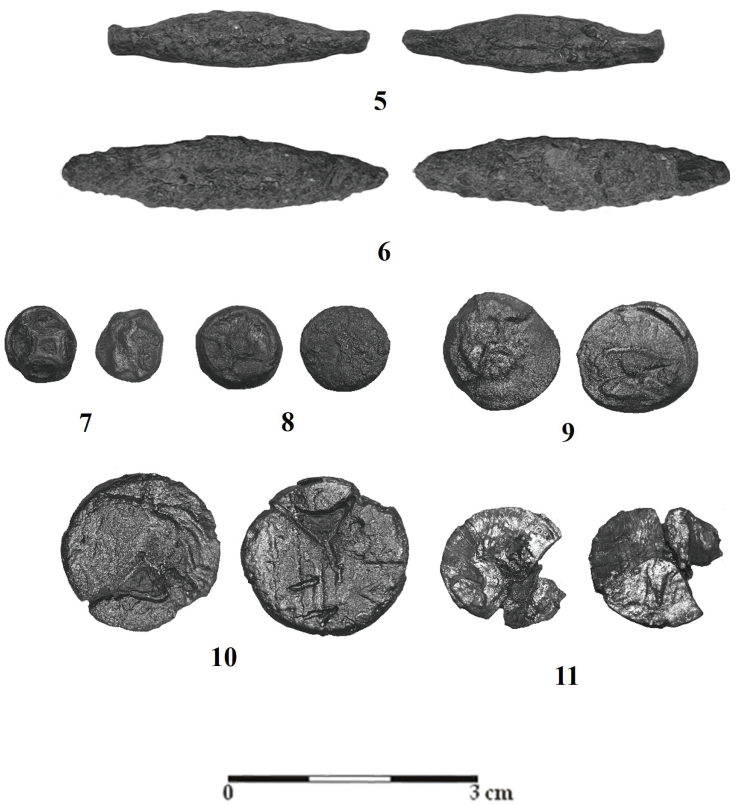

Fig. 6. Monetary signs, pre-Roman and Roman coins discovered in the East Plateau sector of Histria (no. 5-11). Photo by G. Talmațchi.

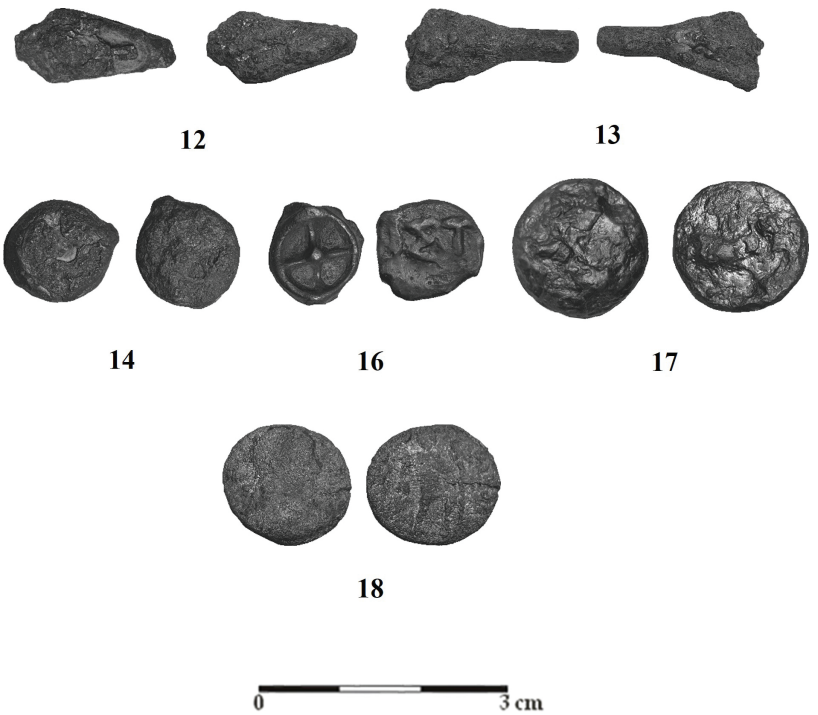

Fig. 7. Monetary signs, pre-Roman and Roman coins discovered in the East Plateau sector of Histria (no. 12-14, 16-18). Photo by G. Talmațchi.

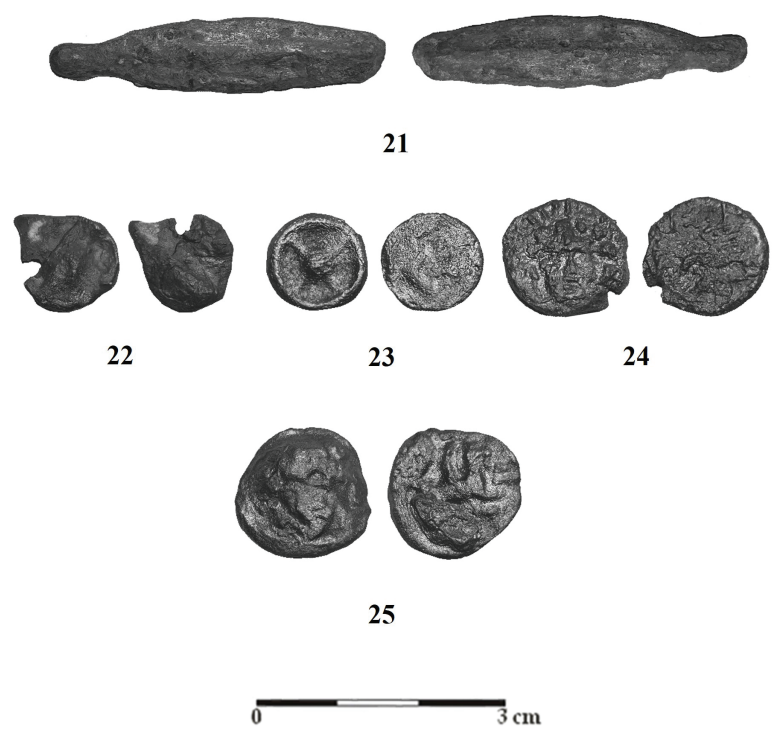

Fig. 8. Monetary sign and pre-Roman coins discovered in the East Plateau sector of Histria (no. 21-25). Photo by G. Talmațchi.

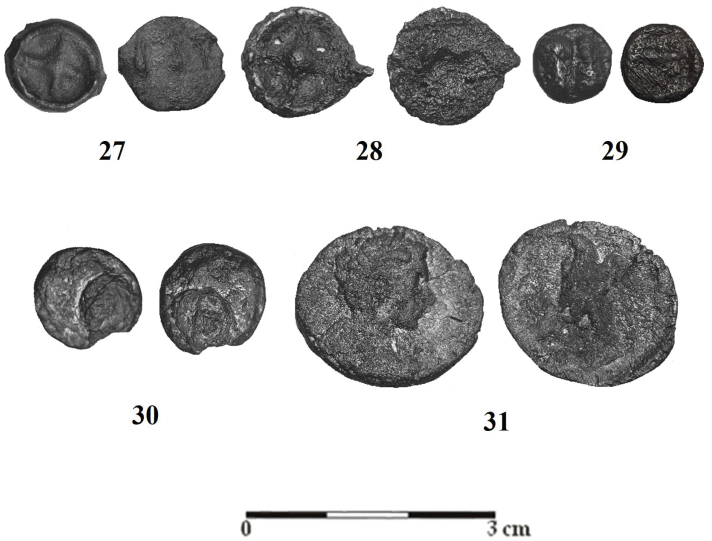

Fig. 9. Pre-Roman and Roman coins discovered in the East Plateau sector of Histria (no. 27-31). Photo by G. Talmațchi.

O colecție particulară de monede emise de cetatea Histria

Ionuț BADEA*

Colecționarea monedelor este mai mult decât un simplu hobby; este o călătorie prin istorie, o incursiune fascinantă în trecutul economic, cultural și artistic al omenirii. Fiecare monedă poartă cu sine o poveste, un fragment de timp care reflectă evenimente istorice, conducători și valori sociale. Astfel, o colecție numismatică nu este doar un ansamblu de piese din metal prețios sau comun, ci un veritabil muzeu personal care ilustrează evoluția societății umane.

Colecția prezentată în continuare reunește monede emise de cetatea Histria în diverse perioade ale activității monetare, începând cu primele emisiuni (tipul numit convențional „cu roata", secolul V a. Chr.) și încheindu-se cu perioada romană (secolul III p. Chr.). În total, aceasta cuprinde 73 de piese, dintre care 27 din argint și 46 din bronz, de diferite greutăți și dimensiuni. Colecția a fost alcătuită în timpul mai multor zeci de ani, de către aceeași persoană, începând din perioada comunistă, fără a se cunoaște locul de descoperire al monedelor, de presupus a fi Dobrogea. Colectarea lor din diverse surse poate fi observată și din starea efectivă a pieselor, unele dintre ele prezentând urme evidente de curățare prin metode abrazive (nr. 11), iar altele de îndepărtare a depunerilor originale cu soluții acide (nr. 48, 60, 72).

Din totalul monedelor de argint (27 ex.), 17 se încadrează la categoria drahme, dintre care două falsuri de epocă, așa-numitele *subaerate* (nr. 15 și 16) și o posibilă imitație, cu aspect de piesă turnată (nr. 17). Greutatea acestora variază între 4,71 g (nr. 1) și 6,02 g (nr. 4). În general, este vorba despre monede comune, una singură fiind mai rară (nr. 3). Celelalte 10 piese (nr. 18-27) constituie subdiviziuni, două dintre ele având până în 0,4 g (0,39 respectiv 0,38 g). Având în vedere dimensiunile reduse, starea lor este foarte bună, doar două dintre ele (nr. 21 și 23) fiind mai intens circulate.

Dintre monedele de bronz (46 ex.), 23 sunt din perioada anterioară cuceririi romane, iar restul din perioada imperială.

Perioada autonomiei cuprinde, pe lângă două piese turnate (tipul „cu roata"), opt de tip Apollo, una de tip Helios, opt de tip zeul fluvial Istros și patru de tip Demetra, cu greutăți variind între 0,89 g (nr. 28) și 4,62 g (nr. 50). Este vorba despre piese comune, multe dintre ele cu analogii în descoperirile monetare din Dobrogea[1]. O parte dintre piesele prezentate sunt subdiviziuni, în greutate de până la 2 grame, unele destul de bine păstrate, având în vedere dimensiunile reduse.

Perioada romană este reprezentată în colecție de o emisiune pseudo-autonomă cu reprezentarea Athenei cu coif corinthic (nr. 51), două monede atribuite lui Commodus, patru lui Septimius Severus,

* ionutbd@gmail.com

[1] Preda, Nubar 1973; Isvoranu, Dabîca 2018.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 49-61.

una Iuliei Domna, trei lui Caracalla, două lui Elagabal, cinci lui Severus Alexander, patru lui Gordian III și una Sabiniei Tranquillina. Dintre acestea, unele sunt piese comune, altele mai rare. Atrag atenția monedele emise pentru Iulia Domna (nr. 58) și Tranquillina (nr. 73), destul de bine păstrate și mai rare ca apariție. De asemenea, moneda de 4 assaria emisă pentru Caracalla, cu reprezentarea lui Apollo cu liră pe revers (nr. 59), similară cu cea emisă pentru Elagabal, prezentă și ea în colecție (nr. 62), ambele foarte bine păstrate. Totodată, pentru Elagabal este de menționat o emisiune rară, cu reprezentarea lui Nemesis pe revers (nr. 63). Piesa bătută pentru Severus Alexander, cu reprezentarea Atenei pe revers (nr. 68), este o imitație de epocă, realizată prin turnare[2].

Catalogul colecției a fost structurat, din motive de ușurință a lecturii, în emisiuni de argint (drahme și subdiviziuni) și emisiuni de bronz (din perioada autonomă, respectiv romană). În concordanță cu opinii recente în domeniu[3], denumirea pieselor de argint a fost păstrată la modul general. Totodată, valoarea pieselor de bronz a fost precizată doar acolo unde ea apare imprimată în câmpul flanului. Pentru identificare au fost folosite atât lucrările clasice de referință, cât și cele disponibile electronic.

CATALOG

Monede de argint

1. AR ↑↓ 4,71 g; 17 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Ϟ sub delfin.
Pick 421; Dima 2013, grupa IV, subgrupa IV.

2. AR ↑↓ 4,88 g; 18 mm; zgârieturi fine pe ambele fețe, mici incrustații.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; ΦY sub delfin.
Pick 425; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VI.

3. AR ↓↑ 5,44 g; 17 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; H în câmp, sub aripa vulturului și Δ sub delfin.
Pick 431; Dima 2013, grupa IV, subgrupa III.

4. AR ↑↓ 6,02 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

5. AR ↑↓ 5,31 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

[2] Dima 2018, p. 56-57.
[3] Dima 2013.

6. AR ↑↓ 5,24 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

7. AR ↑↓ 5,84 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

8. AR ↓↑ 5,27 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

9. AR ↑↓ 5,52 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

10. AR ↑↓ 4,67 g; 17 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

11. AR ↑↓ 4,93 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

12. AR ↑↓ 3,70 g; 17×18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

13. AR ↑↓ 5,05 g; 16×17 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. [I]ΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

14. AR ↑↓ 5,91 g; 18 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

15. AR ↑↓ 4,23 g; 17 mm; subaerată (?).
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

16. AE argintat ↑↓ 4,58 g; 17 mm; subaerată.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 416; Dima 2013, grupa IV, subgrupa VIII.

17. AR ↓↑ 5,14 g; 18 mm; turnată (fals modern).
Av. Două capete masculine, dintre care cel din stânga inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; literă incertă sub delfin.
Cf. Dima 2013, grupa IV, subgrupa III.

18. AR ↑↓ 1,07 g; 11 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin și un punct în câmp stânga, între delfin și vultur.
Pick 443; Dima 2013, grupa IV, subgrupa IV.

19. AR ↑↓ 0,91 g; 11 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Δ sub delfin.
Pick 445. Dima 2013, grupa IV, subgrupa IV.

20. AR ↑↓ 1,08 g 10×12 mm; imitație?
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPH; vultur pe delfin spre stânga; Δ sub delfin.
Pick 445.

21. AR ↑↓ 1,32 g; 10 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. [IΣTPIH]; vultur pe delfin spre stânga; E în câmp dreapta, între vultur și delfin.
Pick 446.

22. AR ↑↓ 1,44 g; 11 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPI[H]; vultur pe delfin spre stânga; Ⅎ între delfin și vultur.
Pick 447.

23. AR ↑↓ 1,20 g; 11 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. [IΣ]TPIH; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta.
Pick 449.

24. AR ↑↓ 1,44 g; 11 mm; detalii vizibile, rv. ușor descentrat.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPI[H]; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta.
Pick 449.

25. AR ↑↓ 1,40 g; 11 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. [IΣ]TPIH; vultur pe delfin spre stânga; I în câmp dreapta.
Pick 449.

26. AR ↑↓ 0,39 g; 8 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; Y între vultur și delfin.
Pick 452.

27. AR ↑↓ 0,38 g; 7 mm.
Av. Două capete masculine, dintre care cel din dreapta inversat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 453.

Monede autonome de bronz

28. AE 0,89 g; 12 mm; turnată.
Av. Roată cu 4 spițe.
Rv. IΣT.
Pick 533.

29. AE 2,80 g; 15 mm; turnată.
Av. Roată cu 4 spițe.
Rv. IΣT.
Pick 531.

30. AE ↑ 4,4 g; 16 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 458 tip general.

31. AE ↑ 3,59 g; 18×19 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick -; Ruzicka 1928, nr. 461a.

32. AE ↗ 3,92 g; 17×18 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick -; Ruzicka 1928, nr. 461a.

33. AE → 3,14 g; 17 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta?
Rv. Legenda ilizibilă; vultur pe delfin spre stânga; grup de litere sub delfin?
Pick 458 tip general.

34. AE ↖ 1,54 g; 13 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta.
Rv. Legendă ilizibilă; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 463.

35. AE ↗ 1,73 g; 12 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 463.

36. AE ↗ 1,98 g; 12 mm.
Av. Capul lui Apollo spre dreapta.
Rv. IΣTP[…]; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 463.

37. AE ↑1,36 g; 11 mm.
Av. Anepigraf; capul lui Apollo spre dreapta.
Rv. Legendă ilizibilă; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 463.

38. AE ↑ 1,83 g; 14 mm.
Av. Capul lui Helios cu coroană cu raze văzut din față.
Rv. IΣTPI; vultur cu aripile desfăcute, pe delfin spre stânga.
Pick 464; Mušmov 152.

39. AE ↓ 3,75 g; 15 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. [IΣ]TPI; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

40. AE ↑ 2,95 g; 14×15 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. Legendă ilizibilă; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

41. AE ↓ 2,54 g; 14×15 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. IΣTPIH; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

42. AE ↗ 1,74 g; 14×17 mm; fragmentară.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. [IΣTPIH]; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

43. AE ↓ 2,56 g; 13 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. [IΣT]PIH; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

44. AE ↑ 3,24 g; 13 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. [IΣTPIH]; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

45. AE ↖ 2,06 g; 12×14 mm.
Av. Capul zeului fluvial Istros văzut din față.
Rv. [IΣTPIH]; vultur pe delfin spre stânga.
Pick 468; Mušmov 145.

46. AE ↑ 3,16 g; 14 mm.
Av. Ilizibil. Același tip?
Rv. [IΣTPIH]; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 468; Cf. Mušmov 145.

47. AE ↑ 1,46 g; 10×12 mm.
Av. Același tip?
Rv. Legendă ilizibilă; vultur pe delfin spre stânga.
Cf. Pick 468; Cf. Mušmov 145.

48. AE ↑ 3,20 g; 16×17 mm.
Av. Capul Demetrei, cu voal și cunună de spice, spre dreapta.
Rv. IΣTPI; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Pick 472, cu legenda IΣTPIH; Mušmov 148.

49. AE ← 3,47 g; 16×17 mm.
Av. Capul Demetrei, cu voal și cunună de spice, spre dreapta.
Rv. IΣTPI; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Cf. Pick 472*.

50. AE ← 4,62 g; 16×18 mm.
Av. Capul Demetrei, cu voal și cunună de spice, spre dreapta.
Rv. IΣTPI; vultur pe delfin spre stânga; A sub delfin.
Cf. Pick 472*.

Monede romane provinciale

Emisiune pseudo-autonomă

51. AE ↓ 3,38 g; 16×18 mm.
Av. Bustul Athenei spre dreapta, cu coif corintic cu creastă; cerc perlat.
Rv. C - TP - HNΩ; Dionisos nud, în picioare, cu capul spre stânga, ținând un kantharos în mâna dreaptă și thyrsosul în mâna stângă; cerc perlat.
Pick 483; Mušmov 155; Beldianu 2014, PA-T9-V2.

Commodus

52. AE ↙ 6,62 g; 24 mm.
Av. AVK M AVP KOM - AN[TONINOC]; bust laureat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. Legenda ilizibilă; Vultur pe delfin spre stânga; cerc perlat.
Pick 489; Mušmov 163; RPC IV.1, 2853; Beldianu 2014, COM-S1T1V1.

53. AE ↓ 7,98 g; 23 mm.
Av. AVK M AVP KOM AN[TONINOC]; bust laureat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPIHNΩN; Demetra spre stânga, ținând spice în mâna dreaptă și o torță (sceptru?) în mâna stângă.
Pick 488; Mušmov 160; RPC IV.1, 2854; Beldianu 2014, COM-S1T3V1.

Septimius Severus

54. AE ↙ 14,87 g; 28 mm.
Av. [A] K Λ CEIIT CEVHPOC Π; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTP - I - H - N // ΩN în exergă; Marele Zeu cu mantie și kalathos călare spre dreapta, torță cu pasăre în spate, calul cu piciorul drept ridicat peste un altar; cerc perlat.
Pick 492; Mušmov 168; Beldianu 2014, SS-S5T1V1.

55. AE ↙ 14,21 g; 29 mm.
Av. [A]KΛ CEIIT CEVHPOC Π; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTP - I - H - NΩN; Marele Zeu cu mantie și kalathos călare spre dreapta, torță cu pasăre în spate, calul cu piciorul drept ridicat peste un altar; cerc perlat.
Pick 494; Mušmov 168; Beldianu 2014, SS-S5T1V2.

56. AE ↙ 15,82 g; 29 mm.
Av. [AKΛ] CEΠT CEVHPOC Π; cap laureat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTP - IHNΩ // N în exergă; Kybele ținând patera în mâna dreaptă, pe tron cu spătar înalt, încadrat de doi lei; cerc perlat.
Pick 495 var.; Mušmov 166; Vărbanov 610; Beldianu 2014, SS-S3T4V1.

57. AE ↗ 10,25 g; 28 mm.
Av. [AKΛ CEΠT CEVHPOC Π]; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPI HNΩN; personaj pe tron, spre stânga; cerc perlat.
Cf. Pick 495; cf. Mušmov 166; cf. Beldianu 2014, SS-S3T4V2.

Iulia Domna

58. AE ↙ 6,79 g; 23 mm.
Av. IOVΛIA ΔO MNA CE; bust drapat spre dreapta, coafură elaborată; cerc perlat.
Rv. ICTP - I – H // NΩN în exergă; vultur cu aripile desfăcute, pe delfin spre stânga.
Pick 501; Mušmov 172; Vărbanov 628; Beldianu 2014, JD-S2T1V1.

Caracalla

59. AE (4 assaria) ↙ 12,07 g; 28 mm.
Av. AVK M AV - ANTΩNIN; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPI - H – NΩN // Δ în exergă; Apollo în picioare, cu liră în mâna stângă, sprijinită pe o coloană și patera în dreapta, peste un altar cu flacără; cerc perlat.
Pick 507 (av.) respectiv Pick 514 (rv.); Beldianu 2014, C-S2T1V1.

60. AE ↙ 2,04 g; 14 mm.
Av. […] ANTΩNIN; bust laureat și drapat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. [ICT]PI HNΩN; Dionysos nud, în picioare, cu patera în mâna dreaptă și thyrsos în stânga, panteră la picioare în partea stângă; cerc perlat.
Pick 507; Beldianu 2014, C-S3T6.

61. AE ↙ 9,31 g; 27 mm; turnată?
Av. AVTK M […]; bust spre dreapta.
Rv. ICTP - I - HNΩN; Marele Zeu cu mantie călare spre dreapta, coloană cu pasăre în spate, calul cu piciorul drept ridicat peste altar.
Pick 504; Beldianu 2014, C-S3T1V2.

Elagabal

62. AE (4 assaria) ↗ 11,78 g; 27 mm.
Av. AVTK M AVPH - ANTΩNEINOC; cap laureat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPI - H - NΩN; Δ în exergă; Apollo în picioare, cu capul spre stânga, liră în mâna stângă, sprijinită pe o coloană și patera în mâna dreaptă peste un altar cu flacără; cerc perlat.
Pick 514; Mušmov 183; RPC VI, 2077; Beldianu 2014, E-T6V1.

63. AE (5 assaria) ↑ 14,55 g; 27 mm.
Av. AVT K M AVPH - ANTΩNEINOC; bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPI - HNΩN; E în câmp dreapta; Nemesis în picioare, cu balanță în mâna dreaptă și o vergea în stânga; o roată lângă piciorul drept; cerc perlat.
RPC VI, 2073.

Severus Alexander

64. AE (5 assaria) ↓ 11,77 g; 27 mm.
Av. AVT K M AVP CEB - AΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IC - TP - IH // NΩN în exergă; E sub cal; Marele Zeu cu mantie și kalathos călare spre dreapta, coloană cu pasăre în spate, calul are piciorul drept ridicat peste altar; cerc perlat.
Pick 516; Mušmov 191; RPC VI, 2082; Beldianu 2014, SA-T1V2.

65. AE (5 assaria) ↓ 16,10 g; 28 mm.
Av. AVT K M AVP CEB - AΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IC - TP - IH // NΩN în exergă; E sub cal; Marele Zeu cu mantie și kalathos călare spre dreapta, coloană cu pasăre în spate, calul are piciorul drept ridicat peste altar; cerc perlat.
Pick 516; Mušmov 191; RPC VI, 2082; Beldianu 2014, SA-T1V2.

66. AE (5 assaria) ↓ 10,14 g; 26 mm.
Av. AVTK M AVP CEB - AΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat și drapat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. IC - TP - IH // NΩN în exergă; E sub cal; Marele Zeu cu mantie și kalathos călare spre dreapta, coloană cu pasăre în spate, calul are piciorul drept ridicat peste altar; cerc perlat.
Pick 516; Mušmov 191; RPC VI, 2082.

67. AE (4 assaria) ↓ 14,18 g; 27 mm.
Av. AVTK M AVPH CEBH - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; cap laureat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. ICTPI - HNΩN; Δ în câmp stânga; Herakles cu măciuca pe umăr, spre stânga; cerc perlat.
RPC VI, 2086; Beldianu 2014, SA-T7V1.

68. AE (5 assaria) ↓ 11,42 g; 28 mm; turnată (?).
Av. AVTK M AVPH CEB ΑΛΕΞΑΝΔΡΟC; bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. [ICTPI H]NΩN Athena cu coif corinthic cu creastă, în picioare spre stânga, suliță în mâna stângă, patera în mâna dreaptă întinsă și scut la picioare, spre stânga.
Beldianu 2014, SA-T6V1.

Gordian III

69. AE (5 assaria) ↑ 11,97 g; 27 mm; deteriorată din vechime, prin zgâriere repetată pe ambele fețe.
Av. AVTK M ANTΩN […]; bust laureat și drapat spre dreapta; cerc perlat.
Rv. […] HNΩN; E în câmp stânga; Tyche spre stânga cu *cornucopiae* și kalathos, cu mâna dreaptă pe o cârmă de corabie; cerc perlat.
Pick 522/1; Vărbanov 683; Mušmov 195; RPC VII.2, 1817; Beldianu 2014, GIII-T2V3.

70. AE (5 assaria) ↑ 10,44 g; 26×27 mm; ușor corodată, flan de formă neregulată, patină verde închis.
Av. AVTK M ANTΩ ΓΟΡΔΙΑΝ[…]; busturile drapate ale lui Gordian III (laureat) și Tranquillinei față în față; cerc perlat.
Rv. IC TPIH; NΩN în exergă; E în fața piciorului calului; Marele Zeu cu pelerină și kalathos călare spre dreapta, obiect în mâna stângă, coloană cu pasăre în spate, calul cu un picior ridicat peste altar; cerc perlat.
Pick 524; Mušmov 198; RPC VII.2, 1821.

71. AE (5 assaria) ↓ 12,27 g; 25×27 mm; corodată, mai mult pe rv., batere ușor descentrată, flan de formă neregulată.
Av. AVT[…]ANKVΛINA[…]; busturile drapate ale lui Gordian III (laureat) și Tranquillinei față în față; cerc perlat.
Rv. IC TPIH; NΩN în exergă; E în fața piciorului calului; Marele Zeu cu pelerină și kalathos călare spre dreapta, obiect în mâna stângă, coloană cu pasăre în spate, calul cu un picior ridicat peste altar; cerc perlat.
Pick 525; Mušmov 198; RPC VII.2, 1821.

72. AE (5 assaria) ↓ 8,79 g; 25 mm; puternic corodată.
Av. Legendă ilizibilă; busturile drapate ale lui Gordian III (laureat) și Tranquillinei față în față
Rv. […]; NΩN în exergă; E în fața piciorului calului; Marele Zeu cu pelerină și kalathos călare spre dreapta, obiect în mâna stângă, coloană cu pasăre în spate, calul cu un picior ridicat peste altar.
Pick 525; Mušmov 198; RPC VII.2, 1821.

Tranquillina

73. AE ↓ 7,57 g; 22 mm; rv. descentrat, detalii vizibile, patină verde închis, incrustații.
Av. CABINIA TPANKVΛINA; bust drapat spre dreapta, coafură elaborată; cerc perlat.
Rv. ICTPIH[…]; vultur cu aripile deschise, pe delfin spre stânga; cerc perlat.
Pick 529; Mušmov 200; RPC VII.2, 1829; Beldianu 2014, TR-T1V1.

Coins of Istros (Histria) from a private collection

ABSTRACT

Coin collecting is more than a hobby; it is a journey through history, preserving economic, cultural, and artistic insights. In this article, the author presents a collection of 73 coins issued by the ancient city of Histria, ranging from the earliest emissions (5th Century BC) to the Roman period (3rd Century AD). The collection includes 27 silver and 46 bronze coins, acquired over decades from Dobruja. The silver coins primarily consist of drachmas and subdivisions, some well-preserved, while others show signs of ancient counterfeiting. The bronze coins span both the autonomous and Roman periods, featuring depictions of deities, emperors, and empresses, with a few rare and noteworthy issues. The catalog follows established numismatic conventions, using both traditional and digital identification tools. This collection offers valuable insights into Histria's numismatic history and its role within broader economic and cultural contexts.

BIBLIOGRAFIE

Beldianu 2014 – C. B. N. Beldianu, *Cronologia și tipologia monedelor emise la Histria în epoca romană*, București, publicație online ISBN 978-973-0-16840-2, https://snr1903.worldpress.com/2014/06/02/cronologia-sitipologia-monedelor-emise-la-histria-in-epoca-romana.

Dima 2013 – M. Dima, *Monedele de argint ale cetății Istros în epoca elenistică*, SCN, s.n., 4 (16), 2013, p. 7-72.

Dima 2018 – M. Dima, *Monede de bronz histriene și de tip histrian descoperite în nord-vestul Mării Negre (sec. IV a.Chr – III p.Chr.)*, în L. Munteanu, C.-D. Nicola, G.M. Talmațchi (eds.), *Studia Numismatica et Archaeologica: In honorem magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata*, București-Piatra Neamț, 2018, p. 51-87.

Isvoranu, Dabîca 2018 – Th. Isvoranu, M. Dabîca, *Descoperiri monetare la Histria, sectorul Sud (2013-2017)*, MCA, s.n., 14, 2018, p. 211-230.

Mušmov 1912 – N.A. Mušmov, *Antičnite moneti na Balkanskija poluostrov i monetite na bălgarskite care*, Sofia, 1912.

Pick 1898 – B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands*, I, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin, 1, 1898.

Preda, Nubar 1973 – C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914-1970*, București, 1973.

RPC IV.1 – V. Heuchert, *Roman Provincial Coinage*, IV.1, *From Antoninus Pius to Commodus (AD 138–192): Cyrenaica to Bithynia-Pontus*, online (2005); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=4

RPC VI – D. Calomino, A. Burnett, *Roman Provincial Coinage*, VI, *From Elagabalus to Maximinus Thrax (AD 218–238)*, online (2017, 2022); https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=11

RPC VII.2 – J. Mairat, M.S. Butcher *et alii*, *Roman Provincial Coinage*, VII.2, *From Gordian I to Gordian III (AD 238–244): all provinces except Asia*, Londra / Paris, 2022; versiune online https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=14

Vărbanov 2005 – I. Vărbanov, *Greek Imperial Coins and their Values (The Local Coinage of the Roman Empire)*, I, *Dacia, Moesia Superior, Moesia Inferior*, Burgas, 2005.

Noi considerații asupra monedelor cu revers tip poartă de oraș din Moesia Inferior emise în timpul lui Gordian al III-lea (238-244)

Ana-Maria BALTĂ*

Studiul curent readuce în discuție reprezentările monetare ale porților de oraș din Moesia Inferior datate în timpul domniei lui Gordian al III-lea (238-244). Deși menționate în unele publicații, care conturează mai mult sau mai puțin contextul punerii lor în circulație[1], ele nu au fost subiectul unei analize detaliate. De asemenea, similaritatea unora dintre tipurile *în cauză* a fost remarcată, dar fără a fi explicată pertinent și, pe cât posibil, complet[2]. Doar două cetăți din Moesia Inferior au emis monede cu revers de acest tip între 238 și 244. Seria este deschisă de Markianopolis, pentru care cataloagele de specialitate le semnalează în timpul lui Tullius Menophilus, guvernator în 238-241 (pl. I)[3]. Sub autoritatea lui Sabinius Modestus (241-242/3), Nikopolis ad Istrum emite piese din aceeași categorie (pl. II, nr. 5-8)[4], în timp ce Markianopolis își încetează activitatea până la venirea lui P. Tertullianus[5].

Intervalul 238-244 se remarcă, la nivel provincial, din mai multe puncte de vedere. Observăm o creștere a numărului de cetăți emitente, ca rezultat al unei noi politici monetare[6]. Este reluată activitatea la Nikopolis (după o pauză de la Elagabal[7]), dar și la Callatis, Histria, Dionysopolis, Markianopolis și

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București; e-mail: anamarialoluta@gmail.com.

[1] A. Blanchet, *Les villes fortifiées de la Péninsule Balkanique, d'après les monnaies de l'époque romaine*, BSNR, 18, 1923, p. 5; Ulrike Peter, *Local Traits in the Iconography of Gordian III and Philip the Arab's Coinage Produced in Thrace and Lower Moesia*, în D. Braund, V. F. Stolba, Ulrike Peter (eds.), *Environment and Habitation around the Ancient Black Sea*, Berlin-Boston, 2021, p. 141.

[2] C. B. N. Beldianu, *A numismatic perspective on the architecture of North and West Pontic cities in the 1st-3rd centuries AD. Defensive systems*, Caiete ARA, 14, 2023, p. 78.

[3] B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898, p. 317, nr. 1168-1170.

[4] *Ibidem*, p. 518, nr. 2107.

[5] *Ibidem*, p. 186.

[6] M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum în secolele I-III*, Târgoviște, 2023, p. 190. Noua politică monetară era necesară în contextul reintroducerii antoninianului, efectele produse de această măsură fiind, pe cât posibil, aplanate prin creșterea stocului de numerar de bronz la nivel provincial.

[7] M. Dima, *Circulația monetară în zona Durostorum în secolele I-III p. Chr*. (Subcapitol IV.4.1. Marcianopolis și Nicopolis ad Istrum, neinclus în varianta publicată), teză de doctorat, Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", București, 2008, p. 59. Se consideră că Nikopolis își închide atelierul în jurul anului 220, întrucât nu avem piese cu numele guvernatorului Iulius Antonius Seleucus, iar cele două tipuri semnalate pentru Severus Alexander (N. Mušmov, *Antičnite moneti na Balkanskija poluostrovă i monetite na bălgarskite care*, Sofia, 1912, p. 81, nr. 1472-1473) sunt încă incerte.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 63-74.

Odessos (își opriseră activitatea de la Severus Alexander). Mai mult, acum era înființată o monetărie pentru bronz la Viminacium[8].

Totodată, anul 238 marchează debutul unei serii de atacuri ale carpilor și goților[9]. Sursele scrise ce surprind așa-numitul *război scitic* sunt puțin numeroase, referințe directe fiind realizate doar în *Scriptores Historiae Augustae*. Într-o primă fază, se relatează că, la finalul domniei lui Pupienus și Balbinus, „carpii au intrat în război cu moesienii”[10]. Soluția celor doi împărați a fost trimiterea lui Tullius Menophilus în zonă[11]. El a întreprins cu succes acțiuni diplomatice în vederea pacificării regiunii prin plata de subsidii goților și sarmaților[12]. Demersurile pot fi ilustrate și de o creștere a popularității monedelor de bronz histriene în regiunea de nord-vest a Mării Negre după anul 238. Histria era atunci emitentul cel mai apropiat după închiderea definitivă, la Severus Alexander, a atelierelor de la Tyras și Olbia[13], și deci unul din principalii furnizori de numerar pentru tratativele cu barbarii[14].

Stabilizarea situației[15] a fost urmată de o refacere și consolidare a sistemului defensiv din Moesia Inferior[16]. Inițiativa avea însă precedente bine documentate. În ultima parte a domniei lui Severus Alexander (230-235), numeroase regiuni ale Imperiului erau amenințate de atacurile triburilor germanice[17]. Provincia în discuție a fost, de asemenea, afectată de incursiunile goților[18]. În acest context, sursele epigrafice indică un efort de consolidare și reconstrucție a infrastructurii și sistemului defensiv în timpul guvernatorului C. Messius Q. Decius Valerianus (în funcție de la finalul lui 232 – începutul lui 233)[19]. Doi miliari au fost descoperiți în apropierea drumurilor ce conectau orașul Markianopolis de Durostorum (la Štipsko)[20] și Tropaeum Traiani (la Paskalevo)[21], ei fiind datați între decembrie 233 și

---

Ulterior, ele au fost rediscutate în D. Calomino, *Bilingual coins of Severus Alexander in the Eastern provinces*, AJN, 26, 2014, p. 212, însă menținem reținerea în ceea ce le privește.

[8] B. Pick, *op. cit.*, p. 22-23.

[9] D. Calomino, *Die-Sharing in Moesia Inferior under Gordian III*, NC, 172, 2013, p. 110; M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum ...*, p. 189.

[10] SHA, *Maximus et Balbinus*, 16.3.

[11] I. P. Touratsoglou, *Greece and the Balkans before the end of Antiquity (an approach to history and economics in an age of crisis and mutation). Prompted by the Larisa/1992 hoard*, Atena, 2006, p. 138.

[12] X. Loriot, *Les premières années de la grande crise du IIIe siècle: de l'avènement de Maximin le Thrace (235) à la mort de Gordien III (244)*, în Hildegard Temporini, W. Haase (eds.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW). Band 2 Politische Geschichte (Kaisergeschichte)*, Berlin-New York, 1975, p. 755; J. Drinkwater, *Maximinus to Diocletian and the "crisis"*, în A. K. Bowman, P. Garnsey, Averil Cameron (eds.), *The Cambridge Ancient History. Volume XII. The Crisis of the Empire, AD 193-337*, Cambridge, 2008, p. 35.

[13] Adrianna Gizińska, *The Weak Link? Moesia Inferior during the closing years of Severus Alexander's rule (230-235 CE)*, Novensia, 35, 2025, p. 46. Încetarea activității monetare la Tyras și Olbia este integrată în contextul atacurilor barbarilor (în principal, a goților) în regiune în timpul lui Severus Alexander.

[14] M. Dima, *Monede de bronz histriene și de tip histrian descoperite în nord-vestul Mării Negre (sec. IV a. Chr – III p. Chr)*, în L. Munteanu, C. D. Nicola, G. M. Talmațchi (eds.), *Studia numismatica et archaeologica. In honorem magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata,* București, Piatra-Neamț, 2018, p. 57. Piesele de bronz ajung să fie acceptate în tranzacțiile menționate, cel mai probabil din cauza lipsei argintului.

[15] I. P. Touratsoglou, *op. cit*., p. 138. Descrie perioada lui Tullius Menophilus drept una calmă.

[16] X. Loriot, *op. cit*., p. 756.

[17] Herodian, 6.7.2.

[18] V. Varbanov, *Roman coin hoards from Moesia Inferior and Thrace (from Hadrian to Diocletian). Current stage of research*, în V. Varbanov, N. Rusev (eds.), *Coin Hoards in Southeastern Europe (1st-6th century AD)*, Ruse, 2021, p. 64; Adrianna Gizińska, *op. cit*., p. 45.

[19] Adrianna Gizińska, *op. cit*., p. 48.

[20] CIL III 13758.

[21] CIL III 12519; Adriana Panaite, *The Roman roads at the Lower Danube and the milestone dedication*, Dacia, N.S, LXVIII, 2024, p. 274.

decembrie 234[22]. Ambele trasee erau importante pentru circulația în regiune. De exemplu, ruta Markianopolis – Durostorum era esențială pentru drumul spre Anchialos, catalogat drept crucial în *Tabula Peutingeriana*[23]. Perioada lui Maximinus Thrax se remarcă prin intervenții similare. Șapte miliari sunt menționați în Moesia Inferior, majoritatea fiind localizați în regiunea Dobrogei[24].

Demersurile continuă și în timpul lui Gordian al III-lea, aspect confirmat epigrafic[25]. Sunt cunoscuți, în acest sens, miliarii descoperiți la Hârșova[26], Constanța[27], Marten[28], Odessos[29], dar și Markianopolis[30]. Tipurile monetare markianopolitane (pl. I) sunt asociate de către Behrendt Pick cu refacerea sistemului defensiv al orașului[31]. Astfel, sursele numismatice ar putea indica faptul că eforturile la capitolul reparării infrastructurii regionale sunt completate și la nivelul fortificațiilor urbane, lucru ce va fi sau nu confirmat arheologic.

O posibilă legătură cu acțiunile de consolidare a apărării provinciei nu este exclusă nici pentru reprezentările nikopolitane. Ele marchează o schimbare față de tipurile din aceeași categorie puse în circulație anterior. Domnia lui Septimius Severus (193-211) se distinge prin redarea unei porți surmontate de o altă construcție, care poate fi așa-numitul *thermoperipatos* (pl. II, nr. 1)[32], unic în lumea romană[33]. Un templu în tetrastil este, de asemenea, vizibil în zona intrării. În timpul lui Elagabal (218-222) avem trei variante iconografice – o poartă cu două turnuri (pl. II, nr. 2)[34] sau cu trei (pl. II, nr. 3)[35], fie una cu un trofeu decorat cu scuturi[36] în partea centrală și câte un cal pe fiecare turn (pl. II, nr. 4)[37]. Asocierea

---

[22] N. Sharankov, *Decius as governor of Lower Moesia and Severus Alexander's visit to the province in AD 234*, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, 214, 2020, p. 318; Adrianna Gizińska, *op. cit*., p. 48. În ambele cazuri, numele împăratului este în cazul nominativ, ceea ce indică o supervizare directă a programului de către acesta, lucru evidențiat și de vizita sa din 234.

[23] S. Torbatov, *The Roman Road Durostorum – Marcianopolis*, Archaeologia Bulgarica, 4/1, 2000, p. 60; Adrianna Gizińska, *op. cit*., p. 50.

[24] ISM V 250 bis (Mânăstirea Saun); CIL III 7612 = ISM V 223 (Slava Rusă); ISM I 320 (Histria); ISM I 321 (Corbu); ISM V 97 (Hârșova); K. Škorpil, *Opisă na starinitě po tečenieto na rěka Rusenski Lomě*, Sofia, 1914, nr. 91; S. Torbatov, *op. cit.*, p. 62-63, fig. 1a-b; J. Bartels, *Meilensteine und Barbaren. Die Straßenbaupolitik auf dem Balkan unter Maximinus Thrax und Gordian III*, în A. Kolb (ed.), *Infrastruktur und Herrschaftsorganisation im Imperium Romanum. Herrschaftsstrukturen und Herrschaftspraxis III. Akten der Tagung in Zürich 19-20.10.2012*, Berlin, 2014, p. 240-241.

[25] J. Bartels, *op. cit*., p. 230; Adriana Panaite, *The Roman Road Montana-Nicopolis ad Istrum-Marcianopolis-Odessos*, Caiete ARA, 10, 2019, p. 50-51.

[26] ISM V 98a; ISM V 99.

[27] AÉ 1993, 1375; Maria Bărbulescu, A. Bărbulescu, *Contribuții privind seria guvernatorilor Moesiei Inferioare în secolul III p. Chr.*, Pontica, 24, 1991, p. 126; J. Bartels, *op. cit*., p. 239.

[28] CIL III 6238=14459; J. Bartels, *op. cit*., p. 239.

[29] M. Mirčev, *Latinski epigrafski pametnitsi ot Chernomorieto [Latin Epigraphic Monuments from the Black Sea Coast]*, Izvestiya na Arkheologicheskoto druzhestvo v gr. Stalin [= Varna] IX, 1953, p. 69-70, nr. 1.

[30] IGBulg II, 797; Miliarii de la Markianopolis și Odessos sunt însă dedicați de către orașe, spre deosebire de celelalte exemple unde numele împăratului este în cazul nominativ; cf. J. Bartels, *op. cit*., p. 230.

[31] B. Pick, *op. cit.*, p. 195; X. Loriot, *op. cit*., p. 756.

[32] B. Pick, *op. cit*., p. 370, nr. 1331; A. Poulter, *Nicopolis ad Istrum: A Roman, Late Roman and Early Byzantine City. Excavations 1985-1992*, Londra, 1995, p. 95; Ana-Maria Baltă, *Roman Provincial Coinage – a mirror of the urban landscape. The case of Nikopolis ad Istrum*, Revista CICSA online, Serie Nouă, X, 2024, p. 66.

[33] I. Tsarov, *Ulpia Nicopolis ad Istrum – Cultural and Historical Heritage Library*, Varna, 2009, p. 26.

[34] N. Mušmov, *op. cit.*, p. 77, nr. 1391.

[35] *Ibidem*, p. 77, nr. 1393.

[36] B. Pick, *op. cit*., p. 498, nr. 2003. Descrie structura ca fiind o *quadriga*. Cu toate acestea, reprezentarea este similară cu cea dintr-un tip de revers identificat la Tomis ce prezintă un trofeu decorat cu scuturi, dar și cu captivi la bază – vezi RPC VI, 1822 (https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/1822).

[37] N. Mušmov, *op. cit.*, p. 78, nr. 1394.

porții cu astfel de elemente denotă accentuarea unei perspective artistice a reprezentărilor monetare[38]. Lucrurile se schimbă în vremea lui Gordian al III-lea, când se ilustrează rolul defensiv al structurii discutate. Astfel, crenelurile (pl. II, nr. 5-8) înlocuiesc construcțiile unice sau trofeul, aspect ce poate fi considerat un indiciu în favoarea unor intervenții asupra sistemului de apărare al cetății.

Noua perspectivă este și în concordanță cu evenimentele contemporane emiterii monedelor descrise (241-242/3). Moesia Inferior și Tracia sunt marcate în 242 de raiduri ale goților[39]. În consecință, conform *Scriptores Historiae Augustae*[40], Gordian al III-lea, alături de Timesitheus, prefectul pretoriului, s-ar fi confruntat cu barbarii transdanubieni în prima parte a anului, făcând un ocol din drumul spre Est[41]. La finalul lui 242, împăratul se afla în Antiohia[42], iar, în 243, acesta și Timesitheus erau deja în Orient[43]. Corelate cu intervenția lui Gordian al III-lea în Moesia Inferior sunt și cunoscutele medalioane datate în 242 sau la scurt timp după aceasta. Ele sunt încadrate cronologic prin observarea numelui guvernatorului P. Tertullianus pe exemplarele markianopolitane, la care se adaugă și utilizarea unor ștanțe comune pentru cele trei cetăți implicate[44].

Respingerea cu succes a transdanubienilor este divers ilustrată de iconografia monetară nikopolitană, odessitană, markianopolitană și tomitană, care pare să confirme relatările din *Scriptores Historiae Augustae*. Nikopolis emite piesele cu poarta orașului (pl. II, nr. 5-8), cărora li se adaugă și cele reprezentându-l pe Gordian al III-lea pe cal în galop (pl. III, nr. 1)[45]. Markianopolis se distinge prin reversul ce îi are în prim-plan pe împărat și Tyche dându-și mâna deasupra altarului (pl. III, nr. 2)[46]. Piesele odessitane îl ilustrează pe Gordian al III-lea spre stânga și ținând patera în dreptul unui altar (pl. III, nr. 3)[47]. Tomis iese în evidență prin reversul de tip *adventus* (pl. III, nr. 4)[48], dar și prin cel cu împăratul încoronat de Nike (pl. III, nr. 5)[49] sau călare și cu inamic la picioarele calului (pl. III, nr. 6)[50].

Reprezentările monetare ale porții orașului au însă și rolul unui studiu de caz relevant în discuția privind sistemul de producție al cetăților Nikopolis ad Istrum și Markianopolis. Tipurile analizate au fost emise alternativ și nu simultan, lucru ce nu este neobișnuit pentru ele[51]. Acest comportament este sesizat

---

[38] Această diversitate a reprezentărilor porții poate fi corelată cu tendința generală din vremea dinastiei Severilor, în care fiecare cetate încerca să se evidențieze prin tipuri monetare unice, menite să sublinieze întâietatea față de alte orașe; cf. A. Burnett, *The Roman Provinces, 300 BCE-300 CE. Using Coins as Sources*, Cambridge, 2024, p. 130.

[39] D. Calomino, *op. cit.*, p. 110.

[40] SHA, *Gordiani Tres*, XXVI, 3.

[41] H. Halfmann, *Itinera principum: Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart, 1986, p. 233; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. Vol. II, Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1968, p. 235; M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum...*, p. 189.

[42] H. Halfmann, *op. cit*., p. 233.

[43] J. Drinkwater, *op. cit*., p. 35.

[44] D. Calomino, *op. cit*., p. 110-111. Tullius Menophilus nu este însă succedat de Tertullianus în Moesia Inferior, ci de către Sabinius Modestus (241-242/3), acesta din urmă fiind menționat și pe monedele nikopolitane; cf. B. Pick, *op. cit*., p. 331; S.E. Stout, *The governors of Moesia*, Princeton, 1911; J. Fitz, *Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, p. 53.

[45] RPC VII.2, 1275.

[46] RPC VII.2, 1434.

[47] RPC VII.2, 1496.

[48] RPC VII.2, 1754.

[49] RPC VII.2, 1675.

[50] RPC VII.2, 1676.

[51] Dilyana Boteva, *Lower Moesia and Thrace in the Roman Imperial System*, Sofia, 1997, p. 248. Atelierele celor două orașe nu ar fi funcționat simultan, nici când activau în timpul aceluiași guvernator. Acest lucru nu constituia o regulă, întrucât pentru ambele se identifică legături între ștanțele folosite pentru P. Auspex (193/194-195) și C. Gentianus (195-198)

în cazul pieselor semnate cu numele guvernatorilor provinciali încă din timpul lui Commodus (180-192). Momentelor de producție intensă ale unuia dintre orașe le corespund cele de reducere drastică sau chiar de încetare ale celuilalt. Atunci când funcționează în vremea aceluiași guvernator, numărul tipurilor înregistrate pentru unul dintre ele este mai mare[52].

Pe lângă alternanța cronologică, de semnalat este și cea de la nivelul asocierii reversurilor. Astfel, cele markianopolitane sunt corelate cu avers cu două efigii (Gordian al III-lea și Sarapis), iar cele nikopolitane cu avers cu un singur portret. Utilizarea efigiei duble este echivalentă, odată cu perioada discutată, și cu o mai largă circulație a monedelor. Printre orașele în cauză se numără, pe lângă Markianopolis, și Histria, Tomis, Dionysopolis, Odessos, Mesembria și Anchialos. Dintre ele, doar Histria, Tomis, Dionysopolis și Odessos sunt parte din binecunoscutul *Pentapolis*[53], denumit astfel odată cu modificările teritoriale de la începutul domniei lui Septimius Severus[54]. Acestea din urmă au determinat trecerea Mesembriei, membră a *koinon*-ului până la acel moment, în componența provinciei Tracia și transformarea *Hexapolisului* în *Pentapolis*[55]. În ceea ce privește raporturile cetăților Markianopolis și Anchialos cu această structură, deși o posibilă ipoteză a fost lansată[56], lucrurile sunt încă departe de a fi clare.

Pentru orașele ce au emis atât monede cu o singură efigie, cât și cu două (de exemplu, Histria), se pot distinge diferențe în circulație. Astfel, piesele având doar un portret pe avers par direcționate către piața locală, în timp ce emisiunile cu dublă efigie circulau mai larg și erau destinate aprovizionării regionale cu numerar de bronz[57]. Singurele orașe din Moesia Inferior care nu s-au raliat punerii în circulație a monedelor cu două efigii au fost Nikopolis ad Istrum și Callatis. Nikopolis nu se afla în aria principală de circulație a emisiunilor de acest tip. Pentru Callatis, situația este diferită, având în vedere poziționarea sa în regiunea litorală. Aici, neemiterea de piese cu efigie dublă ar fi rezultatul deciziei autorităților locale, care nu le admiteau[58], sau chiar și dovada unui statut privilegiat al cetății[59]. Acest fapt este plauzibil în contextul noii politici monetare din regiune, care a influențat rolul monedelor cu două efigii. Prin urmare, nu se exclude scenariul în care atât Nikopolis ad Istrum, cât și Callatis ar fi fost scutite de obligațiile celorlalte orașe ale Moesiei Inferioare.

(S. Severus), dovadă că ele nu și-au întrerupt activitatea la schimbarea guvernatorului; cf. M. Dima, *Circulația monetară în zona Durostorum* ....., p. 53.

[52] M. Dima, *loc. cit.* Sunt descrise succint principalele momente de activitate ale fiecăruia dintre ateliere, atât cât sunt ele evidențiate de piesele cu nume de guvernator, dar se atrage atenția asupra numărului mare de monede nesemnate produse mai ales de Nikopolis ad Istrum, a căror datare mai clară poate schimba datele problemei.

[53] V. Bottez, *Cultul imperial în provincia Moesia Inferior (sec. I-III p.Chr.)*, Bucureşti, 2009, p. 103-104.

[54] B. Pick, *op. cit*., p. 72; F. Matei-Popescu, *The Horothesia of Dionysopolis and the Integration of the Western Pontic Greek Cities in the Roman Empire*, în V. Cojocaru, A. Coşkun, Mădălina Dana, *Interconnectivity in the Mediterranean and Pontic World during the Hellenistic and Roman Periods*, Cluj-Napoca, 2014, p. 460-462.

[55] V. Bottez, *op. cit.*, p. 104-105.

[56] Dilyana Boteva, *The coinage of Histria for Septimius Severus and his family*, Pontica, 26, 1993, p. 255-256. Este formulată observația: „exact în anul în care Histria a emis monede fără o marcă explicită a nominalului, 210 – ianuarie 211, monetăriile de la Markianopolis din Moesia Inferior și Anchialos din Tracia au început să îl declare pe emisiunile lor. Câțiva ani mai târziu, în timpul domniei lui Caracalla, când monetăria de la Histria a reluat marcarea nominalului, cea de la Anchialos nu era activă". Pe baza ei, se afirmă că „pentru câțiva ani monetăria de la Histria nu a fost capabilă să-și îndeplinească atribuțiile ca membră a ligii monetare pontice. Din cauza aceasta, în 210/11, locul Histriei în ligă a fost luat de către Markianopolis și Anchialos, dar nu pentru mult timp. Câțiva ani mai târziu, în timpul domniei lui Caracalla, monetăria de la Histria și-a reluat locul ca membră."

[57] M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum...*, p. 187.

[58] M. Dima, *Un nou tezaur de la mijlocul sec. III p. Chr. descoperit în Dobrogea*, în *Simpozion Chișinău 2003*, p. 37.

[59] M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum...*, p. 187.

După cum am menționat în partea introductivă, Markianopolis emite monedele în cauză doar în timpul lui Tullius Menophilus. La o primă vedere, ele pot fi separate în două variante principale[60]. Prima are în prim-plan o poartă a orașului flancată de două turnuri cu acoperișuri conice, ferestre boltite, cinci creneluri, dar și cu o intrare cu sau fără contur dublu (pl. I, nr. 1-3). Cea de a doua se distinge prin turnurile[61]cu câte trei creneluri, în partea centrală identificând patru astfel de elemente (pl. I, nr. 4).

Analiza iconografiei relevă însă mai multe detalii. În cazul unora dintre exemplare (pl. I, nr. 1) vedem paralelismul blocurilor de piatră din zona centrală a construcției și din cea a turnurilor, ceea ce ar ilustra circularitatea celor din urmă. De remarcat sunt și ferestrele cu boltă, acoperișul ascuțit și în mai multe ape, la care se adaugă intrarea cu contur dublu. O altă variantă (pl. I, nr. 2) păstrează unele dintre caracteristicile redate anterior, însă în cazul turnurilor se identifică o formă diferită. Mai exact, partea centrală a acestora pare să fie ușor în perspectivă, creând aspectul unor muchii. Dacă luăm în considerare ipoteza dublării structurii ilustrate monetar și pentru partea din spate a turnurilor, atunci am avea șase fațete (trei vizibile și trei invizibile). Lor li se adaugă, având în vedere rațiunile arhitecturale, încă două astfel de elemente, ce asigură îmbinarea cu restul edificiului, aspect redat în imaginea de ansamblu a orașului (pl. I, nr. 5). Prin urmare, la un nivel preliminar putem considera probabilă forma octogonală a acestora[62], lucru ce poate fi confirmat sau infirmat de rezultatele cercetărilor arheologice. Intrarea are un contur simplu, dar, în rest, imaginea (pl. I, nr. 2) este realizată într-un stil asemănător cu cel din precedentul exemplu (pl. I, nr. 1), ceea ce ar indica gravarea ștanțelor de către aceiași meșteri.

Situația este diferită pentru alte piese (pl. I, nr. 3), care, deși respectă prototipul anterior din punct de vedere al componentelor, au un alt stil. Aici, redarea în perspectivă a părții centrale a turnurilor este și mai clară, ea fiind dublată și de cele trei ferestre boltite ilustrate în aceeași manieră – prima ușor în față în raport cu celelalte. Se menține acoperișul ascuțit, în mai multe ape. Șirurile de blocuri de piatră din zona centrală a porții nu mai sunt însă continue față de cele ale turnurilor, ci se întrepătrund. Intrarea are un contur dublu, dar stilul este diferit față de cel precedent (pl. I, nr. 1), iar blocurile sunt mai mici.

În cazul altor exemplare (pl. I, nr. 4), prototipul se schimbă, având în prim-plan o poartă nu cu turnuri ascuțite, ci crenelate. Dispunerea blocurilor de piatră este aceeași ca în varianta anterioară (pl. I, nr. 3), însă intrarea este mai înaltă, dominând zona centrală a edificiului. Cu toate acestea, asemănările stilistice între ultimele două exemple pot indica aceiași gravori.

Relevantă este integrarea primului model (pl. I, nr. 1) în imaginea aeriană a orașului Markianopolis (pl. I, nr. 5), ceea ce ar putea semnifica gravarea ștanțelor de către același personal, dar și faptul că acea variantă este o ilustrare fidelă a porții markianopolitane principale. În acest context, intervine întrebarea: iconografia sa monetară are drept model aceeași poartă, iar singurul element diferit este mâna gravorilor, sau se disting două porți diferite ale orașului? La nivelul actual al cercetării, ambele scenarii sunt posibile, însă doar noi descoperiri arheologice pot contribui la clarificarea situației.

În timpul lui Sabinius Modestus, doar atelierul nikopolitan este activ. Avem un singur prototip, și anume cel al unei porți flancate de două turnuri cu acoperișuri ascuțite și în mai multe ape, având patru

---

[60] C. B. N. Beldianu, *op. cit*., p. 78. Descrie cele două variante, însă nu detaliat.

[61] B. Pick, *op. cit*., p. 317, nr. 1168. Este menționată forma rotundă a turnurilor.

[62] C. B. N. Beldianu, *op. cit.*, p. 79. Se ia în calcul un plan rectangular al turnurilor, dar și unul hexagonal: „Este o formă rară și nu putem spune dacă este rezultatul perspectivei gravorului care a încercat să reproducă turnuri cu un plan rectangular, sau dacă turnurile aveau un plan hexagonal, dar laturile care le uneau cu zidul nu erau redate, fiind invizibile în perspectivă". Deși sunt menționate și componentele ce asigură încadrarea turnurilor în structura defensivă a orașului, ele nu sunt incluse în numărătoarea finală a laturilor, autorul păstrând ipoteza unei forme hexagonale. Totuși, având în vedere chestiunile detaliate în cercetarea curentă, forma cea mai probabilă a turnurilor este, până la proba contrarie, cea octogonală (câte trei fațete în partea frontală și în spate, cărora li se adaugă câte două laturi de o parte și de alta a fiecărui turn).

sau cinci creneluri și o intrare cu contur dublu. Totuși, vom separa în două variante principale exemplarele cetății Nikopolis. Prima dintre ele (pl. II, nr. 5-6) are în centru o reprezentare de dimensiuni relativ reduse a edificiului descris. Cea de a doua redă poarta de anvergură normală (pl. II, nr. 7-8). Distingem acoperișurile de formă conică și în mai multe ape, continuitatea șirurilor de blocuri de piatră din centrul porții și din zona turnurilor, ferestrele cu boltă, dar și intrarea conturată dublu. Cu toate acestea, între cele două variante nu se observă diferențe mari de stil, iar modul de redare a legendei este similar, ceea ce poate însemna realizarea ștanțelor de către același grup de gravori.

Analiza comparativă a iconografiei celor două cetăți relevă însă o serie de aspecte interesante. Unul dintre ele este asemănarea între poarta nikopolitană de dimensiuni reduse (pl. II, nr. 5-6) și cea integrată în imaginea aeriană a orașului Markianopolis (pl. I, nr. 5), ambele având turnurile conice și ascuțite, intrarea cu contur dublu, dar și un mod similar de dispunere a blocurilor de piatră, inclusiv forma neregulată a șirurilor.

Pentru alte exemplare se identifică aceeași manieră de gravare a acoperișurilor turnurilor, atât la Markianopolis (pl. I, nr. 2), cât și la Nikopolis (pl. II, nr. 7-8). Tot aici, se distinge continuitatea rândurilor de blocuri de piatră din zona centrală a edificiului și din cea a turnurilor. Este vizibilă aceeași intrare cu contur dublu, atât în cazul monedelor markianopolitane (pl. I, nr. 1, 5) cât și nikopolitane (pl. II, nr. 5-8), ea fiind poziționată în același loc – în zona șirului al treilea de blocuri de piatră, numărând de la vârf spre bază.

La Markianopolis avem cel puțin două grupuri de gravori, în timp ce la Nikopolis piesele par să fie omogene ca mână de lucru. În aceste condiții, se conturează o serie de considerații. Similaritățile între exemplarele markianopolitane ce aparțin primei grupe de gravori (pl. I, nr. 1,2,5) și cele nikopolitane (pl. II, nr. 5-8) pot ilustra că meșterii în cauză, ce au lucrat pentru Markianopolis în timpul lui Tullius Menophilus, ar fi gravat și ștanțele utilizate pentru Nikopolis ad Istrum în vremea lui Sabinius Modestus. Acest fapt are un grad ridicat de plauzibilitate, având în vedere lipsa pieselor puse în circulație de către Markianopolis atunci când Nikopolis emitea monede în timpul lui Gordian al III-lea.

Totuși, problema similarităților stilistice în iconografia monetară a două sau mai multe orașe este una pe cât de interesantă, pe atât de dificil de interpretat. Un caz similar este cel al cetăților tracice Philippopolis și Pautalia, care, deși nu au atestate până în prezent identități de ștanțe, prezintă numeroase asemănări de stil[63]. În cazul lor, ideea apartenenței la același *Lieferbezirk* pare să fie confirmată. Noțiunea a apărut pentru prima dată în lucrarea lui Konrad Kraft, care considera că, în timpul domniei lui Caracalla, un *atelier* era responsabil de punerea în circulație a monedelor orașelor Philippopolis, Topeiros, Traianopolis, Serdica și Pautalia[64]. Studii recente au reluat definiția, afirmând că acest *Lieferbezirk* desemnează ori o monetărie ce funcționează pentru o microregiune, ori un grup de cetăți (monetării?) ce au fost servite de către aceiași gravori itineranți[65].

Teoria lui Kraft pune însă mai multe semne de întrebare. Similaritățile numeroase între ștanțele neîmpărtășite de două sau mai multe orașe sunt rezultatul utilizării aceluiași personal ori doar al respectării acelorași modele[66]? O problemă asemănătoare este semnalată și de Edith Schönert-Geiss cu privire la tipurile monetare tracice. Ea sublinia că cetățile provinciei copiau diverse imagini, în special pe cele

---

[63] Ulrike Peter, Lily Grozdanova, *Philippopolis and Pautalia – A Parallel Study of the Coinages*, în Ulrike Peter, V. F. Stolba (eds.), *Thrace-Local Coinage and Regional Identity*, Berlin, 2021, p. 492.

[64] K. Kraft, *Das System der kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien*, Berlin, 1972, p. 101; Ulrike Peter, Lily Grozdanova, *op. cit*., p. 492-493.

[65] Ulrike Peter, Lily Grozdanova, *op. cit*., p. 492.

[66] Anne Johnston, *New problems for old: Konrad Kraft on die-sharing in Asia Minor*, NC, 134, 1974, p. 203-207; D. Calomino, *op. cit.*, p. 105.

convenționale[67]. Observația este completată și de cercetări mai recente care susțin tratarea cu precauție a cazurilor descrise[68].

Pentru Moesia Inferior, o serie de considerații au fost formulate până în prezent. Ce atrage atenția este că, în majoritatea cazurilor, Markianopolis este una dintre cetățile implicate, lucru ce a conturat ideea unui rol principal al orașului în sistemul de producție monetară al provinciei[69]. Sunt atestate legături de ștanțe cu Dionysopolis (la Severus Alexander), fiind clară activitatea acelorași gravori pentru cele două. Aici, aspectul menționat, dar și similaritățile între ștanțele neîmpărtășite au conturat ipoteza conform căreia atât Markianopolis, cât și Dionysopolis au depins, în acel moment, de un același *atelier*[70] sau, mai prudent spus în contextul curent, de același personal responsabil de producerea matrițelor. Emisiunile markianopolitane fac parte și din cunoscutul caz al pieselor de tip medalion discutat mai sus[71].

Observațiile curente contribuie și la rediscutarea raportului orașului Nikopolis ad Istrum cu celelalte cetăți ale Moesiei Inferioare. Anterior au fost formulate mai multe ipoteze, printre care se numără și cea a existenței unui *atelier* propriu care să fi asigurat producția cetății nikopolitane. Autorul teoriei își păstrează părerea, deși identifică pentru perioada lui Gordian al III-lea mai multe similarități stilistice între monedele de la Nikopolis și cele ale orașelor din regiunea Mării Negre[72]. O altă perspectivă menționează posibilitatea funcționării unui *atelier* pe rând pentru Markianopolis și Nikopolis, incluzând alternarea producției lor monetare, dar notând neidentificarea unor asemănări de stil[73]. Utilă este și definirea zonelor de circulație a monedelor provinciale conform căreia cele două cetăți aprovizionau aceeași regiune, și anume cea a limesului dunărean[74], care ar putea motiva dintr-o perspectivă practică comportamentul lor monetar.

Posibil este și scenariul respectării unui același prototip, care să fi fost doar copiat de către orașele în cauză[75]. Cu toate acestea, asemănările între modul de gravare al monedelor celor două cetăți emitente par să încline spre ideea unui transfer al unei părți din personalul responsabil de gravarea ștanțelor markianopolitane (pl. I, nr. 1, 2, 5 – Tullius Menophilus) către Nikopolis (pl. II, nr. 5-8, Sabinius Modestus). Interpretarea curentă este una preliminară, însă deschide noi direcții de cercetare. Rămâne de văzut dacă episodul detaliat este unul singular sau dacă se repetă în alte intervale cronologice ori în raport cu alte orașe. De asemenea, nu ne putem pronunța asupra apartenenței Markianopolis și Nikopolis ad Istrum la un *Lieferbezirk*, după modelul așezărilor tracice Philippopolis și Pautalia, întrucât datele cunoscute ale problemei sunt insuficiente. Totodată, deși ipotezele existente cu privire la sistemul de producție monetară al Markianopolis și Nikopolis ad Istrum utilizează termenul de *atelier*, în cercetarea

---

[67] Edith Schönert-Geiss, *Zur Geschichte Thrakiens anhand von griechischen Münzbildern aus der römischen Kaiserzeit*, Klio, 49 (1), 1967, p. 227.

[68] Ulrike Peter, *Religious-Cultural Identity in Thrace and Moesia Inferior*, în C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett (eds.), *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, New York, 2005, p. 112-113.

[69] D. Calomino, *The Coinage of Dionysopolis and the system of coin producton in Moesia Inferior at the end of the Severan age*, în D. Boteva (ed.), *Ex Nummis Lux. Studies in Ancient Numismatics in Honour of Dimitar Draganov*, Ruse, 2017, p. 262.

[70] *Ibidem*, p. 264-265.

[71] D. Calomino, *Die Sharing in Moesia Inferior...*, p. 110.

[72] D. Calomino, *The Coinage of Dionysopolis...*, p. 264.

[73] M. Dima, *Circulația monetară în zona Durostorum...*, p. 53.

[74] E. Oberländer-Târnoveanu, Irina Oberländer-Târnoveanu, *Quelques remarques sur les mécanismes de la circulation des monnaies greques du Ier-IIIe siècles après J.C. en Dodroudja romaine*, în E. Oberländer-Târnoveanu, Mihaela Iacob, F. Topoleanu (eds.), *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare 1950-2000. Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate*, Tulcea, 2000, p. 410.

[75] C.B.N. Beldianu, *op. cit*., p. 78. Se menționează preluarea iconografiei markianopolitane de către Nikopolis.

curentă am considerat precaută explicarea similarităților dintre emisiunile în discuție prin urmărirea stilului de gravare și, în consecință, prin scenariul circulației meșterilor.

New considerations on the coins with city-gate reverse issued in Moesia Inferior during the reign of Gordian III (AD 238-244)

ABSTRACT

The current study revisits the topic of city gates' monetary depictions from Moesia Inferior dating to the reign of Gordian III (238-244). Although they have been mentioned in various publications, a comprehensive analysis remains absent. Therefore, our research briefly contours the context of their appearance. Markianopolis could have reflected the reconstruction endeavours of Tullius Menophilus (238-241), which continued earlier initiatives from the final phase of Severus Alexander's reign (230-235), but also from the period of Maximinus Thrax. The nikopolitan coins might be seen as part of a wider group of monetary depictions linked to the passing of Gordian III through Moesia Inferior in 242 while on road for the Eastern campaign. The second part of the study emphasises a series of stylistic similarities between markianopolitan (pl. I, no. 1, 2, 5) and nikopolitan coins with city-gate reverse (pl. II, no. 5-8). In a preliminary stage, they could be associated with the transfer of a part of Markianopolis' die-engravers to Nikopolis ad Istrum. Future research would show if this episode is recurring or not, or if there are other implicated cities. Our case highlights the difficult interpretation of stylistic similarities between dies which were not shared by two or more mints, an aspect that remains an open question.

FIGURES CAPTION

Pl. I. Markianopolis' coins with city-gate reverse.
Pl. II. Coins of Nikopolis ad Istrum with city-gate reverse.
Pl. III. Coins of Moesia Inferior possibly linked to the events from 242.

1 Leu Numismatik, Auktion 17 (31 mai 2025), Lot 351

2 Classical Numismatic Group, Electronic Auction 268 (16 noiembrie 2011), Lot 201

3 Leu Numismatik, Web Auction 17 (14-16 august 2021), Lot 1571

4 Numismatik Naumann, Auction 71 (4 noiembrie 2018), Lot 286

5 Solidus Numismatik, Premium Auction 37 (16 decembrie 2018), Lot 54

Pl. I. Monede cu revers tip poartă a oraşului emise de Markianopolis.

1

Classical Numismatic Group, Electronic Auction 331
(23 iulie 2014), Lot 153

2

Classical Numismatic Group, Electronic Auction 175
(24 octombrie 2007), Lot 162

3

Savoca Coins, Online Auction 209/Silver
(28 aprilie 2024), Lot 208

4

Leu Numismatik, Webauktion 34
(5-8 iulie 2025), Lot 1247

5

Numismatik Lanz München, Auction 155
(10 decembrie 2012), Lot 642

6

Classical Numismatic Group, Electronic Auction 290
(7 noiembrie 2012), Lot 239

7

Classical Numismatic Group, Electronic Auction 255
(4 mai 2011), Lot 217

8

Classical Numismatic Group, Electronic Auction
401 (12 iulie 2017), Lot 267

Pl. II. Monede cu revers tip poartă a orașului emise de Nikopolis ad Istrum.

1

Nikopolis ad Istrum, Classical Numismatic Group,
Electronic Auction 159 (28 februarie 2007), Lot 129

2

Markianopolis, Roma Numismatics Ltd,
Auction 5 (23 martie 2013), Lot 866

3

Odessos, Classical Numismatic Group,
Electronic Auction 233 (26 mai 2010), lot 271

4

Tomis, Emporium Hamburg,
Auction 87 (12 noiembrie 2019), lot 432

5

Tomis, Nomos AG, obolos 5 (26 iunie 2016), Lot 725

6

Tomis, Numismatik Lanz München,
Auction 106 (27 noiembrie 2001), Lot 626

Pl. III. Monede ale oraşelor Moesiei Inferior ce pot fi asociate cu evenimentele din 242.

Despre ornamentul islamic „nodul fericirii” și originea puterii sale apotropaice[*]

Eugen NICOLAE[**]

Am să vă vorbesc despre un ornament cu care am avut de-a face încă de la începutul carierei mele, pe care l-am înțeles foarte greu, nu știu dacă am reușit [până] în ziua de astăzi, dar am să vă împărtășesc această experiență de decenii.

Tema discuției noastre este ornamentul islamic, numit în lucrările de numismatică „nodul fericirii” (engl. *knot of bliss*) sau, după aspectul său, „nodul cordiform”[1]; unii i-ar putea spune și-n formă de covrig și n-ar greși... În fapt însă, el este foarte rar numit în [vreun fel] în lucrările scrise de orientaliști sau colecționari specializați, deoarece aceștia preferă să ofere drept ilustrație desene ale tipurilor sau

---

[*] *Despre ornamentul islamic „nodul fericirii” și originea puterii sale apotropaice* este ultima comunicare susținută de Eugen Nicolae, pe 26 septembrie 2024, la Muzeul Naţional de Artă al României, cu ocazia Sesiunii anuale de comunicări ştiinţifice, „Date noi în cercetarea artei medievale şi premoderne din Ţările Române”, ediţia a XX-a, 26–27 septembrie 2024. Emanuela Cernea (Muzeul Național de Artă al României), organizatoare a manifestării și doctorandă pe atunci a lui Eugen Nicolae, a avut ideea de a înregistra atunci această comunicare și de a o transcrie pentru a o transforma într-o contribuție destinată prezentului volum. Demersului i s-a alăturat Oana Damian (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”). Actualul document preia prezentarea realizată în programul PowerPoint, conținând text și ilustrație, cu adăugarea comentariilor comunicatorului. S-a încercat atât redarea acurată a conținutului prezentării științifice, cât și păstrarea oralității acesteia, cu îndreptarea și completarea inerentelor mici deficiențe ale exprimării verbale și adăugiri marcate între paranteze drepte. Ilustrația folosită, cu explicațiile aferente, a fost preluată din prezentare, completându-se, în măsura posibilităților, sursele acesteia, cu sprijinul special al doamnei Ana Boldureanu. Au fost operate unele completări pe baza bibliografiei de specialitate, marcate prin note de subsol. Persoanele implicate în îngrijirea textului acestei contribuții adresează mulțumiri doamnei Veronica Nicolae (nota redacției).

[**] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; eugenicolae@yahoo.com.

[1] Pentru referiri la această problematică, vezi Boldureanu, Nicolae 2023, p. 31–33, 40–41, precum și, cu precădere, încheierile de la p. 174 din volumul privitor la descoperirile de la Costești, raionul Ialoveni, Republica Moldova: „Au fost înaintate noi idei referitoare la reprezentarea vulturului bicefal pe emisiunile de cupru din epoca lui Canibek. Motivul așa-zisului vultur bicefal este frecvent utilizat în epocă în Orientul Apropiat, unde se suprapune cu reprezentări astrologice, precum dragonul eclipselor (a opta planetă) și zodia Gemenilor. Stilizarea specifică a vulturului bicefal pe majoritatea monedelor giucide bătute în Crimeea este influențată de reprezentarea dragonului duplicat atât prin forma capetelor, care sunt, mai degrabă, serpentifome decât aviforme, cât și prin plasarea lor într-un nod cordiform, amintind încolăcirea corpului sau cozii dragonului. Asemenea îmbinări vizuale și simbolice sunt evidente în unele reprezentări din Orient, pe care vulturul bicefal este, de fapt, o imagine a două ființe înaripate adosate, cu coada comună încolăcită similar celei a dragonului și cu câte un cap uman în profil, în dreptul piepturilor și al aripilor (deci adosate, la rândul lor), amintind reprezentarea zodiei Gemenilor, zodia în care capul dragonului eclipselor are cea mai mare influență. Cel mai adesea, dragonul este redus simbolic la nodul cordiform pe monedele islamice. Și pe emisiunile de argint ale Orașului Nou (Orheiul Vechi), nodul cordiform este utilizat în multe variante și în diferite poziții și formează „coada”/finalul cuvântului *al-mahrusa*, a cărui semnificație („bine păzit”) o întărește”.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), Bucureşti, 2026, p. 75-86.

pieselor și consideră că cititorii interesați ar trebui să se descurce ușor cu particularitățile legendei, și ele, de obicei neexplicate, și, cu atât mai mult, cu eventualele ornamente. De aici și dificultatea de a consulta asemenea lucrări dacă nu cunoști materialul și, eventual, caracterele arabe.

Confruntat încă de la începutul carierei mele cu un material numismatic islamic foarte variat, în bună parte necunoscut determinatoarelor, a trebuit să definesc tipuri și variante, semnalând prezența și forma unor ornamente și poziția lor în legendele monedelor, între care nodul cordiform apare cel mai frecvent.

Motivul apare cel mai frecvent în epoca clasică [a civilizației islamice] în structura unor cartușe ornamentale, în care se înscrie legenda, de obicei duplicat, în traseul unor litere arabe desfăcute larg pe orizontală, dintre care unele sunt și ele duplicate. Motivul apare singur, dar adesea cu cele două linii din interior ieșind în afară într-o formă stilizată, asemănătoare cu cea a frunzelor *rumi* (derivate din semipalmete), dar și câteodată dublu sau amplificat. În vremurile mai recente, el este folosit, de regulă, separat de litere sau alte ornamente, căpătând deci statutul unui motiv autonom.

Pe monedele Hoardei de Aur este prezent relativ timpuriu, spre finalul secolului al XIII-lea, coexistând un timp cu reprezentări înrudite cu cele din care provine. Pe monedele otomane apare abia în perioada războiului civil de după moartea lui Bayezid I, deci după anul 1402, reprezentările înrudite cu cele din care provine fiind foarte rare și dispărând cu totul la sfârșitul secolului al XVI-lea, cu siguranță sub presiunea ulemalelor ostile artei figurative.

De fapt, acest decor este rezultatul presiunilor teologilor musulmani [ulemalelor] pentru a se respecta prevederile Coranului de a nu exista artă figurativă. Au reușit în cele din urmă...

Pe emisiunile otomane din atelierele europene, inclusiv din capitală, de la (Constantinopol) – Istanbul, apare rar, în contrast – și o să avem imediat un exemplu ca să vă conving – cu exuberanța emisiunilor din spațiul în care motivul s-a format, dominat în secolele XII-XIV de dinastiile turcice, care au încurajat

Emisiuni de aur de la Selim II (1566–1574), bătute la Haleb și Kostantiniye (după Atom Damali Bilhan Akçaşar, *Osmanlı sikkeleri tarihi. History of ottoman coins, Sultan Selim II, Sultan Murad III*, vol. 3, Ankara, 2011).

arhitectura și artele figurative: Anatolia de Est, Siria și nordul Irakului. Acele dinastii au avut o înclinație spre astrologie și divinație, la fel ca și ordinele de sufii[2], aflate acum în perioada de maximă afirmare în lumea islamică, ceea ce explică puternica încărcătură magică a motivului.

Apropo de [ceea] ce am spus, deci diferența stilistică între atelierele otomane din zona în care motivul s-a format și celelalte, inclusiv capitala, aveți aici o monedă de aur de la Alep, în care vedeți că acel covrig, ornament cordiform simplu, apare oriunde este loc în câmp, de vreo 11 ori, de aceea am spus exuberanța din zona de origine și, tot din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, contemporană, o emisiune din capitala Constantinopol, în care [motivul] nu apare nicăieri, deși sunt emisiunile aceluiași sultan.

S-au păstrat până în vremea noastră câteva construcții monumentale din spațiul și epoca pe care le-am menționat, pe care apar reliefuri cu dragoni, câteodată înaripați, cu corpul și coada formând noduri cordiforme. Se consideră că este vorba despre dragonul celest al eclipselor (considerat a opta planetă, de fapt invizibilă, dar figurată sub această formă în arta epocii), numit *al-Jawzahar*, adesea reprezentat și pe obiecte de metal sau pe alte piese.

Aveți aici un exemplu elocvent. Este un detaliu al decorului unui bazin din aliaj de cupru al atabegului de Mosul, Badr ad-Din Lulu, din prima jumătate și mijlocul secolului al XIII-lea. Observați în stânga și în dreapta dragonii încolăciți, amenințând cele două corpuri luminoase, Soarele și Luna, reprezentate în formă umană.

Dragoni încolăciţi amenințând cele două corpuri luminoase, soarele şi luna, reprezentate în formă umană. Detaliu al decorului unui bazin, din aliaj de cupru incrustat cu argint, aparţinând atabegului de Mosul, Badr ad-Din Lulu (1222–1259) (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 32, fig. 2).

Mai spectaculos, o pereche de dragoni bicefali înlănțuiți[3], un relief pe așa-zisa Poartă a Șerpilor (Bāb al-Hayyāt), din citadela de la Alep, datată 1209–1210.

---

[2] Practicante ale sufismului, curent anticlerical și ascetic, caracteristic misticii islamice începând din secolul al VIII-lea, răspândit mai ales în Persia.

[3] Vezi și S. Kuehn, *The dragon in transcultural skies: its celestial aspect in the Medieval Islamic world*, în N. Gutschow, K. Weiler (eds.), *Spirits in transcultura skies: Auspicious and protective spirits in artefacts and architecture between East and West*, Heidelberg, 2015.

Pereche de dragoni bicefali înlănţuiţi. Relief pe aşa-zisa Poartă a Şerpilor (Bāb al-Hayyāt), citadela de la Alep, circa 1209–1210 (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 31, fig. 1).

Doi dragoni înaripaţi afrontaţi ameninţând o figură umană şezând (soarele). Relief pe aşa-zisa Poartă a Talismanelor (Bāb al-Tilasm, Bagdad) (după https://library.si.edu/digital-library/book/archayologische3sarr = R. Ettinghausen, O. Grabar, *The art and architecture of Islam 650–1250*, New York, 1987, reprint 1994).

La fel de spectaculos, doi dragoni înaripați afrontați amenințând o figură umană șezând, figura umană reprezentând soarele, relief pe așa-zisa Poartă a Talismanelor (Bāb al-Tilasm), la Bagdad.

Aici aveți doi dragoni afrontați înlănțuiți (nod cordiform amplificat), pe un vas sferoconic din Hoarda de Aur.

Pentru cei care nu știu, e o discuție veche și destul de aprigă în legătură cu rostul acestor vase sferoconice. Sunt mai multe teorii, niciuna acceptată integral. Una în care eu cred este că erau niște vase pentru practicile magice, dacă vreți, de intrare în transă ale sufiilor și așa s-ar explica prezența acestor dragoni celești pe vasul sferoconic. S-au găsit multe vase sferoconice și în România [mai ales în nordul Dobrogei, la Isaccea], dar foarte multe în Basarabia, din epoca Hoardei de Aur.

Aici o piesă care face parte dintr-o serie; era comun ca pe porțile din Orient, din perioada aceea, pentru a bate la ușă, să fie [folosite] piese cu dragoni dubli înaripați, de multe ori cu un disc în centru, reprezentând, la fel, unul dintre cele două corpuri cerești amenințate.

Și aici, și mai frumos prin abilitatea compoziției, pentru că e vorba de dragoni înaripați care sunt în același timp și afrontați și adosați, [reprezentați] cu aceleași încolăciri specifice, pe baza unui sfeșnic din secolul al XIII-lea din Irak, și care aparține colecției de la Metropolitan Museum of Art din New York.

Dragoni înaripaţi afrontaţi-adosaţi, pe baza unui sfeşnic, Irak, secolul al XIII-lea. Metropolitan Museum of Art, New York (după https://www.metmuseum.org/art/collection/search/444561).

Doi dragoni afrontaţi înlănţuiţi (nod cordiform amplificat). Vas sferoconic, Hoarda de Aur (State Historical Museum, Moscow – *Turkic Peoples of the Steppe*).

Doi dragoni dubli înaripaţi. Ciocan de uşă selgiukid. Muzeul de Artă Islamică, Istanbul (după https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/metal-vaben-og-smykker/item/187 sau Dr. Z. Kenan Bilici, Bronze door-knockers of Cizre Great Mosque. A New Example http://www.transoxiana.org/Eran/Articles/bilici.html).

Deoarece dinastiile turcice, deși trecute la Islam, păstrează interesul pentru vechile lor credințe și sunt receptive și la moștenirea pre-islamică locală, preluată prin sasanizi, motivul variază mult prin hibridizare, adică [prin] combinarea cu alte motive, cum ar fi elemente din zodiac, deci tot celeste; Gemenii, zodia când se credea că dragonul, de fapt capul acestuia, are cea mai mare influență, dragonul chinezesc (care se combină cu acesta și care e, de regulă, înaripat), vulturul (cunoscut de vechii turci drept ghid al sufletului către ceruri, deci iarăși o combinație care trimite la cer) sau lei, centauri și alte ființe, aparținând sau nu zodiacului, care capătă coadă sau aripi, terminate în cap de dragon. Nodul cordiform poartă deci și puterea apotropaică a unor asemenea reprezentări hibride.

Aveți aici, sper că destul de convingător, un exemplu; jos este zodia Gemenilor, pe o piesă a dinastiei artukide, secolul al XIII-lea, [de] la Diyarbakir, Amid se numește astăzi localitatea, iar deasupra, o reprezentare hibridizată, pare un vultur bicefal, dar, de fapt, sunt doi dragoni adosați, combinați cu imaginea de vultur bicefal, în timp ce aripile sunt Gemenii, deci au figură umană, e reprezentarea zodiei Gemenilor. Avem în același simbol vulturul, care conduce sufletele la ceruri, cei doi dragoni, care aduc noroc, pentru că ei astupă lumina, dar o [și] scuipă înapoi, o eliberează, și Gemenii.

Vultur bicefal/dragon duplicat și Gemenii pe monede artukide de cupru, bătute la Amid, secolul al XIII-lea, pentru Nasir ad-Din Mahmud (1201–1222) (după Zeno#165602 = Boldureanu, Nicolae 2023, p. 40, fig. 6).

Gemenii pe o monedă artukidă de cupru, bătută la Amid și Hisn Kayfa pentru Qutb al-Din Sukman II (581–597 AH (după Zeno#17910, https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=17910&cat=26805&ppuser=&sortby=d&way=desc).

Un alt exemplu elocvent, de data aceasta pe o ţesătură, de motiv hibrid, [ales] pentru a vă convinge că există o alunecare între vulturi şi dragoni, la prima vedere; motivul dominant este vulturul bicefal, dar vedeţi că aripile se prelungesc în capete de dragon, care sunt afrontate jos, pe o piesă tot din epoca selgiukidă din Anatolia.

Mai spectaculos în privinţa compoziţiei, tot din Anatolia, [este] un fragment textil, o reconstituire din secolul al XIII-lea. Aici hibridizarea nu e completă, adică fiecare element poate fi recunoscut: vulturul bicefal este flancat de doi lei, vedeţi jos, stânga-dreapta, dar nu sunt nişte lei obişnuiţi, au coada terminată în cap de dragon şi există o confruntare cu capul leului, totul înconjurat de doi dragoni bicefali, afrontaţi, [adică] a opta planetă, cum am spus, *al-Jawzahar*.

În fine, revenind la monede, pentru că de aici am pornit, aveţi aici un cartuş cu doi dragoni afrontaţi, pe aversul unei monede de bronz, bătută la Hasankeyf, pentru Fakhr al-Din Kara Aslan, în secolul al XII-lea.

Cartuş cu doi dragoni afrontaţi pe aversul unei monede de bronz, bătută la Hasankeyf, pentru Fakhr ad-Din Kara Aslan (1148–1174) (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 33, fig. 3).

Dacă pe monumente și pe obiectele de metal și pe textile reprezentările sunt clare, spațiul mic de pe monede a făcut ca ele să fie simplificate și cele hibride să nu fie câteodată identificate de numismați. Spre exemplu, dragonii afrontați de pe unele emisiuni ale Hoardei de Aur au fost descrișI

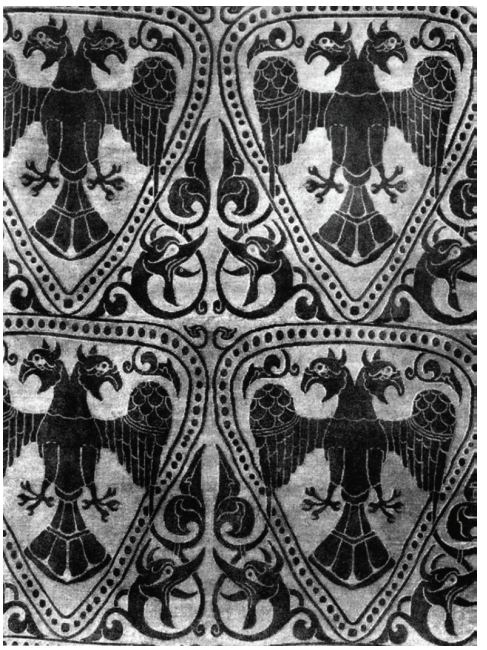

Motiv hibrid: vulturi bicefali cu aripile prelungite şi terminate în cap de dragon. Detaliu de pe un fragment textil selgiukid, Anatolia (după enciklopedija.hr).

Vultur bicefal flancat de doi lei cu coada terminată în cap de dragon, totul înconjurat de doi dragoni bicefali afrontați (a opta planetă: *al-Jawzahar*). Reconstituirea unui motiv de pe un fragment textil, Anatolia, secolul al XIII-lea (după https://www.hubert-herald.nl/TwoHeadedEagle_bestanden/image088.jpg).

ca „păsări”, fără nicio explicație (e vorba, evident, însă tot de dragoni afrontaţi, preluaţi din Orient, ca şi alte motive preluate în Hoarda de Aur), iar în [cazul celor] adosați, foarte schematizați, a fost recunoscut numai un element al hibridizării, vulturul, în consecință fiind numiți vulturi bicefali.

Doi dragoni afrontaţi pe o monedă giucidă de cupru bătută la Orda, descoperită la Selitrennoe (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 41, fig. 7).

Vultur bicefal (dragon duplicat hibridizat) pe monede giucide de cupru bătute în Crimeea pentru Canibek (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 40, fig. 5).

Deci, aici aveţi o monedă de cupru bătută la Orda, la cartierul general al hanului...

În literatura [numismatică] este menţionat tipul cu vultur bicefal. După părerea mea, însă, este un dragon duplicat hibridizat cu aspect de vultur – şi dau imediat şi explicaţia – [prezent] pe monede de cupru bătute în Crimeea, pentru hanul Canibek, deci la mijlocul secolului al XIV-lea.

Ultima situație, deci identificarea [motivului] ca vultur bicefal şi atât, a orientat greșit discuția privind originea și răspândirea vulturului bicefal ca emblemă, lăsând loc ideii că hanii Hoardei de Aur l-ar fi preluat de la Paleologi. Însă vulturul bicefal apare la dinastiile turcice din Orientul Apropiat asiatic înainte de ascensiunea Paleologilor și de acolo l-au preluat Giucizii. Totodată, Paleologii aveau un statut inferior celui al Giucizilor, cel puțin aşa îi vedeau Giucizii, ca o dinastie de rang inferior, deci nu era posibil ca aceștia din urmă să adopte emblema lor, pentru că niciun boier nu adoptă emblema slugilor, e firesc. În schimb, adoptarea unui simbol celest, precum dragonul duplicat al eclipselor, era posibilă şi în consonanță cu [modul] cum se vedeau Giucizii, prin Gengis-Han, coborâtori din ceruri.

Pentru a accepta proveniența nodului cordiform din dragonul eclipselor şi versiunile sale hibridizate,

Nod cordiform, figurat în diferite variante și poziții pe aversul și reversul unor emisiuni de argint ale Orașului Nou (Orheiul Vechi) (după E. Nicolae, *Monedele tătărești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, în *Simpozion de Numismatică organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504–2004)*, Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004, București, 2007, nr. 13, p. 184; nr. 31, p. 187; nr. 23, p. 186).

motivul în forma simplă, autonomă, pe care am arătat-o la început, cea mai răspândită, având şi rol de marcă de emisiune monetară, nu poate ajuta. Există însă câteva tipuri monetare, care arată că persoanele care le-au conceput au ales maniera de dispunere cunoscând originea şi semnificaţia motivului şi puterea sa protectoare. Astfel, pe emisiunile de argint ale Oraşului Nou (Orheiul Vechi), din perioada 1363–1369, nodul cordiform, utilizat în multe variante şi în diferite poziţii pe avers, asociat cuvântului Allah, formează pe revers „coada”/partea finală a epitetului numelui oraşului, *al-mahrusa*, amintind deci forma dragonului, cuvânt al cărui înţeles („cel bine păzit”) îl întăreşte. Punând semnul dragonului celest în desfăşurarea lui este evident că este un gest magic.

La otomani, o expresie clară a acestui simbol o reprezintă o emisiune de cupru bătută sub Mehmed al II-lea, la începutul celei de-a doua domnii (1451–1481), de fapt domnia efectivă, la Ayasluk (Efes), care poartă pe fiecare faţă un dragon fără aripi sau picioare, încolăcit în forma nodului cordiform, iarăși dragonul duplicat, dar în această formă.

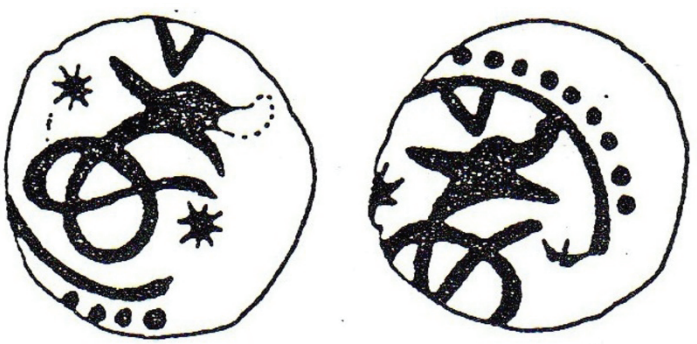

Dragon pe ambele fețe ale unei monede otomane de cupru, bătută la Ayasluk (Efes) pentru Mehmed al II-lea, la începutul celei de-a doua domnii (1451–1481) (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 33, fig. 4).

În aceeaşi epocă, imediat după cucerirea Constantinopolului, se bat piese de argint (aspri) cu aspect special: legenda este inclusă pe revers într-un cartuş dominat de o linie dublă mediană, încheiată cu câte un nod cordiform, sugerând dragonul duplicat al eclipselor. Era un moment de mare glorie şi mi se pare o alegere inspirată după ce au desfiinţat Imperiul Roman de Răsărit/[Imperiul Bizantin].

Cartuş ornamental conținând noduri cordiforme pe reversul unui aspru otoman, bătut la Edirne pentru Mehmed al II-lea, la începutul celei de-a doua domnii (1451–1481) (după E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451–1512*, Chişinău, 2003, p. 70, tip 855).

Aceeaşi sugestie apare şi pe emisiunile de argint timpurii ale lui Süleyman I (1520–1566), în care nodul cordiform de pe avers (stânga sus) a rezultat din alăturarea părţilor finale ale celor două cuvinte şah din legendă, celelalte două litere fiind desfăşurate median (amintind cei doi dragoni) şi determinând distribuţia restului inscripţiei, totul pentru a accentua triumful otomanilor sub Selim I asupra şahului Iranului.

Soliman Magnificul, la început de domnie, vrând să accentueze victoria extraordinară a lui Selim I în Orient, în special asupra şahului Iranului, adoptă în legende, numai la început – va renunţa după aceea –, cuvântul şah de două ori ca să arate că este superior şahului Iranului şi că e o moştenire de la tatăl său, deci legenda este *sultanul Soliman şah, fiul lui Selim şah* şi această legendă se organizează în funcţie de cele două cuvinte, numai că părţile finale ale cuvintelor, vedeţi în stânga-sus şi jos – am făcut un desen, sper că se înţelege –, sunt deplasate într-un singur loc şi unite şi formează nodul cordiform, în timp ce corpurile cuvintelor şah sunt desenate puţin serpentiform şi încadrează numele sultanului, aşa cum în reprezentările figurate încadrează figura soarelui sau – dacă vreţi – a suveranului. Mie mi se pare evident că gravorul ştia ce face.

„Nodul fericirii" pe un aspru de la sultanul Süleyman I (1520–1566), format din finalele cuvintelor Süleyman şi şah (după aspri de tip B.S. Srećković, *Akches*, volume three, p. 36).

Şi mai elocvent după mine, tot sub Süleyman I (1520–1566), pe reversul unei emisiuni [otomane] de cupru de la Bursa, nodul cordiform este surmontat de două capete aviforme adosate, ansamblul sugerând imaginea unui vultur bicefal / dragon duplicat hibridizat. Aici nodul cordiform – am marcat motivul în dreapta ca să vedeţi – încheie urarea de domnie veşnică, fiind „coada" ultimului cuvânt [*mulkuhu*], ceea ce întăreşte forţa apotropaică a formulei/urării [şi] a reprezentării.

Observațiile privind originea, evoluția și semnificația nodului cordiform pe monede și în arta islamică confirmă necesitatea tratării specifice a studiului unor ornamente considerate de ulemale [ca] nepermise sau nerecomandabile, inclusiv a celor pseudo-cufice și a celor preluate și integrate în repertoriul decorativ al unor popoare din afara spațiului islamic.

Eu nu ştiu dacă v-am convins, dar părerea mea este că acest motiv reprezintă o reminiscenţă a spiritualităţii preislamice, deci este o moştenire din trecutul preislamic din Orientul Apropiat, preluat prin Sasanizi, al căror tron avea figurat pe el planetele şi zodiile – conducătorul Imperiului Sasanid era centrul Universului, înconjurat de planete şi de simbolurile zodiilor –, dar şi din Asia Centrală, pentru că este vorba de această exprimare, explicită, puternică şi contrară recomandărilor Islamului, a dinastiilor

Nod cordiform, ca parte finală a cuvântului *mulkuhu*, surmontat de două capete aviforme adosate (sugerând un vultur bicefal sau un dragon duplicat), pe reversul unei monede otomane de cupru de la Süleyman I (după Boldureanu, Nicolae 2023, p. 41, fig. 8). Detaliu.

turcice timpurii. După aceea însă, sub otomani, sub mameluci, ulemalele au reacţionat, nu s-au mai făcut monumente cu reprezentări figurative, iar pe ţesături, pe ceramică şi pe monede apare cel mult această reprezentare simbolică, sub forma nodului cordiform, care este acceptat pentru că nu mai e [de fapt] o reprezentare figurativă. Dar el [își] păstrează [semnificația] pentru cei care l-au realizat, eventual chiar într-o formă mai puternică, pentru că orice semn magic care este ocultat poate să fie mai puternic decât unul la vedere, şi va dispărea de-abia în epoca modernă. Vedem pe monedele otomane când funcţia lui de marcă monetară e preluată de litere, de marcarea anului domniei şi apoi de alte semne, cum ar fi laleaua sau anumite flori.

Eu consider [, aşadar,] că aceste observaţii, [deoarece], cum v-am spus, mi-au trebuit decenii [de analiză] privind originea, evoluţia şi semnificaţia nodului cordiform pe monede şi în arta islamică, confirmă necesitatea de a trata într-un mod specific studiul unor ornamente considerate de ulemale nepermise sau nerecomandabile, inclusiv cele pseudo-cufice şi cele preluate şi integrate în repertoriul decorativ al unor popoare din afara spaţiului islamic. Și e cazul chiar şi al poporului român, pentru că sunt elemente care, la un moment dat, sunt preluate [de acolo], sigur interpretate şi integrate în sistemul nostru decorativ, dar, pe termen lung, suportă o manieră de transformare specifică decorului oriental şi care nu se întâlneşte în evoluţia decorului din arta europeană.

Vă mulţumesc!

Eu trebuie să mă scuz, [să] vă [mai] dau o explicaţie. Probabil unii ştiu – şi nu îndrăznesc să mă critice – că asemenea noduri sunt şi în arta irlandeză, celtică şi în Tibet, dar eu mă refer strict la zona islamică, de aceea am numit aşa [aceste reprezentări], „nodul islamic al fericirii”, pentru că nu există [sau] eu nu am găsit niciodată studii convingătoare, care să ne spună despre influenţe între zonele acestea foarte îndepărtate, [între care], probabil, nici nu există relaţii, pentru că nu sunt contemporane, şi nu m-am lansat [în ipoteze]. Discuţia mea este strict cantonată la rolul motivului în arta islamică şi l-am urmărit acolo, dar cei specializaţi în arta celtică, irlandeză pot vorbi şi pot găsi alte semnificaţii legate de credinţele de acolo. Nodul în sine are o semnificaţie veche, apropo de nodul gordian şi aşa mai departe, dar eu nu am mers pe un teren de care nu sunt sigur. Nu am o experienţă [în acest sens] şi am avut probleme cu acest decor în a descrie şi a înţelege emisiunile islamice. [Motivul] apare, dispare,

se continuă ... şi am vrut să înţeleg ce-i cu el. Deci, din punctul acesta de vedere, contribuţia mea este mică şi strict delimitată domeniului, dar cred că trebuie să începem [de undeva] şi să avem curaj să ne exprimăm experienţa. Asta e!

BIBLIOGRAFIE

Boldureanu, Nicolae 2023 – A. Boldureanu, E. Nicolae, *Descoperiri monetare islamice*, în A. Boldureanu, L. Dergaciova, E. Nicolae, *Monede și obiecte de metal descoperite la Costești*, *raionul Ialoveni*, Chișinău, 2023, p. 29–51.

„Sindromul Poienești”. Un bilanț moldovenesc și perspectiva unui dosar muntenesc[*]

Eugen NICOLAE[**]

„Sindromul Poienești” este un decor provenit dintr-un ornament pseudo-cufic[1] (fig. 1). A fost denumit după locul descoperirii primului și celui mai timpuriu inel(-amuletă) încadrat astfel[2] – Poienești, județul Vaslui (fig. 1/3). Prototipul sindromului a fost identificat în decorul unor farfurii produse la Orheiul Vechi, în epoca Hoardei de Aur, care îmbină inscripția pseudo-cufică *Muhammad* (numele profetului) cu sigiliul lui Solomon[3] (fig. 1/1–2), decorul artefactelor respective fiind considerat ca având funcție apotropaică[4].

Analizând o serie de inele datate de-a lungul secolelor XIV–XVI (Poienești, județul Vaslui – sfârșitul secolului al XIV-lea[5]; Schinetea, județul Vaslui – secolul al XV-lea[6]; Giulești, județul Maramureș[7] și Berca, județul Buzău[8] – secolele XV–XVI), „sindromul Poienești” (fig. 1/3–7) a fost caracterizat prin

---

[*] Acest material este varianta în formă de articol a comunicării *Sindromul Poienești. Un bilanț moldovenesc și perspectiva unui dosar muntenesc*, susținută de către Eugen Nicolae, cu sprijinul Ralucăi Kogălniceanu (= Nicolae, Kogălniceanu 2023), în cadrul manifestării „Cercetări arheologice și întrebări istorice”, organizată la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, 24 mai 2023. O comunicare cu aproximativ același conținut a fost susținută de către Eugen Nicolae și cu ocazia celei de-a XXI-a Sesiuni Naționale de Comunicări Științifice, „Milenii tezaurizate. Creație si spiritualitate”, organizată de Muzeul Județean Buzău, 9–11 mai 2023. Demersul actual este departe de a fi complet, limitându-se la textul și ilustrația prezentate în comunicarea menționată. Totuși, credem că introducerea în circuitul științific a clasificărilor stabilite de Eugen Nicolae este indispensabilă. Va fi pus, astfel, la dispoziția specialiștilor un instrument de lucru, cu care să fie reanalizate colecțiile de inele medievale existente în numeroase muzee din România. Prezentul material a fost îngrijit de către Oana Damian și Alexandru Morintz, cu adăugarea unor trimiteri bibliografice și precizarea sursei ilustrației.

[**] Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; eugenicolae@yahoo.com.

[1] Nicolae, Bârnea 2002, p. 151–155, fig. 1–2; Nicolae 2012, p. 91–92, fig. 4/1–2. Pentru pecetea lui Solomon, steaua cu șase raze, figurată și pe montura unui inel de cositor, descoperit la Costești, jud. Chișinău, Republica Moldova, vezi și Reabțeva 2014, p. 107, 313, fig. 51/18.

[2] În mormântul 729 din necropola medievală de la Poienești (Babeș, Mirițoiu 2002, p. 157–161 și fig. 7–10), au fost găsite un inel de argint aurit și o monedă emisă de Petru Mușat (1375–1391) (Babeș, Mirițoiu 2002, p. 158–159 și fig. 8–9). Defunctul, cu vârsta de cca 20 ani, prezenta o afecțiune din naștere la piciorul stâng (Babeș, Mirițoiu 2002, p. 158–159, fig. 7; Mirițoiu, Soficaru 2002, p. 161–165 și fig. 12–13). Vezi și Nicolae 2012, p. 91–92, nota 17, fig. 4/3.

[3] Nicolae, Bârnea 2002, p. 151–155 și fig. 1–3; Nicolae 2012, p. 91–92, fig. 4/1–2.

[4] Dar simbolul complex a degenerat într-un simplu ornament, pierzându-și funcția originală (Nicolae 2012, p. 92–93).

[5] Nicolae, Bârnea 2002, p. 155–156, fig. 4; Nicolae 2012, p. 91–92, nota 17, fig. 4/3.

[6] Nicolae 2012, p. 92, nota 18, fig. 4/4; pentru tezaur, vezi și Reabéva 2014, p. 174, cu bibliografia anterioară.

[7] Nicolae, Bârnea 2002, p. 156–157, nota 27, fig. 6; Nicolae 2012, p. 91–92, nota 20, fig. 4/6–7.

[8] Nicolae, Bârnea 2002, p. 156–157, fig. 5; Nicolae 2012, p. 91–92, nota 19, fig. 4/5.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 87-100.

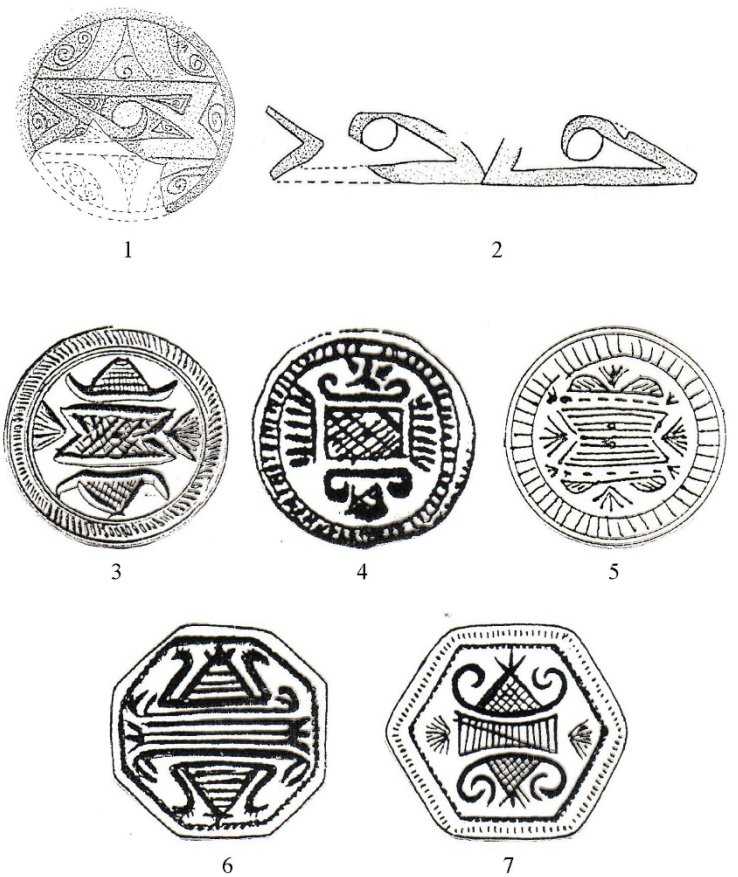

Fig. 1. Decorul unei farfurii de la Orheiul Vechi, epoca Hoardei de Aur (1), cu reprezentarea desfășurată a ornamentului pseudo-cufic (2); inele cu „sindromul Poienești", descoperite la Poienești (3), Schinetea (4), Berca (5) și Giulești (6–7) (după Nicolae 2012).

figura mediană care păstrează poziția și elemente derivate din inscripția pseudo-cufică *Muhammad* (forma de dublu-trapez, cerculeţul central, traseul liniar oblic din interior), desprinderea, sus și jos, ca figuri independente ternare, de regulă cu baza arcuită similar în sus, a colțurilor de sus și de jos ale sigiliului lui Solomon, și flancarea figurii mediane cu motive din linii grupate, de regulă angular[9].

Originea ornamentului pseudo-cufic (*Muhammad*, din care provine „sindromul Poienești") nu a fost stabilită. Geometrizarea accentuată a inscripției trimite spre Asia Centrală și Iran, unde clădirile monumentale sunt decorate cu inscripții tratate astfel. Subtila combinare a inscripției cu pecetea lui Solomon trimite la ordinele de sufii, adică tot înspre Asia Centrală și Iran, de unde își trag originea cele mai importante dintre ele.

Cercetările asupra prototipului „sindromului Poienești" țin, desigur, de istoria artei islamice din secolele XIII–XIV, dar cele privind transformarea sindromului țin de arheologia spațiului românesc. Difuziunea sindromului în Moldova, Maramureș și Țara Românească, după desprinderea zonei de la vest de Nistru de Hoarda de Aur, ilustrează o continuitate demografică, administrativă și culturală în aceste teritorii.

[9] Nicolae, Dergaciova 2019, p. 336.

Inele descoperite în Republica Moldova, la Costești[10] (fig. 2) ori inedite, aflate în colecții private[11] (fig. 3–6, 8–11), dezvăluie noi variațiuni ale sindromului, majoritatea ilustrând, de fapt, disoluția treptată a acestuia, în special prin omiterea unora dintre componente (sindrom eliptic)[12].

Fig. 2. Inel sigilar cu „sindromul Poienești” descoperit la Costești, Republica Moldova (după Nicolae 2012).

Sindromul nu poate fi considerat un decor propriu-zis pentru faptul că marea majoritate a reprezentărilor nu au nicio valoare „estetică”, adică nu sunt „frumoase”, ba dimpotrivă. Prototipul avea cu siguranță o semnificație magică, dar sindromul nu putea fi decât un „semn” al rangului purtat de slujbași ai administrației din epoca Hoardei de Aur, integrați apoi în sistemul administrativ moldovenesc, care l-au transmis din generație în generație, deci a devenit emblemă de neam (de fapt, mai multe embleme cu origine comună).

Astfel s-ar explica caracterul în esență conservator al sindromului, dar și preocuparea evidentă pentru „personalizarea” lui, din acest punct de vedere sindromul comportându-se ca o tamga, nu ca o mobilă heraldică din sistemul european. Această impresie este întărită de faptul că sindromul evoluează în Moldova pentru circa două secole autonom, nu se combină sau nu este contaminat de niciun alt semn sau de o mobilă heraldică din sistemul european, cu excepția semnului crucii, care ajunge să îl subordoneze sau să îl asimileze complet[13]. Este tulburătoare această trecere de la ornamentul pseudo-cufic, derivat din inscripția *Muhammad*, la semnul crucii, dar ea este explicabilă în contextul evoluției societății locale.

În procesul de „personalizare” (transformare) a sindromului, până la disoluția completă și/sau subordonarea de către cruce, a fost observat următorul tratament al componentelor:

– componenta centrală (figura mediană) este fie geometrizată, fie redusă la o linie (sau bandă), fie asimilată în câmp, devenit cruciform, ultimele două situații ducând la disoluția completă;

– figurile de sus și de jos sunt fie geometrizate și relipite de cea mediană, fie capătă aspect vegetal și sunt invers arcuite, fie sunt înlocuite de motive liniare similare celor laterale, ambele situații ducând la disoluția completă;

– motivele liniare laterale sunt fie omise, fie devin patru, înlocuind figurile de sus și de jos – ultima situație duce la asimilarea figurii mediane în câmp cruciform și apoi la integrarea celor patru motive liniare într-o cruce greacă, marcând disoluția completă a sindromului.

---

[10] Nicolae 2012, p. 91, fig. 3; „singurul inel (cap din bronz, probabil, argintat) cu loc de descoperire cunoscut (din Republica Moldova) din categoria inelelor decorate cu derivate ale ornamentului pseudo-cufic, numit simdromul Poienești” (Boldureanu, Dergaciova, Nicolae 2023, p. 17–18, 153).

[11] Nicolae, Dergaciova 2019; Nicolae, Dergaciova 2019a; „câteva zeci de exemplare în Republica Moldova, fără loc precis de descoperire” (Boldureanu, Dergaciova, Nicolae 2023, p. 18, nota 11).

[12] Nicolae, Dergaciova 2019, p. 336.

[13] Nicolae, Dergaciova 2019, p. 336.

Câteva exemplificări pe inele purtătoare ale „sindromului Poienești”:

– componenta centrală geometrizată (romb în centru), figurile de sus și de jos inversate și cu aspect vegetal, elementele laterale slab marcate sau absente – sindrom eliptic (fig. 3);

– componenta centrală geometrizată (romb în centru), figurile de sus și de jos geometrizate și relipite de componenta centrală, elementele laterale absente – sindrom eliptic (fig. 4);

– componenta centrală geometrizată (romb în centru), figurile de sus și de jos apropiate de prototip, elementele laterale absente – sindrom eliptic, devenit cadru pentru crucea greacă plasată în rombul central (fig. 5);

– varianta cu dublu romb (fig. 6).

Fig. 3. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

Fig. 4. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

Fig. 5. Inel cu „sindromul Poienești” descoperit în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

Fig. 6. Inel cu „sindromul Poienești” descoperit în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

– în cazul inelului de argint din tezaurul de podoabe de la Macoviște, com. Ciuchici, județul Caraș-Severin (datat sec. XIII–XIV)[14], componenta centrală geometrizată este flancată de cruci (fig. 7/1), iar figurile de sus și de jos sunt similare cu cele de pe inelul din secolele XV–XVI de la Giulești, județul Maramureș (fig. 7/2);

– componenta centrală redusă la o linie (bandă), figurile de sus și de jos schematizate sau cu aspect vegetal (posibil invers arcuite), elementele laterale schematizate sau absente – sindrom în disoluție (fig. 8);

1

2

Fig. 7. Inelul de la Macoviște (1) (după Uzum 1983) prin comparație cu cel de la Giulești (2) (după Nicolae 2012).

Fig. 8. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

[14] Uzum 1983, p. 514, fig. 4.

– sindromul în disoluție finalizată (fig. 9/1), devenit fond ornamental cruciform pentru crucea greacă care-l broșează (în centru) (fig. 9/2–3);

– sindrom în disoluție: fig. 10/1 – stânga, componenta centrală ca pe prototip, dar figurile de sus și jos iau aspectul celor laterale; fig. 10/2 – centru, sunt omise bazele componentei centrale, rezultând un câmp de forma crucii Sfântului Andrei, generat de cele patru figuri secundare; fig. 10/3 – dreapta, numai cele patru figuri secundare.

1

2

3

Fig. 9. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

1

2

3

Fig. 10. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

Fig. 11. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite în Republica Moldova (după Nicolae, Dergaciova 2019).

Propuneri de încadrare cronologică:

Reperele sunt oferite de descoperirile de inele de la: Poienești – sfârșitul secolului al XIV-lea (fig. 12/1); Schinetea – al treilea sfert al secolului al XV-lea (fig. 12/2); Giulești – secolele XV–XVI (fig. 12/3).

Un reper suplimentar ar putea fi reprezentat de prezența unui asemenea inel într-un tezaur din Ucraina[15], datat în secolul al XIV-lea.

În privința cronologiei, considerăm că inelele din spațiul Moldovei, cu „sindromul Poienești”, în care pot fi recunoscute principalele elemente ale prototipului, de regulă plasat în chenar circular (ca şi prototipul), sunt mai timpurii şi pot fi datate în secolele XIV–XV, iar cele cu figura mediană geometrizată sau practic suprimată, de regulă în chenar hexagonal sau octogonal, sunt mai târzii şi pot fi datate, în majoritate, în secolul al XVI-lea[16].

[15] Tezaur descoperit în anii 2015-2016, în Republica Ucraina, *passim*, datat în secolul al XIV-lea, alcătuit din piese de argint (cercei de tâmplă cu aplice foliacee, cercei obişnuiți cu corpuri mobile, cu câte trei mărgele alungite atârnate, un lanț lung folosit pentru atașarea/purtarea cerceilor, o brățară pliabilă care ar fi putut fi folosită drept curea, nasturi sferici de dimensiuni relativ mijlocii şi cinci inele, dintre care unul gravat cu o pasăre, sugerând că ar fi putut fi de tip volinian, iar celelalte patru cu urme de decor gravat, care ar putea fi atribuit „sindromului Poienești”, în diferite grade de degradare. Informație Lilia Dergaciova, pentru care îi aducem mulțumirile noastre.

[16] Nicolae, Dergaciova 2019, p. 336.

Fig. 12. Inele din Moldova [Poienești (1), Schinetea (2)] și Maramureș [Giulești (3)], constituind repere pentru încadrarea cronologică a „sindromului Poienești”.

Fig. 13. Inel de argint cu „sindromul Poienești”, tezaur din Republica Ucraina, *passim* (informație Lilia Dergaciova).

* * *

Pentru Țara Românească, date importante privind cronologia, dar, mai ales, interpretarea și tipologia sindromului, vor aduce cu siguranță materialele descoperite recent în necropola de la Buftea[17], investigațiile preliminare atestând prezența „sindromului Poienești” pe inele[18].

[17] Pentru descoperiri de inele în situl funerar de la Buftea – Mănești, vezi Panait, Ștefănescu 1991, p. 123, 128, pl. III/6, 8–9, datate în secolul al XIV-lea, p. 129, pl. IV, datate în secolele XIV–XV (necropola 2); Dumitriu 2001, p. 129–130, pl. 92/12–20; Reabțeva 2014, p. 108–109, 116, 331, fig. 69/15, 20–23.

[18] Peste 15 piese în necropola medievală de la Buftea, punctul *La Cârna/Mănești* (Nicolae, Kogălniceanu 2023; Boldureanu, Dergaciova, Nicolae 2023, p. 18, nota 12). Vezi și Morintz, Coman 2024 despre necropolă în general și piesele de inventar, inclusiv inele descoperite (cu precădere p. 221, nota 61, p. 225, notele 89 și 93).

Schema evoluției cronologice ar reuni inelele-prototip de la: Poienești – sfârșitul secolului al XIV-lea (fig. 14/1), Schinetea – al treilea sfert al secolului al XV-lea (fig. 14/2), Buftea – începutul secolului al XV-lea[19] (fig. 14/3); Giulești – secolul al XVI-lea (fig. 14/4).

Fig. 14. Inele din Moldova [Poienești (1), Schinetea (2)], Muntenia [Buftea (3)] și Maramureș [Giulești (4)], constituind repere pentru încadrarea cronologică a „sindromului Poienești”.

Propuneri de tipologie:

Buftea, grupa A (fig. 15). Fără analogii în materialul din Moldova. Componenta centrală subțiată la mijloc și prelungită până pe cercul liniar, înglobând elementele laterale și păstrând punctul central și cele două discuri transformate în romburi; componentele de sus și de jos reduse la o bandă.

Buftea, grupa B (fig. 16). Înrudită cu grupa A, prin tratamentul componentei centrale (fig. 16/1–2) și cu grupa moldovenească[20], cu câmpul de forma crucii Sfântului Andrei, suprimat prin unirea celorlalte elemente în cruce greacă (fig. 16/3–4).

Buftea, grupa C (fig. 17). Înrudită cu grupa moldovenească, cu componenta centrală redusă la o linie/bandă.

Buftea, grupa C (fig. 18). Variante incluse într-o stea, amintind de sigiliul lui Solomon din structura prototipului (fig. 18/1–2), cea din dreapta (fig. 18/2) cu apropieri de piesa de cea de la Schinetea (fig. 18/3), prin aspectul componentei centrale.

---

[19] Morintz, Coman 2024, p. 225, nota 93: asocierea dintre inel și monedă în inventarul aceluiași mormânt permite o încadrare în anii 1400–1420.

[20] Vezi *supra*, colecțiile private din Republica Moldova, fig. 11.

Fig. 15. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea.

Fig. 16. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea (1–2), în comparație cu inele descoperite în Republica Moldova (colecții private) (3–4).

Fig. 17. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea.

1 2 3

Fig. 18. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea (1–2), în comparație cu inelul de la Schinetea (3).

Buftea, grupa C (fig. 19). Variante cu componentele de sus și de jos în formă de cârlig (tip S), care s-ar explica prin contaminare cu floarea de crin.

Buftea, grupa C (fig. 20). Variante cu componentele de sus și de jos în formă de cârlig (tip S), care s-ar explica prin contaminare (reciprocă) cu floarea de crin (fig. 20/1–3); jos (fig. 20c) inel cu floarea de crin cu elementele laterale desprinse.

Fig. 19. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea.

Fig. 20. Inele cu „sindromul Poienești” descoperite la Buftea.

Analiza preliminară indică prezența „sindromului Poienești” pe inelele de la Buftea. Absența variantelor în chenar hexagonal sau octogonal sugerează datarea pieselor în secolul al XV-lea. Această încadrare cronologică (începutul secolului al XV-lea)[21], ca și ideea perpetuării „sindromului Poienești” de o anume categorie socială și de familii/clanuri înrudite, ar trebui să se reflecte în gruparea mormintelor din care provin inelele, într-o arie restrânsă, în zona înmormântărilor mai timpurii. Rezultate importante sunt așteptate de la publicarea detaliată a pieselor și a observațiilor din teren, analiza scheletelor și eventuale analize ADN.

Răspândirea ornamentului pseudo-cufic, numit „sindromul Poienești”, acest decor/emblemă de origine orientală, în secolele XIV–XVII, abia atestată cu două decenii în urmă în Moldova, Maramureș și estul Munteniei, apare în cercetările recente ca fiind foarte intensă atât în Moldova, cât și în Țara Românească[22], dar semnificația și evoluția sa rămân [încă] a fi deslușite[23].

BIBLIOGRAFIE

Boldureanu, Dergaciova, Nicolae 2023 – A. Boldureanu, L. Dergaciova, E. Nicolae, *Monede și obiecte de metal descoperite la Costești, raionul Ialoveni*, Chișinău, 2023.

Dumitriu 2001 – L. Dumitriu, *Der Mittelalterliche Schmuck des unteren Donaugebietes im 11.–15. Jahrhundert*, Bukarest, 2001.

Morintz, Coman 2024 – A. Morintz, M. Coman, *Cimitirele medievale de la Buftea – La Cârna/ Mănești. O interpretare pe baza monedelor depuse în morminte*, MCA S.N. 20, 2024, p. 211–231.

Nicolae 2012 – E. Nicolae, *Pièces apotropaïques de l'époque de la Horde d'Or découvertes en Moldavie*, în T. Gemil, N. Pienaru (coord.), *Moștenirea istorică a tătarilor*, II, București, 2012, p. 87–96.

Nicolae, Bârnea 2002 – E. Nicolae, P. Bârnea, *Un ornament pseudo-cufic*, cu anexe de M. Babeș și N. Mirițoiu (*Necropola medievală de la Poienești. Mormântul 729* = Babeș, Mirițoiu 2002) și de N. Mirițoiu și A.D. Soficaru (*Scheletul din mormântul 729 de la Poienești: analiză antropologică*) = Mirițoiu, Soficaru 2002), în *Simpozion de numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476–2001), Chișinău, 13–15 mai 2001, Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 151–169.

Nicolae, Dergaciova 2019 – E. Nicolae, L. Dergaciova, *Sindromul Poienești în lumina unor inele inedite descoperite în Republica Moldova,* comunicare la Sesiunea anuală a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, 27–29 martie 2019, rezumat în L. Oța, *Cronica Sesiunii anuale de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*, SCIVA 70, 1–4, 2019, p. 297–340, în special p. 336.

Nicolae, Dergaciova 2019a – E. Nicolae, L. Dergaciova, *Metamorfozele unui vechi decor moldovenesc de origine oriental: sindromul Poienești,* comunicare la Conferința științifică internațională „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău, 29–31 octombrie, 2019.

[21] Morintz, Coman 2024, p. 221, nota 61, p. 225, notele 89 și 93.

[22] În completarea dosarului, merită menționat faptul că, în Muntenia, asemenea piese au fost descoperite, în afara cimitirului medieval de la Buftea – Cârna/Mănești, în județul Teleorman, la Guruieni, Olteni, Mănăstirea Aluniș-Plăviceni (Țânțăreanu 2010, p. 32–33, 182–184, pl. LXXXVII–LXXXIX; Petrică *et alii* 2025, p. 367, nota 13) și la Târgoviște, în cadrul cercetărilor întreprinse la Bisericile „Sfântul Gheorghe” (Petrică *et alii* 2025, p. 367, nota 15) și „Sfânta Vineri” (Petrică *et alii* 2025, p. 365–367, fig. 3/2 pentru descoperire și p. 370 pentru funcția apotropaică a acestui tip de artefact, subliniată de către Eugen Nicolae în anul 2023 și însușită de autorii contribuției).

[23] Boldureanu, Dergaciova, Nicolae 2023, p. 18. Vezi și punctul de vedere exprimat anterior, că difuziunea sindromului și cariera acestui ornament pseudo-cufic în mediul creștin al Țărilor Române se explică prin faptul că devine o emblemă a familiilor aristocrate locale ai căror ascendenți puteau deține în perioada Hoardei de Aur inele de acest tip, demonstrând asimilarea unor elemente ale acestei epoci în cultura și civilizația românească medievală (Nicolae 2012, p. 93). Pentru un același punct de vedere similar, legat de evidențierea unor piese derivate din mediul Hoardei de Aur în categoria inelelor din Moldova și Țara Românească, demonstrând păstrarea tradițiilor de ornamentare cu motive derivate din inscripții cufice (decor pseudo-cufic), specifice aceluiași cerc cultural, vezi Reabțeva 2014, p. 107.

Nicolae, Kogălniceanu 2023 – E. Nicolae, R. Kogălniceanu, *Sindromul Poienești – un bilanț moldovenesc și perspectiva unui dosar muntenesc*, comunicare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București, 23 mai 2023.

Panait, Ștefănescu 1991 – P.I. Panait, A. Ștefănescu, *Relațiile orașului București cu satele învecinate în secolele XIV–XVI*, CAB 3, 1991, p. 107–129.

Petrică *et alii* 2025 – F.G. Petrică, M. Cârciumaru, O. Cârstina, A. Ioniță, *Observații asupra a două morminte descoperite în necropola Bisericii „Sfânta Vineri” de la Curtea Domnească din Târgoviște*, în R. Dobrescu, A. Vîlcu (eds.), *In memoriam Eugen Nicolae*, MCA Supplementum III, București, 2025, p. 363–371.

Reabțeva 2014 – S. Reabțeva, *Piese de podoabă și vestimentație din Moldova și Țara Românească, în contextul relațiilor cultural-isorice (secolele XIV–XVII)*, Brăila, 2014.

Țânțăreanu 2010 – E. Țânțăreanu, *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV–XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, București, 2010.

Uzum 1983 – I. Uzum, *Un tezaur de podoabe medievale descoperit la Macoviște (comuna Ciuchici, județul Caraș-Severin)*, ActaMN 20, 1983, p. 509–520.

An extraordinary hoard from the first quarter of the 15th century. Contributions to the Moldavian currency system during the reign of Alexander I (1399/1400-1432)

Lilia DERGACIOVA*

Between 2010 and 2011, a hoard of 15th-century coins was discovered in the Republic of Moldova, in a forest not far from the village of Cociulia in the Cantemir District (pl. 1). We have no information about the circumstances of the hoard's discovery or its original size. However, we were able to examine 77 coins from this find, all of which were attributed to the early coinage of Alexander I (1399/1400–1432). Because the Cociulia hoard is unique in its composition and has no analogies, we decided to present it to the numismatic community through a series of articles and presentations[1]. The article concerning the hoard was written in Romanian for the journal *Studii şi cercetări de numismatică*, and its Russian translation was published a year later in the journal *Medieval Numismatics of Eastern Europe*[2]. However, the Romanian version of the article was never published. Below, we present a supplemented and revised version of the Romanian and Russian texts. Additionally, in the same issue of this journal, an article by Roman Croitor on sturgeon species is published; it is directly related to our study and further emphasises the importance of sturgeon in the economic life of medieval Moldavia.

Structure of the Hoard

As mentioned above, we examined 77 epigraphic pieces from the hoard found in Cociulia. Of these, 72 well-preserved specimens belong to three coin-types: Type I – the type with two fleur-de-lys on the

* Institut für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien; lilia.dergaciova@univie.ac.at

[1] A total of three presentations were given on the hoard find: at the XXIX National Numismatic Symposium in Bacău, from 15 to 17 June 2012 (Lilia Dergaciova, *Un tezaur de monedă moldovenească din primul sfert al sec. XV. Concluzii preliminare*, Al XXIX-lea Simpozion Național de Numismatică, Programul comunicărilor, Bacău, 2012, p. 11); at the symposium 'Art and Civilisation of the Middle Ages', 19th edition, Suceava, from 23 to 25 November 2012 (Lilia Dergaciova, *Monede moldovenești de tip „premergător" emise de către Alexandru cel Bun. Probleme controversate*; the summary of the talk was not published), and at the 50th International Conference of the Museum of National History and Archaeology Pontica in Constanța, from 11 to 13 October 2017 (Lilia Dergaciova, *Tezaur Cociulia şi importanţa acestuia pentru cunoaşterea sistemului monetar moldovenesc de pe timpul lui Alexandru cel Bun*, Sesiunea Științifică Internațională PONTICA, a 50-a ediție: Istorie şi arheologie în spațiul vest-pontic, Rezumatele comunicărilor, Constanţa, 2017, p. 32).

[2] Лилия Дергачева, *Клад молдавских монет из села Кочулия и молдавско-польские отношения начала XV века*, Средневековая нумизматика Восточной Европы, 6, 2017, p. 213-246.

shield (14 specimens); Type II – the type with a helmet above the shield (47 specimens); Type III – the type with a sturgeon above the shield (11 specimens). The remaining five pieces could not be assigned to a specific type because they were broken or fragmented (nos. 73–77).

Description of Coins by Type

Type I. Coins with two fleur-de-lys on the shield (*cf.* MBR, p. 59, nos. 352–355; Catalogue of the Hoard, nos. 1–14, pl. II and VII)

Fourteen specimens were assigned to Type I. The obverse depicts the head of an aurochs with a star between its converging horns, a six-petalled rose to the right, and a crescent moon combined with a stem bearing a fleur-de-lys protruding from the aurochs' mouth to the left. The obverse with the aurochs' head represents a single general type (fig. 1a). The reverse features a per-pale shield with three bars in the first field and two fleur-de-lys in the second. This side is distinguished by the fleur-de-lys placed at the top, right, and left of the coat of arms (fig. 1b). The legend consists of patterns that are sometimes used to represent different letters (cf. V and U; E and D; L and N). The circular legends contain neither secret nor separation marks, nor do they have a clearly defined starting point (the legend may begin at 12, 1, 5, 7 o'clock, etc.).

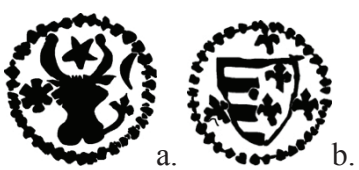

Fig. 1. Type I: example images from the inner dotted circle on the obverse (a) and reverse (b).

Legends on the obverses:
A. SALЧXANDЧRV (SALEXANDERV)
B. SALЧXANDЧR (SALEXANDER)

Legends on the reverses:
a. SMOLDAVIANS (SMOLDAVIENS)
b. SMOLDAVIARS (SMOLDAVIERS)
c. SMODAVIANS (SMODAVIENS)
d. SMONDANDEVS (SMONDANDEVS)

The following specimens correspond to these combinations:

A – a

1. AR ↙ 1.60 g; 21.5 mm.
2. AR ↗ 1.35 g; 21.6 mm.
3. AR ↘ 1.30 g; 22 mm.
4. AR ↘ 1.02 g; 22.5 mm; from the same dies as no. 3.
5. AR ↗ 1.01 g; 21 mm.
6. AR ↙ 0.95 g; 22.5 mm; from the same dies as no. 1.

7. AR → 0.84 g; 20.5 mm.
8. AR ↘ 0.57 g; 23.5 mm, double struck on obverse and reverse; from the same dies as no. 5.

A – b

9. AR ↑ 0.66 g; 22 mm.

A – c

10. AR ↓ 0.77 g; 22 mm.
11. AR ↘ 0.69 g; 21.5 mm.

B – a

12. AR → 1.16 g; 22 mm.
13. AR ↖ 0.95 g; 22 mm; from the same reverse dies as no. 7.

B – d

14. AR ↓ 1.24 g; 21.5 mm.

The obverse legends present a single standard variant, with two sub-variants of writing: **A** (nos. 1–11) and **B** (nos. 12–14). Legend **A**, composed of 11 characters, appears on eleven specimens, while legend **B**, an abbreviated form, appears on three. For the reverse legends, a single standard variant has been identified, with four sub-variants of writing: **a** (nos. 1–8, 12–13), **b** (no. 9), **c** (nos. 10–11), and **d** (no. 14). The correct form is **a**, composed of 11 signs and recorded in ten cases; the remaining legends exhibit omissions of letters (**d**) or errors (**b**, **c**), and occur only rarely.

Obverses **A** correspond to reverses **a** (nos. 1–8), **b** (no. 9), and **c** (nos. 10–11); conversely, reverse legends **a** and **d** correspond to obverses **B** (nos. 12–13 and no. 14, respectively). For the 14 coins, the use of 11 obverse dies and 10 reverse dies was identified. The distribution of dies is as follows: for the obverses – **A**: 8 dies, **B**: 3 dies; for the reverses – **a:** 6 dies, **b**: 1 die, **c**: 2 dies, **d**: 1 die. Small groups of coins struck with the same pair of dies could be identified. Three pairs of dies were recorded for obverses **A**, each pair striking two coins: nos. 1 and 6; nos. 3 and 4; nos. 5 and 8. The reverse of the fourth die pair is coupled with two different obverses, namely nos. 7 and 13 (pl. VII).

From the above, several conclusions may be drawn. The group of coins with reverse legends **a** may be considered not only the most correctly written, but also the dominant group for this type. The reverse legends designated **b, c, and d** – owing to their small number – may be regarded as secondary variants arising from the inattention of the die-sinker. The identified die pairs, used to strike several coins, likewise suggest a relatively **compact group of issues** produced within a relatively short period of time.

Type II. Coins with a helmet above the shield (*cf*. MBR, p. 60, nos. 371–375; Catalogue of the Hoard, nos. 15–61, pl. II–VII)

The catalogue contains 47 pieces attributed to Type II. The obverse features the head of an aurochs with a star between its converging horns, a five-pointed rose to the right, and a crescent to the left. This side corresponds to a single general type (fig. 2a–b). The reverse shows a per-pale shield with three bars in the first field and seven fleur-de-lys in the second. This general type – distinguished by the presence of a closed helmet facing right above the shield – is divided into five subtypes (**I–V**) according to the heraldic elements appearing above, to the right, and to the left of the shield (fig. 3a–e). The five subtypes are:

Subtype I – the letter T on both the right and left sides of the shield (nos. 15–41, 48–58)
Subtype II – the letter T on both sides of the shield, with a dot above the shield (no. 42)

Subtype III – an inverted T on both sides of the shield (nos. 43–47)
Subtype IV – no heraldic elements on the sides, a T above the shield (no. 59)
Subtype V – no heraldic elements on either side of the shield (nos. 60–61)

Fig. 2. Type II: example images from the inner dotted circle on the obverse (a–b).

Fig. 3. Type II reverse: division into five subtypes (I–V), based on the heraldic elements appearing above, to the right, and to the left of the shield (a–e).

Legends on the obverses:
A. ✱MONE·ALEXANDRI (+MONE•ALEXANDRI)
B. ✱MONE·ALEXANDRV (+MONE•ALEXANDRV)

Legends on the reverses:
a. ✱WD·MOLDAVIENSIS (+WD•MOLDAVIENSIS)
b. ✱WD·MOLDAVENSIS (+WD•MOLDAVENSIS)
c. ✱WD·MOLDAVIENSS (+WD•MOLDAVIENSS)

For the obverse, two forms of legend were identified: the archaic form **B** (nos. 48–61), in which the issuer's name is rendered according to the norms of the preceding type (Type I), and the more developed form **A** (nos. 15–47), written in the genitive case. Each legend consists of 15 signs. The reverses bear three forms of legend: **a** is the complete form consisting of 16 signs (nos. 15–37, 42–47); **b** contains an error (no. 38); and **c** is written with an omission of a letter (nos. 39–41, 48–61).

The following specimens correspond to these combinations:

A – I a

15. AR ↘ 1.40 g; 22 mm, double struck on obverse and reverse.
16. AR ↑ 1.34 g; 21,5 mm, double struck on obverse and reverse.
17. AR ↙ 1.18 g; 22,5 mm.
18. AR ↖ 1.06 g; 21 mm.
19. AR ↙ 1.04 g; 21,5 mm.
20. AR ↗ 1.04 g; 20,5 mm.
21. AR ↙ 1.03 g; 21,5 mm.
22. AR ↙ 1.02 g; 21,6x22,6 mm.

23. AR ↗ 0.99 g; 22 mm, double struck on obverse and reverse.
24. AR ↘ 0.99 g; 22 mm, broken; from the same reverse die as no. 19.
25. AR ↙ 0.99 g; 22 mm.
26. AR ↙ 0.89 g; 20,5 mm.
27. AR ↑ 0.88 g; 22 mm.
28. AR ↙ 0.88 g; 21,5 mm.
29. AR ↙ 0.87 g; 22 mm.
30. AR ↘ 0.81 g; 21,5 mm.
31. AR ↙ 0.70 g; 20,6 mm, from the same dies as no. 23.
32. AR (?) ↘ 0.57 g; 21 mm.
33. AR ← 0.54 g; 21,7 mm, double struck on obverse and reverse.
34. AR ← 0.52 g; 20 mm, broken; from the same reverse die as no. 23.
35. AR ↙ 0.51 g; 21,9 mm, broken.
36. AR ↓ 0.46 g; 19,3 mm, broken.
37. Bi (?). ↖ 0.33 g; 21,6 mm, broken.

A – I b

38. AR ↖ 0.98 g; 22,5 mm, double struck on obverse and reverse.

A – I c

39. AR ↓ 1.12 g; 21,5 mm, from the same obverse die as no. 25.
40. AR ↗ 1.08 g; 22 mm.
41. AR ↓ 0.23 g; 13 mm, broken; from the same obverse die as no. 25.

A – II a

42. Bi (?) ↓ 0.55 g; 21 mm.

A – III a

43. AR ↙ 1.19 g; 20,5 mm.
44. AR ↓ 1.13 g; 20,5 mm.
45. Bi (?) ↖ 0.86 g; 20,5 mm.
46. AR ↗ 0.74 g; 22 mm, double struck on obverse and reverse.
47. Bi (?) ↙ 0.58 g; 18,6 mm.

B – I c

48. AR ↖ 1.16 g; 21 mm.
49. AR ↗ 0.99 g; 22 mm.
50. AR ↖ 0.99 g; 21 mm; from the same dies as no. 49.
51. AR ↓ 0.90 g; 21,5 mm.
52. AR ↗ 0.88 g; 21,5 mm; from the same reverse die as no. 49.
53. AR ↗ 0.83 g; 22,5 mm; from the same reverse die as no. 51.
54. AR ↗ 0.69 g; 22,5 mm.
55. Bi (?) ↙ 0.67 g; 22 mm.
56. AR ↗ 0.63 g; 21 mm.
57. AR ↘ 0.61 g; 21,5 mm; from the same reverse die as no. 51.
58. AR ← 0.58 g; 21,7 mm, broken; double struck on obverse and reverse.

B – IV c

59. AR ↗ 0.79 g; 22 mm.

B – V c

60. AR ↖ 1.00 g; 22,5 mm.
61. AR ↙ 0.77 g; 21,6 mm.

A large group of pieces, consisting of 29 specimens, is characterised by the use of legend **A** on the obverse and legend **a** on the reverse. Die-couplings were identified for reverses belonging to subtypes I (nos. 15–37), II (no. 42), and III (nos. 43–47). The obverses **B** combined with reverse **c** form another group of 14 specimens occur in coins of subtypes I (nos. 48–58), IV (no. 59), and V (nos. 60–61). Conversely, the reverse legends **I c** couple with obverses bear both legend **A** (nos. 39–41) and legend **B** (nos. 48–58). A single specimen attests the coupling of obverse **A** with reverse **b** (no. 38).

Thus, the coins with obverse legends **B** appear to have been produced during a period in which they continued to copy the legend of the preceding type (namely *ALEXANDERV* / *ALEXANDRV*). By analogy with the obverses, the reverse legend **c**, which lacks a separation mark, was influenced by earlier issues of Type I; thus, the name of the country shows a doubled S and could be read *MOLDAVIENSS* or *SSMOLDAVIEN*. This group of pieces does not represent an isolated error that was quickly replaced, but rather a complete series produced over a certain period.

The legends of obverse **A** (*+MONE•ALEXANDRI*) and reverse **a** (*+WD•MOLDAVIENSIS*) attest the emergence of a new type of legend. In turn, the reverse legends **I c**, which couple with both obverses **A** and **B**, indicate the transition from the archaic version of reverse legend **c** to the elaborated form **a**. This leads to the conclusion that reverse subtypes IV and V were issued earlier than subtypes II and III. Subtype I, however, was employed simultaneously with both the earlier subtypes IV and V and the later subtypes II and III, ensuring continuity during the transition from archaic to elaborated legend variants.

Thus, we believe that the pieces of subtype I (with the letter T to the right and left of the shield) may be regarded as the basic subtype of monetary Type II, while subtypes II and III represent variants of it. Subtypes IV, and especially V, may be considered exceptions within this coin type owing to their rarity. The reverse legend **a** (*+WD•MOLDAVIENSIS*), which appears on most coins of subtype I, together with the obverse legend **A** (*+MONE•ALEXANDRI*), demonstrates that these forms were used only in the second half of the emission period of Type II. From this point onward, this legend type becomes a kind of base form, continuing to be employed in subsequent types (for example, the type with the sturgeon)[3].

For the 47 coins in our catalogue, the use of 43 obverse dies and 39 reverse dies was identified. Obverse legend **A** was struck with 30 dies, and legend **B** with 13; reverse subtype I used 30 dies, subtype II one die, subtype III five dies, subtype IV one die, and subtype V two dies. We were therefore able to identify several pieces struck with the same die pairs; all of these belong to subtype I and are shown on plate 7.

Obverses A: coins 19 and 24, struck with the same reverse die, were produced with two different obverse dies; coins 23, 31, and 34, struck with the same reverse die, attest the use of two obverse dies (one for 23 and 31, and another for 34). The most significant observation comes from the third die coupling: coins 25, 39, and 41, struck with a single obverse die, are coupled with two reverse dies belonging to subtypes **I a** (no. 25) and **I c** (nos. 39, 41). This confirms the transition from one subtype to another.

[3] See the discussion below.

Obverses B: coins 49, 50, and 52, struck with a single reverse die, were produced with two obverse dies (one for 49 and 50, and another for 52); coins 51, 53, and 57, struck with a single reverse die, were produced with three obverse dies.

The remaining specimens do not attest multiple die couplings and therefore, for the moment, do not contribute to establishing the relative chronology of the pieces. Nevertheless, we believe that the presence of several pieces struck with the same die pairs may indicate – just as in the case of the previous type – that these pieces were acquired directly from the place of coin production.

Type III. Coins with a sturgeon above the shield (*cf*. MBR, p. 58–65, unpublished type; Katiușa Pârvan, *Monede moldovenești rare din secolele XIV–XV*, CN, 8, 2002, p. 189–195; Catalogue of the Hoard, nos. 62–72, pl. VI and VII)

Eleven pieces from our catalogue were attributed to this type. Their obverses are characterised by the presence of an aurochs' head with a star between its converging horns, a five-pointed rose to the right, and a crescent to the left. As with the pieces of the preceding type, they belong to a single general obverse type (fig. 4a). The reverses differ by the appearance of a per-pale shield with three bars in the first field and seven fleur-de-lys in the second, surmounted by a fish; the letter T appears to the right and left of the shield. No additional sub-variants were identified for this reverse type (fig. 4b). On both the obverse and the reverse, a single form of legend appears – **A** and **a**, respectively. They consist of 15 and 16 signs, respectively.

a. b.

Fig. 4. Type III: example images from the inner dotted circle on the obverse (a) and reverse (b).

Legend on the obverse:
A. ✱MONE·ALEXANDRI (+MONE•ALEXANDRI)

Legend on the reverse:
a. ✱WD·MOLDAVIENSIS (+WD•MOLDAVIENSIS)

A – a

62. Bi (?) ↘ 1.30 g; 21 mm.
63. Bi (?) ↗ 1.21 g; 22 mm; from the same reverse die as no. 62.
64. AR ← 1.04 g; 21,5 mm.
65. Bi (?) ↖ 1.03 g; 20,5 mm.
66. AR ↗ 1.03 g; 20,5 mm.
67. Bi (?) ↗ 0.90 g; 20,5 mm.
68. AR ↗ 0.89 g; 21,5 mm; from the same reverse die as no. 62.
69. Bi (?) ↙ 0.73 g; 21 mm, double struck on obverse and reverse; from the same reverse die as no. 62.
70. Bi (?) ↗ 0.71 g; 19 mm; from the same reverse die as no. 64.
71. Bi (?) ↘ 0.67 g; 20 mm; from the same reverse die as no. 62.
72. AR ↖ 0.57 g; 18,3x13 mm, broken.

Eleven pieces in our catalogue, bearing a single form of legend on both obverse and reverse, were struck with several pairs of dies. For the obverse, the use of ten dies was identified, while the reverse shows only six (pl. VII). Among the specimens in this situation are coins nos. 62, 63, 68, 69, and 71, which have reverses struck with a single die, while their obverses were minted with four different dies; likewise, coins 64 and 70 share reverses struck with the same die but were produced with different obverse dies.

The analysis of the pieces shows that the dies for this coin type were carefully executed; they exhibit no errors or omissions in the legends. Moreover, the form of the legends preserves the same basic pattern used in subtype I of the preceding Type II (with helmet above the shield). The eleven specimens in our catalogue form a highly compact group, which – along with their iconographic and linguistic similarities – does not suggest the existence of additional subtypes. All of this supports the idea that the coins with a sturgeon were produced over a relatively short period and were most likely struck **contemporaneously with the pieces of subtype I of Type II**. Nevertheless, we found no die-coupling between the obverse dies of Types II and III, which likewise supports the conclusion that they were struck separately, using different sets of dies.

We should next focus our attention on the heraldic element surmounting the shield. This feature was first noted by Constanța Știrbu in the 1980s[4]. Publishing two coins from the collection of Rudolf Gassauer and being familiar with Octavian Iliescu's typology – which at that time consisted of six monetary types and did not include the type with the sturgeon – she attributed them to Type VII.[5] She dated them to the end of the reign of Alexander I, between 1420 and 1431. Știrbu argued that the element above the shield, considered to be a dolphin or a sturgeon, was an allusion to Moldavia's dominion over the territories at the mouths of the Danube. It symbolised the battles fought by Moldavia against the Turks around 1420 in defence of that territory.

Constanța Știrbu's hypothesis was criticised by Octavian Iliescu, who argued that she must have been mistaken and that, in fact, the pieces in question were not a new type but only coins with a helmet above the shield – coins he had previously published and attributed to the transitional period of 1408–1409.[6] However, a recent study by Katiușa Pârvan demonstrated that Știrbu was correct and that a distinct group of coins marked by a new heraldic element does indeed exist. Examining five pieces of this type from another numismatic collection and analysing them by XRF, Katiușa Pârvan found that the silver content of such pieces varied significantly: sometimes very low (only 170‰), sometimes rising to 880‰ of pure metal[7]. She also dated the type to around the year 1408[8].

The key symbol above the shield, however, has remained ambiguous, still being described as either a dolphin or a sturgeon. Examining the eleven pieces in our catalogue, together with the technical drawing, we believe that the figure represents a sturgeon. It displays all the typical features of a fish – tail, fins, and an elongated body with a pointed head (fig. 4b). Although it somewhat resembles a dolphin, it is not one. In our view, it is difficult to assume that the dolphin could have had such a significant influence on Moldavian state life that it would have been introduced into Moldavian heraldry. We are inclined to emphasise that fish played a much more important role in the economy of medieval Moldavia, and that

---

[4] Constanța Știrbu, *Colecția de monede medievale românești Dr. Rudolf Gassauer*, BSNR, 75-76 (1981-1982), 1983, p. 315-349.

[5] *Ibidem*, p. 317, 333, no. 41-42.

[6] O. Iliescu, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel Bun*, RI, 11, 2000, p. 83-84, note 82.

[7] Katiușa Pârvan, *Monede moldovenești rare din secolele XIV-XV*, CN, 8, 2002, p. 193-194.

[8] *Ibidem*, p. 191-192.

the export of sturgeon-family species was well known both within the country and abroad. Supporting this view is the article by the archaeozoologist Roman Croitor included in the present volume[9].

Thus, the arguments above support the idea that the "sturgeon coins" are closely linked to the "helmet coins". This, in turn, leads to the conclusion that the "sturgeon coins" should be designated as **Type III**, and that the typology of the coinage of Alexander I – previously consisting of six main types according to O. Iliescu – must be extended and completed accordingly.

Fragmented coins of unknown type

73. Bi (?) ↖ 0.45 g; 17.4 mm, helmet or sturgeon above the shield, the letter T to the right and left of the shield.
Av. …L…XANDRI
Rv. …OLDAVIENSI…

74. Bi (?) ↑ 0.32 g; 19,4 mm, broken.
Av. …
Rv. …

75. Bi (?) ↓ 0.14 g; 11,3 mm, broken, T to the left of the shield.
Av. …
Rv. …

76. Bi (?) ↘ 0.13 g; 11.1 mm, T to the left of the shield.
Av. …NE·…
Rv. …MOLD…

77. AR 0.03 g; 6.3 mm, broken.
Av. …AL…
Rv. …N…

Metrology of the Coins

Type I. The 14 specimens are in very good condition, showing no signs of intense circulation. Their weight ranges from 0.57 to 1.60 grams, with an **average of 1.00 gram**; the diameter varies between 20.5 and 23.5 mm, with an **average of 21.8 mm**. The median weight cannot be precisely determined (fig. 5). Even excluding the extreme values of 0.57 and 1.60 grams, the interval remains quite broad, fluctuating between 0.60 and 1.40 grams.

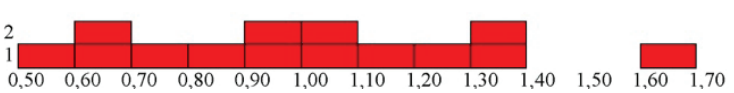

Fig. 5. Weight diagram for Type I coins.

Type II. Of the 47 pieces presented in the catalogue, the weight could be measured for 32 specimens, ranging between 0.54 and 1.40 grams, with an **average of only 0.95 grams**. The diameter, calculated for

[9] See Roman Croitor's article in this volume (R. Croitor, *Sturgeons in Medieval Moldova*).

41 pieces, varies between 20.5 and 22.5 mm, with an **average of 21.6 mm**. The median weight may be placed between 0.80 and 1.10 grams and generally corresponds to the calculated average (fig. 6).

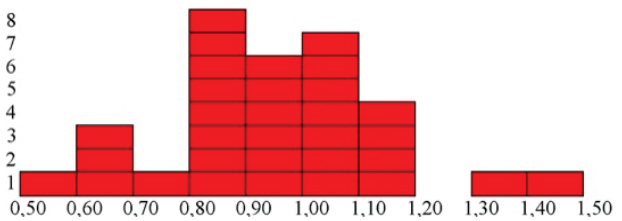

Fig. 6. Weight diagram for Type II coins.

Type III. The weight was calculated for **nine pieces** from the tranche of eleven specimens. It ranges between 0.67 and 1.30 grams, with an **average of 0.97 gram**. The diameter fluctuates between 20 and 22 mm, with an **average of 20.9 mm**. The median weight is slightly higher, situated between 1.00 and 1.10 grams, and is recorded in three specimens (fig. 7).

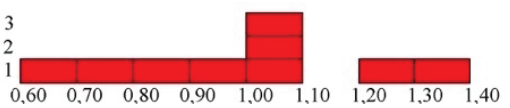

Fig. 7. Weight diagram for Type III coins.

Metrological data for these three types have been summarised only in a few works, among which we may mention the numismatic catalogue MBR[10] for Types I and II; the synthesis by O. Iliescu[11] likewise for Types I and II; and the article by Katiușa Pârvan,[12] which addresses only Type III. These studies provide the following data:

MBR:

- Type I – 1½ groat – 22–23 mm, 1.3–1.8 g
- Type II – 1½ groat – 20–22 mm, 1.13–1.25 g
  – 1 groat – data missing
- Type III – specimens not known

Iliescu 2000:

- Type I – 1½ groat – avg. 21 mm, avg. 1.35 g
- Type II – 1½ groat – avg. 21 mm, avg. 1.35 g
  – 1 groat – avg. 18 mm, avg. 0.90 g
- Type III – specimens not known

Pârvan 2002:

- Type III – 1½ groat – 19–22 mm, 0.98–1.46 g, median 1.35 g

[10] MBR, p. 59.
[11] O. Iliescu, *op. cit.,* p. 79-80.
[12] Katiușa Pârvan, *op. cit.,* p. 191-193.

Our data:

- Type I from the Cociulia hoard: avg. diameter 21.8 mm, avg. weight 1.00 g
- Type II from the Cociulia hoard: avg. diameter 21.6 mm, avg. weight 0.95 g
- Type III from the Cociulia hoard: avg. diameter 20.9 mm, avg. weight 0.97 g

A comparative analysis of the literature and the hoard data shows that the average weight of the coins in the Cociulia hoard is significantly lower than the weights published in earlier works. In practice, it represents an average weight located between that of the so-called 1½-groats and the 1-groats. Why this is the case remains difficult to explain, and any interpretation is inevitably somewhat speculative. It is clear, however, that these fluctuations are *not* connected with the minting technique itself.

Unfortunately, we were unable to carry out metal analyses. We merely note that the visual quality of the pieces varies markedly. The coins of Type I appear to be made of a relatively resistant material, while most pieces of Type III and some of those of Type II have a core of dark silver-coloured alloy (billon?), covered with a light silver-coloured metal that seems to form a thick and more resistant surface layer (silvering?). Such pieces are very fragile, and their edges break easily. We cannot exclude the possibility that their current state of preservation is directly linked to the conditions under which they were stored.

Nevertheless, we cannot overlook the fact that all three types in our hoard are metrologically very similar. The average weight fluctuates between **0.95** and **1.00 gram**, with a diameter of roughly **21–22 mm**, which may indicate that **they all represent coins of the same nominal value**. We shall discuss this below. For now, however, we would like to focus on analogies in the weight standards of Moldavian coins.

Certain analogies may be identified in the **Polish monetary system**. Under Władysław II Jagiełło (1386–1434), the Polish system comprised several denominations, in which 1 grossus = 2 *quartense* (medium grossi) = 4 *quartergrossi* = 16 denarii = 32 oboli[13]. Between 1394 and 1406, the Cracow mint struck half-groats weighing 1.57–1.72 g, with a silver fineness of 0.320–0.493. Lwów (Lviv), one of Moldavia's principal commercial partners, also produced half-groats under Władysław Jagiełło.

Andrzej Kryżanivski distinguishes three phases in early 15th-century Lwów coinage: 1399–1403 with an average weight of 1.55 g; 1403–1404 with an average weight of 1.50 g; and 1404–1408 with an average weight of 1.48 g[14]. A. Mikołajczyk notes that between 1394 and ca. 1414 (with a brief interruption in 1408, when the mint burned), Lwów half-groats weighed on average 1.51 g, with a silver fineness of 0.392–0.420 before 1400, followed by a slight reduction to 1.47 g and a fineness of 0.383–0.476[15].

The values cited by Kryżanivski and Mikołajczyk are significantly higher than those published by the Polish numismatist Józef Szwagrzyk, a discrepancy we cannot presently explain.[16] According to Szwagrzyk, the Lwów half-groats issued between 1399 and 1414 weighed between 0.715 and 1.40 g, with an average diameter of 20.5 mm[17]. Thus, the weight of Lwów half-groats fluctuated considerably, showing a slight decrease.

Whatever the average values of Polish and Lwów coins may have been, it appears that the Moldavian issues sought to follow them, initially reducing their own weight slightly. The production of Moldavian coins of a reformed type – closely matching the weight of the Lwów coins of Władysław II – could have

---

[13] A. Mikolajczyk, *Moldavian Coins in the 15th Century Poland*, ArhMold, 12, 1988, p. 263.

[14] A. *Крижанівський, Львівський монетний двір у XIV-XV століттях*, Львів, 2007, p. 113-125, 128, 200-206.

[15] A. Mikolajczyk, *op. cit.,* p. 263.

[16] For his study, A. Kryżanivski selected and analyzed 395 specimens. It is possible that complete and best-preserved specimens were chosen. Unfortunately, the publication did not include a catalogue of the coins with individual weight data for each specimen (*cf.* A. *Крижанівський*, *op. cit.,* p. 113-125, 128, 200-206).

[17] J. Szwagrzyk, *Pieniądz na ziemiach polskich X–XX w.*, Wrocław, Warszawa, Kraków-Gdańsk, 1973, p. 60.

ensured a favourable exchange rate for Moldavian currency and effectively "joined" the Moldavian state to the Polish monetary and economic sphere.

Some considerations concerning the monetary system under Alexander I and the denomination of the pieces from the Cociulia hoard

According to previously published data, Moldavian coins with two fleur-de-lys in the shield were struck between 1400 and 1408[18] in three denominations: the 1½-groat (AR, 1.3–1.8 g, 22–23 mm)[19], the 1-groat (AR, AE, 0.58–1.04 g, 18–19 mm)[20] and the ½-groat (AR, 0.3–0.56 g, 12–14 mm)[21]. These issues are generally referred to as **"pre-reform coins"** or **Phase I** coins[22].

The epigraphic emissions of the 1½-groat and 1-groat bore the inscriptions S ALEXANDER or S ALEXANDRV[23] on one side and S MOLDAVIENS[24] or S MOLDAVIENSIS[25] on the other, which may be interpreted as *Signum or Sigillum Alexandri* and *Signum or Sigillum Moldaviae.*[26] The order in which these denominations were issued within the Phase I has not been established, and earlier studies have suggested that all three were minted simultaneously[27].

The minting period of the 1-groat pieces was narrowed in Katiușa Pârvan's study, where she argued that these emissions were struck between 1399/1400 and approximately 1402.[28] The silver content of such coins was very low, ranging from 19.5‰[29] to 72‰[30]. The other two denominations – the larger epigraphic coin referred to as the 1½-groat, and the anepigraphic ½-groat, which had a higher silver content and also differed iconographically – were considered pieces introduced after a monetary reform. Through this reform, the traditional Moldavian system, consisting of two denominations (1-groat and ½-groat), was supplemented by a third denomination: the 1½-groat, previously termed the "double groat". No precise dating, apart from the general one proposed by Octavian Iliescu (between 1400 and 1408), had been suggested for the coins of these two denominations. The larger epigraphic denomination (also represented in the Cociulia hoard) may be included in the monetary emissions of Alexander I, Phase I (according to Iliescu's recently revised typology)[31], but only if it is specified that these coins represent a relatively later issue than the copper groats of the same type.

It may be assumed that the striking of the larger epigraphic and the smaller anepigraphic denominations of Type I could have taken place after 12 March 1402, when Alexander I swore fealty to the Polish king

---

[18] O. Iliescu, *Moneda în România (491–1864)*, București, 1970, p. 27.

[19] MBR, p. 59, under the name of double groat.

[20] *Ibidem*.

[21] *Ibidem*.

[22] O. Iliescu, *Aspecte ale economiei…,* p. 79.

[23] *Ibidem*, p. 77.

[24] O. Iliescu, *Îndreptări și întregiri mărunte cu privire la unele emisiuni monetare feudale ale Țărilor Române*, SCN, 1, 1957, p. 221; idem, *Aspecte ale economiei…*, p. 71, 79.

[25] *Ibidem*, p. 79.

[26] *Ibidem*, p. 78.

[27] O. Iliescu, *Numismatica medievală și modernă a țării noastre, oglindită în colecțiile restituite de la Moscova*, in *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, București, 1958, p. 23; C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I, București, 1997, p. 84; O. Iliescu, *Aspecte ale economiei…*, p. 66, etc.

[28] Katiușa Pârvan, *Monede moldovenești descoperite în Dobrogea*, in *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare 1950-2000*, Tulcea, 2000, p. 563-572.

[29] *Ibidem*, p. 565, no. 5.

[30] *Ibidem*, p. 564, no. 2.

[31] O. Iliescu, *Aspecte ale economiei…,* p. 80.

Władysław II, or after 1404, during Alexander's visit when he renewed this oath in person. We also do not exclude the possibility that the beginning of the reformed coinage occurred only after the reconfirmation of Moldavia's vassal obligations to the Polish Crown in 1407[32]. This development may likewise have been connected to the commercial privileges granted between 3–8 October 1408[33].

The "helmet type" (Type II). The type with a helmet above the shield has been described as a transitional type,[34] although it – like the "sturgeon type" – actually marks a new stage in the iconographic and heraldic development of Moldavian coinage. From this moment onward, these forms of legend become standard for the issues of Alexander I and are widely employed in subsequent types (*e.g.*, the type with the aurochs' head[35], the type with the rose[36] above the reverse shield). In our view, this change represents a significant **heraldic shift** and should not be confused with the earlier weight-related changes in Alexander's monetary system. At this new stage, the aurochs' head on the obverse is accompanied by the inscription MONEta ALEXANDRI, while the shield on the reverse is accompanied by the legend WaiwoDae MOLDAVIENSIS.

The radical change in the inscriptions may also relate to the process of "joining" the Polish monetary sphere. The earlier legends S ALEXANDERV and S MOLDAVIENS, composed of 10–11 letters, lacking separators and arranged somewhat chaotically, were abruptly replaced by a **well-structured, carefully designed inscription** with clearly indicated abbreviations that cannot be misread. For the first time, Alexander's name appears together with a title, and the inscription unambiguously states that the coin belongs to the issues of the Moldavian voivode.

Interestingly, the legends of the reformed Moldavian coins are essentially adapted forms of contemporary Polish and Lwów legends. For example, Cracow half-groats bear MONEta WLADISLAI on the obverse and REGIS POLONIE on the reverse; Lwów half-groats bear MONETA LEMBVRGensis/ MONETA LEMBVRgensis on one side and WLADISLAVS REX/ WLADISLAI REGIS on the other.

Our conclusions, based on these data and on the Cociulia hoard, are as follows. Shortly after 1402, Alexander I implemented a **monetary reform** that unfolded in several stages.

Stage 1 (c. 1407–1408): Improvement of alloy quality. The copper, silvered 1-groats (0.58–1.04 g; 18–19 mm), issued until 1402, were replaced by higher-quality reformed 1-groats corresponding to the Lwów half-groats of Władysław II.

Stage 2 (c. 1408–1409): Issue of the new Types II and III. Two subsequent types – Type II (with a helmet) and Type III (with a sturgeon) – both of the same nominal value (1-groats), were issued shortly thereafter. They preserve the metrology of the reformed Type I groats while fully adhering to the heraldic and inscriptional conventions of the Polish and Lwów half-groats.

---

[32] C. Giurescu, D. *Giurescu, Istoria Românilor*. Vol. II. *De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, București, 1976, p. 96; D. Dragnev (ed.), *Domnii Țării Moldovei. Galeria voievozilor. Studii*, Chișinău, 2005, p. 63-64; C. Rezachevici, *Cronica Moldovei de la Cracovia*, București, 2006, p. 61 etc.

[33] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Documente interne. Urice (Ispisoace), Surete, Regestre, Traduceri 1438–1456.* Volumul II. *Documente externe. Acte de împrumut, de omagiu, tractate, solii, privilegii comerciale, salv-conducte, scrisori 1387–1458*, Iași, 1932, no. 176; *Л. Н. Пушкарев* (отв. ред.), *Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в. Документы и материалы в трех томах, I (1408–1632)*, Москва, 1965, no. 1.

[34] O. Iliescu, *Aspecte ale economiei…,* p. 80.

[35] MBR, p. 61.

[36] *Ibidem*, p. 60.

Indirectly, this conclusion is supported by the **countermarked Juchid Ulus coins** that continued to circulate locally. According to Eugen Nicolae[37], the countermarking (a schematised building or a chi-rho monogram) and reuse of Juchid coins as small change occurred in the first decade of the 15th century, corresponding to the period in which the 1-groat coins were issued. This reuse likely diminished after the Moldavian monetary reform, when alloy coins were withdrawn from circulation and higher-value precious-metal coins were introduced.

Additional clarifications for Type II ("helmet type"). For the coins known to us, including those from the Cociulia hoard, there are significant deviations from the average weight. Their metrological data indicate that the issuer of this type struck only a single denomination. Although the type comprises five subtypes, none displays heraldic features that would support the hypothesis of two distinct denominations (1½-groat and 1-groat), as O. Iliescu proposed on purely theoretical grounds[38]. For this reason, we believe that Type II coins, as well as those of Type III were issued in only one epigraphic denomination – 1-groat, and that Iliescu's theory lacks a firm basis.

Why were such changes necessary in the Moldavian monetary system?

It is likely that Alexander I, as a vassal of the Polish Crown and in the context of his increasingly close relations with Władysław II Jagiełło, reformed the Moldavian monetary system for several reasons. On the one hand, improving the quality of Moldavian coinage was necessary and helped establish a favourable exchange rate between Moldavian and Lwów issues. On the other hand, the iconographic changes and clearly formulated legends likely facilitated the recognition of Moldavian coins on the Polish market. We should also not exclude the possibility that these changes were imposed by the Polish Crown as one of the conditions following the vassal oath.

Moreover, the exceptional heraldic elements on the reverses of the two types (II–III), elements not characteristic of Moldavian heraldry, together with the absence of other denominations (no ½-groats attributable to Types II or III are known), and their conformity with Polish minting standards, all suggest that these two types were created for a specific purpose.

The most plausible context is the series of military conflicts between Poland and the Teutonic Order. Following the Teutonic occupation of Lithuanian territories and commercial centres, numerous armed conflicts took place, culminating in the peace agreement of 8 October 1409. Although this agreement formally remained in force until 21 June 1410, both sides prepared for war from the moment it was signed, leading up to the Battle of Grunwald on 15 July 1410[39].

According to the vassal agreement between Władysław II and Alexander I, the Moldavian ruler was obliged to support the Polish king in the event of military danger. Alexander indeed fulfilled this obligation by sending a contingent of Moldavian troops to assist the Polish forces. Some historians even suggest that this contingent was led by Alexander himself[40].

It is possible that, being informed of the ongoing military preparations and aware of his obligations to Władysław II, Alexander I implemented changes in the monetary system and ordered the striking of the new types. They were produced according to Polish standards, likely with the help of Polish die

---

[37] E. Nicolae, *Date noi privind monedele și contramărcile de tip Asprocastron*, in *Studia varia in Honorem Professoris Ștefan Ștefănescu Octogenarii*, București-Brăila, 2009, p. 221.

[38] O. Iliescu, *Aspecte ale economiei…*, p. 80.

[39] D. Dragnev (ed.), *op. cit.*, p. 64-65, with references.

[40] Ș. Gorovei, *Mușatinii*, Chișinău, 1991, p. 38.

engravers[41]. Although they adhered to Moldavian heraldic canons, the types were marked with exceptional symbols – the helmet and the sturgeon. Issued most probably under exceptional conditions, the coins of these two types may have been intended primarily for the payment of soldiers and/or mercenaries, and possibly as a form of political messaging, rather than as pieces meant for broader international circulation. This hypothesis is indirectly supported by the absence of small anepigraphic denominations corresponding to these two types.

Final remarks

The Cociulia hoard is exceptional in several respects. Comparable deposits are unknown both within the territory of historical Moldavia and beyond it, and an assemblage combining coins of Types I, II, and III has not previously been recorded[42]. The occurrence of specimens from all three types struck with identical die pairs permits the inference that at least a part of the hoard was acquired directly from the mint, whether as payment or as a loan. The excellent state of preservation, with minimal evidence of wear, further indicates that another portion of the coins circulated only briefly prior to concealment. At the current stage of research, we do not associate the deposition of the hoard with any particular events.

[41] This concerns the letter T, which appears on the coins in our hoard and may be attributed to Simon de Talentis, a mint engraver who worked at the Cracow mint (Katiușa Pârvan, *Monede moldovenești rare…*, p. 192).

[42] Reformed Type I coins have been discovered at the Princely Court of Suceava, Suceava County (1 specimen: Monica Gogu, *Monede medievale și moderne descoperite la Curtea Domnească din Suceava*, Simpozion Chișinău 2002, p. 202, no. 3); in the necropolis of Dărmănești, Neamț County (2 specimens: L. Munteanu, *Monede descoperite în cimitirul de la Piatra-Neamț – Dărmănești (jud. Neamț)*, in D. Garvăn, S.-C. Ceaușu, G.-D. Hânceanu, V.-M. Groza, L. Munteanu*, Cimitirul medieval de la Piatra-Neamț – Dărmănești, Cercetările preventive din anul 2012*, Buzău, 2015, p. 56-57, no. 10-11); in the commune of Capaclia, Cantemir District, Republic of Moldova (1 specimen: unpublished, information provided by the author); and sporadically in Ukraine (2 specimens: unpublished, information provided by the author). Type II specimens are encountered more frequently. They have been found in the Prut–Dniester region (1 specimen: unpublished, information provided by the author), in the Chernivtsi region (1 specimen: unpublished, information provided by the author), in the medieval necropolis of Hudum, Mihai Eminescu commune, Botoșani County, where one specimen was discovered in the mouth of the deceased (1 specimen: V. Spinei, Rodica Popovici, *Cercetări arheologice din necropola medievală de la Hudum, jud. Botoșani*, ArhMold, 10, 1985, p. 74-88), and in the cultural layers of Cetatea Albă (1 specimen: unpublished, kept at the Archaeological Museum in Odesa without an inventory number). For Type III, the seven specimens discussed above are known, as well as a single specimen originating from the Dărmănești necropolis in Neamț County (L. Munteanu, *op. cit*, p. 57, no. 12).

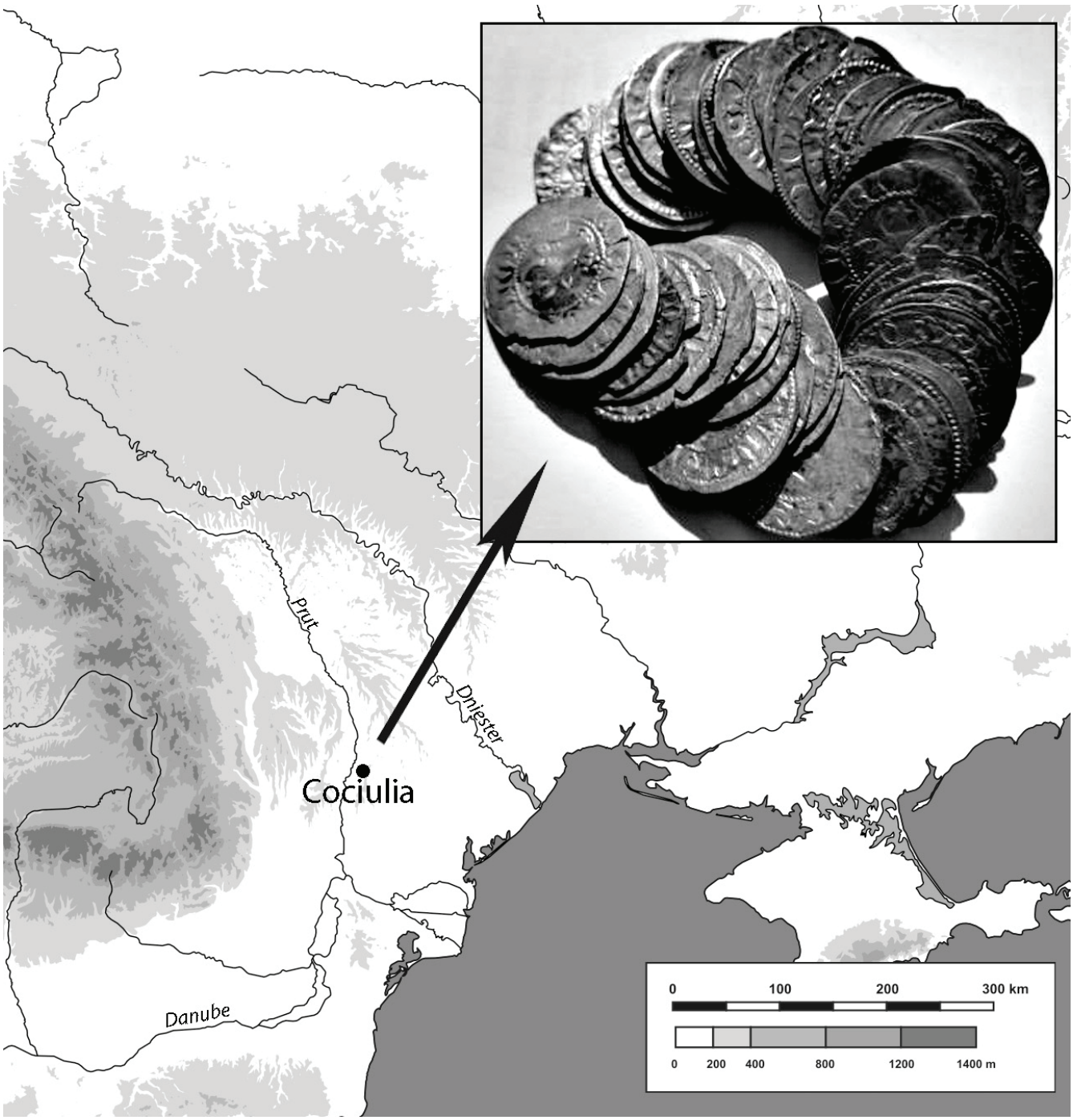

Pl. I. Findspot of the Cociulia coin hoard and composite image of the coins.

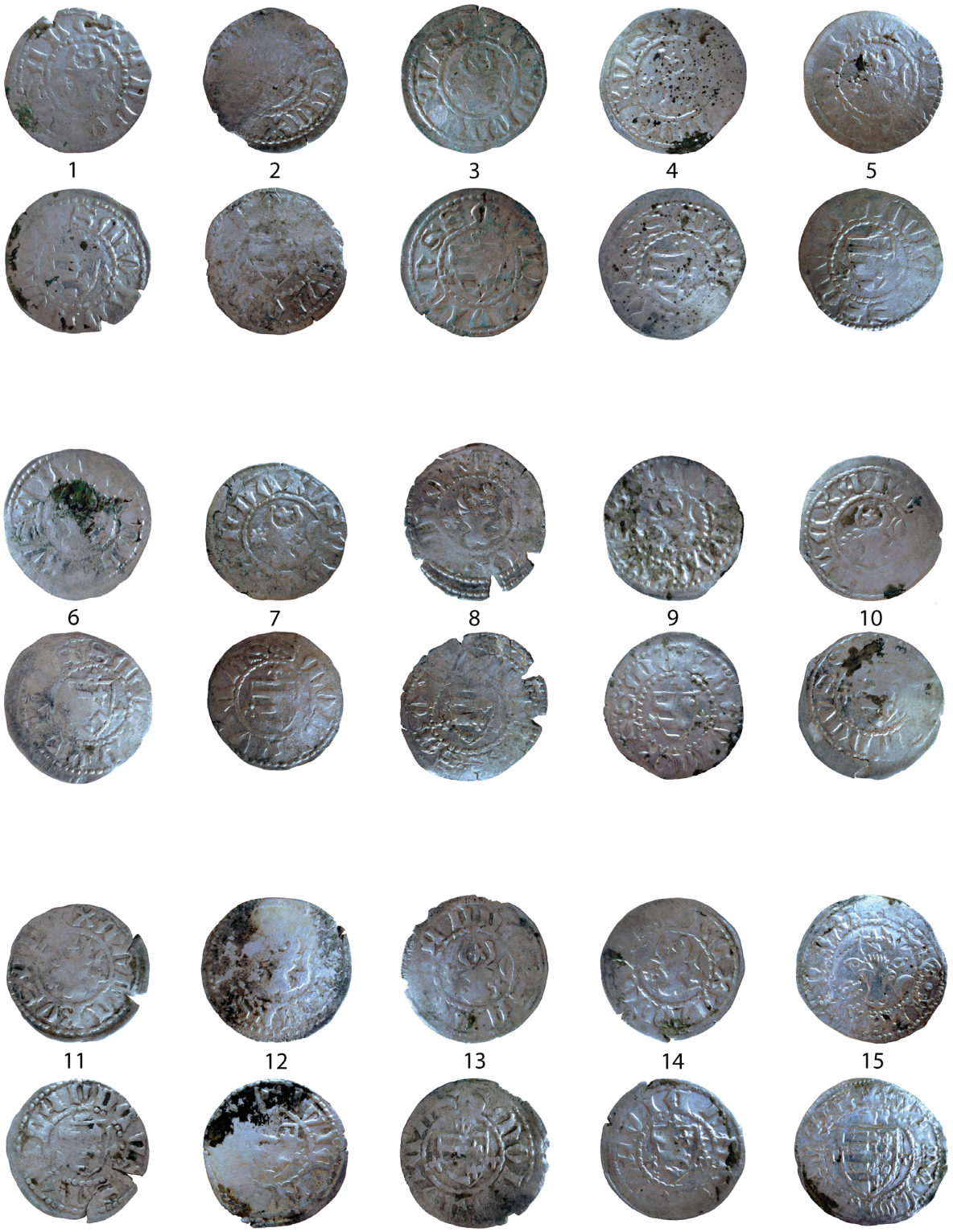

Pl. II. Coins of Alexander I from the Cociulia Hoard. Type I (nos. 1–14), and Type II (no. 15).

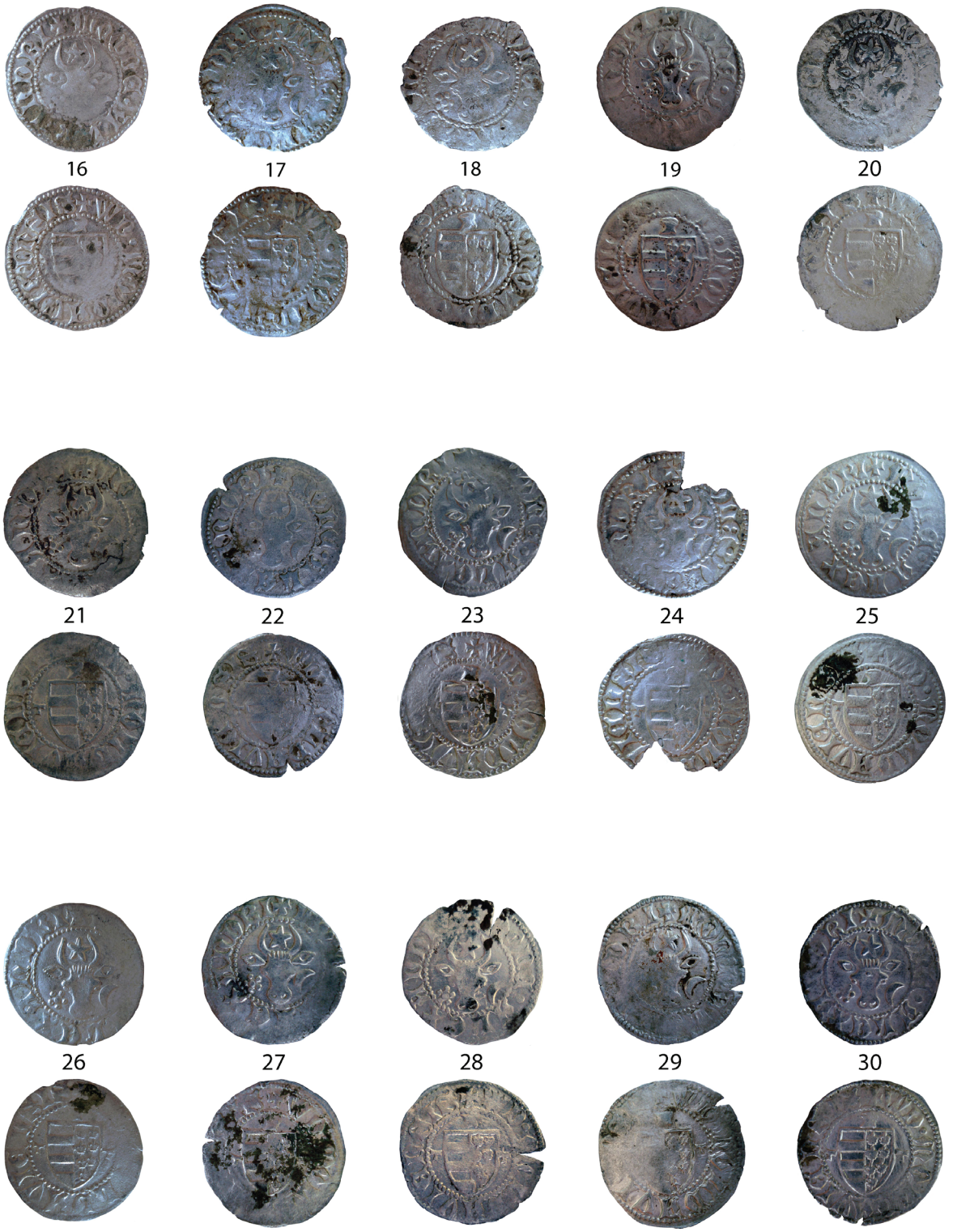

Pl. III. Coins of Alexander I from the Cociulia Hoard. Type II.

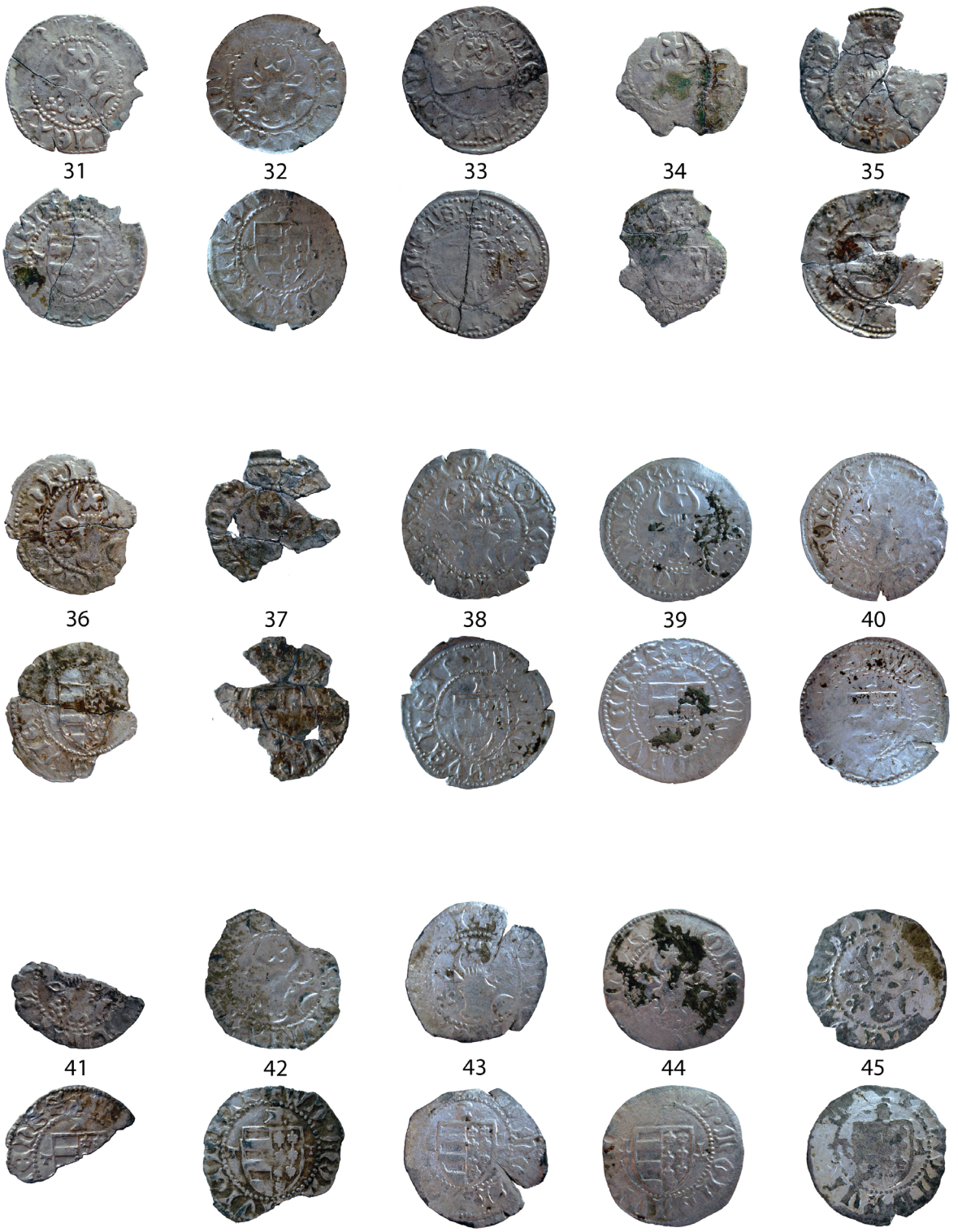

Pl. IV. Coins of Alexander I from the Cociulia Hoard. Type II.

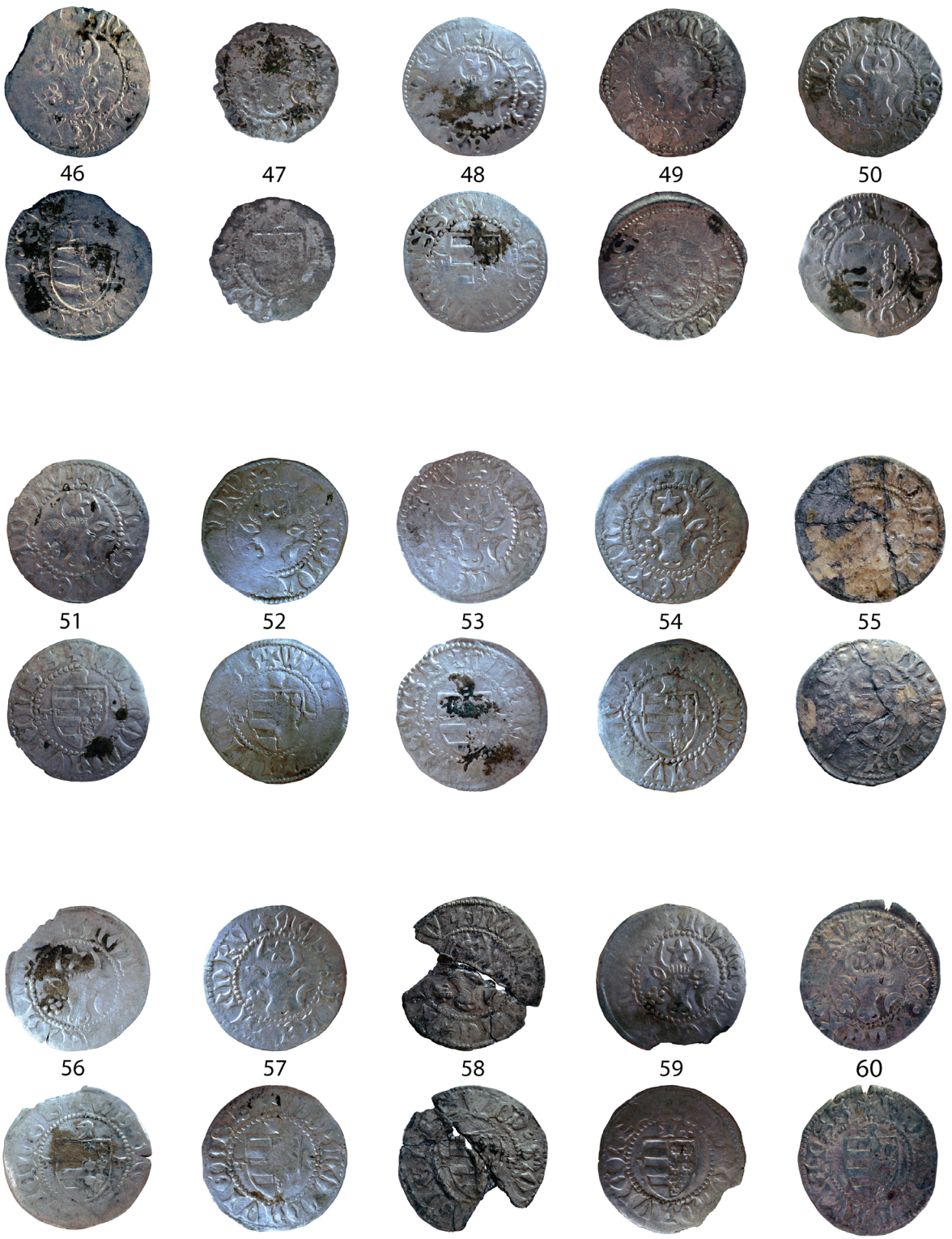

Pl. V. Coins of Alexander I from the Cociulia Hoard. Type II.

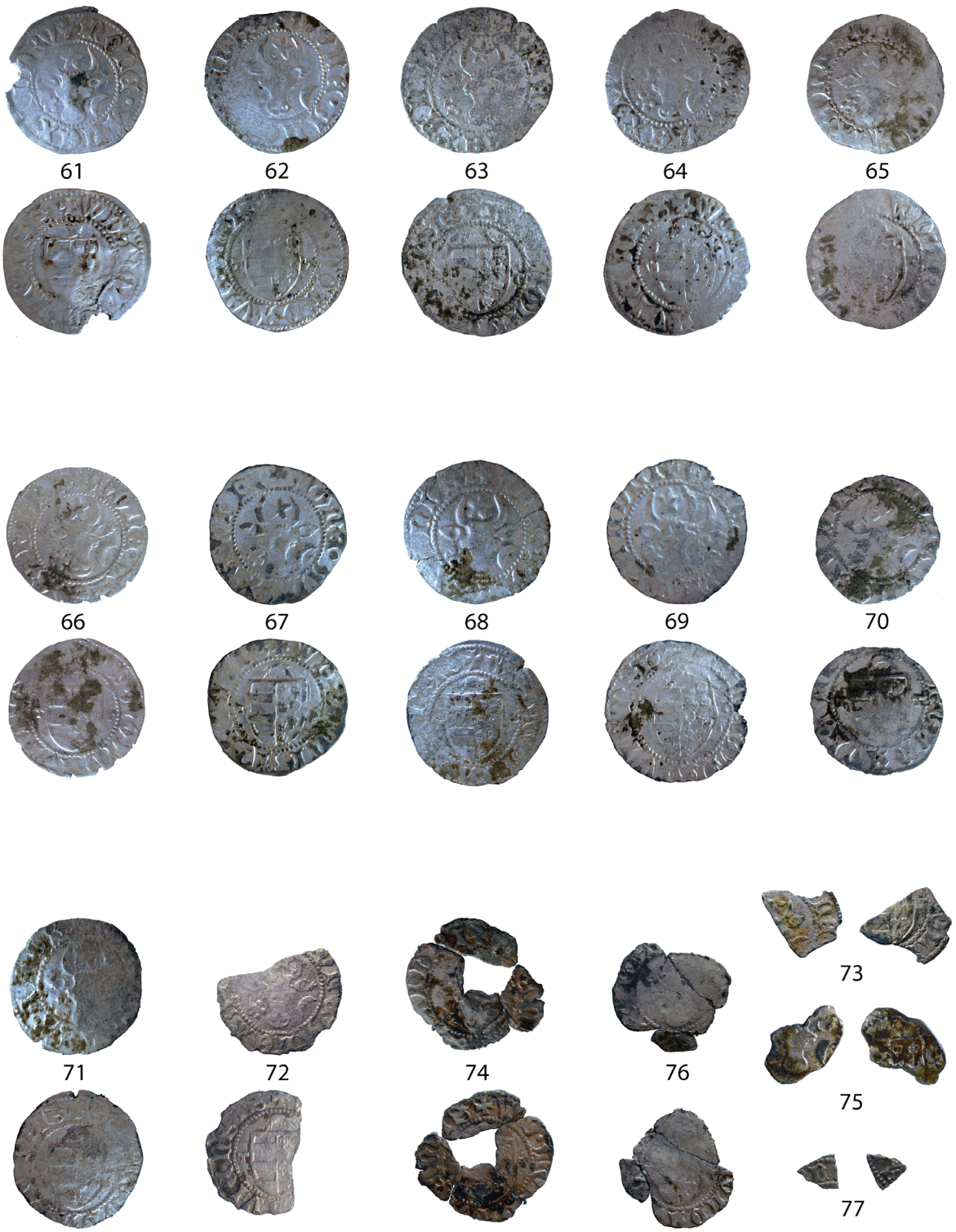

Pl. VI. Coins of Alexander I from the Cociulia Hoard. Type II (no. 61) and Type III (nos. 62–72); fragmented coins (nos. 73–77).

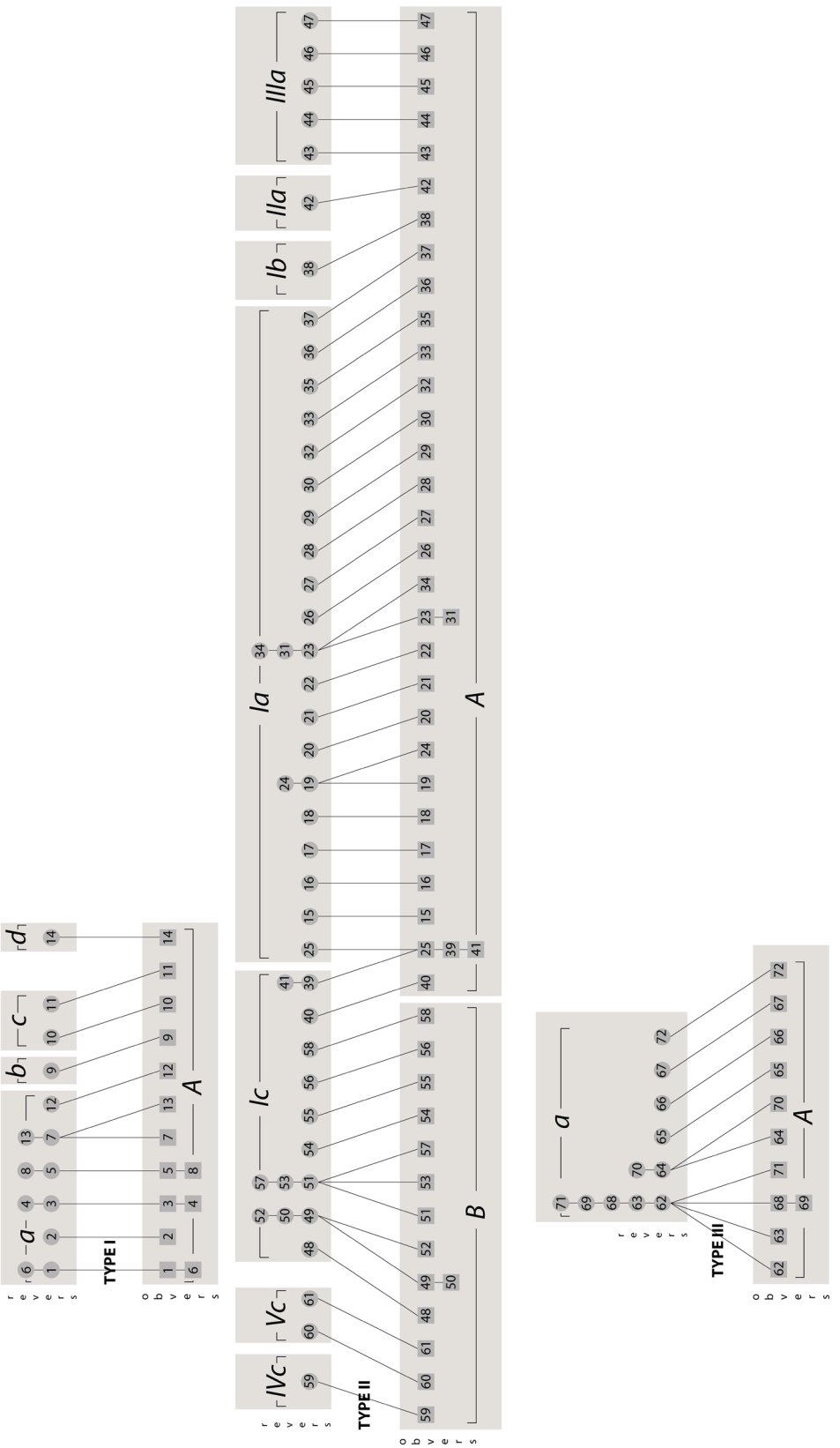

Pl. VII. Diagram showing die-link relationships among coins of Types I–III in their presumed chronological order.

Sturgeons in medieval Moldova

Roman CROITOR*

Since ancient times, sturgeons have been highly prized fishery resources in the Black Sea region[1], valued both for their exceptional size and for the high nutritional and culinary quality of their flesh and caviar. Their economic and trade importance remained significant in the region until recent times. Historical, archaeological, and archaeozoological sources provide abundant evidence for the remarkable richness of the ichthyofauna in the water bodies of Medieval Moldova. Only a few centuries ago, the ichthyofauna of the northwestern Black Sea region and southeastern Europe included five native sturgeon species that inhabited both rivers and coastal waters.

The larger species, beluga (*Huso huso*), Danube (or Russian, or Black Sea) sturgeon (*Acipenser gueldenstaedtii*), starry (or stellate) sturgeon (*Acipenser stellatus*), and ship sturgeon (*Acipenser nudiventris*), were anadromous migratory fishes (Fig. 1), mainly inhabiting river deltas and estuaries and ascending rivers only during the spawning season. One smaller species, the sterlet (*Acipenser ruthenus*), was an exclusively freshwater fish and inhabited the rivers of Moldova[2].

The beluga was the largest sturgeon species of the Moldovan ichthyofauna, reaching lengths of 4–5 m and body weights exceeding 1000 kg. Historical records indicate that belugas once migrated up the Dniester River as far as the Soroca–Rîbniţa section, before the construction of the Dubăsari hydroelectric dam. The Danube sturgeon, with a body length of 1–2 m and a weight up to 80 kg, is reported to have migrated up the Dniester as far as Hotin.

The starry sturgeon, reaching up to 2 m in length and around 80 kg in weight, was the most common representative of the family Acipenseridae in ancient Moldova. In the Dniester River, it migrated as far upstream as Soroca. The ship sturgeon was known from the Danube and its tributaries, including the Prut River; mature individuals reached 80–100 cm in length and 7–15 kg in weight.

The sterlet, the smallest sturgeon species in ancient Moldova, attained a body length of up to 125 cm and a mass of approximately 16 kg. This species is easily recognizable by its distinctive "dolphin-shaped" head and elongated, pointed snout (Fig. 1).

Although historical evidence of sturgeon fishing in Medieval Moldova is fragmentary, it nonetheless provides valuable insights into its former economic significance. The following overview summarizes historical testimonies on sturgeon fishing in Moldova from the 17th to the 19th centuries, indicating a gradual decline in abundance and economic role.

---

* Institute of Zoology, Moldova State University, Chisinau, the Republic of Moldova; roman.croitor@sti.usm.md

[1] V. F. Stolba, *Fish and Money: Numismatic Evidence for Black Sea Fishing*, in Tønnes Bekker-Nielsen (ed.), *Ancient fishing and fish processing in the Black Sea region*, Aarhus, 2005, p. 115-132.

[2] I. M. Ganya (ed.), *Fish, Amphibians, Reptiles*, Series: Animal World of Moldavia, Chişinău, 1981.

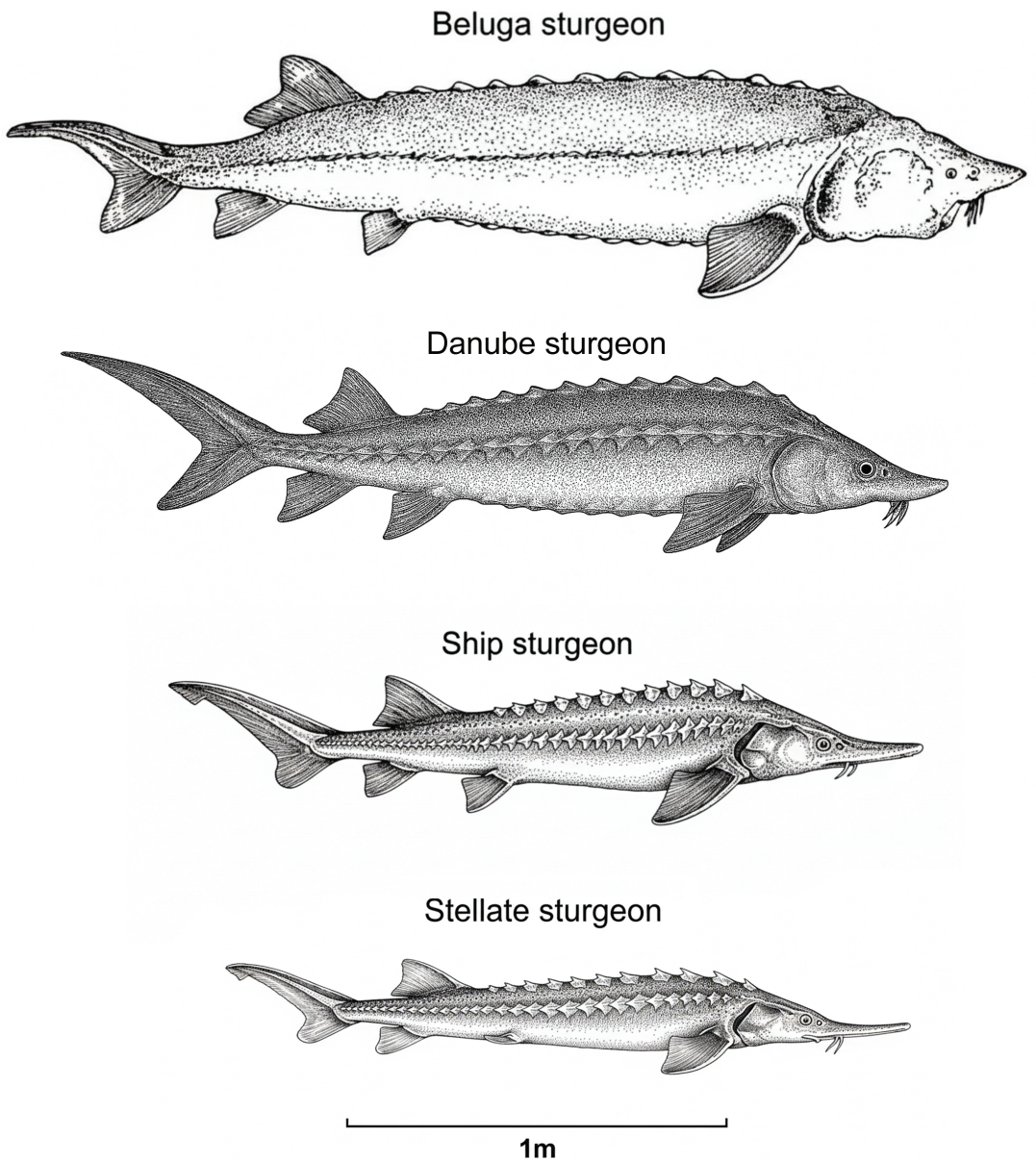

Fig. 1. Sturgeon species of major importance in the Danube (after L. Bartosiewicz, C. Bonsall, V. Şişu, *Sturgeon fishing in the middle and lower Danube Region*, in *The iron gates in prehistory. New perspectives*, Antibes, 2008, p. 43, Fig. 5).

The Italian monk Niccolò Barsari, who visited Moldova between 1633 and 1639, reported that fishermen brought between 1,000 and 2,000 sturgeons daily to Chilia. Another Italian traveler, Bishop Bandini, confirmed in 1646 that exceptionally large belugas were caught in Moldovan waters. Later, the French consul Peyssonnel reported in 1762 that about 25,000 belugas were captured annually at Chilia[3]. From there, sturgeons were exported to Constantinople, Vienna, as well as to Poland and Hungary.

[3] C. C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, Bucureşti, 1964.

Curiously, Dimitrie Cantemir does not mention sturgeons in his *Descriptio Moldaviae*[4]. When describing fisheries in Medieval Moldova, Cantemir emphasized the exquisite taste of fish from the mountain rivers, while overlooking the fisheries of the sea coast, the Danube, and the lowland rivers, habitats where sturgeons lived and spawned.

Later, P. P. Svinyin provided a detailed account of fisheries in his description of Bessarabia, noting that beluga and other sturgeons constituted the majority of the fish catch and were exported in large quantities to Austria. He also mentioned the sterlet caught in the Danube. According to Svinyin, the abundant sturgeons and sterlets of the Dniester and its estuary held major economic importance for Moldavian coastal towns and villages[5].

M. Bugnion published the first concise scientific description of the Moldavian ichthyofauna, giving particular attention to the economic importance of sturgeons in Bessarabia, especially the very large individuals from the Danube, whose meat and caviar were exported. Bugnion also praised the high quality of sterlets caught in the region[6].

Z. Arbure listed *Acipenser suris* and *Acipenser ciclostomus* (apparently forgotten synonyms of the species mentioned above) among the ichthyofauna of Bessarabia. According to Arbure, sturgeon (*nisetru*), sterlet (*cegă*), and beluga (*morun*) were still being caught in the Dniester estuary by the late nineteenth century, although he noted that the sterlet had nearly disappeared from Bessarabia[7].

Among the commercially important species, L. Berg also recorded the beluga, Russian (or Danube) sturgeon, and starry sturgeon. However, he observed that the number of sturgeons caught had become negligible. The sterlet had likewise become very rare in the Dniester, though it remained somewhat more common in the Danube[8].

The decline and eventual disappearance of sturgeons in the region during the nineteenth century were attributed to overfishing and habitat degradation caused by deforestation, river regulation, dam construction, water pollution, and the disturbance produced by steamboats and timber rafting[9].

Sturgeons were an important economic and strategic resource in ancient Moldova, particularly in Bessarabia, until the 18th–19th centuries, when they became rare or extinct in Western and Central Europe. L. Bartosiewicz and C. Bonsall report that sturgeon remains were already scarce in 16th–17th-century Hungary[10], while in Western and Northern Europe, sturgeons had largely disappeared from fisheries and consumption by the 12th–13th centuries[11]. In thirteenth-century France and England, all sturgeons were

---

[4] D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (1789), trad. P. Pandrea cu pref. C.I. Gulian, Bucureşti, 1956.

[5] П. П. Свиньин, *Описание Бессарабской области. Записки Одесского общества истории и древностей*, Одесса, 1867, с. 175-320 [P.P. Svinyin, *Description of Bessarabian Region,* in *Notes of the Society of History and Antiquities of Odessa*, VI, Odessa, 1867, p. 175-320].

[6] M. Bugnion, *La Bessarabie ancienne et moderne : Ouvrage Historique, Geographique et Statistique*, Laussane-Odessa, 1846.

[7] Z. C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, Bucuresci, 1898.

[8] Л. С. Берг, *Бессарабия : страна — люди — хозяйство*, Петроград, 1918. [L. S. Berg, *Bessarabia: country – people – economy*, Petrograd, 1918].

[9] N. Bacalbaşa-Dobrovici, *Endangered migratory sturgeons of the lower Danube River and its delta*, Environmental Biology of Fishes, 48, 1997, p. 201-207; L. Bartosiewicz, C. Bonsall, V. Şişu, *Sturgeon fishing in the middle and lower Danube Region*, in C. Bonsal, V. Boroneaţ, I. Radovanović (eds), *The iron gates in prehistory. New perspectives*, Oxford, 2008, p. 39-54.

[10] L. Bartosiewicz, C. Bonsall, *Complementary taphonomies: Medieval sturgeons from Hungary*, in P. Bearez, S. Grouard, B. Clavel (eds.), *Archeologie du poisson. 30 ans d'archeo-ichtyologie au CNRS*, Antibes, 2008, p. 35-45.

[11] R.C. Hoffmann, *Economic Development and Aquatic Ecosystems in Medieval Europe*, The American Historical Review, 101 (3), 1996, p. 631-669.

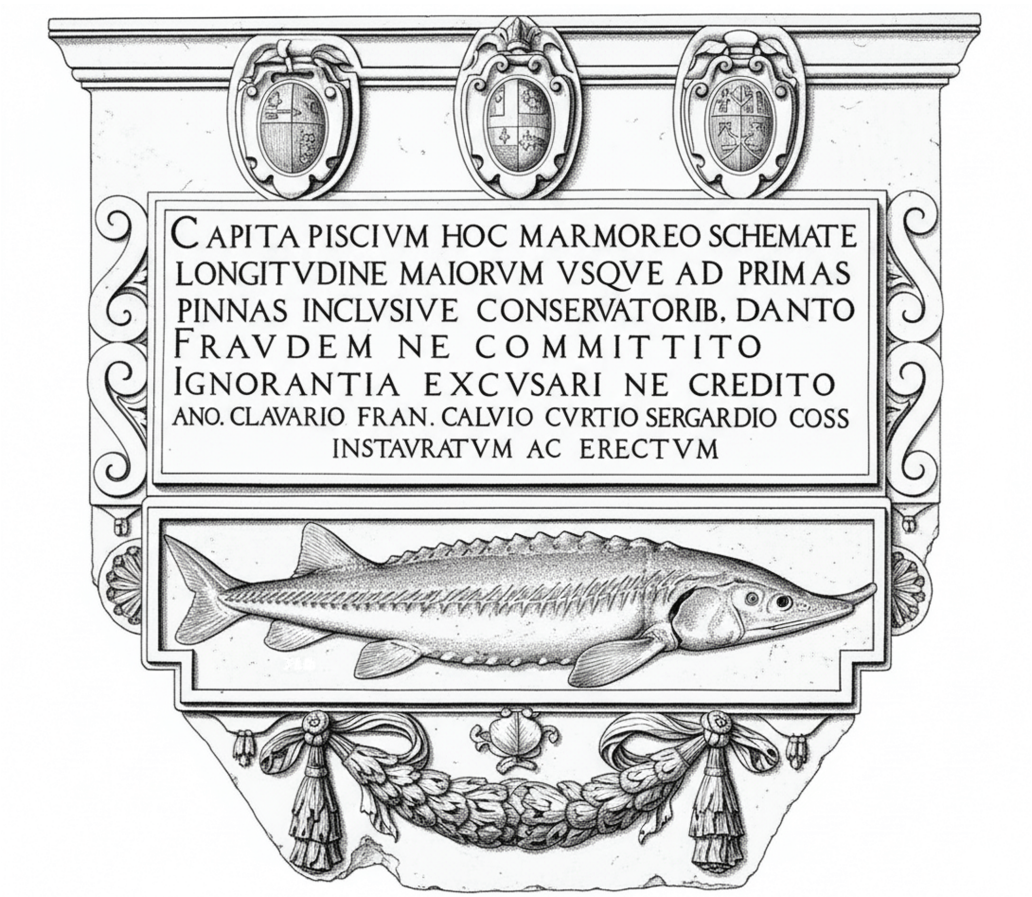

Fig. 2. Roman marble plaque, Capitoline Museums, Rome, showing a 115 cm sturgeon used as a *regulum* to set minimum legal catch size.

reserved for the king[12], and in Medieval Hungary, beluga sturgeon became known as the "Royal Fish"[13], reflecting both its rarity and its highly prized meat.

The marble plaque preserved in the Capitoline Museums, depicting a sturgeon (Fig. 2), dates back to the late 15th century. It served as a *regulum*, an official reference measure, to control the fish trade in Rome. The Latin inscription warns merchants that fish heads exceeding the indicated length must be surrendered to market conservators. The bas-relief shows a sturgeon 115 cm long, which functioned as a *regulum*, the official reference measure. This standard established the minimum legal size for catches, meaning that the capture of smaller sturgeons was prohibited, an early effort at resource conservation[14]. The plaque also indicates that sturgeon was a highly prized delicacy in Italy, reserved for papal and

[12] *Ibidem,* p. 631-669.

[13] L. Bartosiewicz, C. Bonsall, *op. cit.*, p. 39-54.

[14] P. Bronzi, G. Castaldelli, S. Cataudella, R. Rossi, *The Historical and Contemporary Status of the European Sturgeon,* Acipenser sturio *L., in Italy*, in P. Williot *et alii* (eds), *Biology and Conservation of the European Sturgeon* Acipenser sturio *L. 1758*, Berlin, Heidelberg, 2011, p. 227-41.

aristocratic tables. The plaque thus serves as a rare testimony to both the cultural prestige of sturgeon and the early signs of its scarcity.

At the same time, sturgeons maintained economic importance and availability in Moldova. Recent excavations conducted by the National Archaeological Agency in 2013–2014 at the Late Medieval Moldavian town of Lăpuşna (now Hînceşti District, Republic of Moldova) yielded osteological remains of a large sturgeon, possibly *Acipenser gueldenstaedtii*, including dorsal and lateral scutes and pectoral rays, recovered from pit No. 3.

Although limited in number (ca. 40 fragments among 2,378 total bones), these remains are comparable to those of some domestic animals and are notable because sturgeon remains are already uncommon in Late Medieval European sites[15].

The apparent scarcity of sturgeon bones at the Lăpuşna site likely reflects their largely cartilaginous skeleton, with only scutes and pectoral rays preserved, combined with the tendency of ossified elements to reabsorb minerals with age, which makes them susceptible to destruction or erosion. Nevertheless, the presence of sturgeon remains at Lăpuşna underscores both the town's high status and the economic importance of sturgeons in Medieval Moldova.

At that time, Lăpuşna occupied a strategic location at the crossroads of major European trade routes, developing into an important customs post and market town (*târg*). During the 15th–16th centuries, it served as the administrative centre of the Ţinutul Lăpuşnei, governed by a *pârcălab* (regional governor), and hosted a princely court (*Curtea Domnească*), associated with Alexandru Lăpuşneanu.

Acknowledgements: This research was supported by the Moldova State University Subprogram 010701.

[15] L. Bartosiewicz, C. Bonsall, *op. cit.*, p. 39-54.

B. METROLOGIE

Ponduri antice descoperite în Dobrogea

Gabriel CUSTUREA*

Contribuția noastră se înscrie în cadrul activității de editare a greutăților antice și medievale descoperite pe teritoriul Dobrogei, desfășurată pe parcursul mai multor ani, de către autorul acestor rânduri și colegi din instituțiile specializate[1].

CATALOG

A. Ponduri

1. Pond de plumb de formă rectangulară, cu marginile supraînălțate.
Pe una din fețe, pe trei rânduri:
ITAΛLIK / Tabula ansata cu un simbol ilizibil / ΛEITPA.
Pb, dimensiuni: 80×77×11 mm, gr. = 278 g, perforat și rupt în margine.
1989, Constanța, MINAC, nr. inv. arh. 37136.
Pond de 1 libră cu 15% sub standard din cauza stării de conservare. Piesa face parte din seria a II-a a greutăților tomitane conform clasificării întocmite de R. Ocheșeanu[2].

2. Pond de plumb, turnat în tipar bivalv, de formă paralelipipedică.
Pb, dimensiuni: 37×17×17 mm, gr. = 95,00 g.
Târgușor-passim, MINAC, f.n.
Pond neoficial de 4 uncii (*triens*), sub standard cu 14%.

3. Pond de plumb, turnat în formă de trunchi de piramidă dreptunghiulară.
Pb, dimensiuni: 33×19×10 mm, gr. = 40,22 g.
Dobrogea-passim, MINAC, f.n.
Piesa are analogii cu ponduri de o uncie și jumătate oficiale, inscripționate[3].
Pond neoficial de 1,5 uncie (*sescuncia*), cu 1,67 % sub standard.

---

* Centrul de Studii al Civilizațiilor Mării Negre, Constanța; e-mail: custurea@gmail.com.

[1] Custurea 2020, p. 455, n.1 și 2; Marin 2015, p. 21-47; Marin 2022, p. 171-186; Dabîca, Angelescu 2018, p. 113-118; Avram 2019, p. 167-253.

[2] Ocheșeanu 1989, p. 91-92.

[3] Tekin 2013, pl. 123-126, nr. 511-523; pl. 142, nr. 594-596.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 129-132.

4. Pond de plumb, de formă rectangulară, cu trei linii incizate pe una din fețe.
Pb, dimensiuni: 22×21×7 mm, gr. = 32,44 g.
Târgușor-passim, MINAC, f.n.
Pond de 1 uncie, cu 19% peste standard.
Piesa își găsește analogii cu descoperiri din Agora Athenei[4].

5. Pond de bronz de formă discoidală.
AE, dimensiuni: 18×7,5 mm, gr. = 14,58 g.
1990-1995, Izvoarele-passim, MINAC, f.n.
Pond de 1/2 uncie (*semuncia*), cu 6,97% peste standard.
Piesa își găsește analogii între descoperirile de la Corinth[5].

6. Pond de bronz în formă de zonă sferică, pe una din fețe patru puncte pe două rânduri: ●/●●●.
AE, dimensiuni: d max. = 10,5 mm, h = 9 mm, gr. = 5,17 g.
1990-1995, Izvoarele-passim, MINAC, f.n.
Pond de 1/4 uncie (*sicilicus*), cu 13,9% peste standard.
Piesa își găsește analogii cu descoperiri de la Corinth[6] și de la Histria[7] și se poate data în secolul al IV-lea.

7. Pond de bronz de formă cilindrică, pe una din fețe este lizibilă litera X (?).
AE, dimensiuni: d = 12 mm, h = 6,5 mm, gr. = 5,54 g.
1990-1995, Izvoarele-passim, MINAC, f.n.
Pond de 1/4 uncie (*sicilicus*), cu 18,7% sub standard.
Piesa își găsește analogii cu descoperirile de la Corinth din context bizantin[8].

B. Contragreutăți

1. Contragreutate din plumb de formă conică, deformată, lipsește în totalitate veriga de fier.
Pb, dimensiuni: d bază = 32 mm, h = 21 mm, gr. = 72,02 g.
Tărgușor-passim, MINAC, f.n.
Din cauza stării de conservare putem aprecia cu mare aproximație că piesa reprezenta 3, mai degrabă 4 uncii (*triens*).

2. Contragreutate din plumb de formă ovoidală, lipsește în totalitate veriga de prindere.
Pb, dimensiuni: d max. = 24 mm, h = 25 mm, gr. = 91,70 g.
Târgușor-passim, MINAC, f.n.
Contragreutate probabil de 4 uncii, fără alte precizări din cauza lipsei verigii.

3. Contragreutate din plumb de formă cilindrică, deformată, zgâriată, lipsește veriga de prindere.
Pb, dimensiuni: d = 36 mm, h = 28 mm, gr. = 203,00 g.
Dobrogea-passim, MINAC, f.n.

---

[4] Lang, Crosby 1964, p. 31, nr. 67, pl. 9/67.
[5] Davidson 1952, p. 211, nr. 1612, pl. 94/1612.
[6] Davidson 1952, p. 208, nr. 1583, nr. 1584, pl. 94/1583, 1584.
[7] Custurea 2009, p. 675, nr. 6.
[8] Davidson 1952, p. 210-211, nr. 1610, pl. 94/1610.

Contragreutate de circa 2/3 libră.
Piesa are analogii cu o descoperire de la Cataloi[9].

Contragreutăți de diferite mărimi pentru balanța romană cu un braț au mai fost publicate de-a lungul anilor[10], ba chiar și un fragment dintr-un astfel de cântar descoperit la Capidava[11]. Aceste artefacte ne arată răspândirea și dezvoltarea unui comerț cu amănuntul ajuns în toate colțurile provinciei.

Ancient weights discovered in Dobruja

ABSTRACT

The author presents a number of ten weights (seven pounds and three counterweights of scales) discovered on the territory of Dobruja in Constanța (1), Izvoarele (3), Târgușor (4) and in unspecified locations (2). They date back to 2nd-3rd and 4th-7th centuries, in the Roman and Roman-Byzantine periods.

FIGURES CAPTION

Pl. I. 1-7. Pounds; 8-10. Counterweights.

BIBLIOGRAFIE

Avram 2019 – A. Avram, *Poids de Tomis portant des legendes*, Il Mar Nero, 9 (2012-2018), 2019, p. 167-253.
Covacef, Potîrniche 2010 – Zaharia Covacef, T. Potîrniche, *Accesorii ale unei balanțe din bronz descoperite în sectorul de est al Capidavei*, Pontica, 43, 2010, p. 267-275.
Custurea 2009 – G. Custurea, *Ponduri antice și medievale descoperite recent în Dobrogea*, Pontica, 42, 2009, p. 672-683.
Custurea 2020 – G. Custurea, *Date noi privind ponduri antice și medievale târzii descoperite în Dobrogea*, Pontica, 53, 2020, p. 455-463.
Dabîca, Angelescu 2018 – M. Dabîca, M. Angelescu, *Ponduri inedite de la Histria*, SCN, s.n., 5-8 (17-20), 2014-2017, 2018, p. 113-118.
Davidson 1952 – G. Davidson, *Corinth, XII. The minor objects*, Princeton, New Jersey, 1952.
Irimia 1966 – M. Irimia, *Bronzuri figurate*, Constanța, 1966.
Lang, Crosby 1964 – M. Lang, M. Crosby, *The Athenian Agora, X. Weights, Measures and Tokens*, Princeton, New Jersey, 1964.
Marin 2015 – S. Marin, *On the metrology of the City of Istros in the autonomous period*, Dacia, N.S., 59, 2015, p. 21-47, 2015.
Marin 2022 – S. Marin, *Ponduri din Macellum*, CN, 28, 2022, p. 171-186.
Mototolea 2009 – A. Mototolea, *Ponduri romano-bizantine din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Pontica, 42, 2009, p. 664-670.
Ocheșeanu 1989 – R. Ocheșeanu, *Pondurile unciale din Tomis. Încercare de clasare tipologică și interpretare statistică*, SCN, 9, 1989, p. 89-103.
Ocheșeanu 1996 – R. Ocheșeanu, *Patru greutăți de cântar descoperite în Dobrogea*, BSNR, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 249-252.
Paraschiv 1998 – D. Paraschiv, *Măsuri ponderale romano-bizantine descoperite în nordul Dobrogei*, Pontica, 31, 1998, p. 287-290.
Tekin 2013 – O. Tekin, *Corpus ponderum antiquorum et islamicorum – Turkey 3. Part 1 Greek and Roman Weights*, Istanbul, 2013.

[9] Mototolea 2009, p. 665, nr. 6.
[10] Irimia 1966, p.7-8, p. 18-19, p. 33-34; Ocheșeanu 1996, p. 249-251, nr. 1-3; Paraschiv 1998, p. 287-289, nr. 1-3; Custurea 2009, p. 676, nr. 14-18; Mototolea 2009, p. 665-666, nr. 1-11.
[11] Covacef, Potîrniche 2010, p. 267-275.

Pl. I. 1-7. Ponduri; 8-10. Contragreutăți.

II. DISCUŢII ŞI NOTE

Un lot de monede emise de cetatea Nicopolis ad Istrum între 193 și 222 p. Chr.

Ana-Maria BALTĂ*
și Ionuț BADEA**

Articolul prezintă un lot de 16 monede puse în circulație de cetatea Nicopolis ad Istrum în intervalul cuprins între domnia lui Septimius Severus (193-211 p. Chr.), aceasta fiind cel mai bine reprezentată (14 piese), și cea a lui Elagabal (218-222 p. Chr.). Toate piesele fac parte dintr-o colecție particulară, fără a se cunoaște proveniența acestora.

Lotul conține în cea mai mare măsură emisiuni din categoria unității, având astfel de exemple pentru Septimius Severus (8), Caracalla Caesar (1) și Caracalla Augustus (2). Unele dintre piese corespund unor tipuri recent integrate în unul dintre cele mai folosite cataloage de identificare a emisiunilor nicopolitane[1]. Dintre ele menționăm: nr. 4 (Septimius Severus – pl. I, nr. 4)[2] și nr. 10 (Caracalla Augustus – pl. I, nr. 10)[3]. Celelalte cinci monede poartă pe revers numele guvernatorului provincial. C. Ovinius Tertullus, *Legatus augusti* al Moesiei Inferior în intervalul 198-201 p. Chr.[4], este reprezentat prin exemplare bătute atât pentru Septimius Severus în *condominium* cu Caracalla (pl. II, nr. 12), dar și pentru Caracalla (pl. II, nr. 13) și Iulia Domna (pl. II, nr. 14). Moneda din urmă a fost anticipată în determinatorul de emisiuni nicopolitane publicat recent în Bulgaria[5]. Ștanța de avers utilizată pentru baterea monedei este cunoscută, fiind de altfel și singura documentată pentru Iulia Domna în timpul guvernatorului Ovinius Tertullus[6]. Studierea materialului numismatic apărut mai recent arată că într-adevăr matrița de revers este rară. În acest stadiu al cercetării, nu cunoaștem să apară în asociere cu ștanțe de avers care să o lege de activitatea monetară din timpul altor emitenți.

---

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; anamarialoluta@gmail.com.
** ionutbd@gmail.com.

[1] Nina Hristova, H.-J. Hoeft, G. Jekov, *The Coins of Moesia Inferior 1st-3rd c. AD. Nicopolis ad Istrum*, Blagoevgrad, 2023.

[2] *Ibidem*, p. 148s, nr. 8.14.48.41.

[3] *Ibidem*, p. 228c, nr. 8.18.10.27.

[4] B. E. Thomasson, *Laterculi praesidium, Vol. I, ex parte retractatum*, Göteborg, 2009, p. 53-54.

[5] Nina Hristova, H.-J. Hoeft, G. Jekov, *op. cit*, p. 157, nr. 8.17.9.2.

[6] B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands: Dacien und Moesien, I, 1*, Berlin, 1898, p. 389-390, nr. 1450-1452; Nina Hristova, H.-J. Hoeft, G. Jekov, *op. cit.*, p. 150-170, nr. 8.17.1.1, 8.17.3.1, 8.17.9.1, 8.17.10.1, 8.17.34.3, 8.17.36.1, 8.17.38.1, 8.17.43.1.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 133-138.

Ultimele două piese din lot (pl. II, nr. 15-16) datează din timpul domniei lui Elagabal (218-222 p. Chr.) și poartă pe revers numele lui Novius Rufus, guvernatorul Moesiei Inferior. Deși nu se cunoaște locul de descoperire al monedelor pe care le introducem în circuitul științific cu acest prilej, publicarea detaliată completează tabloul emisiunilor nicopolitane schițat până în prezent.

CATALOGUL MONEDELOR

SEPTIMIUS SEVERUS (193-211 p. Chr.)

1. AE 7h; 3,05 g; 18 mm.
   Av. AV KAI CE CEVHPOC; cap laureat spre dreapta.
   Rv. NIKOΠOΛIT ΠPOC ICTPo; Apollo spre stânga, purtând clamidă pe umărul stâng, ținând patera și sceptrul.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 66, no. 8.14.7.11.

2. AE 7h; 2,21 g; 17 mm.
   Av. AV KAI • CEVHPOC; cap laureat spre dreapta.
   Rv. NIKOΠOΛI […] PO; semilună și stea cu opt raze.
   Pick, p. 387, nr. 1436; Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 137, nr. 8.14.48.13.

3. AE 6h; 2,60 g; 18 mm.
   Av. AV • KAI • CE [VH] POC; cap laureat spre dreapta.
   Rv. […] KOΠOΛIT • ΠPOC ICTP[...]; Eros-Thanatos sprijinindu-se pe o torță inversată.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 94, nr. 8.14.16.8.

4. AE 12h; 2,97 g; 17 mm.
   Av. AV KA [...] CEVHPOC; bust laureat, drapat și cuirasat spre dreapta.
   Rv. NIKOΠOΛI ΠPOC ICTPO; stea cu opt raze punctate.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 148s, nr. 8.14.48.41.

5. AE 7h; 2,71 g; 16 mm.
   Av. AV K […] POC; cap laureat spre dreapta.
   Rv. NIK […] N ΠPOC [...] TPO; vultur cu aripile închise spre dreapta și capul spre stânga.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 52, nr. 8.14.1.61.

6. AE 7h; 2,06 g; 16 mm.
   Av. AV KAI C […] HPO; cap laureat spre dreapta.
   Rv. NIKOΠOΛ […] ICTPO; șarpe încolăcit pe torță.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 135, nr. 8.14.47.30.

7. AE 1h; 2,96 g; 15 mm.
   Av. […] K […] VHPOC; cap laureat spre dreapta.
   Rv. […] ΠPOC IC; șarpe încolăcit pe torță; spice de grâu atârnă de o parte și de alta a torței.
   Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 135, nr. 8.14.47.28.

8. AE 7h; 2,45 g; 18 mm.
Av. A […] VHPO; cap laureat spre dreapta.
Rv. […] ΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΡΟC ICTP […]; semilună şi trei stele cu câte opt raze.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 51, nr. 8.14.1.47 pentru avers şi p. 139, nr. 8.14.48.26 pentru revers.

SEPTIMIUS SEVERUS: CARACALLA CAESAR (196-198 p. Chr.)

9. AE 7h; 2,32 g; 16 mm.
Av. [...] K […] ANTΩNIN–oc; bust drapat şi cuirasat spre dreapta.
Rv. NIKOΠOΛI […]; semilună şi stea cu 6 raze.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 221, nr. 8.18.48.1.

SEPTIMIUS SEVERUS: CARACALLA AUGUSTUS (198-211 p. Chr.)

10. AE 1h; 3,66 g; 18 mm.
Av. AV K M AVPH ANTΩNINOC; cap laureat spre dreapta.
Rv. NIKOΠOΛIT [Π] – POC ICT; Hermes spre stânga, purtând clamidă pe umărul stâng, ţinând punga şi caduceul.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 228c, nr. 8.18.10.27 (cu precizarea că, în catalog, legenda de avers este redată eronat sub forma AVK. M. AVP ANTΩNEINOC).

11. AE 7h; 2,75 g; 17 mm.
Av. AV K MA ANTΩNINo; cap laureat spre dreapta.
Rv. NIKOΠOΛI […]; Tyche spre stânga, purtând kalathos, ţinând patera şi cornul abundenţei.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 227, nr. 8.18.53.8 pentru avers; Pick, p. 415, nr. 1598 pentru tipul de revers.

SEPTIMIUS SEVERUS şi CARACALLA
(OVINIUS TERTULLUS, 198-201 p. Chr.)

12. AE 1h; 8,25 g; 27 mm.
Av. […] CEVHPOC • Π • AV • K• M • AVP […]; busturile afrontate ale lui Septimius Severus (în stânga) şi Caracalla (în dreapta); ambele laureate, drapate şi cuirasate.
Rv. [...] OOVI TEPTVΛΛOV NIKOΠOΛITΩN ΠPOC I; Tyche purtând kalathos, ţinând cârma şi cornul abundenţei.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 149, nr. 8.16.38.1.

CARACALLA
(OVINIUS TERTULLUS, 198-201 p. Chr.)

13. AE 7h; 10,40 g; 26 mm.
Av. AV K M AVP ANTΩNINOC; bust laureat, drapat şi cuirasat spre dreapta.
Rv. […] OOV TEPTVΛΛ–OV NIKO […]; Zeus pe tron spre stânga, ţinând patera şi sceptrul.
Pick, p. 400, nr. 1516; Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 172, nr. 8.18.1.10.

IULIA DOMNA
(OVINIUS TERTULLUS, 198-201 p. Chr.)

14. AE 7h; 12,98 g; 28 mm
Av. IO […] A • ΔO – MNA • CEBACT •; bust drapat spre dreapta.
Rv. VII […] TEPTVΛΛOV • NIKOΠOΛI • ΠPOC ICTPON•; Nike avansând spre dreapta, ținând cununa de lauri și ramura de palmier.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 157, nr. 8.17.9.2.

ELAGABAL
(NOVIUS RUFUS, 218-219/220 p. Chr.)

15. AE 1h; 9,93 g; 26 mm.
Av. AV[…]; cap laureat spre dreapta.
Rv. […] IOV POVΦO-V NIKOΠOΛITΩN ΠPO în câmpul stâng CIC. Pe aceeași parte sub patera, TP//ON; Concordia spre stânga, ținând patera și cornul abundenței.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 423, nr. 8.26.36.2.

16. AE 12h; 11,32 g; 26 mm.
Av. AVT K M AVP […] OC; cap laureat spre dreapta.
Rv. VII NOBIOV POVΦ[O]V NIKOΠOΛITΩN // ΠPOC I, în câmpul stâng CT//PON; zeu fluvial spre dreapta, ținând o ramură în mâna stângă, barcă în cadru.
Hristova, Hoeft, Jekov 2023, *Nicopolis*, p. 417, no. 8.26.32.3; RPC VI, nr. 1268.

An assemblage of coins struck by Nicopolis ad Istrum between AD 193 and 222

ABSTRACT

Authors present a batch of 16 coins from a private collection which were put into circulation by Nicopolis ad Istrum between AD 193 and 222. 11 are assarion coins covering the reign of Septimius Severus (AD 193-211). The other 5 bear the names of provincial governors of Moesia Inferior and were issued for Septimius Severus & Caracalla (1), Iulia Domna (1), Caracalla (1) and Elagabal (2).

FIGURES CAPTION

Pl. I. Coins issued by Nicopolis ad Istrum between AD 193 and 211 (assaria).

Pl. II. Coins issued by Nicopolis ad Istrum between AD 193 and 222 and signed with the provincial governors' names (Ovinius Tertullus, no. 12-14; Novius Rufus, no. 15-16).

Pl. I. Monede emise de Nicopolis ad Istrum între 193 şi 211 p. Chr. (assaria)

12

13

14

15

16

Pl. II. Monede emise de Nicopolis ad Istrum între 193 și 222 p. Chr. semnate cu numele guvernatorilor provinciali (Ovinius Tertullus, nr. 12-14; Novius Rufus, nr. 15-16)

Jetoanele societăţii anonime miniere „Lignitul”

Dorel BĂLĂIŢĂ*

În regiunea colinelor din fostul district Muscel, „situată la sud de Câmpulung şi străbătută de văile: Slănic, Bratu, Bughea, Râul Târgului, Drăghiciu şi Argeşelu, se află bazinul cu cărbuni care se întinde de la satul Slănic la vest până la Boteni la est pe o lungime de aproape 20 km, iar de la nord la sud pe o lărgime de 7,5 km, de la Poenari până la Schitu Goleşti. Localităţile mai însemnate sunt răspândite în jumătatea de nord a bazinului cum sunt: satul Slănic, Berevoeşti, Muchea Câmpului, Godeni, satul Cotu, Mina Jidava, Poenari, Jugur şi Boteni. În partea de sud: Aninoasa-Coteşti, Schitu Goleşti ş. a. Lignitul este cuprins în nisipuri şi argile de la partea superioară a Dacianului, se prezintă în strate până la 2,50 m grosime şi are puterea calorifică de 3000-3500 calorii. Producţiunea în 1921 a fost de 68.000 tone, iar suprafaţa concesionată este de 4904 Ha. Rezerva constatată ar fi cam de 1.000.000 tone, iar rezerva probabilă, calculată pe o suprafaţă de 14.000 Ha, ar fi de 280 milioane tone. De la începutul exploatării în 1902 şi până la 1922, producţiunea totală a minelor de cărbuni din Muscel a fost de 1.042.541 tone. Producţiunea cea mai mare a fost în 1915 - 16 de 107.060 tone, adică mai mult de 1/3 din producţiunea totală a vechiului regat din acel an”[1].

Societatea anonimă română (S.A.R.) „Lignitul” a fost înfiinţată la 23 decembrie 1908 cu un capital social de 100.000 lei şi cu sediul în Bucureşti[2], strada Plăcerii nr. 6[3] pentru o durată de 70 de ani. Scopul societăţii era de a explora, exploata şi comercializa cărbunii. În 1910, societatea cumpăra concesiunile miniere Jidava, din zona Câmpulung Muscel la preţul de 1.121.000 lei şi concesiunea Jugur care aparţinea lui Grigore Cantacuzino. Întreaga concesiune a societăţii avea 1230 hectare. Cărbunele ce se exploata din cele două perimetre era de o calitate superioară faţă de celelalte mine de lignit din ţară. Grosimea stratului de cărbune era între 2,8 m şi 3,2 m. Transportul lignitului se făcea cu o linie Decauville în lungime de 3 km şi utilizând 235 vagonete de lemn şi un funicular instalat în 1910, sistem „Bleichert”, în lungime de 4 km, acţionat de o locomotivă de 28 CP, cu o capacitate de 80 tone în 8 ore[4].

La 22 noiembrie 1909, capitalul social a fost mărit la 200.000 lei, apoi la 2 milioane lei în 22 martie 1914, 5 milioane lei în 2 mai 1919, 7 milioane în decembrie 1920[5]. Printre cei care au contribuit la

* Cercetător independent; dorelb2003@yahoo.com.

[1] S. Athanasiu, *Cărbunii de pământ (IV)*, Natura. Revistă pentru răspândirea ştiinţei, anul 12, nr. 6, aprilie 1923, p. 8.

[2] *Îndrumător în Arhivele Statului - Judeţul Argeş,* Îndrumătoare arhivistice, 17, Bucureşti, 1984, p. 133.

[3] E. Pavelesco, *Annuaire des sociétés anonymes roumaines*, 1921, p. 552.

[4] *Îndrumător în Arhivele Statului...*, p. 133.

[5] E. Pavelesco, *loc. cit*.

constituirea capitalului social, se numărau: N. Brăiloiu, I. Manu, Gh. Săndulescu, Ignat Bassa, Pascal Toncescu, P.I. Vasalopol, Nicolae Iorga şi G. Nicolescu[6]. Din consiliul de administraţie, ales pe o perioadă de patru ani, făceau parte: în calitate de preşedinte, senatorul I.C. Brătianu, director general la Prima Societate de Credit Funciar din Bucureşti; inginerul Virgil Alimănişteanu[7]; C. Manolescu-Râmniceanu, fost ministru şi preşedinte al consiliului de administraţie de la Banca Generală a Ţării Româneşti; M.Gr. Popescu, director la Banca Agricolă; dr. G.D. Creangă, director general la Banca Generală a Ţării Româneşti; Al. Alimănişteanu, fost deputat; L. Vălimărescu, industriaş; C. Rădulescu. În 1921, administrator delegat şi director general era Virgil Alimănişteanu[8], director de exploatare Gheorghe Olteanu şi contabil şef S.N. Ţigănăşeanu[9].

Cantităţile de cărbuni extrase au crescut în fiecare an, de la 36.404 tone în 1910/1911[10] la 63.145 tone în 1911/1912, 70.431 tone în 1912/1913, apoi 78.877 tone în 1915/1916. A urmat o scădere a producţiei în perioada Primului Război Mondial şi o revenire după 1920, când cantitatea de cărbuni extrasă era consemnată ca fiind de 48.059 tone/an[11].

În timpul Primului Război Mondial, societatea a fost sub administraţie germană. După război, societatea a fost pusă sub sechestru judiciar de statul român. Fosta Bancă Generală Română deţinea mai mult de jumătate din acţiunile societăţii. Administrator în perioada sechestrului a fost numit V. Alimănişteanu[12].

În 1920, firma I.I. Beligrădeanu & Fils[13] lua în coasociaţie societatea „Lignitul" şi cerea Comisiei de validare a drepturilor miniere a judeţului Muscel să valideze drepturile de concesiune a perimetrului minei Valea Borii-Poenari, precizând că exploatarea satisface „dispoziţiunile art. 235, alin. d din legea minelor; are o producţie zilnică de 40 tone în mediu, întrebuinţând 80 lucrători şi 12 funcţionari; e înzestrată cu tot utilajul modern şi se află în stare normală de funcţionare"[14]. În 1922, acţionarii au hotărât înlocuirea vechiului statut al societăţii cu unul nou în care se preciza că durata societăţii este nelimitată[15]. Societatea avea stabilite ca obiecte de activitate următoarele:

„a) Explorarea şi exploatarea zăcămintelor de cărbuni (lignit, cărbuni de piatră, antracit, etc.), din ţară şi străinătate;

b) Fondarea de industrii, fie ea singură, fie în participaţie, fie în asociaţie cu persoane sau cu alte Societăţi miniere, metalurgice sau forestiere din ţară sau străinătate;

c) Luarea de concesiuni pentru explorarea sau exploatarea a orice fel de minereuri, minerale, gaze naturale, petrol, ozocherită, substanţe bituminoase etc., existente în România sau străinătate pe cont propriu sau în participaţie sau în asociaţie;

d) Să facă comerţ pe cont propriu sau în comision a produselor miniere sau a oricărui produs în legătură cu scopul Societăţii;

---

[6] *Ibidem*.

[7] Virgil Alimănişteanu (n. 1882 - d. 1942), inginer şcolit la École des Mines din Bruxelles. Iniţiatorul Creditului Minier, al Creditului Industrial, membru în multe consilii de administraţie la Banca de Credit Român, SAR Duplex de exploatări petroliere, Petrol Govora şi Creditul Carbonifer.

[8] E. Pavelesco, *loc. cit*.

[9] *Compass. Anuar român pentru finanţe 1922-1923*, p. 191.

[10] Anul era calculat ca perioada cuprinsă între 1 aprilie a.c. - 31 martie anul următor.

[11] E. Pavelesco, *op. cit*., p. 523.

[12] *Monografiile Argusului*, Argus, nr. 3847/18.02.1926, p. 5.

[13] Isack I. Beligrădeanu era un întreprinzător evreu din Craiova, proprietarul morii din str. Barbu Catargiu, nr. 72, aflată în funcţiune din anul 1893; G. Ghionea, *Repere social-economice în evoluţia urbană a oraşului Craiova. Întreprinzători evrei (secolul al XIX-lea, prima jumătate a secolului al XX-lea)*, Arhivele Olteniei, serie nouă, nr. 33, 2019, p. 119.

[14] Monitorul Oficial al României, nr. 137, 24 iunie 1927, p. 8712.

[15] Monitorul Oficial al României, nr. 259, 17 februarie 1922, p. 11325-11327.

e) Cumpărarea, vânzarea, închirierea şi arendarea altor exploataţiuni sau întreprinderi similare; participarea, intrarea în asociaţiune sau fuzionarea cu alte Societăţi miniere, metalurgice sau forestiere din ţară sau străinàtate;

f) Achiziţionarea prin cumpărare, închiriere sau arendare de imobile sau terenuri pentru închiriere, vânzare, cultivare, explorare, exploatare sau orice fel de întrebuinţare în legătură cu obiectul Societăţii;

g) Construirea, exploatarea, cumpărarea, închirierea, arendarea, vinderea sau concesiunea ori căror mijloace de transport fie pentru trebuinţele proprii, fie pentru utilitate în legătură cu obiectul Societăţii”[16].

Capitalul social era fixat la 12.000.000 lei, împărţit în 24.000 acţiuni a 500 lei fiecare. Consiliul de Administraţie putea hotărî majorarea de capital social prin una sau mai multe emisiuni de acţiuni până la 50.000.000 lei, „fie pentru plata de aporturi în natură, plătibilă prin acţiuni, fie pentru nevoile de numerar ale Societăţii. La toate sporirile de capital ce se vor acoperi prin numerar vechii acţionari vor avea un drept de preferinţă, care se va determina de Consiliul de Administraţie şi care va fi de cel puţin jumătate din sporirea de capital acoperită prin numerar”[17]. În 1925, capitalul social ajungea la 18 milioane lei, fiind repartizat în 36.000 de acţiuni la purtător a câte 500 lei fiecare acţiune. Societatea „Lignitul” avea 434 de acţionari şi avea concesionate în fostul judeţ Muscel 2000 ha, astfel: concesiunea Jidava cu minele Pescăreasa (sau Pescărească) şi Jidava (şantierul Pescăreasa 1908-1909); concesiunea Poienari-Valea Borii cu galeriile Poienari şi mina Valea Borii (1904-1906); concesiunea Jugur, 1911; concesiunea Jugur-Boteni-1913[18]. Valoarea totală a concesiunilor se ridica la 2.635.657 lei[19]. Societatea deţinea concesiuni miniere şi în Banat (la Iablaniţa) în întindere de 5800 ha valorând 4,37 milionane lei[20].

În mai 1927, Consiliul de administraţie a societăţii „Lignitul” a hotărât electrificarea completă a şantierului Pescăreasca-Jidava şi standardizarea tuturor motoarelor. Astfel, s-au instalat două uzine, una hidraulică şi alta termică care să asigure producţia energiei de care şantierul avea nevoie. Uzina hidraulică instalată pe Râul Târgului era prevăzută cu o turbină de 200 CP şi urma să lucreze în permanenţă. Turbina era construită cu o cuplare directă cu un generator vertical Luth Rosen cu curent alternativ[21]. Uzina termică era prevăzută cu motor de gaz de 192 CP, era cuplată cu un generator electric „Energia” pentru curent alternativ şi urma să funcţioneze la început ca rezervă a celei hidraulice, dar în curând ea a început să funcţioneze în permanenţă. O linie aeriană de înaltă tensiune lega cele două centrale prevăzute să lucreze în paralel, astfel că se dispunea la ambele capete ale liniei Câmpulung şi Schitu Goleşti de o forţă de circa 400 CP. Centralele erau concepute după ultimele progrese tehnologice moderne, urmând să facă o economie importantă în combustibili şi cheltuieli de exploatare. Prin programul de electrificare au fost înlocuite toate maşinile cu aburi cu motoare electrice, s-a electrificat linia Decauville între Pescăreasca şi Schitu Goleşti şi s-a instalat aparatură mecanică, inclusiv un abataj mecanic[22].

În 1929, societatea „Lignitul” exploata termocentrala de la Schitu Goleşti, judeţul Muscel, care aparţinea societăţii Hydrofina[23], societate care a devenit acţionarul majoritar al societăţii „Lignitul” în

---

[16] *Ibidem*, p. 11325.

[17] *Ibidem*.

[18] *Îndrumător în Arhivele Statului...*, p. 133.

[19] *Ibidem*.

[20] *Ibidem*.

[21] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *Activitatea societăţii belgiene „Hydrofina” în domeniul energiei electrice din România 1929-1940*, online pe: https://www.academia.edu/3747080/Activitatea_societăţii_belgiene_Hydrofina_în_domeniul_energiei_electrice_din_România_1929_1940, accesat la 10.04.2025.

[22] *Ibidem*.

[23] Hydrofina, compagnie financière d´exploitation hydroélectriques, societate anonimă pentru cumpărarea de acţiuni şi investiţii în companiile similare din România, s-a înfiinţat în anul 1928 în Belgia. În 1929, acţiunile societăţii erau deţinute de trei grupuri de acţionari, şi anume: belgian, format din Société Générale de Belgique, Banque d’Anvers şi Electrobel; francez,

mai 1930[24]. În acelaşi an, în consiliul de administraţie al societăţii „Lignitul" erau numiţi bancheri şi industriaşi belgieni precum M. Boutry, J. Duque, L. Deterville, J. Destexhe, M. Passelecq. G. Badoux, fie administratori, fie cenzori, iar acţiunile erau deţinute de BCR sau Banque d'Anvers. În 1934, preşedinte al societăţii devenea Ion Marinescu, iar vicepreşedinte F. Carlier[25].

„În preajma crizei economice de supraproducţie din anii 1929-1933, capitalul social al societăţii se ridica la 95 milioane lei. Concesiunile însumau o suprafaţă de 2750 ha şi funcţionau minele Jidava şi Bătaia, exploatarea celorlalte fiind suspendată din lipsă de vânzări. Producţia de cărbune era de 70.496 tone în 1929 faţă de 79.583 tone în 1928. Acest fapt se datora reducerii vânzării şi preţurilor care au atins 20% din preţul anului 1928. Din această cauză, bilanţul societăţii se încheia cu un deficit de 5.026.157 lei"[26]. Societatea a fost nevoită să facă concedieri. Producţia ajunsese în 1930 la cca 36.000 tone/an, singura societate de stat care consuma lignit fiind calea ferată[27]. După ieşirea din criză, societatea s-a redresat, astfel că producţia de cărbune ajungea în 1935 la 58.848 tone/an, iar beneficiul net la 3,37 milioane lei[28].

În octombrie 1933, societatea „Lignitul" furniza societăţii Hydrofina date despre activitatea ei şi anume: şantierele de exploatare erau la Poenari-Jugur, Schitu Goleşti şi Iablaniţa-Banat, suprafaţa pe care activa era de 830 ha, rezerva era de 5.000.000 tone cărbuni, client principal era CFR, deţinea funicular, linie Decauville care transporta cărbune de la minele Pescăreasa şi Jidava la centrala Schitu Goleşti, uzină termoelectrică, ateliere şi colonie pentru muncitori. Uzina electrică vindea curent Primăriei Câmpulung din 1927 şi altor particulari, mai mult de jumătate din producţia sa[29].

Cu un împrumut de la firma belgiană Hydrofina, societatea „Lignitul" îşi construia în 1930 o uzină electrică[30]. Aceasta a fost realizată de către firma lui Emil Prager şi terminată în aprilie 1930. „Uzina electrică, administrată de «Concordia» începând cu 1937, împreună cu Societatea de «Gaz şi Electricitate» din Bucureşti, în baza unui contract, va furniza energie electrică în cantitate de 20.000.000 kwh anual. În 1933, ca urmare a punerii sub tensiune a staţiei de 110/60 KV Târgovişte, cu alimentare din centrala termică Schitu Goleşti s-a desfăcut interconectarea Văii Prahovei cu Bucureştiul prin linia electrică aeriană de 60 KV Gura Ocniţei-Târgovişte. În 1941 s-a refăcut interconectarea prin punerea în funcţiune a TA3 de 15 MW de la centrala termoelectrică de la Floreşti"[31].

În 1937, Societatea „Lignitul" a fuzionat cu Societatea minieră „Combustibilul" înfiinţată în 1925, cu un capital de 3.000.000 lei, având sediul în Câmpulung-Muscel, mahalaua Mărcuş[32]. Principalii acţionari ai societăţii „Combustibilul" au fost Dem L. Cociu, Şt. Mantea, ing. Gh. N. Olteanu, ing. J. Crenianu, B. Chiculescu, Gh. Marinescu, C.I. Dumitrescu. Preşedinte al Consiliului de Administraţie a fost A. Eliade. Producţia obţinută de societate se cifra la 5.200 tone cărbune anual[33].

Bună parte dintre lucrătorii minieri de la minele din zona Câmpulung erau aduşi din Banat. Pentru aceştia s-au construit colonii cu locuinţe (fig. 4) şi cantine (fig. 5). La aceste cantine de mină s-au utilizat

---

format din Banque de l'Union Parisienne, Demachy şi Compagnie d'Entreprises Électromécanique; austriac, format din Österreichische Brown Boveri şi Niederösterreichisch Escompte-Gesellschaft; W.J. Hausman, P. Hertner, M. Wilkins, *Global Electrification: Multinational Enterprise and International Finance in the History of Light and Power, 1878-2007*, Cambridge University Press, 2008, p. 162, apud Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *op. cit*.

[24] *Ibidem*.

[25] *Ibidem*.

[26] *Îndrumător în Arhivele Statului...*, p. 133.

[27] *Ibidem*.

[28] *Ibidem*, p. 134.

[29] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *op. cit*.

[30] D.O. Pintilie, *Istoricul Societăţii Concordia 1907-1948*, Ploieşti, 2007, p. 146.

[31] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *op. cit*.

[32] D.O. Pintilie, *op. cit*., p. 85.

[33] *Ibidem*.

pentru plata alimentelor achiziţionate nişte înlocuitori de monedă oficială, jetoane cu valori nominale similare unor monede. O parte din salariile angajaţilor erau plătite în astfel de pseudomonede care aveau curs doar în interiorul coloniei şi puteau fi utilizate doar la cantine. Piesele aveau pe avers următoarea inscripţie: **CANTINA SOCIETĂŢEI „LIGNITUL”**, iar pe revers era trecută valoarea nominală. Sunt cunoscute următoarele valori nominale[34]:

- 1 Leu (JM-NEL-2[35]), cu valoarea nominală scrisă cu litere groase pe două rânduri în interiorul unui cerc perlat. Este cunoscută şi o variantă cu valoarea nominală scrisă cu litere subţiri (JM-NEL-3). La aceste jetoane, pe avers între cuvintele CANTINA şi LIGNITUL se află o steluţă (fig. 1). Diametrul ambelor variante este de 19 mm. Materialul din care sunt confecţionate este acelaşi, alama.

Fig. 1. Jetoane cu valoarea nominală „1 Leu” cu diferenţe de scriere a valorii nominale, cu caractere groase (sus) şi cu caractere subţiri (jos).

- 2 Lei, având formă de pătrat cu colţuri rotunjite şi cu latura de 17,8 mm (fig. 2). Materialul este tot alamă. Pe avers nu mai apare steluţa de la piesele de 1 leu. Şi aici sunt cunoscute două variante, deosebirea fiind la caracterele cu care este scrisă valoarea nominală: caractere groase (JM-NEL-4) şi subţiri (JM-NEL-5). Toate piesele cu valoarea nominală de 2 Lei cunoscute au imprimat pe verticală

[34] E. Schäffer, *România, jetoane, semne valorice şi mărci. Tokens, tags and chips*, Guttenbrun, 2012, p. 308.

[35] Codificarea este cea din catalogul întocmit de Erwin Schäffer. Piesele prezentate în acest articol fac parte din colecţii particulare.

numărul 20000. Cu siguranţă, iniţial, jetoanele nu erau incuse. Este posibil ca numărul imprimat să reprezinte noua valoare a jetonului după o devalorizare a monedei naţionale[36] şi implicit a acestuia.

- 5 Lei (JM-NEL-7), pătrat cu colţuri rotunjite, cu aceleaşi dimensiuni ca şi piesele de 2 lei. Materialul este acelaşi, alama. Piesele cunoscute sunt incuse cu numărul 50000. Cu siguranţă, iniţial, jetoanele nu erau incuse.

- 100 Lei (JM-NEL-8), cu diametrul de 25 mm, din cupru (fig. 3).

Fig. 2. Jetoane cu valoarea nominală „2 Lei” şi având numărul 20000 incus.

Fig. 3. Jeton cu valoarea nominală „100 Lei”.

[36] În 1947 s-a făcut denominarea leului, la un raport de 1 leu stabilizat la 20000 lei vechi. Este posibil ca aceste jetoane să fi rămas în uz până după anul 1947, când probabil au fost incuse cu noua valoare, eventual până în 1952 când are loc o nouă denominare a leului.

Într-un material de prezentare a societăţii „Lignitul”, publicat de ziarul „Dreptatea” în 1933, erau amintite fisele eliberate de societate pentru achiziţionarea „pe credit” a celor necesare traiului la preţuri preferenţiale:

„Datorită numărului mare de lucrători întrebuinţaţi la aceste şantiere, una din preocupările principale ale societăţii «Lignitul» a fost de a veni în ajutorul muncitorilor pentru a le face o existenţă mai uşoară. Astfel, înfiinţează o cantină de unde se pot aproviziona muncitorii cu toate articolele necesare, exceptând alcoolul care nu este permis a se vinde aci. Toate mărfurile se vând sub preţul pieţii cu 15 la sută, tot deodată muncitorii pot procura şi pe credit cele necesare prin fise eliberate de societate. Societatea posedă deasemenea o colonie pe o suprafaţă de 4000 mp. unde sunt instalate clădirile care adăpostesc în mod destul de confortabil familiile muncitorilor şi a funcţionarilor. Societatea îngrijindu-se deasemenea de sănătatea acestor muncitori cât şi de familiile lor a construit un dispensar unde se dau consultaţiile medicale, absolut gratuit şi unde se găseşte în permanenţă un agent sanitar pentru a da îngrijirile necesare. Societatea «Lignitul» mai posedă o şcoală primară, pe care o întreţine. Această şcoală este frequentată atât de copiii muncitorilor cât şi de copiii din sat care urmează şi ei în mod absolut gratuit”[37].

În cadrul şcolii s-a înfiinţat o bibliotecă şi a fost instalat un radio pe care muncitorii să-l asculte în timpul liber[38]. În plus, „pentru a-i sustrage din cârciumi Societatea «Lignitul» organizează săptămânal conferinţe unde li se dau muncitorilor diferite sfaturi şi îndrumători de către medic pentru păstrarea sănătăţii, de învăţător şi preot, li se ţin diferite conferinţe cu subiect educativ. Tot pentru distracţia muncitorilor există o popicărie, iar pentru educaţia fizică societatea a înfiinţat o echipă de football”[39]. În 1938, S.A.R. „Lignitul”, împreună cu societatea „Schitu Goleşti”[40], fuzionau cu Societatea „Concordia”[41]-Departamentul minier Lignitul[42]. Fuziunea societăţii „Concordia” cu aceste societăţi miniere a putut fi uşor efectuată datorită faptului că o parte dintre membrii consiliului de administraţie ai „Concordiei” printre care F. Carlier, J. Duqué, I. Marinescu, M. Voinescu, J. Destexhe erau şi acţionari în cadrul acestor societăţi[43]. La acea dată societatea „Lignitul” avea un capital de 79.000.000 lei, poseda 2.870 ha terenuri carbonifere, acordate prin şase decrete regale între 1904 şi 1914, minele de la Pescăreasa, Jidava, colonia Grădiştea, Jugur-Bărăţia, Godeni, Bătaia şi o uzină electrică[44].

---

[37] *Bogăţiile miniere ale ţării. O zi la minele de lignit ale societăţii „Lignitul” din judeţul Muscel*, Dreptatea, anul 7, nr. 1757/02.08.1933, p. 2.

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem*, p. 3.

[40] Societatea „Schitu Golești” fusese înfiinţată probabil în 1930 şi se ocupa de exploatarea minelor de lignit din comuna Poienari, judeţul Muscel. În 1935 producea peste 17.000 tone de lignit; *Îndrumător în Arhivele Statului...*, p. 135-136.

[41] Societatea petrolieră „Concordia” a luat fiinţă în anul 1907, având sediul în Bucureşti, prin fuzionarea societăţilor petroliere „Allgemeine Petroleum Industrie Aktien-Gesellschaft” cu sediul la Berlin, „Buştenarii” cu sediul la Bucureşti, „Telega Oil Co. Ltd.” cu sediul la Londra, controlată de un grup englez în fruntea căruia se afla Edmond Davis, „Italo-Română” cu sediul la Bucureşti şi avocatul Al.G. Radovici, directorul Otto Petersen şi directorul ing. H.O. Schlawe. Actul constitutiv şi Statutul noii societăţi au fost autentificate în 12 decembrie 1907, la Tribunalul Ilfov, Secţia Notariat sub nr. 12.239/1907 şi transcris în 7 februarie 1908 în registrul special de Concesiuni petroliere a Tribunalului jud. Prahova sub nr. 117; D.J.A.N. Argeş, fond *Societatea „Concordia*”, dosar 1/1907- 1908, f.4, apud D.O. Pintilie, *op. cit*., p. 25-26.

[42] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *Societatea Concordia - Departamentul minier Schitu Goleşti Judeţul Muşcel (1938-1944)*, Argesis, Studii şi comunicări, seria Istorie, 24, 2015, p. 285.

[43] *Ibidem*.

[44] D.O. Pintilie, *op. cit*., p. 145.

Fig. 4. O parte din colonia muncitorilor45

Departamentul minier al societăţii „Concordia” era situat în comuna Schitu Goleşti, judeţul Muscel şi fusese creat în 1938, făcând parte din Regiunea a II-a minieră cu două secţii, din 1941, şi anume, cărbuni şi minereuri. Societatea exploata mai multe mine de lignit din bazinul Schitu Goleşti, clasându-se a treia în ordinea producţiei, după societăţile „Petroşani” şi „Creditul Carbonifer”. Începând cu 1945, sediul departamentului s-a mutat în Câmpulung (Mărcuş), iar regiunea de activitate a departamentului era situată în comunele: Schitu Goleşti, Poenari şi Godeni (judeţul Muscel)[46]. Cărbunele exploatat era un lignit cu structură fibroasă şi lemnoasă, conţinând 34% apă şi o putere calorică superioară de 3.400 calorii, iar prin deshidratare în uzina de uscare puterea sa calorică ajungea la 4.900 calorii[47].

Într-un raport din 15 mai 1942 înaintat Ministerului Economiei Naţionale, Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării, comandantul militar al Departamentului Minier „Lignitul” şi al Departamentului „Electrica”, maiorul N.C. Popescu, preciza că „întreprinderea nu era utilată pentru o producţie mare neavând

[45] *Bogăţiile miniere ale ţării. O zi la minele de lignit ale societăţii „Lignitul” din judeţul Muscel*, Dreptatea, anul 7, nr. 1757/02.08.1933, p. 2.

[46] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *Societatea Concordia....*, p. 285-286.

[47] D.O. Pintilie, *op. cit.*, p. 146.

Fig. 5. Cantina muncitorească a societăţii „Lignitul”[48]

maşinile necesare şi nici deschideri de galerii suficiente. Uzinele, instalaţiile existente, maşinile etc. erau vechi şi uzate, ele necesitând întreruperi de lucru, pentru foarte dese reparaţii. Galeriile nu aveau capacitate prea mare, neavând lucrări de pregătire suficiente lipsind lemnul de galerie care era procurat, de la zi la zi cu preţuri fabuloase. Întreprinderea nu avea rezerve pentru a menţine galeriile existente care suportau presiuni mari mai ales la minele Pescăreasa şi Jidava. Linia de funicular care deservea mina Poenari (4 km) şi Gara Schitu Goleşti era veche şi oprită foarte des pentru reparaţii. Uzina de uscare din Gara Schitu Goleşti avea maşinile şi cazanele uzate şi trebuia întreruptă din când în când pentru a i se face reparaţii”[49].

Cu ocazia unor controale efectuate de inspectorii Subinspectoratului Muncii Piteşti în zilele de 21-22 februarie 1941 la bazinul carbonifer Schitu Goleşti şi la cele trei perimetre Pescăreasa, Jidava şi Valea Borii, s-a consemnat faptul că „societatea avea înfiinţate două cantine muncitoreşti, din care una în Schitu Goleşti, la 200 metri depărtare de sediul întreprinderii, la îndemâna lucrătorilor mineri de la minele Pescăreasa şi

[48] *Bogăţiile miniere ale ţării. O zi la minele de lignit ale societăţii „Lignitul” din judeţul Muscel*, Dreptatea, anul 7, nr. 1757/02.08.1933, p. 2.

[49] Ionela Nițu, D.O. Pintilie, *Societatea Concordia...*, p. 288.

Jidava aflate la o depărtare de 300-400 metri, iar cealaltă la Valea Borii, în apropierea minei. De remarcat că la Schitu Goleşti exista înainte doar o mică prăvălioară cu câteva mese care în urma controalelor efectuate de Inspectorat s-a transformat într-o construcţie mare cu sală de mese care cuprindea 40-50 de mese, depozit de alimente şi bucătărie cu instalaţie modernă”[50]. Minerii se aprovizionau la timp şi fără bani gata, fără a mai apela la băcanii şi cârciumarii din sat, de la care cei mai mulţi nu puteau cumpăra, fiind obligaţi să „rabde de foame şi să muncească flămânzi, fără a putea da randamentul normal prin munca lui depusă în mină”[51]. Cantinele satisfăceau pe deplin nevoile de alimente ale lucrătorilor atât din punct de vedere al cantităţilor cu care erau aprovizionate, cât şi din punct de vedere al preţurilor lor şi al conducerii, îndeplinită de lucrători români, elemente de încredere „contra cărora n-au existat vreodată niciun fel de nemulţumiri sau reclamaţii”. Aprovizionarea se făcea de pe piaţa oraşului Câmpulung, „cheltuielile de transport şi facturat fiind pe contul societăţii astfel că preţurile nu explodau, şeful cantinei fiind plătit cu salariul fix pentru munca lui. Se observa însă lipsa cărnii de vită, a grăsimii de porc şi a zahărului,

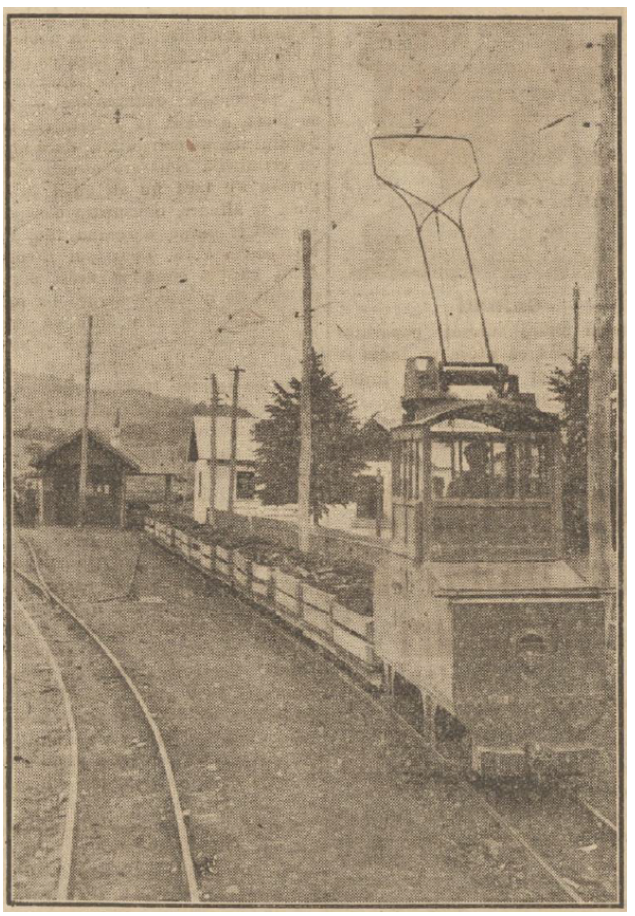

Fig. 6. Locomotivă electrică remorcând vagoanele cu lignit pentru a fi transportate la gară[52], 1933.

[50] *Ibidem*, p. 296-297.

[51] *Ibidem*.

[52] *Bogăţiile miniere ale ţării. O zi la minele de lignit ale societăţii „Lignitul” din judeţul Muscel*, Dreptatea, anul 7, nr. 1757/02.08.1933, p. 2.

acest produs din urmă existând în cantităţi mici. Societatea Concordia a căutat să aprovizioneze cele două cantine ale sale şi prin Institutul Naţional al Cooperaţiei”[53].

În aprilie 1941, societatea „Concordia”–departamentul minier „Lignitul” avea 1.129 lucrători repartizaţi astfel: la mina Pescăreasa 202 lucrători, la Jidava 128, la Valea Borii 462, 188 în regie la ateliere, 75 la uzina de uscare şi 74 la „Combustibilul” Godeni. Maiştrii mineri la mina Pescăreasa obţineau între 173 şi 182 lei brut pe zi, la Jidava între 165 şi 168 lei pe zi, la Poienari între 158-170 lei pe zi, iar pentru cei de la „Combustibilul” Godeni între 154 şi 172 lei pe zi[54]. Lucrătorii mineri şi ajutorii lor primeau între 140 şi 155 lei pe zi la mina Pescăreasa, între 147 şi 155 lei la Jidava, între 142 şi 154 lei la Poienari (Valea Borii) şi între 135-148 lei la „Combustibilul” Godeni. Lucrătorii ciocănaşi primeau pe zi 150 lei la Pescăreasa, între 122-152 lei la Jidava, între 134-152 lei la Poienari şi între 135-142 lei la „Combustibilul” Godeni. Lucrătorii artificieri primeau 150 lei pe zi la Pescăreasa, Jidava şi Poienari şi 123 lei pe zi la „Combustibilul” Godeni. Lucrătorii vagonetari primeau între 120-125 lei pe zi la Pescăreasa, între 108-125 lei la Jidava, între 108 şi 122 lei la Poienari şi 80-105 lei pe zi la „Combustibilul” Godeni. Lucrătorii de la suprafaţă primeau între 75-100 lei la Pescăreasa, 65-75 lei la Jidava, între 68-85 lei la Poienari şi 70 lei pe zi la „Combustibilul” Godeni[55].

Societatea „Concordia”– departamentul minier „Lignitul” avea să emită propriile sale jetoane[56], având aceeaşi întrebuinţare ca şi cele ale societăţii „Lignitul”.

The tokens issued by the “Lignitul” mining joint-stock company

ABSTRACT

The author presents a brief history of the establishment and functioning of the mining company “Lignitul”. The Romanian joint-stock company “Lignitul” was founded in 1908 and had its headquarters in Bucharest. The company’s purpose was to explore, exploit and commercialize coal from the coal basin of Câmpulung Muscel having several mining concessions in Jidava, Jugur, Poenari, Schitu Goleşti and Iablanița in Banat.

The mining workers from the mines in the area of Câmpulung were brought from Banat. For these workers, residential colonies and canteens were constructed. In these mine canteens, tokens with nominal value were used to pay for the food purchased, serving as a substitute for official currency. A part of the employees’ salaries were paid in such pseudo-currencies which were legal tender only inside the colony and could be used only in the canteens of the “Lignitul” company. Four nominal values are presented: 1 Leu, 2 Lei, 5 Lei and 100 Lei.

In 1938, S.A.R. “Lignitul”, together with the company “Schitu Goleşti”, merged with the company “Concordia” - “Lignitul” Mining Department.

FIGURES CAPTION

Fig. 1. Tokens with a nominal value of “1 Leu” with differences in writing the nominal value, in bold (top) and in thin (bottom) characters.

Fig. 2. Tokens with a nominal value of “2 Lei” and having the number 20000 incuse.

Fig. 3. Token with the nominal value “100 lei”.

Fig. 4. Part of the workers’ colony.

Fig. 5. Workers’ canteen of the “Lignitul” company.

Fig. 6. Electric locomotive towing lignite wagons to be transported to the station, 1933.

---

[53] *Ibidem*.

[54] *Ibidem*, p. 297-298.

[55] *Ibidem.*

[56] E. Schäffer, *op. cit.*, p. 308.

III. DESCOPERIRI MONETARE

Tezaurul de denari romani republicani descoperit la Săsenii pe Vale, jud. Buzău

Theodor ISVORANU*
și Sebastian MATEI**

În anul 2022, pe teritoriul satului Săsenii pe Vale, comuna Vernești, jud. Buzău a fost descoperit un tezaur monetar alcătuit din 21 denari romani republicani[1] (pl. I), între care o piesă imitativă. Descoperirea s-a făcut cu ajutorul unui detector de metale, pe o suprafață de câțiva m^2, în mai multe etape: mai întâi un grup de 15 piese, apoi încă cinci, respectiv încă una[2].

Denarii reprezintă un interval de aproape șapte decenii și jumătate, încadrat de anii 154-80, o treime dintre ei (nr. 1-7) datând din secolul II a.Chr., iar restul din primele două decenii ale veacului următor, pentru care emisiunile se succed aproape fără întrerupere (nu sunt documentați anii 88 și 87). În mod evident, nucleul e format de denarii anilor 90-80, ultimele emisiuni datând din anii ascensiunii și dictaturii lui L. Cornelius Sulla la Roma. Singura emisiune reprezentată de două monede (nr. 16-17) este cea a magistratului P. Crepusius din 82 a.Chr. Cei mai timpurii sunt denarii monetarilor C. Scribonius și Sex. Pompeius (nr. 1-2), emiși la interval de 17 ani, cu reprezentări tradiționale – Dioscurii și Lupa Capitolina. Cei mai târzii, din ani succesivi, sunt: din perioada războiului civil, denarul proconsulului C. Annius, trimis de Sulla în Hispania împotriva rebelului Q. Sertorius[3] (nr. 19), de altfel singurul din lot bătut într-un atelier mobil; denarul lui L. Procilius (nr. 20) din perioada maximă a autorității politice a lui Sulla, cu reprezentarea războinică a Junonei în ipostaza Sospita, venerată cu deosebire în orașul Lanuvium de unde provenea magistratul monetar[4].

Imitația de denar (nr. 21; pl. II/1b) este o piesă fragmentară, ruptă din vechime, ce reproduce una din numeroasele variante ale emisiunii monetarului L. Calpurnius Piso Frugi din anul 90 a.Chr. Aparent, aceasta s-a fracturat în trei fragmente, din care a fost recuperat doar unul. Nu este exclus ca flanul să fi devenit casant în urma arderii[5], ale cărei urme pe flan sunt vizibile. Există urme de ardere pe mai multe

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Bucureşti; theodor.isvoranu@gmail.com
** Muzeul Județean Buzău; sebastianmatei@yahoo.com

[1] În pădurea de la vest de sat, pe un teren accidentat, la circa 250 m spre est față de locul descoperirii unui alt tezaur monetar, mai timpuriu, compus din patru drahme din Dyrrhachium și o monedă celtică, fără vreo relație contextuală cu cel prezentat mai jos; Matei, Isvoranu 2024.

[2] Monedele se află în colecția Muzeului Județean Buzău, inv. 64142, 64300-64304, 65804-65818.

[3] Crawford, RRC, p. 386.

[4] Crawford, RRC, p. 396.

[5] Aceeași structură casantă este de presupus și la piesa nr. 6, aproape fracturată de o lovitură recentă pe revers (probabil din timpul dezgropării monedelor), din suprafața opusă căzând mici fragmente ce par a se fi fărâmițat.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), Bucureşti, 2026, p. 151-161.

monede, aspect întâlnit în cazul a numeroase depozite monetare încheiate în secolul I a.Chr. Pe aversul a doi denari din anii 120 și 84 a.Chr. (nr. 5, 14; pl. II/2) pot fi observate „mărci de control" ulterioare baterii, sub forma unor incizii aplicate cu un poanson sau dăltiță, frecvent atestată metodă de control asupra monedei de argint în circulație în zonele aflate sub controlul direct al Romei. De asemenea, gradul uniform de uzură, cu ușoare variații în funcție de vechime, atestă că piesele tezaurului de la Săsenii pe Vale reprezintă o mică „secvență" din acea masă monetară. Greutatea denarilor variază între 3,33 (cea mai veche piesă) și 3,93 g (denar din anul 85 a.Chr.), valoarea medie fiind de 3,67 g.

CATALOG

C.SCR
Av. X în stânga efigiei; capul Romei cu coif spre dreapta; [cerc punctat].
Rv. C·SCR, sub efigie; [ROMA], în exergă; Dioscurii spre dreapta; [cerc liniar].
Crawford, RRC, p. 246, nr. 201/1, **[**C. Scribonius], Roma, 154 a.Chr.
1. Denarius ↙ 3,33 g; 18 mm; uzată. Inv. 64303.

SEX.POM
Av. Ulcior în stânga efigiei; X în dreapta efigiei; capul Romei cu coif spre dreapta; [cerc punctat].
Rv. [F]OSTLVS (↶), în stânga efigiei; SEX.PO (↶), în dreapta efigiei; ROM[A], în exergă; Lupoaica alăptând gemenii; în spate, *ficus Ruminalis*, cu o pasăre pe trunchi și alte două pe crengi; la stânga, Faustulus; [cerc liniar].
Crawford, RRC, p. 267, nr. 235/1c, [Sex. Pompeius], Roma, 137 a.Chr.
2. Denarius ↑ 3,74 g; 19 mm; uzată, pe avers zgârieturi. Inv. 64302.

M.PORC LAECA
Av. [L]AECA (↓), în stânga efigiei; X în dreapta efigiei; capul Romei cu coif spre dreapta; cerc punctat.
Rv. M·PORC, sub efigie; ROMA, în exergă; Libertas în *quadriga* spre dreapta, încoronată de Victoria (în zbor spre stânga), ținând hățuri și ramură (*vindicta*) în mâna stângă și *pileus* în mâna dreaptă; [cerc liniar].
Crawford, RRC, p. 293, nr. 270, [M. Porcius Laeca], Roma, 125 a.Chr.
3. Denarius ↘ 3,63 g; 18 mm; poroasă, uzată, urme de ardere. Inv. 65815.

M.FAN C.F
Av. ROMA (↓), în stânga efigiei; X, în dreapta efigiei; capul zeiței Roma, cu coif, spre dreapta; [cerc punctat].
Rv. M·FAN·C·F (AN în ligatură), în exergă; Victoria în *quadriga* spre dreapta, ținând hățuri și cunună; [cerc liniar].
Crawford, RRC, p. 295, nr. 275/1, [M. Fannius], Roma, 123 a.Chr.
4. Denarius ↖ 3,77 g; 18 mm; uzată. Inv. 65805.

M.TVLLI
Av. ROMA (↓) în stânga efigiei; capul zeiței Roma, cu coif, spre dreapta, cu buclă pe umărul stâng; cerc punctat.
Rv. X, sub efigie; M·TVLL[I], în exergă; Victoria în *quadriga* spre dreapta, ținând hățurile și frunză de palmier în mâna stângă; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 297, nr. 280, [M. Tullius], Roma, 120 a.Chr.
5. Denarius ↓ 3,74 g; 20 mm; ușor uzată; pe avers în câmp dreapta, dublă marcă de control semicirculară (incizată), incizie oblică și zgârietură. Inv. 65804.

C.COIL CALD
Av. Anepigraf; capul zeiței Roma, cu coif, spre stânga; cerc punctat.
Rv. C·COIL, sub efigie; CALD, în exergă; marca de control (gravată) • E • / •, deasupra efigiei; Victoria în *biga* spre stânga, ținând hățurile cu ambele mâini; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 324, nr. 318/1a, [C. Coelius Caldus], Roma, 104 a.Chr.
6. Denarius ↑ 3,63 g; 18 mm; flan ars; avers deteriorat (crăpat, ciobit) de o lovitură puternică aplicată pe revers; pe revers urma loviturii (incizie oblică cauzată de un obiect tăios). Inv. 65812.

Q.THERM M.F
Av. Anepigraf; capul lui Marte (cu coif cu creastă lungă și panaș pe ambele părți), spre stânga; [cerc punctat].
Rv. [Q·]THERM M[·F] (THE și MF în ligatură), în exergă; doi războinici în luptă, cel din stânga apărându-și un camarad căzut; [cerc punctat].
Crawford, RRC, p. 324, nr. 319/1, [Q. Minucius M.f Ter.], Roma, 103 a.Chr.
7. Denarius ↖ 3,74 g; 19 mm; uzată, arsă; zgârieturi pe flan. Inv. 64300.

D.SILANVS L.F
Av. Marca de control (gravată) I (↑), în stânga efigiei; capul zeiței Roma, cu coif, spre dreapta; cerc punctat.
Rv. D·SILANVS·L·F / ROMA, în exergă; Victoria în *biga* spre dreapta, ținând hățuri în ambele mâini; deasupra, marca de control (gravată) V; [cerc punctat].
Crawford, RRC, p. 338, nr. 337/3, [D. Iunius Silanus], Roma, 91 a.Chr.
8. Denarius ↙ 3,63 g; 18 mm; urme de ardere, mici urme de lovire. Inv. 65809.

L.PISO L.F. L.N FRVGI
Av. Mărcile de control (gravate) Q și D (?), în stânga și dreapta efigiei; capul lui Apollo, laureat, spre dreapta; cerc punctat.
Rv. L·PISO·FRV[GI] / F (marcă de control gravată), sub efigie; călăreț la galop spre dreapta, ținând ramură de palmier; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 340, nr. 340/1, [L. Calpurnius Piso Frugi], Roma, 90 a.Chr.
9. Denarius ↙ 3,65 g; 19 mm; urme de ardere; flan zgâriat. Inv. 65810.

C.VIBIVS C.F PANSA

Av. PANSA (↓), în stânga efigiei; marcă de control neprecizată, în dreapta efigiei; capul lui Apollo, laureat, spre dreapta; cerc punctat.

Rv. C·VIBIVS·C·F, în exergă; Minerva în *quadriga* spre dreapta, ținând suliță și hățurile în mâna stângă și trofeu în mâna dreaptă; [cerc punctat].

Crawford, RRC, p. 347, nr. 342/5b, [C. Vibius Pansa], Roma, 90 a.Chr.

10. Denarius ← 3,86 g; 18 mm; suprafața flanului deteriorată de ardere. Inv. 64304.

L.TITVRI L.F SABINVS

Av. SABIN (↓), în stânga efigiei; TA (monogramate), în dreapta efigiei; capul regelui Tatius, spre dreapta; cerc punctat.

Rv. L·TITV[RI], în exergă; scena răpirii sabinelor; cerc punctat.

Crawford, RRC, p. 352, nr. 344/1a, [L. Titurius Sabinus], Roma, 89 a.Chr.

11. Denarius ↙ 3,60 g; 18 mm; urme de ardere. Inv. 65811.

GAR, OGVL, VER

Av. Anepigraf; capul lui Apollo spre dreapta, purtând cunună de stejar; dedesubt, fulger; [cerc punctat].

Rv. Anepigraf; Jupiter în *quadriga* spre dreapta, ținând hățuri în mâna stângă și aruncând fulger cu mâna dreaptă; cerc punctat.

Crawford, RRC, p. 366, nr. 350 A/2, [C. Gargonius și asociații], Roma, 86 a.Chr.

12. Denarius ↗ 3,76 g; 18 mm; uzată, ușoare urme de ardere; avers descentrat. Inv. 65817.

L.IVLI BVRSIO

Av. Anepigraf; cap masculin (cu atribute ale lui Apollo, Mercur sau Neptun) spre dreapta; în stânga efigiei, marcă de control (gravată); cerc punctat.

Rv. [L·]IVLI·BVRSI[O], în exergă; Victoria în *quadriga* spre dreapta, ținând cunună și hățurile; în câmp deasupra efigiei, marca de control ⊥VIII; cerc punctat.

Cf. Crawford, RRC, p. 368, nr. 352/1a sau 1c, [L. Iulius Bursio], Roma, 85 a.Chr.

13. Denarius ↓ 3,93 g; 18 mm; uzată, ușoare urme de ardere. Inv. 65813.

C.LICINIVS L.F MACER

Av. Anepigraf; bustul lui Apollo văzut din spate, cu capul spre stânga, ținând fulger în mâna dreaptă; cerc punctat.

Rv. [C·L]ICINIV[S·L·F / MACER], în exergă; Minerva în *quadriga* spre dreapta, ținând scut și hățuri în mâna stângă și suliță în mâna dreaptă; cerc punctat.

Crawford, RRC, p. 370, nr. 354/1, [C. Licinius Macer], Roma, 84 a.Chr.

14. Denarius ↖ 3,66 g; 20 mm; uzată, urme de ardere; marcă de control (incizată) pe avers, central; zgârieturi pe revers. Inv. 64301.

Q.ANTO BALB PR
Av. S·C (↓) în stânga efigiei; capul lui Jupiter, laureat, spre dreapta; dedesubt, marca de control gravată M•; cerc punctat.
Rv. [Q]·ANTO·BAL[B.] / PR (ANT și AL în ligatură), în exergă; Victoria în *quadriga* spre dreapta, ținând frunză de palmier și hățuri în mâna stângă și cunună în mâna dreaptă; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 379, nr. 364/1b, [Q. Antonius Balbus], Roma, 83-82 a.Chr.
15. Denarius serratus → 3,76 g; 19 mm; ușor uzată; arsă, porțiune topită (relief aplatizat) pe revers. Inv. 65814.

P.CREPVSI
Av. C respectiv literă neprecizată, în dreapta efigiei; sceptru (↖) în stânga efigiei; capul lui Apollo (?), laureat, spre dreapta; cerc punctat.
Rv. [P·]CREPVSI respectiv [P·]CREP[VSI], în exergă; CXIII respectiv CLV, în câmp stânga; călăreț spre dreapta, aruncând sulița; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 375, nr. 361/1b, [P. Crepusius], Roma, 82 a.Chr.
16. Denarius ↑ 3,91 g; 18 mm; pigmenți de ardere pe flan. Inv. 64142.
17. Denarius ↙ 3,59 g; 18 mm; puternic arsă, suprafața flanului poroasă; pe avers incizie sau amprenta unui obiect filiform incandescent care a topit flanul. Inv. 65816.

C.MAMIL LIMETANVS C.F
Av. A în stânga efigiei; bustul lui Mercur cu caduceu pe umăr, spre dreapta; cerc punctat.
Rv. (↓) C·MAMIL; (↑) LIM[ETAN] (TA în ligatură); Ulise cu toiag mergând spre dreapta, cu mâna dreaptă întinsă spre câinele său, Argus; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 375, nr. 362/1, [C. Mamilius Limetanus], Roma, 82 a.Chr.
18. Denarius serratus ← 3,69 g; 20 mm; ușor uzată, avers descentrat; revers cu urme de ardere intensă. Inv. 65807.

C.ANNIVS T.F T.N PRO.COS
Av. (↺) C·ANNI·T·F·T·N· – PRO·COS·EX·S·C; efigie feminină cu diademă spre dreapta; în stânga efigiei, caduceu înaripat; în dreapta efigiei, balanță; dedesubt, simbol de control (ilizibil); [cerc punctat].
Rv. L·FABI·L·F·HI[SP], în exergă; în câmp deasupra, Q; Victoria în *quadriga* spre dreapta, ținând hățurile în mâna stângă și frunză de palmier în mâna dreaptă; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 381, nr. 366/1a, [C. Annius], Nordul Italiei și Hispania, 82-81 a.Chr.
19. Denarius ↓ 3,55 g; 19 mm; ușor uzată; arsă, flan poros. Inv. 65806.

L.PROCILI F
Av. (↓) S·C, în stânga efigiei; capul zeiței Juno Hospita spre dreapta; cerc punctat.
Rv. [L]·PROCILI·F, în exergă; Juno Hospita în *biga* spre dreapta, ținând scut în mâna stângă și aruncând sulița cu dreapta; dedesubt, șarpe spre dreapta; cerc punctat.
Crawford, RRC, p. 396, nr. 379/2, [L. Procilius], Roma, 80 a.Chr.
20. Denarius serratus ↘ 3,62 g; 19 mm; ușoare urme de ardere. Inv. 65808.

IMITAȚIE
Prototip: L.PISO L.F. L.N FRVGI
Av. Literă (C sau Q) în stânga efigiei; capul lui Apollo, laureat, spre dreapta; cerc punctat.
Rv. L IISO LF FLI . . . (litere cu capete globulare), sub efigie; călăreț spre dreapta, ținând frunză de palmier, torță și bici; dedesubt, marcă de control gravată (E „în oglindă").
Cf. Crawford, RRC, p. 340, nr. 340/1, [L. Calpurnius Piso Frugi], Roma, 90 a.Chr.
21. Denarius ↘ 1,80 g; 16 mm; fragmentară (circa 1/3 monedă); arsă. Inv. 65818.

Depozitul monetar de la Săsenii pe Vale este cel de-al cincilea conținând denari ai Republicii romane descoperit în ultimul deceniu în zona deluroasă a județului Buzău[6]. Cea mai importantă așezare din epoca dacică clasică în proximitatea căreia a fost descoperit este *dava* de la Cârlomănești, la fel și pentru tezaurul de denari și obiecte de podoabă de la Cândești[7], cele două loturi de monede fiind asemănătoare ca dimensiuni. Deși nu dispunem de dovezi directe, nu putem exclude categoric o relație între importantul centru și tezaurizările menționate. Poate nu întâmplător, și tezaurul de la Pârscov a fost aflat în zona fortificației de la Târcov-*Piatra cu Lilieci*[8], iar cele de la Chiojdu – nu departe de așezările de la Valea Lupului și Valea Cătinei[9].

Ca particularitate privind structura lotului, la o privire comparativă asupra tezaurelor relevante din acest areal subcarpatic (tab. 1), cel de la Săsenii pe Vale prezintă lotul cel mai compact din punct de vedere al succesiunii cronologice și se încheie cel mai devreme după războiul civil de la finalul anilor 80 ai secolului I a.Chr.; tezaurele de la Chiojdu, Pârscov și Cândești se încheie sau au nucleul constituit în epoca marcată de apogeul ascensiunii lui Caesar și cel de-al doilea Triumvirat, toate trei părând a fi ajuns la nord de Dunăre târziu, în vremea lui Augustus. Ca element comun cu tezaurele de la Pârscov și Cândești este de menționat prezența câte unei imitații, bine realizate, produse cel mai probabil într-o zonă aflată sub autoritate romană, precum cea illyră. L. Calpurnius Piso Frugi, emitentul unor serii abundente în anul 90 a.Chr., reprezentat la Săsenii pe Vale de un denar și o imitație de denar (nr. 9; pl. II/1a-b), nu apare deloc în statistica celorlalte depozite monetare amintite.

Ca încadrare cronologică, având în vedere că denarul lui L. Procilius (nr. 20) asigură un *terminus post quem* în anul 80 a.Chr. și că ultimele monede nu sunt foarte uzate, considerăm întemeiat să atribuim tezaurul de la Săsenii pe Vale primului „val" de pătrundere masivă a denarilor în Dacia, convențional

---

[6] Dintre acestea, constituind baza informației despre această specie monetară în zonă, au fost publicate tezaurele de la Pârscov, Cândești și primul dintre tezaurele de la Chiojdu: Isvoranu, Matei 2022; Matei, Isvoranu 2022; Matei, Isvoranu 2023. Alte semnalări de denari republicani în formă tezaurizată sunt incomplete și uneori nesigure: cel mai important, tezaurul descoperit la începutul secolului trecut „în apropierea orașului Buzău (77 denari și o piesă imitativă de tip Adâncata sau Vârteju, fiind cunoscuți emitenții pentru un lot de 48 ex. încheiat cu un denar de la Brutus din 54 a.Chr.: Mitrea 1958, p. 157-158, nr. 7; Crawford, RRCH, p. 110, nr. 346; Chițescu 1981, p. 126-127, nr. 36; Moisil, Depeyrot 2003, p. 74, nr. 73); pentru grupurile de câte trei denari provenind de la Pietroasele-*Gruiu Dării* (Mitrea 1958, p. 166-167, nr. 23; Moisil, Depeyrot 2003, p. 140, nr. 140) și Mierea, com. Vernești (Mitrea 1958, p. 163-164, nr. 19; Moisil, Depeyrot 2003, p. 216, nr. 276) nu s-au păstrat date clare că ar fi fost găsite sub formă de tezaur. Isvoranu, Matei 2022, p. 120, notele 10, 13, 14. Alți 15 denari republicani – majoritatea emisiuni pentru legiunile lui M. Antonius – se găsesc în componența tezaurului de la Homești, com. Grebănu, în asociere însă cu monede imperiale datate până în epoca lui M. Aurelius: Drâmboceanu 1975; Chițescu 1981, p. 188, nr. 93.

[7] Matei, Isvoranu 2022, p. 207. Satele Cândești, Cârlomănești și Săsenii pe Vale aparțin comunei Vernești, jud. Buzău.

[8] Isvoranu, Matei 2022, p. 113.

[9] Matei, Isvoranu 2023, p. 178, pl. 6B.

plasat în intervalul c. 75-70/65[10], ce ar corespunde cu aproximație celui din urmă război mithridatic. Nu avem cunoștință din literatura de specialitate despre niciun tezaur de denari republicani încheiat cu monedă din anul 80, dar au fost consemnate mai multe având *terminus post quem* anul 79 a.Chr.[11], de asemenea de dimensiuni reduse, unele având în componență și alte tipuri de monede emise sub autoritate romană, precum drahmele din Dyrrhachium și Apollonia sau tetradrahmele din Thasos. Dintre acestea, ca analogii la structura și cronologia lotului de denari sunt de menționat trei tezaure de la sud de Carpați, descoperite la Gliganu de Jos, com. Rociu, jud. Argeș[12], Nedeia, com. Gighera, jud. Dolj[13] și Suhaia, jud. Teleorman[14].

The hoard of Roman Republican denarii discovered at Săsenii pe Vale, Buzău County

ABSTRACT

The authors present a coin hoard consisting of 21 Republican Roman denarii including an imitation, which was recently discovered in a forest in the village of Săsenii pe Vale, Buzău County, about 4.5 km southwest of the *dava*-type settlement of Cârlomăneşti. The denarii belong to the period 154 (C. Scribonius) – 80 BC (L. Procilius), two-thirds of them dating from the first two decades of the 1st century BC, for which the issues follow one another almost without interruption (except for the years 88 and 87). The core of the hoard consists of denarii from 90-80 BC, the last issues dating from the years of the ascension and dictatorship of L. Cornelius Sulla in Rome. The imitation denarius is a fragmentary piece, torn from antiquity, which reproduces one of the issues of L. Calpurnius Piso Frugi from 90 BC. On several coins there are traces of burning, often severe. In some cases (the imitation piece or the denarius of C. Coelius Caldus) this is probably why the flan has become brittle, favoring the fracturing. On the obverse of two denarii from 120 and 84 BC, incised „control marks" can be observed. As a chronological framework, given that the denarius of L. Procilius provides a *terminus post quem* in 80 BC and that the last coins are not very worn, we consider it justified to attribute the hoard from Săsenii pe Vale to the first "wave" of massive penetration of denarii into Dacia, conventionally placed in the interval 75-70/65 BC, which would correspond approximately to the last Mithridatic War. Other hoards of Roman Republican denarii discovered in the area end significantly later, towards the end of the Republic and the beginning of the Principate.

BIBLIOGRAFIE

Chițescu 1981 – Maria Chițescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, BAR IS nr. 112, Oxford.

Conovici 1986 – N. Conovici, *Aspecte ale circulaţie drahmelor din Dyrrhachium şi Apollonia în Peninsula Balcanică şi în Dacia*, BSNR, 77-79 (1983-1985), 131-133, p. 69-88.

Crawford, RRC – M.H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974.

Crawford, RRCH – M.H. Crawford, *Roman Republican Coin Hoards*, Londra, 1969.

Cristu 1957 – Virginia Cristu, *Monede din timpul republicii romane descoperite la Nedeia (reg. Craiova)*, SCN, 1, p. 467-468.

Drâmboceanu 1975 – V. Drâmboceanu, *Un tezaur de denari romani republicani şi imperiali descoperit în satul Homeşti, comuna Grebănu (jud. Buzău)*, SCN, 6, p. 219-222.

Isvoranu, Matei 2022 – Th. Isvoranu, S. Matei, *Tezaurul de denari romani descoperit la Pârscov, județul Buzău*, MCA, s.n., 18, p. 113-129.

[10] Conovici 1986, p. 82; Poenaru Bordea 2010, p. 411; Poenaru Bordea, Cojocărescu 1984, p. 71-72.
[11] Moisil, Depeyrot 2003, p. 32-35.
[12] Chițescu 1981, p. 177-178, nr. 85; Moisil, Depeyrot 2003, p. 32-33, nr. 19.
[13] Cristu 1957; Chițescu 1981, p. 218, nr. 128; Moisil, Depeyrot 2003, p. 33-34, nr. 22.
[14] Moisil, Depeyrot 2003, p. 35, nr. 26, cu bibliografia.

Matei, Isvoranu 2022 – S. Matei, Th. Isvoranu, *The hoard of silver jewellery and coins discovered at Cândești, Buzău County*, în V. Sîrbu, D. Ștefan, Maria-Magdalena Ștefan (ed.), *Hidden landscapes. The lost roads, borders and battlefields of the south-eastern Carpathians*, Târgoviște, p. 207-219.

Matei, Isvoranu 2023 – S. Matei, Th. Isvoranu, *Un tezaur de denari republicani descoperit la Chiojdu, jud. Buzău*, Mousaios, 26, p. 187-210.

Matei, Isvoranu 2024 – S. Matei, Th. Isvoranu, *Un tezaur monetar din secolul II a.Chr. descoperit la Săsenii pe Vale, jud. Buzău*, Mousaios, 27, p. 201-210.

Mitrea 1958 – B. Mitrea, *Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia cu Republica Romană, reflectate în descoperiri monetare (tezaurul de la Strîmba, r. Tîrgoviște)*, SCN, 2, p. 123-238.

Moisil, Depeyrot 2003 – Delia Moisil, G. Depeyrot, *Les trésors de deniers antérieurs à Trajan en Roumanie*, Wetteren.

Poenaru Bordea 2010 – Gh. Poenaru Bordea, *Dacia înainte de romani*. b. *Izvoare numismatice*, în M. Petrescu-Dîmboviţa, Al. Vulpe (ed.), *Istoria Românilor. I. Moștenirea timpurilor îndepărtate. II. La începuturile istoriei*, București, p. 409–413.

Poenaru Bordea, Cojocărescu 1984 – Gh. Poenaru Bordea, Maria Cojocărescu, *Contribuții la circulația monetară din centrul Transilvaniei în secolul I î.e.n.: tezaurul monetar descoperit la Icland (com. Ernei, jud. Mureș)*, SCN, 8, p. 53–75.

FIGURES CAPTION

Pl. I. Coins from the hoard discovered at Săsenii pe Vale.

Pl. II. 1a. Coin of the moneyer L. Calpurnius Piso Frugi (no. 9); 1b. Imitation after one of his denarii (no. 21) (enlarged 2.5 : 1); 2. Markings made by incision on the obverse of coins no. 5 and 14.

Table 1. Structure by chronological intervals; a comparison with other hoards from the Subcarpathian area of Buzău County.

Pl. I. Monede din tezaurul descoperit la Săsenii pe Vale.

a b

1

2

Pl. II. 1a. Moneda monetarului L. Calpurnius Piso Frugi (nr. 9); 1b. Imitație după o emisiune a acestuia (nr. 21) (mărite 2,5 : 1); 2. Marcaje realizate prin incizie pe aversul monedelor nr. 5 și 14.

Interval cronologic	**Săsenii pe Vale**	**Chiojdu 1**	**Pârscov**	**Cândești**
190-181	-	1	-	-
180-171	-	-	1	1
170-161	-	-	-	-
160-151	1	2	2	1
150-141	-	3	2	2
140-131	1	11	1	1
130-121	2	11	2	4
120-111	1	7	5	1
110-101	2	13	6	3
100-91	1	2	2	1
90-81	11	15	9	2
80-71	1	10	6	-
70-61		1	2	-
60-51		2	4	2
50-41		2	16	1
40-31			2	
30-21			2	
20-11			1	
Nedatate:	1 imitație	1 denar ante 150	1 imitație	1 imitație
Total:	**21 ex.**	**81 ex.**	**63 ex.**	**19 ex.**

Tabelul 1. Structura pe intervale cronologice. Comparație cu alte tezaure din zona subcarpatică a jud. Buzău.

Un tezaur monetar de la mijlocul secolului al II-lea p.Chr. descoperit la Durostorum

Mihai DIMA*
și Gabriel Mircea TALMAȚCHI**

În toamna anului 2021 au fost donate Muzeului de Istorie Națională și Arheologie din Constanța 47 de monede romane de argint și bronz descoperite pe malul Dunării, în dreptul sediului fostului I.A.S. Ostrov (Regie), la mică distanță de punctul de trecere a frontierei româno-bulgare de la Silistra[1].

Între acestea se evidențiază 43 de denari romani imperiali, bătuți de împărații care s-au succedat de la Vespasian la Antoninus Pius, având o stare de conservare asemănătoare, care au făcut parte cu siguranță dintr-un tezaur. Nu se poate spune dacă și monedele de bronz au fost depozitate împreună cu denarii, dar cel puțin una, din timpul împăratului Aurelian, aparține altei epoci, fiind, cel mai probabil, o descoperire izolată din aceeași zonă[2]. Celelalte trei, emise de Hadrian și Antoninus Pius (2 exemplare), se încadrează în intervalul cronologic acoperit de monedele de argint, provenind, dacă nu din același tezaur, cel puțin din același context arheologic.

Structura lotului de denari recuperat din tezaurul de la Ostrov-Regie este următoarea: Vespasian 3 exemplare, Titus 1 exemplar, Domitian 8 exemplare, Nerva 2 exemplare, Traian 16 exemplare, Hadrian 10 exemplare, Antoninus Pius 3 exemplare (Diva Faustina 1, Marcus Aurelius Caesar 1). Toate piesele au fost bătute la Roma și aparțin unor tipuri și variante înregistrate în cataloagele de referință.

Dintre monedele emise în timpul domniei lui Antoninus Pius, doar cea care poartă efigia lui Marcus Aurelius poate fi datată cu precizie, în anii 155-156. Celelalte două sunt încadrate mai larg, între anii 145-161, respectiv între 141-161. Piesa datată este cel mai puțin uzată, indiciu că ar putea fi și cea mai recentă.

În Dobrogea se cunoșteau până acum doar două tezaure din vremea lui Antoninus Pius, descoperite la Medgidia, jud. Constanța[3] și la Dăeni, jud. Tulcea[4]. Dacă despre cel de la Medgidia, publicat exhaustiv, știm că era alcătuit din 68 de denari, bătuți între anii 64/68 și 150/151, despre cel de la Dăeni literatura

* Banca Națională a României; Mihai.Dima@bnro.ro
** Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța; gtalmatchi@yahoo.com

[1] În zonă a funcționat pentru multă vreme o balastieră; D. Elefterescu, *Opaițe produse la roata olarului de la* Durostorum-*Ostrov (Ferma 4)*, Peuce, s.n. 20, 2022, p. 135.

[2] Monedele lui Aurelian sunt frecvente între descoperirile de la Silistra; M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum în secolele I-III*, Târgoviște, 2023, p. 242-252.

[3] Antoaneta Vertan, *Un tezaur de denari romani imperiali descoperit la Mangalia*, Pontica, 11, 1978, p. 227-234.

[4] B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie (1975) (XIX)*, Dacia, N.S., 20, 1976, p. 290, nr. 78.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 163-175.

Domnie	Exemplare	Emitenți	% din total
Vespasian	3	-	6,97
Titus	1	-	2,32
Domitian	8	-	18,60
Nerva	2	-	4,65
Traian	16	-	37,20
Hadrian	10	-	23,25
Antoninus Pius	3	Antoninus Pius - 1	6,97
		Diva Faustina - 1	
		Marcus Aurelius - 1	
Total	43	-	-

Tabelul 1. Structura tezaurului de la Ostrov-Regie.

de specialitate nu consemnează decât structura pe emitenți a unui lot de 20 de monede imperiale de bronz (Traian 11, Hadrian 6, Sabina 1, Antoninus Pius 2), fără alte detalii. Acestora li se pot adăuga două mici grupuri de piese care au ieșit la lumină în zona Durostorum, în gropi rezultate în urma extragerii lutului, transformate în platforme de depozitare a gunoiului, la marginea așezării de la Ostrov-Ferma 4[5].

Nici tezaurele din timpul lui Marcus Aurelius nu sunt mai numeroase, deși ar fi fost de așteptat ca măcar invazia costobocilor din anii 170/171 să determine apariția unui orizont la acest nivel. Întâmplător sau nu, descoperirile cunoscute provin tot din zona Durostorum.

În anul 1964 a fost găsit la Silistra un tezaur alcătuit din 940 de monede de argint eșalonate între domniile lui Nero și Marcus Aurelius[6]. Din registrul de inventar al Muzeului Regional de Istorie Silistra, unde se păstrează piesele recuperate, reiese că ultimele emisiuni datate ar fi din anii 162-163 (TRP XVII)[7], dar Boris Gerov menţionează că tezaurul se încheie în anul 164 (TRP XVIII)[8]. Printre cele mai recente monede, se numără însă câteva exemplare bătute pentru Faustina II, emise după anul 157, când dispar inclusiv din legendele de revers referirile la filiația sa[9]. Acestea ar putea prelungi, cel puțin teoretic, și după anii 162-163 (164?) perioada de acumulare a tezaurului.

În anul 1978, într-o clădire aparţinând canabelor legiunii XI Claudia, a fost descoperit un depozit monetar alcătuit din 35 de denari republicani și imperiali, cel mai recent din anii 161-162[10]. Cu toate că

[5] Unul este alcătuit din patru aşi, de la Traian, Hadrian, Antoninus Pius și Diva Faustina, iar celălalt din cinci denari, de la Traian (3) și Antoninus Pius (Antoninus Pius 1, Marcus Aurelius Caesar 1). Cele mai recente piese datate pe care le cuprind sunt din anii 143-144, în primul caz, și din anii 145-161 (145-146), în cel de-al doilea; M. Dima, D. Elefterescu, *Monnaies de Durostorum-Ostrov (4e siècle av. J.-C. – 6e siècle ap. J.C.)*, Moneta 88, Wetteren, 2009, p. 138, nr. 619-622 și p. 139, nr. 623-627.

[6] T. Gerasimov, *Monetni săkrovišta, namereni v Bălgarija prez 1964 g.*, BIAB, 28, 1965, p. 249.

[7] Tezaurul nu a fost publicat și nu a putut fi verificat, deoarece se găsește în expoziția permanentă a muzeului.

[8] B. Gerov, *Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde I. Das II. und III. Jahrhundert (101-284)*, ANRW, II/6, 1977, p. 151, nr. 37.

[9] Cf. M. Beckmann, *Faustina the Younger, Coinage, Portraits, and Public Image*, ANS, Numismatic Studies 43, New York, 2021, p. 52-53.

[10] E. Hristov, *Rimsko monetno săkrovište ot Silistra*, Numizmatika, 21/3, 1987, p. 17-25.

și de această dată apare o piesă bătută pentru Faustina II, după anul 157, se pare că avem de-a face cu o emisiune care a fost pusă în circulație înainte de sfârșitul domniei lui Antoninus Pius[11].

Un tezaur asemănător celui descris în paragraful anterior a fost descoperit la circa 40 km sud-est de Silistra, în localitatea Goleș (Kainardja, reg. Silistra)[12]. Pe de o parte, și acesta avea în componența sa denari republicani, iar pe de altă parte, una dintre cele mai recente piese recuperate este de la Faustina II, de același tip cu cea din tezaurul de la Silistra (1978). În acest caz, monedele datate în sau după anul 161 au fost bătute în memoria lui Antoninus Pius[13].

În aceeași zonă, la Alfatar, localitate situată la circa 20 km sud de Silistra, a fost descoperit un alt tezaur care ar putea data de la jumătatea secolului al II-lea, dar structura cunoscută este atât neobișnuită, cât și incertă[14]. Presupunând că într-adevăr acesta cuprindea 48 de denari de la Hadrian, 3 denari de la Antoninus Pius și 1 denar de la Faustina II și nu ne aflăm în fața unui lot selectat dintr-un tezaur mai mare, rămâne sub semnul întrebării dacă piesa care aparent ar fi cea mai recentă a fost emisă înainte sau după anul 161.

Așadar, tezaurele încheiate cu monede din timpul lui Marcus Aurelius descoperite la Silistra și în împrejurimi atrag atenția asupra unui moment din jurul anilor 163-164. Dat fiind că legiunea XI Claudia nu se afla la Durostorum în momentul în care costobocii au atacat Tropaeum Traiani[15] și că săpăturile arheologice de la Ostrov-Ferma 4 nu au evidențiat până acum niciun nivel de distrugere[16], acestea par a fi urmarea unor evenimente mai timpurii, cum ar fi plecarea unor efective din legiune pentru a participa la războiul parthic (161-166) și/sau epidemia de ciumă care a afectat Imperiul în deceniul al șaptelea al secolului al II-lea.

Întrucât nu știm din câte monede era alcătuit inițial tezaurul de la Ostrov-Regie, trebuie să păstrăm anumite rezerve privind momentul când a fost îngropat/pierdut. Pare totuși să nu fie o simplă întâmplare că acesta are ca *terminus post quem* anul 156.

Pe de o parte, în anii 155-156 au fost bătute foarte multe dintre monedele imperiale de bronz din vremea lui Antoninus Pius descoperite în Moesia Inferior, în general, și la Durostorum, în special, existând și ipoteza că unele tipuri de dupondii șiași datate TR P XIX (Antoninus Pius) sau TR P X (Marcus Aurelius), respectiv câteva tipuri de dupondii șiași bătute pentru Diva Faustina și pentru Faustina II, au fost produse local[17].

Pe de altă parte, s-a presupus deja că în anii 156-157 unele zone din Dobrogea ar fi fost afectate de o incursiune barbară[18], principalul argument în acest sens fiind faptul că la Orlovka (raionul Reni, reg. Odesa, Ucraina), cap de pod pe malul stâng al Dunării, în dreptul orașului Noviodunum (Isaccea, jud. Tulcea), a fost descoperit, într-un strat de arsură, un vas de bronz în care se găseau doi dupondii cu efigia lui Antoninus Pius din anii 155-156 și un dupondius/as bătut pentru Diva Faustina[19].

---

[11] Tip VENVS; Cf. M. Beckmann, *op. cit.*, p. 56.

[12] E. Hristov, *Săkrovište ot rimski moneti ot s. Goleš, Silistrenski okrag*, Dobrudja, 4, 1987, p. 87-92.

[13] BMC, IV, p. cxvii.

[14] V. Vărbanov, *Varvarski našestvija v Dolna Mizija i Trakija prez I-III vek (po numizmatični i arheologičeski danni)*, Veliko Târnovo, 2017, p. 43, nr. 327.

[15] J. Rodríguez González, *Historia de las Legiones Romanas*, Madrid, 2003, p. 315.

[16] M. Dima, *op. cit.*, p. 113, nota 831.

[17] *Ibidem*, p. 101.

[18] V. Vărbanov, *Barbarian invasions in the provinces of Moesia Inferior and Thracia between A.D. 138-192 (according to the numismatic data)*, în *The Lower Danube in Antiquity (VI c BC - VI c AD), International Archaeological Conference Bulgaria-Tutrakan, 6.-7.10.2005*, Sofia, 2007, p. 159-160.

[19] R.D. Bondar, *Nahodka bronzovih monet Antonina Pija v Orlovke*, Numizmatika Anticinogo Pricernomorija, Kiev, 1982, p. 133-135.

Este o ipoteză căreia ar trebui să i se acorde mai multă atenție în viitor, întrucât astfel de monede au apărut și în alte puncte din Moesia Inferior, în contexte care pot fi asociate cu evenimente violente.

În zona Durostorum, monede din anii 155-156 au fost depuse în morminte[20], iar de la Gigen (reg. Pleven, Bulgaria) provine un depozit de monede de bronz, din care au fost recuperate 13 piese, de la Tiberius (1 as), Traian (1 dupondius), Hadrian (1 sestert, 2 dupondii, 2 ași), Antoninus Pius (1 dupondius, 1 as), Antoninus Pius: Diva Faustina (1 dupondius, 1 as), Antoninus Pius: Marcus Aurelius Caesar (1 as) și Antoninus Pius: Faustina II (1 as) [21]. Cele mai recente piese de la Antoninus Pius și Marcus Aurelius Caesar sunt datate în anii 155-156.

Prezența monedelor de bronz din anii 155-156 în aceste contexte se poate datora abundenței lor în descoperiri, precum și scăderii ritmului aprovizionării cu monedă nouă spre sfârșitul domniei lui Antoninus Pius[22], dar poate indica totodată o stare de nesiguranță în regiune[23].

Catalogul monedelor

Vespasian

1. Denar; AR ↙ 3,11 g; 17,2×18,2 mm.
Av. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG; cap laureat spre dreapta.
Rv. IVDAEA în exergă; Iudea șezând spre dreapta, lângă un trofeu.
RIC, II, p. 16, nr. 15, Roma, anii 69-71.
RIC, II/1, p. 58, nr. 2, Roma, anii 69-70.

2. Denar; AR ↙ 3,38 g; 17,2×19 mm.
Av. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG; cap laureat spre dreapta.
Rv. COS ITER – TR POT; Mars mergând spre dreapta, ținând o suliță și un stindard (*aquila*).
RIC, II, p. 15, nr. 6, Roma, anii 69-71.
RIC, II/1, p. 60, nr. 23, Roma, anul 70.

3. Denar; AR ↘ 3,26 g; 17,5×18,2 mm.
Av. IMP CAESAR VESPASIANVS AVG; cap laureat spre dreapta.
Rv. COS ITER – TR POT; Pax șezând spre stânga, ținând o ramură și un caduceu.
RIC, II, p. 16, nr. 10, Roma, anii 69-71.
RIC, II/1, p. 60, nr. 29, Roma, anul 70.

---

[20] Pentru moneda depusă în mormântul din care au fost recuperate cele două coifuri de bronz, A. Rădulescu, *Elmi bronzei di Ostrov*, Dacia, N.S., 7, 1963, p. 535-551 și M. Dima, *Monede romane descoperite la Ostrov, jud. Constanța din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța (sec. I-III p.Chr.)*, SCN, s.n., I (XIII), 2010 (2011), p. 48, nr. 33. Pentru monedele depuse în mormântul descoperit în punctul „La Tablă", situat pe malul Dunării, la câteva sute de metri în aval de așezarea romană de la Ostrov-Ferma 4, M. Dima, D. Elefterescu, *op. cit.*, p. 50, nr. 34 și p. 62, nr. 111 (as de la Domitian și dupondius de la Antoninus Pius).

[21] V. Vărbanov, V. Ivanov, *Nahodka ot ćentralni bronzovi ot s. Gigen, Plevensko*, JIAI, 2018, 1, p. 114-126.

[22] M. Dima, *Circulația monetară la Durostorum...*, p. 75.

[23] Dacă monedele datate 155/156 au legătură într-adevăr cu o invazie în Moesia Inferior, aceasta putea avea loc și câțiva ani mai târziu, eventual în momentul schimbării de domnie din anul 161.

Titus

4. Denar; AR ↓ 3,56 g; 17,1×18,8 mm.
Av. IMP TITVS CAES VESPASIAN AVG P M (din dreapta jos); cap laureat spre dreapta.
Rv. TR P IX IMP XV COS VIII P P; fulger înaripat pe o masă drapată.
RIC, II, p. 119, nr. 23a, Roma, anul 80.
RIC, II/1, p. 206, nr. 119, Roma, anul 80.

Domitian

5. Denar; AR ↘ 3,30 g; 18×19 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P VIII; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XIX COS XIIII CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând fulgerul și o suliță; un scut lângă piciorul stâng.
RIC, II, p. 170, nr. 139, Roma, anii 88-89.
RIC, II/1, p. 312, nr. 669, Roma, anii 88-89.

6. Denar; AR ↓ 3,34 g; 17,6×18,4 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P VIII; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XIX COS XIIII CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând o suliță.
RIC, II, p. 170, nr. 140, Roma, anii 88-89.
RIC, II/1, p. 312, nr. 670, Roma, anii 88-89.

7. Denar; AR ↙ 3,22 g; 18,5×19,3 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P X; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XXI COS XV CENS P P P; Minerva mergând spre dreapta, ținând un scut și o suliță.
RIC, II, p. 172, nr. 152, Roma, anii 90-91.
RIC, II/1, p. 317, nr. 719, Roma, anii 90-91.

8. Denar; AR ↓ 3,51 g; 18,1×18,5 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P X; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XXI COS XVI CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând o suliță.
RIC, II, p. 173, nr. 169, Roma, anul 92.
RIC, II/1, p. 318, nr. 733, Roma, anul 92.

9. Denar; AR ↓ 3,42 g; 18,7×19,3 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P XII; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XXII COS XVI CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând o suliță.
RIC, II, p. 174, nr. 174, Roma, anii 92-93.
RIC, II/1, p. 319, nr. 742, Roma, anii 92-93.

10. Denar; AR ↓ 3,14 g; 18×20 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P XIII; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XXII COS XVI CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând un fulger și o suliță; un scut lângă piciorul stâng.

RIC, II, p. 174, nr. 177, Roma, anii 93-94.
RIC, II/1, p. 322, nr. 763, Roma, anii 93-94.

11. Denar; AR ↙ 3,33 g; 17,4×18,3 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG – GERM P M TR P XV; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. IMP XXII COS XVII CENS P PP; personaj feminin mergând spre stânga, ținând o pasăre și un caduceu.
RIC, II, p. 176, nr. 196, Roma, anii 95-96.
RIC, II/1, p. 323, nr. 786 (Maia), Roma, anii 95-96.

12. Denar; AR ↓ 3,44 g; 17,8×18,9 mm.
Av. IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P XV; cap laureat spre dreapta.
Rv. IMP XXII COS XVII CENS P P P; Minerva spre stânga, ținând o suliță.
RIC, II, p. 176, nr. 193, Roma, anii 95-96.
RIC, II/1, p. 324, nr. 790, Roma, anii 95-96.

Nerva

13. AR ↙ 3,46 g; 16,8×17,5 mm.
Av. IMP NERVA CAES – AVG PM TR POT; cap laureat spre dreapta.
Rv. COS III PATER PATRIAE; însemnele pontificale.
RIC, II, p. 224, nr. 24, Roma, anul 97.

14. AR ↙ 3,36 g; 17,1×18,5 mm.
Av. IMP NERVA CAES AVG – PM TR P II COS III PP; cap laureat spre dreapta.
Rv. CONCORDIA – EXERCITVVM; două mâini strânse.
RIC, II, p. 225, nr. 26, Roma, anul 97.

Traian

15. AR ↙ 3,26 g; 18,6×19,8 mm.
Av. IMP CAES NERVA TRA – IAN AVG GERM; cap laureat spre dreapta.
Rv. PM TR P COS III PP; Abundantia-Securitas ținând un sceptru, șezând spre stânga, pe două cornuri ale abundenței.
RIC, II, p. 247, nr. 32, Roma, anul 100.
Woytek, p. 223, nr. 66a, Roma, anul 100.

16. AR ↙ 2,67 g; 18,4×19,8 mm.
Av. IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. PM TR P COS III PP; Pax spre stânga, ținând o ramură de măslin și cornul abundenței.
RIC, II, p. 247, nr. 38, Roma, anul 100.
Woytek, p. 226, nr. 75b, Roma, anul 100.

17. AR ↙ 3,38 g; 17,7×19,1 mm.
Av. IMP CAES NERVA TRA – IAN AVG GERM; cap laureat spre dreapta.

Rv. PM TR P COS IIII PP; statuia lui Hercules pe un soclu.
RIC, II, p. 247, nr. 49, Roma, anii 101-102.
Woytek, p. 239, nr. 100a, Roma, anii 101-102.

18. AR ↙ 3,39 g; 18,2×19 mm.
Av. IMP CAES NERVA TRAIAN AVG GERM; cap laureat spre dreapta.
Rv. PM TR P COS IIII PP; Victorie spre stânga, ținând o cunună și o ramură de palmier.
RIC, II, p. 248, nr. 58, Roma, anii 101-102.
Woytek, p. 250, nr. 128a, Roma, anii 101-102 (probabil 102).

19. AR ↙ 3,36 g; 18,3×19,3 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P COS V PP; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. SPQR OPTIMO PRINCIPI; Aequitas spre stânga, ținând balanța și cornul abundenței.
RIC, II, p. 256, nr. 169, Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 304, nr. 222b, Roma, anul c. 107.

20. AR ↙ 3,17 g; 17,6×18,8 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC // DANVVIVS în exergă; Danuvius întins pe pietre, rezemat în cotul stâng, privind spre dreapta, ține mâna dreaptă pe o proră de corabie.
RIC, II, p. 251, nr. 100, Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 330, nr. 277b, Roma, anii c. 107-108.

21. AR ↙ 3,01 g; 17,4×18,3 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC; Aequitas spre stânga, ținând balanța și cornul abundenței.
RIC, II, p. 252, nr. 118 (cf. Addenda, p. XIV), Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 331, nr. 278b, Roma, anii c. 108-109.

22. AR ↙ 3,36 g; 17,3×19,2 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC; Victorie spre stânga, pe un scut, ținând o cunună și o ramură de palmier.
RIC, II, p. 253, nr. 129, Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 333, nr. 282b, Roma, anii c. 108-109.

23. AR ↙ 3,20 g; 18,6×19,4 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC; Victorie spre stânga, pe un scut, ținând o cunună și o ramură de palmier.
RIC, II, p. 253, nr. 129, Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 333, nr. 282b, Roma, anii c. 108-109.

24. AR ↙ 3,42 g; 17,8×20,2 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.

Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC; Roma spre stânga, ținând o Victorie și o suliță.
RIC, II, p. 252, nr. 115 (cu bust drapat spre dreapta), Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 337, nr. 287b, Roma, anul c. 110.

25. AR ↙ 3,25 g; 18,2×19,5 mm.
Av. IMP TRAIANO AVG GER DAC PM TR P; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. COS V PP SPQR OPTIMO PRINC; Victorie spre dreapta, cu piciorul stâng pe un coif, scriind DA/CI/CA pe un scut așezat pe un trunchi de palmier.
RIC, II, p. 253, nr. 130, Roma, anii 103-111.
Woytek, p. 369, nr. 346d, Roma, anul 111.

26. AR ↙ 3,49 g; 18,2×20,2 mm.
Av. IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GERM DAC; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. PM TR P COS VI PP SPQR; Genius spre stânga, ținând o pateră și spice.
RIC, II, p. 268, nr. 347 (cu GER pe avers), Roma, anii 114-117.
Woytek, p. 444, nr. 518v, Roma, anii 114-116.

27. AR ↙ 3,29 g; 17,8×19,4 mm.
Av. IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GERM DAC; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. PM TR P – CO – S VI PP SPQR; Felicitas spre stânga, ținând caduceul și cornul abundenței.
RIC, II, p. 268, nr. 343, Roma, anii 114-117.
Woytek, p. 445, nr. 519v, Roma, anii 114-116.

28. AR ↙ 3,25 g; 18,1×19,2 mm.
Av. IMP CAES NER TRAIANO OPTIMO AVG GERM DAC; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. PM TR P – C – O – S VI PP SPQR; Felicitas spre stânga, ținând caduceul și cornul abundenței.
RIC, II, p. 268, nr. 343, Roma, anii 114-117.
Woytek, p. 445, nr. 519x, Roma, anii 114-116.

29. AR ↙ 3,45 g; 16,7×18,3 mm.
Av. IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GERM DAC; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. PARTHICO [PM T] – R P COS VI PP SPQR; Mars mergând spre dreapta, ținând un trofeu și o suliță.
RIC, II, p. 267, nr. 331, Roma, anii 114-117.
Woytek, p. 469, nr. 571v, Roma, anii 116-117.

30. AR ↙ 3,49 g; 17,7×18,6 mm.
Av. IMP CAES NER TRAIAN OPTIM AVG GERM DAC; bust laureat, drapat, spre dreapta.
Rv. PARTHICO PM – TR P COS VI PP SPQR; Virtus spre dreapta, cu piciorul stâng pe un coif, ținând parazonium și o suliță.
RIC, II, p. 268, nr. 334, Roma, anii 114-117.
Woytek, p. 472, nr. 578v, Roma, anii 116-117.

Hadrian

31. Denar; AR ↙ 3,31 g; 17,6×18,5 mm.
Av. ...S TRAIAN HAD – RIANO AVG DIVI TRA; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv. PARTH F DIVI NER – NEP PM TR P COS // PAX în exergă; Pax spre stânga, ținând o ramură și cornul abundenței.
RIC, II, p. 340, nr. 12, Roma, anul 117.
RIC, II/3, p. 79, nr. 65, Roma, anul 117.

32. Denar; AR ↙ 3,47 g; 17,2×18,2 mm.
Av. IMP CAESAR TRAIAN HADRIANVS AVG; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. PM TR P – COS III // LIB PVB în exergă; Libertas șezând spre stânga, ținând o ramură și un sceptru.
RIC, II, p. 355, nr. 127, Roma, anii 119-122.
RIC, II/3, p. 101, nr. 363, Roma, anii 120-121.

33. Denar; AR ↙ 3,01 g; 17×17,7 mm.
Av. ...SAR TRAIAN H – ADRIANVS AVG; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. PM TR P – COS III; Fortuna spre stânga, lângă o coloană, ținând cârma și cornul abundenței.
RIC, II, p. 351, nr. 86, Roma, anii 119-122.
RIC, II/3, p. 103, nr. 392, Roma, anii 120-121.

34. Denar; AR ↙ 3,35 g; 18×19,3 mm.
Av. HADRIANVS – AVGVSTVS; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. C O – S – I I I; Spes spre stânga, ținând o floare și un fald al veșmântului.
RIC, II, p. 361, nr. 181, Roma, anii 125-128.
RIC, II/3, p. 122, nr. 714, Roma, anii 124-125.

35. Denar; AR ↙ 3,23 g; 18,1×18,6 mm.
Av. HADRIANVS – AVGVSTVS PP; cap laureat spre dreapta.
Rv. C O S – I I I; Pudicitia șezând spre stânga.
RIC, II, p. 361, nr. 178, Roma, anii 125-128.
RIC, II/3, p. 137, nr. 914, Roma, anii 128-129.

36. Denar; AR ↙ 3,56 g; 16,5×18 mm.
Av. HADRIANVS – AVGVSTVS; bust drapat spre dreapta.
Rv. IVSTITIA – AVG PP // COS III în exergă; Iustitia șezând spre stânga, ținând o pateră și un sceptru.
RIC, II, p. 364, nr. 215, Roma, anii 132-134.
RIC, II/3, p. 145, nr. 1030, anii 129-130.

37. Denar; AR ↙ 3,17 g; 17,3×17,7 mm.
Av. HADRIANVS – AVG COS III PP; cap spre dreapta.
Rv. A – S – I A; Asia spre stânga, cu piciorul drept pe o proră, ținând o seceră și o cârmă.
RIC, II, p. 374, nr. 301, Roma, anii 134-138.
RIC, II/3, p. 175, nr. 1507, Roma, anii 130-133.

38. Denar; AR ↙ 3,55 g; 17,4×19,1 mm.
Av. HADRIANVS – AVG COS III PP; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. FELIC – ITAS – AVG; Hadrian și Felicitas față în față, strângându-și mâinile.
RIC, II, p. 368, nr. 237 (variantă bust), Roma, anii 134-138.
RIC, II/3, p. 208, nr. 1995, Roma, anii 133-135.

39. Denar; AR ↙ 3,50 g; 17,9×19,6 mm.
Av. HADRIANVS – AVG COS III PP; bust laureat, drapat pe umărul stâng, spre dreapta.
Rv. T – ELLVS – STABIL; Tellus spre stânga, ținând un plug și o greblă; două spice lângă piciorul stâng.
RIC, II, p. 372, nr. 276 (variantă bust), Roma, anii 134-138.
RIC, II/3, p. 211, nr. 2052, Roma, anii 133-135.

40. Denar; AR ↙ 3,26 g; 17,2×18,9 mm.
Av. HADRIANVS – AVG COS III PP; cap spre dreapta.
Rv. SALVS – AVG; Salus spre stânga, lângă un altar, ținând o pateră și un sceptru.
RIC, II, p. 371, nr. 268, Roma, anii 134-138.
RIC, II/3, p. 230, nr. 2346, Roma, anii 137-138.

Antoninus Pius

41. Denar; AR ↓ 3,36 g; 17,2×18,9 mm.
Av. ANTONINVS – AVG PIVS PP; cap laureat spre dreapta.
Rv. C O S – I I I I; două mâini împreunate, ținând un caduceu înaripat și spice.
RIC, III, p. 43, nr. 136, Roma, anii 145-161.

Antoninus Pius: Diva Faustina

42. AR ↓ 3,32 g; 17,1×18,5 mm.
Av. DIVA FAV – STINA; bust spre dreapta.
Rv. AVGV – S T A; Ceres spre stânga, ținând o torță cu mâna dreaptă și un fald al veșmântului cu stânga.
RIC, III, p. 71, nr. 362, Roma, post 141.

Antoninus Pius: Marcus Aurelius Caesar

43. AR ↑ 3,26 g; 17,3×18,5 mm.
Av. AVRELIVS CAES AN – TON AVG PII F; cap spre dreapta.
Rv. TR POT X – COS II; Aequitas spre stânga, ținând o balanță și un sceptru.
RIC, III, p. 87, nr. 466a, Roma, anii 155-156.

A coin hoard from the middle of the 2nd century A.D. found at Durostorum

ABSTRACT

The authors present a batch of 43 imperial *denarii* from the 1st-2nd centuries A.D. found at Ostrov, Constanța county, at Regie point, located a short distance from the Romanian-Bulgarian border crossing point from Ostrov-Silistra.

The structure of the batch of *denarii* recovered from the Ostrov-Regie hoard is as follows: Vespasian 3 specimens, Titus 1 specimen, Domitian 8 specimens, Nerva 2 specimens, Trajan 16 specimens, Hadrian 10 specimens, Antoninus Pius 3 specimens (Diva Faustina 1, Marcus Aurelius Caesar 1). The latest coin was issued in A.D. 155/156.

Along with the *denarii*, four bronze coins were donated to the Museum of National History and Archaeology Constanța, but it is not known whether they were found together with the silver coins. One of these, of Aurelian, belongs to another period, but the other three fall within the chronological range covered by the 43 *denarii*.

FIGURES CAPTION

Pl. I-II. Roman imperial *denarii* from the coin hoard found at Ostrov-Regie.

Table 1. The structure of the Ostrov-Regie hoard.

Pl. I. Denari romani imperiali din tezaurul de la Ostrov-Regie.

23 24 25 26 27

28 29 30 31 32 33

34 35 36 37 38

39 40 41 42 43

Pl. II. Denari romani imperiali din tezaurul de la Ostrov-Regie.

Monede romane descoperite la Urlați, jud. Prahova

Mihai DIMA[*],
și Alin FRÎNCULEASA[**]

Teritoriu anexat Moesiei Inferior în urma primei campanii dacice a împăratului Traian[1], dar rămas în afara granițelor Imperiului de la începutul domniei lui Hadrian[2], Muntenia este săracă în descoperiri monetare izolate de epocă romană comparativ cu regiunile învecinate[3]. De aceea, este important ca atunci când ies la lumină astfel de piese, acestea să fie introduse cât mai curând în circuitul științific.

Orașul Urlați este situat pe valea râului Cricovul Sărat, la contactul dintre Câmpia Română și zona dealurilor subcarpatice (masivul Dealul Mare-Istrița) Fig. 1. Pe raza localității au fost descoperite, prin cercetări de suprafață, numeroase situri arheologice, care confirmă locuirea constantă a zonei începând din epoca neolitică până în evul mediu târziu (Pl. I).

Primele cercetări au fost realizate în anii 2004-2006, în punctul *La Islaz/La Câmp*. Reluate în anul 2013, săpăturile arheologice au devenit unele sistematice[4]. Deși situl este unul pluristratificat, locuirea s-a dezvoltat mai curând pe orizontală. Au fost descoperite materiale/complexe arheologice specifice sec. XVI-XVII/XVIII, sec. V-VII p.Chr., sec. II-III p.Chr., culturilor Tei, Monteoru (epoca bronzului), Gumelnița, Boian (eneolitic) și Starčevo-Criș (neolitic)[5].

Nivelul de locuire atribuit sec. II-III p.Chr. este reprezentat de o locuință adâncită (bordei) și de câteva gropi. Locuința avea formă rectangulară (L=2,9×2,5 m, baza la –1,05 m), fără structură de foc, dar spre marginea de nord a acesteia a apărut o zonă arsă, aflată la cca 0,10-0,15 m mai sus de nivelul de călcare/podea (Pl. II/7). Au fost descoperite și urmele unor gropi care susțineau pereții și suprastructura locuinței (Pl. II/1, 7). În inventarul acesteia (pe podea/nivelul de călcare) au fost descoperite fragmente ceramice lucrate la roată, din care remarcăm resturi dintr-o amforă cărămizie, cu nisip în pastă, corp sferoidal (Pl. II/3, 6), dar și fragmente de vase din pastă fină, cenușie. În același complex a fost găsită și ceramică grosieră, modelată la mână, inclusiv cu buza decorată cu adâncituri, care amintește de tradiții locale Latene (Pl. III). Gropile atribuite sec. II-III p.Chr. au un inventar sărăcăcios, constând din fragmente

---

[*] Banca Națională a României; Mihai.Dima@bnro.ro

[**] Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova; alinfranculeasa@yahoo.com

[1] Ioana Bogdan Cătăniciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului roman sec. I-III p. Chr. / Wallachia in the defensive system of the Roman Empire 1st-3th centuries A.D.*, Alexandria, 1997, p. 52.

[2] *Ibidem*, p. 57.

[3] Cf. Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, București, 1984, p. 65-79.

[4] A. Frînculeasa, *O evaluare a cercetărilor arheologice de la Urlați (jud. Prahova)*, în V. Sava, F. Gogâltan (eds.), *Epoca bronzului de-o parte și de alta a Carpaților. Studii în onoarea lui Tudor Soroceanu la 80 de ani. The Bronze Age on both sides of the Carpathians. Studies in honor of Tudor Soroceanu at 80 years*, Cluj-Napoca, 2024, p. 215-251.

[5] *Ibidem*.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 177-188.

Fig. 1. Situl arheologic de la Urlați – *La Islaz*, văzut dinspre vest-sud-vest.

Fig. 2. Poziționarea sitului de la Urlați și a zonelor cercetate:
A. cercetări sisteamtice (2013-2025); B. proprietate familia Corcodel (2025); C. proprietate familia Mache (2024)

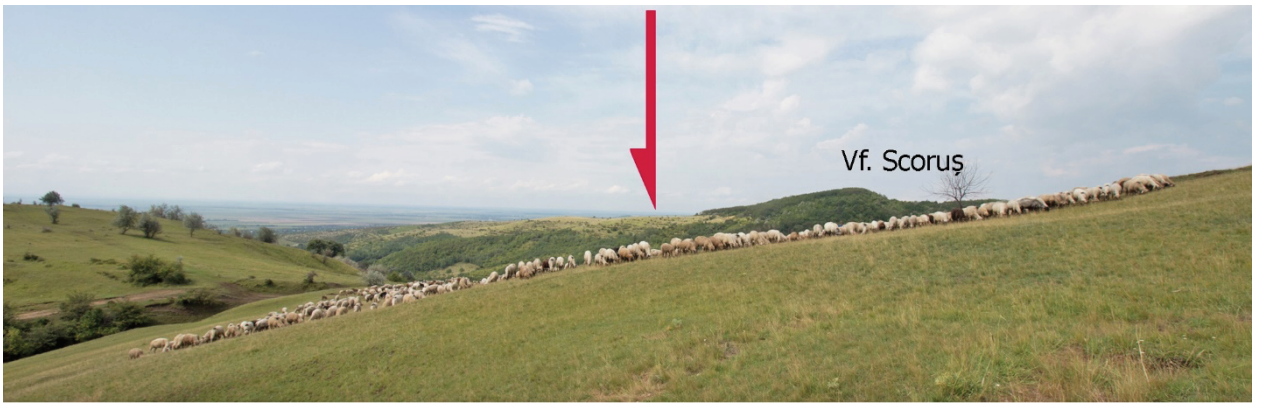

Fig. 3. Situl arheologic de la Urlați – *Vărful Scoruș*, văzut dinspre est

ceramice și, mai rar, din oase de mamifere. Din strat sau de la suprafață au fost recuperate fragmente ceramice lucrate la roată, din pastă cenușie, dar și de la amfore (pereți, toarte) care au culoarea gălbuie, pastă nisipoasă sau caolinoasă (Pl. III)[6].

Ceramică specifică aceleiași perioade a fost descoperită și în cadrul a două intervenții realizate pentru două proprietăți (*Mache* și *Corcodel*)[7], situate la 190 m, respectiv 120 m est de segmentul de sit în care Muzeul de Istorie și Arheologie Prahova realizează cercetări arheologice sistematice începând din anul 2013 (Fig. 2). În ambele perimetre abordate prin cercetări de tip diagnostic intruziv a fost descoperită ceramică lucrată la roată sau cu mâna, cenușie sau roșiatică, inclusiv fragmente de amfore, material arheologic care poate fi atribuit sec. II-III p.Chr. De interes pentru acest articol sunt două monede, care provin de pe proprietatea *Corcodel*, dar care nu au context stratigrafic, fiind descoperite la adâncimi afectate de arături.

Un alt sit din localitatea Urlați în care au fost descoperite monede din sec. II-III p.Chr. este cel aflat la sud de *Vârful Scoruș*, situat la altitudinea maximă de 445 m (Fig. 3)[8]. Monedele provin din descoperiri realizate cu ajutorul detectorului de metale.

În urma verificărilor pe teren, la suprafață, au fost descoperite fragmente ceramice lucrate la roată și la mână, datând din sec. II-III p.Chr., dar şi alte piese din metal datate în aceeași perioadă (Tab. I și Pl. IV)[9].

Cercetări, dar de mică amploare, au fost realizate în anii 2014 și 2025 în situl de la *Lac la Frîncu*. Și în acest sit, aflat la 1,1 km ESE de cel de la *Islaz*, au fost descoperite materiale arheologice datând din sec. II-III p.Chr.[10].

Pe raza localității Urlați, pe lângă cele trei obiective de la *Islaz*, la *Lac la Frîncu* și *Vârful Scoruș*, materialul arheologic recuperat de la suprafață indică locuiri datând din sec. II-III p.Chr. și în siturile de la *Lac la CAP,* la *Autogară/*la *Lac la Tacu,* la *DN1*.

---

[6] *Ibidem*.

[7] Proprietatea familiei Mache în 2024 și cea a familiei Corcodel în 2025.

[8] La 6,4 km NE de situl de la *Islaz*.

[9] A. Frînculeasa, D. Cristea-Stan, *Notă arheologică asupra unui fragment de armă preistorică descoperit pe raza localității Urlați (jud. Prahova)*, în Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie, 12, 2020, p. 69-80 (determinate eronat, monedele au fost incluse într-un tabel-anexă al articolului; republicarea lor ne permite să remediem această situație).

[10] A. Frînculeasa, *Developments in mid-second millennium BC in Northern Muntenia (archaeological investigations in the Prahova river Basin)*, în Florin Gogâltan, Cristina Cordoș (eds.), *Prehistoric settlements: social, economic and cultural aspects. Seven studies in the Carpathian area*, Cluj-Napoca, 2016, p. 115-180; Idem, *O evaluare a cercetărilor arheologice de la Urlați…*

În zona apropiată de localitatea Urlați, singurul sit datat în sec. II-III p.Chr. în care s-au făcut cercetări arheologice este cel de la Ceptura – cătun *Bălălăi*, din care provine și o monedă de bronz atribuită lui Severus Alexander[11].

La Budureasca, în punctul la *Hulă* a fost descoperit un mormânt de incinerație datat în aceeași perioadă[12]. Mai la sud sunt cunoscute descoperirile de la Târgșoru Vechi[13] sau mormântul de inhumație de la Strejnicu[14].

Monedele descoperite în timpul cercetărilor arheologice efectuate pe raza orașului Urlați acoperă aparent un interval cronologic de peste un secol, dar cel mai probabil, toate au ajuns în zonă și au fost pierdute în prima jumătate a sec. al III-lea.

Tot aparent, între cele șapte monede pe care le publicăm cu toate datele necesare acum, se regăsesc emisiuni imperiale, provinciale și o imitație turnată. În realitate, cele trei piese considerate imperiale au avut doar prototipuri din această categorie. Este vorba despre doi denari de la Traian și Antoninus Pius, realizați din aliaje care imită argintul, și despre un denar fourré cu efigia Iuliei Domna, bătut, dar din bronz argintat, nu din argint. Cel mai probabil, cele trei piese au fost produse în ateliere locale din Moesia Inferior sau Dacia.

Monedele provinciale își au originea în ateliere și chiar provincii diferite. Cea mai timpurie dintre acestea a fost emisă la Serdica, în Thracia, pentru Caracalla, în intervalul 211-217. Urmează un tetrassarion bătut la Marcianopolis, pentru Elagabal (218-222), în perioada în care guvernator al provinciei Moesia Inferior era Sergius Titianus. Cea de-a treia, din care se păstrează doar o jumătate, provine de la Viminacium, din Moesia Superior, și a fost emisă, cel mai probabil, în timpul domniei împăratului Gordian III (238-244).

Imitația turnată a avut ca prototip o monedă bătută la Amphipolis, în Macedonia, pentru Severus Alexander (222-235). Aceasta a fost produsă într-un atelier local din zona limesului dunărean al provinciei Moesia Inferior și datează din al doilea sfert al sec. al III-lea[15].

În literatura de specialitate a apărut informația că la Urlați, jud. Prahova, a fost descoperit un medalion de bronz emis la Acrasus, în Lydia, pentru Septimius Severus[16]. Piesa a fost publicată de către C. Moisil, cu precizarea „Găsită la Urlați", fără a menționa județul în care se află localitatea[17]. În inventarul Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, la nr. 481, informația privind proveniența monedei se completează „Găsit la Urlaţi cu ocazia lucrărilor liniei ferate". Întrucât prin localitatea Urlați din jud. Prahova sau în apropierea acesteia nu trece nicio cale ferată, cel mai probabil, locul descoperirii medalionului de la Acrasus este altul.

Intervalul în care se încadrează monedele publicate acum este destul de scurt și coincide cu o perioadă în care aveau loc frecvent invazii ale populațiilor din *barbaricum* în provinciile de la Dunărea de Jos ale Imperiului. Originea diversă a pieselor poate fi o dovadă a proveniență lor din astfel de incursiuni.

---

[11] V. Teodorescu, D. Lichiardopol, *Dacii liberi de la Ceptura sec. II-III e.n.*, în Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova. Studii și cercetări, 1, 1984, p. 102. Cel mai probabil, este o monedă pseudo-autonomă bătută de către Koinonul Macedoniei în timpul acestui împărat.

[12] V. Teodorescu, M. Peneș, *Matricea de incidență a siturilor arheologice de la Budureasca (Budureasca 1 – Budureasca 31) jud. Prahova, oglindă a continuității multimilenare de viață, a unității culturale și a densității paleodemografice din zonă*, în Anuarul Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova. Studii și cercetări, 1, 1984, fig. 17.

[13] B. Ciupercă, *Târgșoru Vechi Novum Forum*, Monumentele Prahovei, 1, 2013, Ploiești, p. 11-12.

[14] A. Frînculeasa, O. Negrea, C. Dîscă, Angela Simalcsik, *Tumulul II de la Strejnicu (jud. Prahova) – o prezentare arheologică și bio-antropologică*, în *Revista de Arheologie, Antropologie* și *Studii Interdisciplinare*, 3, 2021, p. 67-104.

[15] M. Dima, *Contribuții privind circulația monetară în Dobrogea în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr.*, SCN, s.n., II (XIV), 2011 (2012), p. 35.

[16] Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 77, nr. 103.

[17] C. Moisil, CreștCol, 1938-1942, 1944, p. 38, nr. 324.

Nu excludem, bineînțeles, schimburile comerciale sau alte căi de natură economică prin care monedele romane să ajungă în centrul Munteniei, dar starea de conservare a unora dintre ele indică faptul că au avut și alte întrebuințări. Unul dintre denari este perforat, iar sestertul bătut la Viminacium a fost tăiat în două, mai degrabă pentru a fi folosit ca sursă de metal decât din nevoia de monedă divizionară.

Monede romane imperiale

Traian

1. Denar; Aliaj de Cu și Sn ↙ 3,00 g; 18,4×19,1 mm; MJIAP, inv. 153.029.
Av.: ...NO AVG GER DAC...; cap laureat spre dreapta.
Rv.: COS V PP ... RINC; Fortuna spre stânga, ținând cârma și cornul abundenței.
RIC, II, p. 252, nr. 122, Roma, anii 103-111; Woytek, p. 328, nr. 271, Roma, anii 107-108.
Sit: Urlați – *Vârful Scoruș*
Frînculeasa, Cristea-Stan 2020, p. 73, nr. 13 și Pl. IV, nr. 3 (denar din argint, avers și revers ilizibile).

Antoninus Pius

2. Denar; Aliaj de Cu, Sn și Pb ↓ 2,53 g; 16×18,2 mm; MJIAP, inv. 153.031.
Av.: ANTONINVS AVG PI – VS PP…; cap laureat spre dreapta.
Rv.: Legenda ilizibilă; tip incert (Annona sau Salus).
Sit: Urlați – *Vârful Scoruș*
Frînculeasa, Cristea-Stan 2020, p. 73, nr. 15 și Pl. IV, nr. 5 (denar din bronz, Maximin Tracul).

Septimius Severus: Iulia Domna

3. Denar fourré; AE argintat ↙ 2,49 g; 19,1×20,1 mm; MJIAP, inv. 153.030.
Av.: IVLIA – …; bust spre dreapta.
Rv.: Legenda ilizibilă; tip incert (Pietas?).
Cf. RIC, IV/1, p. 170, nr. 572-574, Roma, anii 196-211.
Sit: Urlați – *Vârful Scoruș*
Frînculeasa, Cristea-Stan 2020, p. 73, nr. 14 și Pl. IV, nr. 4 (denar din argint, avers și revers ilizibile).

Monede romane provinciale

MOESIA SUPERIOR

Viminacium

Gordian III

4. Sestert AE; ↙ 8,14 g; 19×31,7 mm; jumătate; MJIAP, inv. 153.027.
Av.: Legenda incertă; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.

Rv.: P M S CO… // AN… în exergă; Moesia stând spre stânga, cu mâna dreaptă deasupra unui taur (jumătatea cealaltă lipsește).
Cf. Pick, p. 34, nr. 79 (AN III).
Sit: Urlați – *Vârful Scoruș*
Frînculeasa, Cristea-Stan 2020, p. 73, nr. 11 și Pl. IV, nr. 2 (dupond din bronz, Traianus Decius).

MOESIA INFERIOR

Marcianopolis

Elagabal

5. OR (4 assaria); ↗ 8,02 g; 24,1×25,1 mm; MJIAP, inv. 153.028.
Av.: ... AVPHΛI – ANTΩNEINOC AV; cap laureat spre dreapta.
Rv.: VΠ CEPΓ TITIANOV MAPKIANOΠOΛITΩN (ligatură ΩN); Athena spre stânga, ținând o suliță cu mâna stângă și mâna dreaptă pe un scut.
Pick, p. 263, nr. 883.
Sit: Urlați – *Vârful Scoruș*
Frînculeasa, Cristea-Stan 2020, p. 73, nr. 12 și Pl. IV, nr. 1 (dupond din bronz, Antoninus Pius?).

THRACIA

Serdica

Caracalla

6. AE ↗ 9,80 g; 25,7×27,3 mm; MJIAP, inv. 160.905.
Av.: …VP CEV – ANTΩNEINO; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv.: ...AC – CEPΔI...; Heracles din față, privind spre stânga, având blana leului pe brațul stâng și mâna dreaptă rezemată pe măciucă.
L. Ruzicka, *Die Münzen von Serdica*, NZ, 48, 1915, p. 43, nr. 272.
Sit: Urlați – *La Islaz*

Imitații turnate

MACEDONIA

Amphipolis

Severus Alexander

7. AE ↑ 3,69 g; 19,8×20,6 mm; MJIAP, inv. 160.906.
Av.: CЄV AΛЄΞA...; bust laureat, drapat, cuirasat, spre dreapta.
Rv.: AMΦIΠOΛ – ЄIT...; Tyche șezând spre stânga, ținând o pateră în mâna dreaptă.
Cf. H. Gaebler, *Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia*, Berlin, 1906, p. 43, nr. 87.
Sit: Urlați – *La Islaz*

Nr.	Denumire obiect	Material	Dimensiuni
1	Fibulă de tip *Omega*	bronz	diam. = 33 mm, grosime = 2 mm, greutate = 3,85 g
2	Fibulă cu piciorul întors pe dedesubt	bronz	L. max. = 47 mm, greutate = 7,51 g
3	Fibulă cu piciorul întors pe dedesubt	bronz	L. max. = 62 mm, greutate = 9,17 g
4	Fragment de fibulă cu portagrafă	bronz	L. max. = 25 mm, greutate = 2,60 g
5	Portagrafă?	bronz	L. max. = 38 mm, l = 12 mm, greutate = 2,63 g
6	Oglindă	argint	L. max. = 22 mm, l = 13 mm, grosime = 2 mm, greutate = 2,34 g
7	*Lunula*	bronz	L. max. = 23 mm, l = 11 mm, grosime = 2 mm, greutate = 2,16 g

Tabelul I. Piese din metal descoperite în situl de la *Vârful Scoruș*.

Roman coins found in Urlați, Prahova county

ABSTRACT

Numerous archaeological sites have been discovered in Urlați and its surroundings through surface research, confirming the constant habitation of the area from Neolithic to the late Middle Ages.

Apparently, among the seven Roman coins published in this article, there are imperial, provincial issues and a cast imitation. In fact, the three pieces considered imperial only had prototypes in this category. These are two denarii of Trajan and Antoninus Pius, made of alloys that imitate silver, and a plated denarius with the effigy of Julia Domna. Most likely, the three pieces were produced in local workshops in Moesia Inferior or Dacia.

The three provincial coins originated in different mints and even provinces. The earliest of these was issued at Serdica, in Thrace, for Caracalla, between 211–217. The second is a *tetrassarion* minted at Marcianopolis for Elagabalus (218–222), during the period when Sergius Titianus was governor of Moesia Inferior. The third, of which only half is preserved, comes from Viminacium in Moesia Superior and was most likely issued during the reign of Gordian III (238–244).

The cast imitation reproduces a coin struck at Amphipolis, in Macedonia, for Severus Alexander (222-235). It was produced in a local workshop from Moesia Inferior in the second quarter of the 3rd century.

FIGURES CAPTION

Fig. 1. The archaeological site of Urlați – *La Islaz*, viewed from the west-southwest.

Fig. 2. Location of the Urlați – *La Islaz* site and the researched areas: A. systematic research (2013-2025); B. property of the Corcodel family (2025); C. property of the Mache family (2024).

Fig. 3. The archaeological site of Urlați – *Vărful Scoruș* (Scoruș Peak), viewed from the east.

Pl. I. Location of Urlați on the map of Romania (1); the distribution of archaeological sites; those dating from the 2nd – 3rd centuries AD are marked in blue (2) (A. Urlați – *La Islaz*, B. Urlați – *Vârful Scoruș*, C. Urlați – la *Lac la Frîncu*).

Pl. II. Urlați – *La Islaz*: plan, profile of the dwelling, other details (1-2, 4-5, 7) and the *in situ* ceramic inventory (3, 6) dating from the 2nd-3rd centuries AD.

Pl. III. Urlați – *La Islaz*: ceramics discovered in the dwelling from the 2nd-3rd centuries AD (1, 3, 5-6, 8-9) and in the habitation layer (4, 7).

Pl. IV. Urlați – *Vârful Scoruș*: metal artifacts discovered using a metal detector.

Pl. V. Roman coins found in Urlați, Prahova county.

Table I. Urlați – *Vârful Scoruș*: metal artifacts discovered using a metal detector.

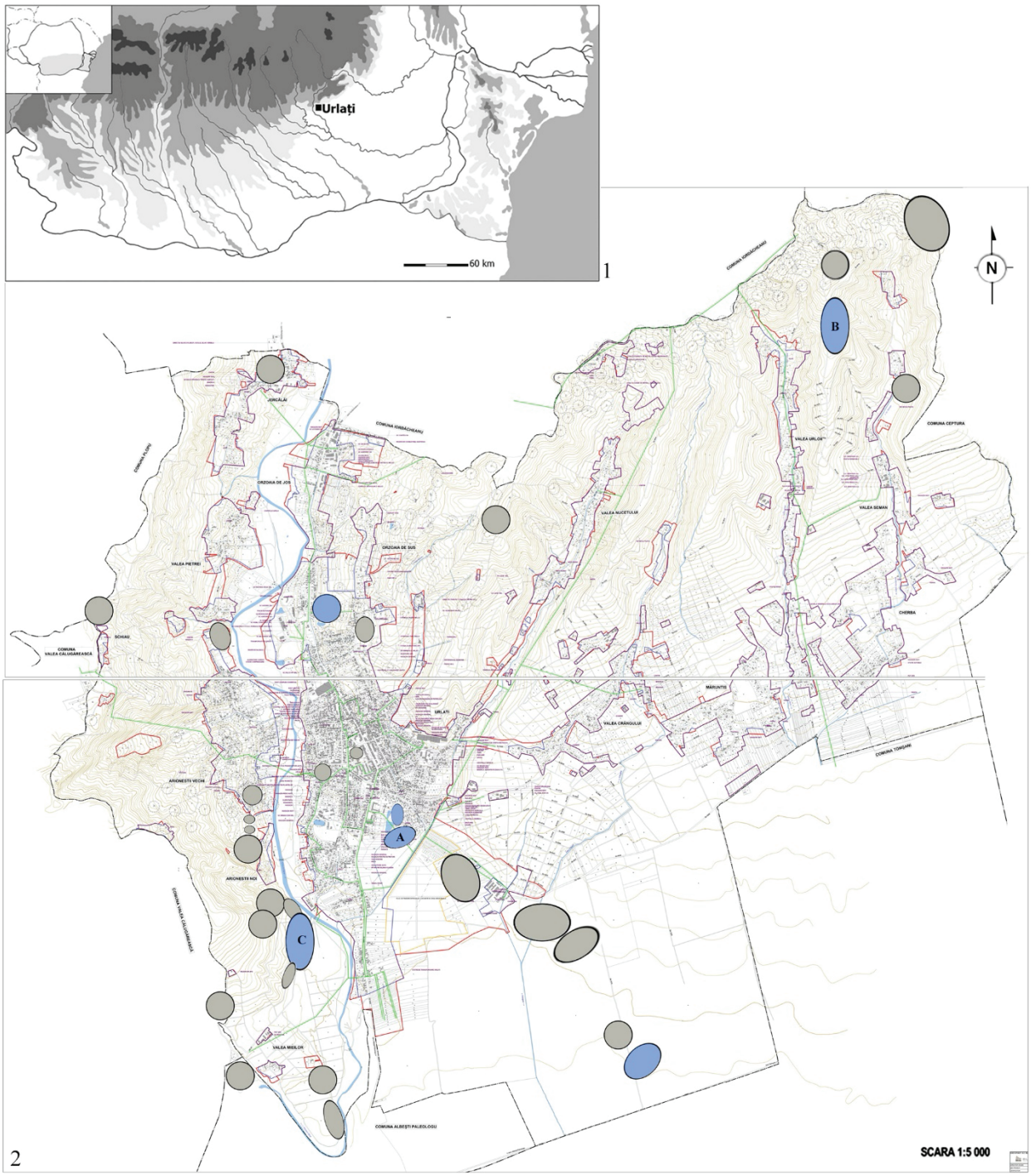

Pl. I. Poziționarea localității Urlați pe harta României (1); distribuția siturilor arheologice pe raza localității Urlați; cu albastru sunt marcate cele care datează din sec. II-III d.Hr. (2) (A. Urlați – la *Islaz*, B. Urlați – *Vârful Scoruș*, C. Urlați – la *Lac la Frîncu*)

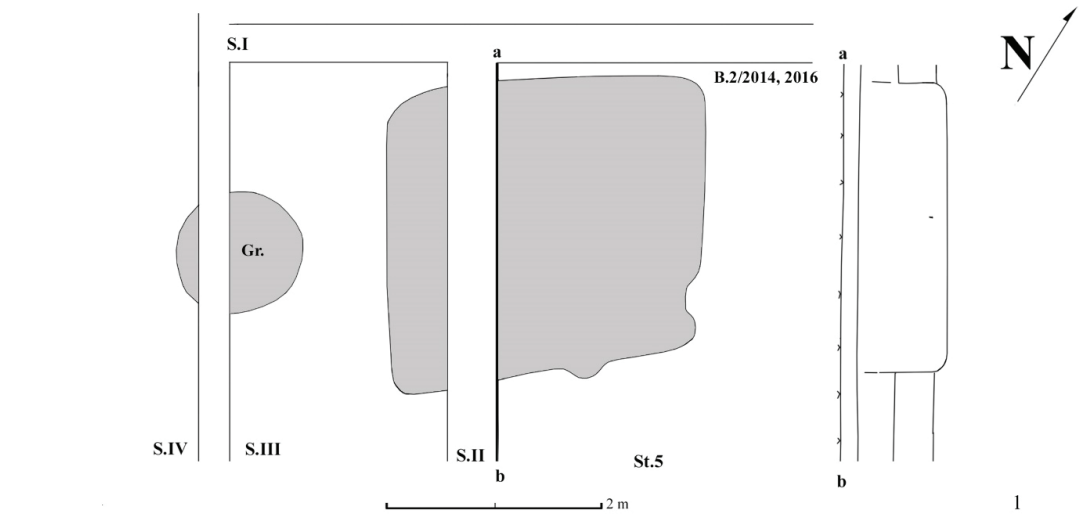

2

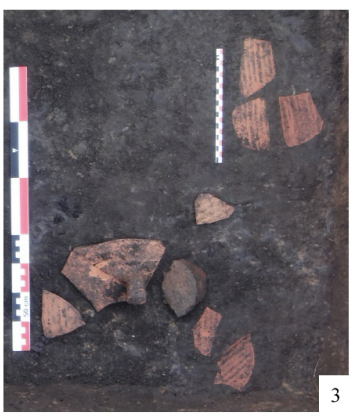
3

4

6

5

7

Pl. II. Urlați – la *Islaz*: planul, profilul locuinței, alte detalii (1-2, 4-5, 7) și inventarul ceramic *in situ* (3, 6) datând din sec. II-III d.Hr.

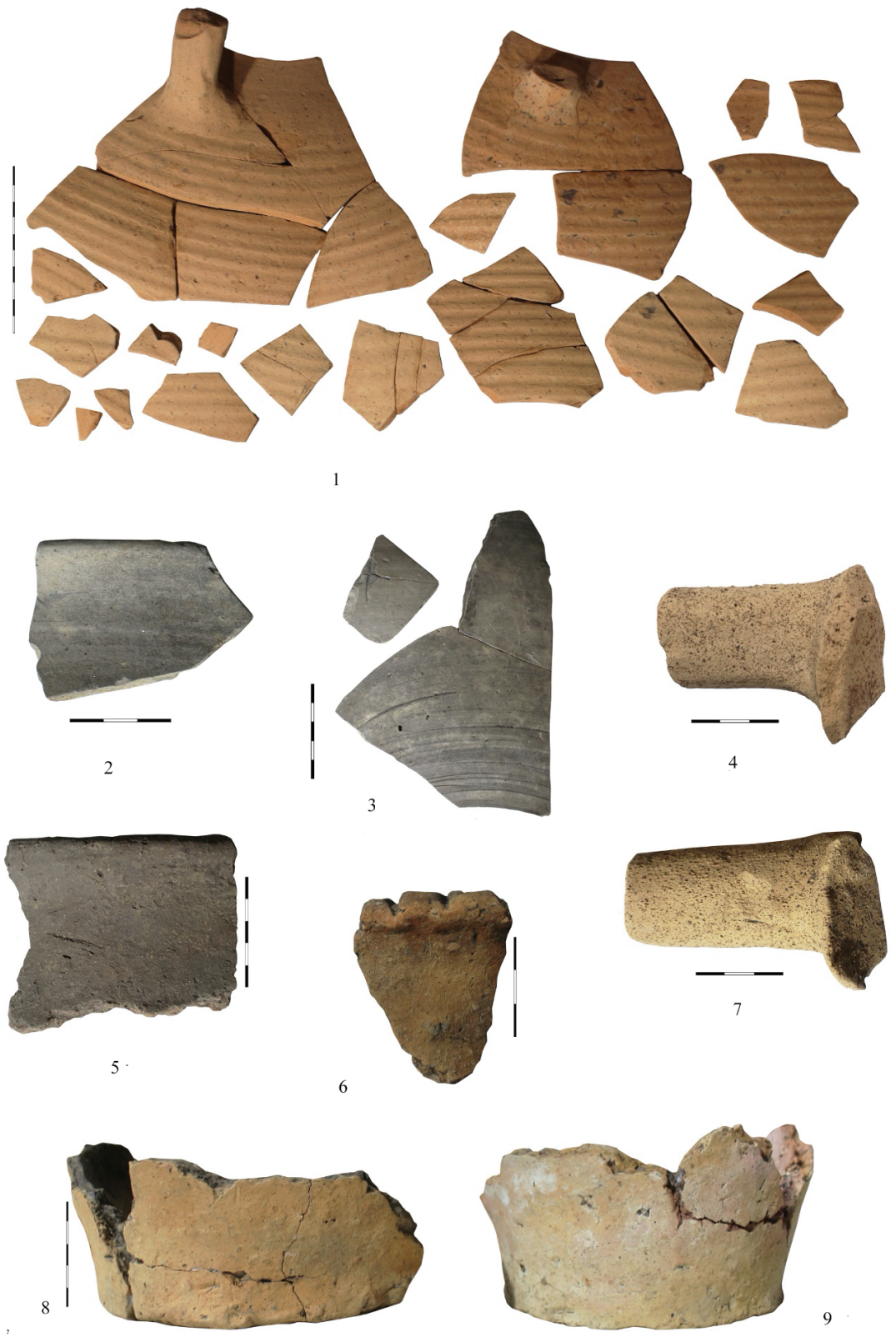

Pl. III. Urlați – la *Islaz*: ceramică descoperită în locuința din sec. II-III (1, 3, 5-6, 8-9) și în strat (4, 7)

Pl. IV. Urlați – *Vârful Scoruș*: piese din metal descoperite cu ajutorul detectorului de metale.

1 2 3

4 5 6 7

Pl. V. Monede romane descoperite la Urlați, jud. Prahova.

Monedele ungureşti din necropola medievală de la Buftea-La Cârna/Măneşti (secolele XIV – XVII)

Marius BLASKÓ*

Cercetările arheologice de la Buftea, din punctul „La Cârna"/Măneşti s-au desfăşurat în două etape distincte, prima între anii 1972-1983, iar cea mai recentă, cercetarea preventivă din anii 2020-2021. Acestea au scos la iveală complexul funerar medieval al fostului sat Măneşti, în prezent cel mai mare cunoscut din Ţara Românească[1].

Satul Măneşti este atestat documentar pentru prima oară în iunie 1577[2], când Alexandru al II-lea Mircea (1568-1574/1574-1577) emite un hrisov de danie, pentru a dona „Măneştii de pe Colentina" – moştenire de la bunicul său, Mihnea I cel Rău (1508-1509) – ctitoriei sale, Bisericii Sfânta Troiţă din Bucureşti, decizie întărită ulterior[3]. Dania este reiterată şi de Mihnea al II-lea Turcitul (1577-1583/1585-1591), în hrisoave din anii 1580[4] şi 1581[5], care menţionează din nou Măneştii ca moştenire de la Mihnea cel Rău. Într-un document emis în 1620, Gavril Movilă (1616/1618-1620) reîntăreşte donarea satului „Măneştii al Mihnii Voevod"[6]. Aceste documente atestă existenţa aşezării Măneşti în timpul domniei lui Mihnea cel Rău. Surse indirecte sugerează o atestare mai timpurie a satului, anterioară domniei acestuia. „Viaţa lui Nifon", scrisă de Gavril Protul după anul 1517[7], îl identifică pe Mihnea I, fiul bastard al lui Vlad Ţepeş, ca „feciorul Dracei armaşul"[8] (acesta devenind soţul mamei sale). Acelaşi Dracea este prezentat în Letopiseţul Cantacuzinesc ca „armaşul din Măneşti"[9]. Astfel, dacă

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti; marius.blasko@gmail.com

[1] A. Morintz, M. Coman, *Cimitirele medievale de la Buftea–La Cârna/Măneşti. O interpretare pe baza monedelor depuse în morminte*, MCA, 20, 2024, p. 211.

[2] DRH VIII, p. 131-134, doc. 81.

[3] *Ibidem*, p. 148-150, doc. 91.

[4] *Ibidem*, p. 494-499, doc. 303; p. 515-516, doc. 317.

[5] DIR B, V, p. 40-42, doc. 43.

[6] DIR B, III, p. 478-480, doc. 435.

[7] G. Mihăilă, D. Zamfirescu, *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 62.

[8] *Ibidem*, p. 80; P. Panait, *Buftea. Lunga devenire a unei aşezări ilfovene*, Bucureşti – Materiale de Istorie şi Muzeografie, 19, 2005, p. 133-134.

[9] C. Grecescu, D. Simionescu, *Istoria Ţării Româneşti 1290-1690 – Letopiseţul Cantacuzinesc*, Bucureşti, 1960, p. 14.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), Bucureşti, 2026, p. 189-197.

Mihnea s-a născut înainte de 1462[10] și a fost ulterior adoptat de Dracea din Mănești, putem considera că satul Mănești cunoștea deja o considerabilă activitate socială și economică în a doua jumătate a secolului al XV-lea, cu un secol mai devreme față de prima sa atestare documentară. Analiza descoperirilor monetare din inventarul funerar relevă existența cimitirelor și implicit a satului chiar mai timpuriu, încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea.

În urma cercetărilor arheologice din necropola de la Buftea/Mănești, au fost descoperite 1447 de morminte (1053 în campania din 2020-2021[11] și 394 anterior[12]), distribuite în trei cimitire ale complexului funerar. Cimitirul III conține patru monede, toate din campaniile mai vechi, două atribuite lui Mircea cel Bătrân (1386-1394/1397-1418)[13]. Cimitirul II include monede emise între finalul secolului al XIV-lea și al șaptelea deceniu al secolului al XV-lea. În lumina acestor descoperiri, aceste cimitire au fost contemporane pentru o perioadă, utilizarea Cimitirului III fiind datată între anii c.1400 și c.1420, iar Cimitirul II între c. 1400 și c. 1450[14]. Cimitirul I conține inventar funerar databil, cu câteva excepții, în secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, considerându-se că a fost utilizat între c.1520 și c. 1630[15].

În campania din anii 2020-2021 au fost descoperite 88 de monede (una *passim*). Acestea se întind cronologic de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea până în secolul al XVII-lea. Emisiunile monetare ale Țării Românești sunt reprezentate de 19 piese emise între domniile lui Mircea cel Bătrân și Radu cel Frumos (1462-1475). Alături de acestea se regăsesc monede din cele două sisteme monetare care ajung să domine piața Principatului în această perioadă, cel otoman și cel unguresc. Cele mai numeroase sunt cele otomane, 44 de monede emise între domniile sultanilor Murad al II-lea (1421-1444/1446-1451) și Osman al II-lea (1618-1622). Cele 21 de monede ungurești provenind din această campanie sunt emise între domniile regilor Sigismund de Luxemburg (1387-1437) și Matia al II-lea (1608-1619). Restul pieselor sunt o monedă rusească, emisiune a Cnezatului Moscovei sub Ivan al IV-lea (1533-1547), două monede neidentificate, precum și o descoperire *passim*, un triplu-gros al Uniunii Polono-Lituaniene. Acestora li se adaugă materialul numismatic descoperit în cercetările anterioare, printre care se numără nouă monede ungurești.

Dintre cele nouă morminte cu monedă ungurească descoperite în campania 2020-2021, mormântul 117 conține cea mai veche monedă. Acesta este unul din cele patru morminte în care s-au descoperit câte două monede, toate contemporane. Alături de un ducat parțial rupt și găurit de la Mircea cel Bătrân, inventarul conține un *parvus* de la Sigismund de Luxemburg (tip Huszár 580; CNH.II. 125A). Moneda poate fi datată doar într-un interval mai larg al domniei sale (anii 1387-1427), anterior ultimului deceniu. Din mormântul 1078 provine o monedă de la același rege, un *quarting* (tip Huszár 586; CNH.II. 129) emis spre finalul domniei între anii 1430 și 1437. Ambele tipuri monetare au fost emise în cantități mari, în numeroase monetării ale Ungariei, pentru a juca rolul de monedă mărunță în circulația internă, valorând jumătate, respectiv un sfert dintr-un denar de argint[16]. În ambele cazuri de la Buftea-Mănești,

---

[10] C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, vol. I. – a. 1324-1881*, București, 2001, p. 133.

[11] F. Știrbu, G. Vasile, *You can(’t) take it with you: the anthropological analysis of the individuals from burials dated with coins (14th-15th centuries) from the medieval cemetery at Buftea*, MCA, 20, 2024, p. 234.

[12] A. Ștefănescu, *Note privind locuirea din secolele XIV-XV pe raza orașului Buftea*, CAB, 2005, p. 283-284 (51 în cimitirul I și „circa 300” în cimitirul II); Idem, *Contribuții la cercetarea necropolelor III (sec. XIV-XV) și IV (sec. III-IV) de la Mănești-Buftea*, MCA, 17, 1993, p. 479 (43 în cimitirul III).

[13] Idem, *Cercetările de la Mănești-Buftea*, MCA, 14, 1980, p. 629; Idem, *Contribuții...*, p. 481.

[14] A. Morintz, M. Coman, *op. cit.*, p. 225.

[15] *Ibidem*, p. 227.

[16] A. Pohl, *Zsigmond király pénzverése*, NK, 66-67, 1968, p. 47-48.

identificarea atelierelor emitente nu este posibilă deoarece monedele prezintă urme de uzură și de tăiere din perioada în care s-au aflat în circulație. Campania arheologică din anul 1976 a scos la lumină alte două monede de la Sigismund, doi denari emiși între 1427 și 1437 (tip Huszár 578; CNH.II. 124A), una prezentată ca un posibil fals[17].

În mormântul 619 s-a descoperit un denar de la Vladislav I (1440-1444). Astfel de monede au fost emise, ca urmare a inflației din anii precedenți, în anul 1444, între aprilie și până la bătălia de la Varna din noiembrie[18]. Moneda, bătută în atelierul de la Buda (tip Huszár 609; CNH.II.143A), este perforată – întâmplător sau nu – chiar deasupra reprezentării vulturului de pe avers, fiind acoperită inițial cu un strat de argint care nu s-a mai păstrat. În campaniile din anii 1972-1973[19] a fost scos la lumină un mormânt care conține o monedă de la același rege, datată larg în timpul domniei acestuia.

Din mormântul 940 provine un denar de la Vladislav al II-lea (1492-1516), emis în 1497 la monetăria din Kremnica (Körmöcbánya), de tip Huszár 803, CNH.II.276. Din punct de vedere stilistic, acest tip de monedă este cel mai apropiat de ultimele emisiuni ale regelui Matia Corvin[20], piesa noastră purtând siglele K-S/E, specifice monetarilor Stephanus Ryzmegl și Erasmus Rezl[21].

Din campania desfășurată în anul 1975, Aristide Ștefănescu menționează cinci monede din timpul regelui Ludovic al II-lea, aflate fiecare în câte un mormânt. Dintre acestea, singura prezentată detaliat este piesa din mormântul M.38, emisă în anul 1525[22]. Apariția monedelor lui Ludovic al II-lea în necropolele din Țara Românească nu este o surpriză, două exemplare fiind semnalate la Dezrobiți, jud. Vâlcea[23] și la Piua Petrii (Orașul de Floci), jud. Ialomița[24].

În mormintele 178 și 824 s-au găsit câte un denar de la Ferdinand I, emisiuni de la Kremnica, cea dintâi din anul 1564, iar cea din urmă, bătută între 1526 și 1559. Dintr-un context nefunerar, din Cpl. 851 (o groapă) provine un denar emis tot în anul 1564. Monedele prezintă o stare considerabilă de uzură, cea din M. 824 fiind și tăiată, fapt care sugerează că s-au aflat în circulație timp îndelungat înainte de a fi depuse în morminte, sau în cazul piesei din groapă, aruncată sau pierdută. Monede ungurești de la Ferdinand I se întâlnesc în mai multe necropole din Țara Românească precum: Străulești (Sector

---

[17] Gh. Mănucu-Adameșteanu, A. M. Velter, K. Pârvan, A. Vîlcu, *Monede medievale și moderne descoperite în București și în împrejurimi (secolele XIV-XIX),* București, 2005, p. 500, nr. 845-846, din mormintele M. 249 și M. 266. Moneda de la nr. 845 a fost prezentată ca fiind bătută de monetăria din Bratislava, care însă nu a emis acest tip de denari. Conform ilustrației, marca monetară pare să fie „n-S", monetăria emitentă fiind astfel cea de la Baia Mare.

[18] A. Pohl, *I. Ulászló király pénzverése*, NK, 72-73, 1974, p. 56-57.

[19] A. Ștefănescu, *Cercetarea...*, p. 392; idem, *Considerații...*, p. 378; Gh. Mănucu-Adameșteanu, A. M. Velter, K. Pârvan, A. Vîlcu, *op. cit.,* p. 501, nr. 848.

[20] J. Lakos, *II. Ulászló pénzverése*, NK, 58-59, 1960, p. 24.

[21] A. Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters, 1300-1540*, Graz-Budapesta, 1982, p. 343, tab. 121 (238-4).

[22] A. Ștefănescu, *Cercetarea...*, p. 388; idem, *Un lăcaș de piatră ridicat în secolul XVI în vatra satului Mănești-Buftea*, în V. Vrabie (coord.), *Ilfov – file de istorie, București*, 1978, p. 184; idem, *Note privind...*, p. 283; P. Panait, *Buftea…*, p. 138. Monedele sunt prezentate ca emisiuni ale Poloniei.

[23] E. Lupu, A. Moglan, *Dezrobiți, com. Frâncești, jud. Vâlcea, Punct: Mănăstirea dintr-un lemn*, CCA, campania 2002, Sfântu Gheorghe, 2003, p. 119-120.

[24] P. Stancu, *Monede rare descoperite la Piua Petrii jud. Ialomița în campaniile arheologice din anii 1993 și 1994*, CN, 7, 1996, p. 169-172.

Măicănești)[25], Piatra – Vadul Codrii[26], Orașul de Floci[27], Snagov[28] și Roșiori de Vede[29]. Din campania întreprinsă în anul 1975, provine un alt denar de la Ferdinand I, bătut în anul 1555[30].

În mormântul 215 cercetările au scos la lumină un denar bătut la Kremnica, în numele lui Rudolf al II-lea, în anul 1586. Moneda este uzată, atât aversul cât și reversul având porțiuni șterse. Denarii lui Rudolf al II-lea se întâlnesc în necropolele de la Piatra – Vadul Codrii[31], Orașul de Floci[32] și Udeni[33].

Din mormântul 864 provine un fals având drept prototip un denar emis în perioada dintre domnia lui Ferdinand I și cea a lui Rudolf al II-lea, ulterior schimbându-se reprezentarea scutului pe avers. Moneda este perforată, cu miez de bronz, păstrându-se doar urme ale stratului de argint care îl acoperea.

Mormântul 129 a oferit cel mai bogat inventar funerar din necropolă, o salbă cu 12 monede, așezată în jurul capului defunctului. Micul tezaur este compus exclusiv din monedă maghiară provenind din monetăria de la Kremnica. Cea mai timpurie piesă este un denar de la Vladislav al II-lea din anii 1500-1502 la care se adaugă emisiuni habsburgice de la Ferdinand I (din anii 1550, 1557 și 1563), Maximilian al II-lea (1560, 1572), Rudolf al II-lea (1582, 1587, 1592, 1598 și 1602) și Matia al II-lea, din anul 1609. Perioada de emitere a pieselor din cadrul tezaurului depășește un secol, cinci dintre acestea fiind mai târzii decât cea mai recentă monedă ungurească identificată în restul complexului funerar. Repartizarea pe ani de batere scoate în evidență un hiatus de o jumătate de veac între cea mai veche monedă și restul pieselor din tezaur. Un caz asemănător, un mic depozit monetar găsit într-un mormânt, se întâlnește la Nanov, județul Teleorman[34], de unde provin 20 de monede, însă doar trei sunt explicit menționate, acestea fiind emisiuni ale lui Ferdinand I. Din perspectiva analogiilor cu tezaure monetare, remarcăm similitudini cu depozitul descoperit într-o localitate neprecizată din județul Buzău[35], mai bogat însă în monede (171 exemplare) și care conține mai multe piese de la sfârșitul secolului al XV-lea și din primii ani ai celui următor, cu un hiatus mai mic între aceste piese și emisiunile regilor habsburgi. Tezaurul descoperit în județul Buzău are un termen *post quem* apropiat celui din mormântul 129, încheindu-se tot cu o emisiune de la Matia al II-lea, dar din anul 1613. Depozitul din mormântul 129, similar tezaurelor din Țara Românească, ilustrează fenomenul rămânerii denarilor ungurești de la finalul secolului al XV-lea și începutul secolului următor în circulația monetară din principat, nu doar pe parcursul secolului al XVI-lea, ci și în prima parte a secolului al XVII-lea.

---

[25] P. Panait, *Șantierul arheologic Băneasa-Străulești*, CAB, 2, 1965, 201.

[26] M. Nica, E. Deleanu, *Câteva date despre așezările din sec. VI și XVI de la Piatra-sat (jud. Olt), punctele „Nucet" și „Vadul Codrii"*, SCIVA, 45, 1994, p. 67; M. Nica, E. Deleanu, I. Ciucă, *Piatra – Sat, com. Piatra Olt, jud. Olt, „Vadul Codrii",* CCA, campania 1983-1992, vol. 1, Brăila, 1996, p. 86; M. Nica, E. Teodor, *Piatra sat, punct Vadu Codrii, oraș Piatra Olt, jud. Olt*, CCA, campania 1997, Călărași, 1998, p. 56-57.

[27] L. Chițescu, A. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Piua Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița. Necropola 4, CA, 8,* 1986, p. 76-80; L. Chițescu, A. Păunescu, *Piua Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița*, CCA, campania 1983-1992, vol. 2, București, 1997, p. 73-74.

[28] D. Rosetti, *Săpăturile arheologice dela Snagov*. *Partea Întâi*, Publicațiile Muzeului Municipiului București, 2, 1935, p. 11-14.

[29] E. Țânțăreanu, V. Predoi, *Roșiori de Vede, jud. Teleorman, Punct: Biserica „Sf. Nicolae"*, CCA, campania 2002, Sfântu Gheorghe, 2003, p. 262-263.

[30] Gh. Mănucu-Adamești eanu, A. M. Velter, K. Pârvan, A. Vîlcu, *op. cit.,* p. 501-502, nr. 850, dintr-un mormânt din Cimitirul II.

[31] Vezi nota 26.

[32] Vezi nota 27.

[33] Gh. Bichir, *Cercetări arheologice la Udeni, jud. Teleorman*, Muzeul Național, 7, 1983, p. 56; E. Țânțăreanu, *Habitat medieval în Sud-Vestul Munteniei în sec. XIV-XVII – temeiuri istorice și arheologice*, București, 2010, p. 111.

[34] I. Spiru, *Descoperiri monetare în raionul Alexandriei*, SCN, 3, 1960, p. 554, nr. 2.

[35] K. Pârvan, *Un tezaur de secolul XVII descoperit în județul Buzău*, Mousaios, IV, 1994, p. 367-375.

Monedele ungurești din cimitirele de la Buftea-Mănești, împreună cu cele ale Țării Românești și ale Imperiului Otoman, contribuie la înțelegerea evoluției necropolei și a așezării pe care o deservea. Cele mai timpurii, monedele lui Sigismund de Luxemburg și Vladislav I, împreună cu cele contemporane, reflectă locuirea și activitatea economică de la finalul secolului al XIV-lea și cel puțin până în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

În cronologia monedelor ungurești se remarcă lipsa celor de la Matia Corvin (1458-1490) emise după reforma din 1467[36], întâlnite frecvent în tezaure datate în perioada de utilizare a necropolei de la Mănești. În același timp remarcăm că ultima monedă a Țării Românești este de la Radu cel Frumos (1462-1475) iar cele otomane de la Mehmed al II-lea sunt emise până în anul 1470, lipsind așadar emisiunile lui Baiazid al II-lea, din epoca în care asprul otoman ajunge să domine piața monetară a Țării Românești[37]. Lipsa monedelor lui Matia Corvin, coroborată cu lipsa monedelor lui Baiazid al II-lea, pare să susțină ipoteza conform căreia necropola de la Buftea-Mănești cunoaște o întrerupere în perioada 1462/1475 – c. 1517[38], sugerând o posibilă perioadă dificilă în istoria comunității locale.

Mormintele cu termen *post quem* oferit de monede ungurești continuă cu o emisiune de la Vladislav al II-lea și cinci emisiuni de la Ludovic al II-lea, iar în cazul celor otomane, cu piese de la Selim al II-lea (1512-1520) emise după 1517. În Țara Românească, denarii de la Vladislav al II-lea și Ludovic al II-lea apar frecvent alături de denari emiși de regii habsburgi ai Ungariei, în tezaure care, cu excepția celui de la Giurgiu[39], se încheie începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Situația este similară și în cazul monedelor otomane de la Selim al II-lea, depozitele monetare, cu excepția celui de la București-Militari[40], fiind încheiate abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Așadar, ținând cont de păstrarea îndelungată în circulație a acestor piese, este posibil ca hiatusul menționat în literatură, între anii 1462/1475 și 1517, să fie de fapt mai mare. În aceste condiții, întreruperea prezenței monetare ar putea să se întindă până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, așa cum propunea Aristide Ștefănescu atribuind construcția bisericii lui Alexandru al II-lea Mircea[41].

Monedele ungurești se reiau cu piese emise sub regii habsburgi Ferdinand I și Rudolf al II-lea. Remarcăm însă o nouă întrerupere, lipsind monede din ultimul deceniu al secolului al XVI-lea și din primii ani ai secolului următor. În cazul monedelor otomane, ultimele piese din secolul al XVI-lea sunt datate în timpul domniei lui Murad al III-lea (1574-1595), lipsesc monedele lui Mehmed al III-lea (1595-1603), iar înmormântările continuă cu monede de la Ahmed I (1603-1617). Absența monedelor de la finalul secolului al XVI-lea și începutul celui următor ar putea fi asociată războiului anti-otoman, în contextul în care, în timpul campaniei otomane din Țara Românească din anul 1595, a fost distrusă și Biserica Sfânta Troiță din București, de care aparținea satul Mănești.

Cele mai recente monede din înmormântări sunt emise în numele sultanului Osman al II-lea (1618-1622), iar cea mai recentă monedă cu dată certă de emitere, o descoperire *passim*, este un triplu gros polono-lituanian din anul 1622. Astfel, descoperirile monetare de la Buftea-Mănești arată încetarea înmormântărilor, posibil și a locuirii după 1618/1622. *Letopisețul Cantacuzinesc* prezintă un moment care ar putea explica această încetare a locuirii, înfrângerea unei răscoale din 1623, când garnizoanele

---

[36] M. Gyöngyössy, *Magyar pénztörténet (1000-1526),* în L. Ferenczi, J. Laszlovszky, P. Szabó, *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet (Jegyzet és forrásgyűjtemény)*, Budapest, 2006, 263-264.

[37] E. Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003, p. 45.

[38] A. Morintz, M. Coman, *op. cit*, p. 221.

[39] K. Pârvan, *Două tezaure de dinari ungurești descoperite la Giurgiu*, CAB, 7, 2007, p. 357-359. Tezaurul se încheie în anul 1512.

[40] O. Iliescu, *Un tezaur de aspri turcești de la începutul secolului al XVI-lea, găsit la București*, SCN, 3, 1960, p. 287-308.

[41] A. Ștefănescu, *Un lăcaș...*, p. 184.

de călărași s-au ridicat împotriva lui Alexandru al V-lea Coconul[42], „s-au rădicat asupra lui călărașii de la Mănești (...) să loviră cu ei la sat la Mănești. Și fu biruința lui Alexandru vodă cu boiarii lui”[43].

Monedele ungurești de la Buftea-Mănești se întind de-a lungul întregii perioade de utilizare a necropolei, fiind contemporane cu monedele care oferă limitele datărilor *ante quem* și *post quem* ale acesteia. Acestea oferă informații cu privire la circulația denarilor în Țara Românească și indicii privind cronologia și diverse etape ale dezvoltării necropolei.

Tezaurul descoperit în mormântul 129 confirmă, asemenea multor alte tezaure din perioada de funcționare a necropolei, păstrarea îndelungată pe piață a monedelor emise la finalul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea. Acestea au circulat, cel puțin pentru o perioadă, în paralel cu monedele regilor habsburgi și ar fi putut intra pe piață ulterior perioadei în care au fost bătute, posibil împreună cu emisiunile cărora le sunt asociate.

Astfel, monedele oferă doar un termen *post quem*, nu o datare certă a mormintelor din care provin. Totuși prezența monedelor Țării Românești, Imperiului Otoman și Regatului Ungariei indică etape în evoluția necropolei. Într-o primă etapă a complexului funerar, mormintele cu două monede – într-unul din ele cu o monedă de la Sigismund de Luxemburg și una de la Mircea cel Bătrân – sugerează o prosperitate a comunității care a utilizat cimitirul la finalul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Continuarea utilizării necropolei este evidențiată de emisiunile monetare care se reiau cu piese emise la mijlocul secolului – printre acestea, două monede de la Vladislav I – până spre 1460-1470/1462-1475. Urmează o întrerupere a prezenței monedelor, care durează până cel puțin în primele decenii ale secolului următor, dacă nu chiar până mai târziu, în lumina circulației monedelor lui Vladislav al II-lea sau Ludovic al II-lea. Piesele ungurești continuă cu cele emise în a doua jumătate a secolului al XVI-lea până în deceniul nouă, când se înregistrează o nouă perioadă de întrerupere, probabil o consecință a campaniei otomane din anul 1595. Ultima perioadă a utilizării necropolei, la începutul secolului al XVII-lea, pare să dureze cel mult câteva decenii, cele mai recente monede fiind emise între 1618 și 1620.

Analiza numismatică aduce date noi despre circulația monedelor ungurești în Țara Românească și indică utilizarea cimitirelor de la Buftea-Mănești între finalul secolului al XIV-lea și primul sfert al secolului al XVII-lea, limite care necesită însă corelare cu restul informațiilor rezultate în urma cercetării arheologice.

Catalogul monedelor ungurești descoperite în campania 2020-2021

SIGISMUND DE LUXEMBURG (1387-1437)
Parvus
1387-1427
H. 580; CNH.II. 125A.
Av. Stema Ungariei în patru cartiere.
Rv. Cruce cu brațe egale, patru coroane între brațe.
1. AR (12h), 0,19 g; 10 mm. Inv. 117/2.

Quarting
1430-1437
H. 586; CNH.II. 129.
Av. Cruce dublă.
Rv. Coroană.
2. AR (12h), 0,16 g; 10 mm. Inv. 1078.

VLADISLAV I (1440-1444)
Denar
Buda
1444
Av. MONETA. WLADISLAI. DEI. G
Rv. REGIS. VnGA […] ETCETERA

[42] V. Cândea (coord.), *Istoria Românilor, vol. 5, O epocă de înnoiri în spirit european*, București, 2003, p. 60.
[43] C. Grecescu, D. Simionescu, *op. cit.*, p. 94.

H. 609; CNH.II.143A; Pohl 147-4.
3. AR (1h), 0,84 g; 18 mm. Perforată. Inv. 619.

VLADISLAV II (1490-1516)
Denar
Kremnica
1497
Av. M. WLADISLAI. R. VNGARIE
Rv. PATRONA – VNGARIE
H. 803; CNH.II.276; Pohl 238-4.
4. AR (3h), 0,28 g; 15 mm. Ruptă, perforată. Inv. 940.

1500-1502
Av. M. WLA[D]ISLAI. R. VNGAR
Rv. PATRON – VNGARIE
H. 807; CNH.II.272; Pohl 241-1.
5. AR (9h), 0,33 g; 15 mm. Ruptă, perforată. Inv. 129/1.

FERDINAND I (1526-1564)
Denar
Kremnica
1550
Av. FERDINAND.D.G.R.VNG.1550
Rv. PATRONA – VNGARIE
H. 935.
6. AR (7h), 0,39 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/2.

1557
Av. FERDINAND.D.G.R.VNG.1557
Rv. PATRONA – VNGARIE
H. 935.
7. AR (1h), 0,37 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/3.

1563
Av. FER.D.G.E.RO.I.S.AV.GE.HV.B.R. / 1563
Rv. PATRONA – VNGARIE
H. 936.
8. AR (1h), 0,37 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/4.

1564
Av. FER.D.G.E.RO.I.S.AV.GE.HV.B.R. / 1564
Rv. PATRONA – VNGARIE
H. 936.
9. AR (1h), 0,48 g; 15 mm. Inv. 178 B.
10. AR (6h), 0,46 g; 15 mm. Inv. 851.

1526-1559
Av. […] AND.D.G.R VNG [...]
Rv. PATRONA – [...] RIE
H. 935.
11. AR (11h), 0,31 g; 15 x 12 mm. Inv. 824.

MAXIMILIAN II (1564-1576)
Denar
Kremnica
1572
Av. MAX.II.D.G.E.RO.I.S.AV.G.HV.B.R / 1572
Rv. PATRONA. * .VNGARIE
H. 992.
12. AR (6h), 0,49 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/5.

1564-1569
Av. MAX.II.D.G.E.RO.I.S.AV.G [...] / 156[...]
Rv. PAT [RONA.] * .VNGARIE
H. 936.
13. AR (11h), 0,26 g; 16x12mm. Ruptă, perforată. Inv. 129/6.

RUDOLF II (1576-1608)
Denar
Kremnica
1582
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PATR * 158Z * HVNG
H. 1059.
14. AR (11h), 0,44 g; 17 mm. Perforată. Inv. 129/7.

1586
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PA [TR] * 1586 * HVNG
H. 1059.
15. AR (6h), 0,40 g; 15 mm. Inv. 215/2.

1587
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PATR * 1587 * HVNG

H. 1059.
16. AR (1h), 0,37 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/8.

1592
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PATR * 159Z * HVNG
H. 1059.
17. AR (7h), 0,47 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/9.

1598
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PATR * 1598 * HVNG
H. 1059.
18. AR (7h), 0,43 g; 15 mm. Ruptă, perforată. Inv. 129/10.

1602
Av. RVD.II.RO.I.S.AV.G.H.B.R.
Rv. PATR * 160Z * HVNG
H. 1059.
19. AR (12h), 0,46 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/11.

MATIA II (1608-1619)
Denar
Kremnica
1609
Av. MAT.II.D.G.REX.VN.1609.
Rv. PATRONA – VNGARI
H. 1139.
20. AR (6h), 0,49 g; 15 mm. Perforată. Inv. 129/12.

Denar (fals)
Prototip emisiunile habsburgice din secolul al XVI-lea.
21. AE cu urme de AR (2h), 0,37 g; 15 mm. Ruptă, perforată. Inv. **864**.

Hungarian coins from the medieval necropolis at Buftea-La Cârna/Măneşti (14th – 17th centuries)

ABSTRACT

Archaeological research at the medieval necropolis of Buftea-"La Cârna"/Măneşti, conducted between 1972–1983 and 2020–2021, has revealed the largest known funerary complex in Wallachia, comprising 1,447 graves distributed across three cemeteries. The funerary inventory includes over 110 coins, dating from the 14th to the 17th centuries, reflecting stages of the necropolis's use between c. 1400 and c.1630.

The study focuses on 21 Hungarian coins discovered during the 2020-2021 excavations, issued between the reigns of Sigismund of Luxembourg (1387–1437) and Matthias II (1608–1619), contemporary with those providing the *terminus ante quem* and *terminus post quem* for the coins from the necropolis at Buftea/Măneşti. A notable case is a grave containing 12 coins, a small hoard offering additional insights into the circulation of Hungarian denars in Wallachia. The analysis of Hungarian coins within the broader context of the necropolis's coin finds indicates potential stages and periods of interruption in its development, contributing to a better understanding of the evolution of the necropolis and the settlement of Măneşti.

FIGURES CAPTION

Pl. I. Hungarian coins from the 2020-2021 excavations at Buftea –La Cârna/Măneşti

Pl. I. Monede ungureşti de la Buftea –La Cârna/Măneşti, campaniile 2020-2021.

Tezaurul monetar descoperit la Târgu Ocna – „Dealul Cândea”. Addenda et corrigenda

Viorel M. BUTNARIU*

În ziua de 31 august 2019, cetățeanul Sorin Mare din Bacău a descoperit în apropierea localității Târgu Ocna, în punctul „Dealul Cândea”, cu ajutorul detectorului de metale, un vas metalic care conținea numeroase monede. Fiind puternic deteriorat, recipientul nu s-a putut restaura. Tezaurul se compune din 234 monede de aur care au fost predate la Direcția Județeană pentru Cultură Bacău, de unde au fost aduse la Muzeul de Istorie din Bacău. După finalizarea procesului de curățare (23 septembrie 2019), a urmat procedura standard de analiză, cercetare și evaluare a monedelor, fiind întocmite un raport de expertiză numismatică (nr. 4538 din 12.12.2019) și un act de evaluare (nr. 227 din 28.01.2020)[1] pe baza cărora Comisia de achiziții și evaluare a decis, în ședința din 28.01.2020, inventarierea lor în colecțiile muzeului.

Primele informații[2] despre tezaur au fost comunicate cu prilejul Simpozionului Național „Vasile Pârvan” (Bacău, 3-4 octombrie 2019), apoi au fost publicate pe larg în Buletinul Muzeului Municipal „Regina Maria” din Iași[3]. Aceleași date au fost reluate într-un volum lansat cu prilejul Simpozionului Național „Vasile Pârvan” (Bacău, 8 octombrie 2020), în care autorul precizează că, la descrierea monedelor, a avut în vedere „o schemă prestabilită, o fișă de catalog – ancorată într-o oarecare măsură de modelul fișei analitice de evidență a obiectelor de patrimoniu muzeal” pentru a putea „insera informații relevante privind fiecare piesă în parte”[4]. Pe lângă aceste precizări, cu care Anton Coșa ne-a familiarizat prin demersurile sale anterioare, aflăm că volumul, apărut în „condiții grafice excepționale”, „constituie o contribuție științifică valoroasă [...] punând la dispoziția celor interesați – muzeografi, cercetători, istorici, numismați, heraldiști etc. – date importante, folositoare în cercetarea științifică de specialitate”[5].

Publicarea datelor pentru toate monedele din tezaur, cu o ilustrație destul de clară, a făcut posibilă verificarea unor detalii semnalate de autor cu privire la compoziția și structura acumulării analizate.

---

* Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române – Filiala Iași.

[1] Întocmit la solicitarea conducerii instituției și despre care ni s-a refuzat orice relație.

[2] A. Coșa, *Un tezaur monetar de aur din secolul al XIX-lea descoperit în județul Bacău*, Simpozionul Național „Vasile Pârvan”, Bacău, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, 3-4 octombrie 2019.

[3] A. Coșa, *Un tezaur monetar de aur din secolul al XIX-lea descoperit în județul Bacău*, Cercetări Istorice, s.n., 38, 2019, p. 259-288.

[4] A. Coșa, *Tezaurul monetar de aur (sec. XIX) din colecția Muzeului de Istorie Bacău*, Onești, 2020, p. 34.

[5] M. Băbușanu, recenzie la A. Coșa, *Tezaurul monetar de aur (sec. XIX) din colecția Muzeului de Istorie Bacău*, Onești, 2020, 202 p., în MemAntiq, 36 (2020), 2021, p. 195-197.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), București, 2026, p. 199-212.

Tezaurul este alcătuit din 234 monede de aur – din care, 191 ducați emiși în Imperiul Austriei (151) și dubla monarhie (40), 32 lire otomane, 10 piese de 5 ruble emise de Imperiul Rus și un sovereign al Marii Britanii – eșalonate cronologic între 1835 și 1878.

Rostul acestui excurs este de a lămuri măcar o singură chestiune: întrucât valoarea intrinsecă a tuturor monedelor analizate, indiferent de sistemul monetar în care au fost emise, a fost stabilită „după număr" (*al pezzo*)[6], care este masa reală actuală a monedelor pe care autorul le-a prezentat punctual numai cu două zecimale atât în actul de evaluare prezentat Comisiei de achiziții și evaluare, cât și în publicațiile apărute ulterior.

Trebuie să precizăm însă că toate emisiunile au circulat efectiv, ceea ce exclude a priori o evaluare în categoriile „proof", „necirculată / fleur de coin", „extrem de fină / splendidă", „foarte fină/superbă". În acest caz, milesimul constituie un element obiectiv ce oferă indicii despre vechimea fiecărei piese, dar rămâne totuși subiectiv în stabilirea gradului de conservare[7] dacă se compară emisiuni din același an care prezintă greutăți sensibil diferite. Fără a dispune de alte informații, am optat pentru o comparație între datele ponderale publicate cu două zecimale și greutatea standard a fiecărui nominal (ducat, 100 kuruși, 5 ruble și sovereign), care să ne sugereze o rată a uzurii. Evident, o asemenea încercare de statistică ar produce mirare din partea unora care s-ar pronunța pentru o recântărire corectă a materialului și pare lipsită de temei dacă mai constatăm că la opt monede (numerele 104, 197, 205, 212, 224, 226, 228, 230 trecute în tabele sub asterisc) fracțiile depășesc în mod suspect greutățile standard ignorate astfel de autor.

Vom discuta, pe rând, emisiunile din tezaur.

Piesele de aur ale suveranilor Casei de Habsburg-Lorena sunt ducați emiși la Viena, Kremnica, Alba Iulia și Veneția, care reprezintă 81,62% din acumulare. Denumirea provine de la emisiunea venețiană de aur lansată în anul 1284 și desemnată ulterior zecchino. A fost bătută după propriul design, dar și ca echivalent în argint, și a devenit o monedă comercială foarte populară, imitată în aproape toate țările europene în sute de monetării de-a lungul mai multor secole (în Ungaria din 1325). Din secolul al XIV-lea termenul desemnează numai monedele de aur. Datorită valorii sale stabile, în secolul al XVI-lea a înlocuit guldenul de aur ca monedă de comerț. În domeniile Casei de Habsburg, ducatul[8] a fost singura monedă de aur bătută din 1529, apoi, după Ordonanța monetară adoptată în dieta de la Augsburg în 1559, a devenit principala monedă de aur (Reichs-Dukat) a Sfântului Imperiu Roman.

Greutatea standard 3,4909 g (3,44 g AV) și finețea de 986‰ i-au fost fixate prin Ordonanța monetară din 17 iulie 1742 emisă la Viena[9], ceea ce a asigurat ducatului austriac o valoare stabilă și i-a garantat circulația. S-a bucurat de aceeași apreciere în Imperiul Austriei după 1806, în spațiul Uniunii Monetare Germane după 1838 și în Austro-Ungaria până în anul 1900. Din vremea Mariei Tereza datează și instrucțiunile cu privire la marcarea atelierelor monetare. Elaborate în 1764, dar aplicate odată cu ridicarea lui Iosif al II-lea de Habsburg-Lorena la rangul de coregent, monetăriile din Imperiu își marchează emisiunile cu litere, în cazul nostru cu A pentru Viena, B (K-B, după 3 aprilie 1868) pentru Kremnica, E pentru Alba Iulia, V pentru Veneția[10].

Decretul din 9 martie 1870 reglementa baterea monedelor de aur conform standardului francez și a servit la pregătirea aderării Austro-Ungariei la Uniunea Monetară Latină[11]. Unificarea statelor germane

---

[6] V. M. Butnariu, *Lexicon numismatic*, Seria Moneta Terrae Moldaviae, III, Iași, 2021, s.v. **după număr**.

[7] V. Mihailescu-Bîrliba, *Numismatica. I*, Seria „Bibliotheca Archaeologica Iassiensis", XV, Iași, 2005, p. 128.

[8] E. Martinori, *La moneta. Vocabolario generale*, Roma, 1915, s.v. **Ducat**, **Dukaten**, **Ducaten**, **Dukaat**, **Ducado**; K. Klütz, *Münznamen und ihre Herkunft. Grundriß einer etymologischen Ordnung der Münznamen*, Viena, 2004, s.v. **Dukat**, **Dukaten**; H.Kahnt, *Das große Münzlexikon von A bis Z*, Regenstauf, 2005, s.v. **Dukat**.

[9] L. Herinek, *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Viena, 1970, p. 98.

[10] W. D. Craig, *Germanic Coinages (Charlemagne through Wilhelm II)*, Mountain View (reprint), 1954, p. 37.

[11] L. Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*, Budapest – München, 1979, p. 20.

în jurul Prusiei a fost urmată de demonetizarea argintului în Imperiul Federal German, proces început la 23 noiembrie 1871, și introducerea mărcii de aur la 9 iulie 1873, urmată de sistarea emiterii seriilor vechi din aur potrivit legii imperiale din 6 decembrie 1873. Din același an, Austro-Ungaria emite ducații fără sigle. Cele 16 exemplare din tezaur provin din atelierul vienez, întrucât piesele au legenda în limba latină.

Piesele nr. 1–191 din tezaur se împart în două grupe.

Prima grupă cuprinde 151 exemplare emise de împărații Austriei, Ferdinand I de Habsburg-Lorena (22) și Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (139), la Viena pentru Arhiducatul Austria (15/94), la Kremnica pentru Regatul Ungariei (2/3), la Alba Iulia pentru Marele Principat Transilvania (4/24) și Veneția pentru Regatul Veneto-Lombard (1/2); șase piese rămân fără atribuiri precise. Cronologic, monedele se eșalonează între anii 1837 și 1866. Grupa a doua este reprezentată de piesele nr. 152–191, emise de Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena la Viena (36), în calitate de împărat, și la Alba Iulia (4), ca rege maghiar, între anii 1867 și 1878. Mai precizăm că toate cele 191 monede au fost bătute în același sistem federativ pe care s-au bazat autonomiile locale din spațiul german, în pofida politicii centralizatoare dusă de Viena.

Tabelul de mai jos oferă o statistică destul de exactă din punct de vedere cifric, dar insuficient de elocventă, ceea ce impune o abordare cu prudență. Mai întâi, trebuie subliniat că lotul de exemplare din prima grupă (3,49 g) poate însuma și un număr rămas necunoscut de piese la care un cântar cu trei zecimale ar fi putut indica greutăți cuprinse între 3,489-3,485 g. Observația are un grad ridicat de relativitate și în estimarea stării de uzură și corodare a monedelor, pentru care calificativul „bună” ar trebui revizuit. În ceea ce privește frecvența sporită a unor monede, se poate lesne observa o concentrare pe grupele II-IV și un scor mai ridicat pentru anii 1848, 1854-1855, 1861, 1863, 1867 și 1877.

Anul	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Total
	3,49	3,48	3,47	3,46	3,45	3,44	3,43	3,42	3,40	**Sub 3,40**	
1837			1								1
1842		1			1						2
1843					1						1
1844						1					1
1845						1				1	2
1848		3	3	3	4	1	1				15
1852			1	1	1						3
1853			1		1	1	1				4
1854	2	2	1	7	3	1	1				17
1855	2	4	6	5	5	1	2			1	26
1856	1	1		2	1	1					6
1858					1						1
1859		2	1	3	1						7
1860		2	2	2					1		7
1861		2	1	1	4	2	1				11
1862	1	4	1			1	1			1	9

1863	2	3	6	1	4	2		1			19
1864	1		2	1	2						6
1865		1	3								4
1866	2+1*	3	2	1							9
1867		5	3	3	1						12
1868		2									2
1869	1										1
1871	1	2	3	1							7
1872		2									2
1873		1									1
1874		2	2								4
1876		1									1
1877	6	3									9
1878			1								1
Total	20	46	40	31	30	12	7	1	1	3	191

Tezaurul conține și 32 monede otomane de aur cu valoarea de 100 kuruși din vremea sultanilor Abdul-Medjid (11) și Abdul-Aziz (21) bătute la Constantinopol între anii 1850-1872, nominal lansat de sultanul Abdul-Medjid în anul 6 al domniei. Până atunci, valoarea emisiunilor otomane era dedusă metrologic, cele două standarde pentru monedele de aur și de argint fiind confuze.

Pe baza datelor de la vistierie și a registrelor atelierelor monetare din anii 1828-1832, se estimează o devalorizare a kuruşului până la 79% prin schimbarea sistemului de greutate, ceea ce a marcat prăbușirea vechiului sistem monetar otoman. Legalizarea deprecierilor alternative s-a dovedit a fi un instrument potențial și eficient al politicii fiscale pe termen scurt destinată achitării a 400 milioane kuruși (cca 150% din veniturile anuale ale statului), sumă pe care Poarta s-a angajat, la 14 septembrie 1829, să o plătească în 10 ani[12], condiție pentru ca Rusia să-și retragă trupele din Principatele Române. Potrivit calculelor contemporanilor tragicului episod, reiese că seniorajul a furnizat statului venituri nete pentru a reface stabilitatea prețurilor și de reînnoire a încrederii populației în monedă[13]. Reforma din 1844 a introdus bimetalismul care are la bază kuruşul de argint cu o greutate de cca 1,20 g și titlul de 830‰ și lira de aur (100 kuruși) cu greutatea standard 7,216 g (6,61 g AV) și finețea de 916,66 ‰. Noul sistem monetar modern a rămas în vigoare până la prăbușirea Imperiului[14].

Lirele otomane / 100 Kuruși ocupă un loc secund, numai 32 exemplare, cu un standard de 7,216 g (6,61 g AV) și titlul de 916,66‰. Cele mai numeroase alcătuiesc prima grupă care include și trei exemplare ce depășesc greutatea standard, la care se pot socoti și câteva piese cu greutatea 7,20 g din grupa următoare. Per ansamblu, emisiunile otomane se eșalonează pe o perioadă de circa două decenii, cu o frecvență anuală de 1,6.

---

[12] N. Ciachir, *The Andrianople treaty (1829) and its European implication*, RÉSEE, XVII (1979), nr. 4, p. 695-713.

[13] Ș. Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 1999, p. 195-196.

[14] M. Miller, *Die Münzen des Osmanischen Reiches.* Band I: *Von den Anfängen bis zum Untergang (1299-1922)*, Band I a: *Von den Anfängen bis Murad IV. (1623-1640)*, p. 33, 53-55 (publicație online Academia.edu).

Anul	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Total
	7,21	7,20	7,19	7,18	7,17	7,16	71,5	7,14	7,13	7,12	7,10	
1850	1											1
1852						1						1
1853					2						1	3
1854	1*											1
1855			1									1
1856		1	1									2
1860		1						1				2
1861					1					1		2
1862	1*					2			1			4
1867						2					1	3
1868	1*						1					2
1869	1	2		1			1	3				8
1870	1											1
1872										1		1
Total	6	3	2	1	3	5	2	4	1	2	2	32

Sistemul monetar rus este reprezentat prin 10 exemplare de 5 ruble aur/polimperial[15] bătute la Sankt-Petersburg sub Nicolae I (2) şi Alexandru al II-lea (8). Nominalul a fost lansat de Elisabeta Petrovna[16]care i-a fixat greutatea de 8,26 g (7,56 g AV) şi titlul de 917‰, păstrate până în anul 1762[17]. După 12 septembrie 1762, când a fost încoronată „împărăteasă şi autocrată a tuturor Rusiilor”, Ecaterina a II-a a dispus ajustarea greutăţii standard a piesei de 5 ruble la 6,54 g (6 g AV), apoi, prin ucazul din 18 decembrie 1763 a stabilit raportul aur – argint 1:15 şi a decis ca toate monedele să fie bătute pe baza acestei proporţii[18].

În intenţia introducerii rublei în rândul monedelor mari europene, Pavel I a încercat adoptarea sistemului monetar olandez. Prin ucazul din 2 decembrie 1796, suveranul a ordonat Băncii Imperiale să bată ducaţi de aur cu un verset din Psalmi înscris într-un cartuş, pe revers[19], având greutatea de 6,08 g (6 g AV) şi titlul de 986‰. Chiar dacă la 3 octombrie 1797 s-a renunţat la sistemul monetar ruso-olandez[20] prin emiterea rublelor de aceeaşi valoare cu ale Ecaterinei a II-a, abia prin ucazul din 14 februarie 1817 ţarul

[15] Владимир Васильевич Зварич, Нумизматический словарь (1975, 1978, 1979), 4-е издание, Львов, 1980, s.v. империал; *Dictionnaire de numismatique* (sous la dir. de Michel Amandry), Paris, 2001, s.v. **polimperial**.

[16] Великий князь Георгій Михаиловичъ, Монеты царствованія Императрицы Елисаветы I и Императора Петра III, Томъ I. С. Петербургъ, 1896, p. 155, nr. 202.

[17] Владимир Владимирович Биткин, Сводный каталог монет России. Частъ II (1740-1917) – Composite Catalogue of Russian Coins. Part II (1740-1917), Киев, 2003, p. 545 (47–48), 631 (6,7).

[18] Великий князь Георгій Михаиловичъ, Монеты царствованія Императрицы Екатерины II. Томъ I, С. Петербургъ, 1894, p. 59-61, nr. 74.

[19] И.А.Ларин-Подольский, Русские монеты от Петра I до Николая II. Большая иллюстрированная энциклопедия, Москва, 2014, p. 92-96.

[20] Великий князь Георгій Михаиловичъ, Монеты царствованій Императора Павла I и Императора Александра I, С. Петербургъ, 1890, p. 13, nr. 26.

Alexandru I restabilește greutatea de 6,54 g (6 g AV) și titlul de 917‰ la emisiunile de 5 ruble de aur[21], care rămân neschimbate până în anul 1886.

Emisiunile de 5 ruble, cu un standard de 6,54 g (6 g AV) și titlul de 917‰, sunt puțin semnificative la număr, dar oferă indicii asupra împrejurărilor în care a fost ascuns tezaurul. Asemenea ducaților din anii 1877-1878 cu care se încheie acumularea, ultimele emisiuni de 5 ruble datează din anul 1877.

Anul	I	II	III	IV	V	VI	Total
	6,56	**6,55**	**6,54**	**6,52**	**6,50**	**6,49**	
1835	1*						1
1839						1	1
1863		1*					1
1864			1				1
1876	1*		1				2
1877		1*	1	1	1		4
Total	2*	2*	3	1	1	1	10

Lista monedelor din tezaur se încheie cu o liră engleză de aur (sovereign) emisă de regina Victoria de Hanovra la Sydney în 1873. Lansarea acestui nominal a avut loc în 1489, sub regele Henric al VII-lea, când era bătut din aur aproape pur și cântărea aproximativ 15,6 g. Aversul monedei îl înfățișează pe suveran cu sceptrul și globul pe un tron ornamentat; pe revers, stema regală înconjurată de un trandafir. În cele din urmă a cântărit circa 11,2 g cu finețea de 916‰. Regii Casei de Stuart l-au înlocuit cu alte emisiuni de aur, Unite[22] din 1604, Laurel[23] din 1619 și Guineea[24] din 1663. Din vremea domniei lui Iacob II Stuart și până la începutul secolului al XIX-lea, sistemul monetar englez cunoaște o perioadă de stabilitate fără să înregistreze modificări notabile. În 1816, după o perioadă de lungă întrerupere, „suveranul" redevine principala monedă engleză de aur, având greutatea de 7,9881 g (7,3224 g AV) g și titlul de 916,66‰ (= 22 K), cu subdiviziuni 20 șilingi de argint a câte 12 penny de bronz[25].

---

[21] *Ibidem*, p. 31, nr. 70.

[22] Monedă de aur engleză și scoțiană lansată în 1604 sub uniunea personală a regelui James (Iacob) I al Angliei, cunoscut sub numele de James al VI-lea ca rege al Scoției. Numele monedei și inscripția latină FACIAS EOS IN GENTEM UNAM („Voi face din ei un singur popor") de pe monedă se referă la unirea celor două regate. Aversul prezintă bustul regelui, reversul stema. Piesele de la monetăria scoțiană Edinburgh arată ciulinul scoțian ca semn de monetărie. Ultimele Unite au fost bătute sub regele Carol al II-lea (1660-1685).

[23] Monedă engleză de aur de 20 de șilingi, emisă între 1619-1625 sub regele James I cu o greutate brută de aproximativ 9 g (917‰). Este numit după cununa de lauri care împodobește capul regelui de pe avers; reversul prezintă o cruce lungă deasupra celei de-a patra steme. Există cinci variante principale, care (printre alte detalii) se disting în principal prin legarea coroanei de laur pe spatele capului regelui. Erau și piese de jumătate și sfert.

[24] Monedă de aur britanică ce își ia numele de la țara de origine a metalului nobil necesar baterii ei. A fost introdusă prin Ordonanța din 27 martie 1663 cu valoarea de 20 de șilingi. Din cauza deteriorării monedelor de argint, valoarea a crescut la 30 de șilingi în 1694. După reforma monedelor din 1696, valoarea lor a fost stabilită la 21 de șilingi 6 pence, apoi la 21 de șilingi în 1717. A fost bătută pentru ultima dată în 1813 și, în cele din urmă, a fost înlocuită de sovereign în 1816. Până la introducerea monedei zecimale în 1970, guineea a rămas o monedă de 21 de șilingi, care a fost folosită în principal pentru bunuri de lux.

[25] A. Engel, R. Serrure, *Traité de numismatique moderne et contemporaine. Première partie. Epoque moderne (XVI^e^XVIII^e^ siècles)*, Paris, 1897, p. 107-116; F. Frhr. von Schrötter (hrsg.), *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin – Leipzig, 1930, s.v. **Sovereign**.

În continuare, prezentăm monedele ordonate alfabetic pe suveranități („spații monetare”), autorități, nominale, ateliere, milesim, date tehnice cu greutăți în ordine descrescătoare, stare de conservare pentru emisiunile perforate, bibliografie numismatică și număr de inventar însoțit de numărul de ordine al piesei din catalog.

Imperiul Austriei

Arhiducatul Austria

Ferdinand I de Habsburg-Lorena (Ferdinand I. von Habsburg-Lothringen: 1835-1848)

Ducat (Dukat):Viena (A)

1. 1837. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (19). Inv. 37225 {44}.
2. 1842. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (24). Inv. 37226 {45}.
3. 1844. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (26). Inv. 37229 {48}.
4. 1848. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37245 {64}.
5. 1848. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37240 {59}.
6. 1848. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37236 {55}.
7. 1848. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37233 {52}.
8. 1848. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37246 {65}.
9. 1848. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37232 {51}.
10. 1848. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37244 {63}.
11. 1848. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37242 {61}.
12. 1848. 3,45 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37241 {60}.
13. 1848. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37237 {56}.
14. 1848. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37243 {62}.
15. 1848. 3,43 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (30). Inv. 37234 {53}.

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1848-1867)

Ducat (Dukat): Viena (A)

16. 1852. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (75). Inv. 37247 {66}.
17. 1852. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (75). Inv. 37248 {67}.
18. 1852. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (75). Inv. 37249 {68}.
19. 1853. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (76). Inv. 37253 {72}.
20. 1853. 3,43 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (76). Inv. 37252 {71}.
21. 1854. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37254 {73}.
22. 1854. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37266 {85}.
23. 1854. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37257 {76}.
24. 1854. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37261 {80}.
25. 1854. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37263 {82}.
26. 1854. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37262 {81}.
27. 1854. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37256 {75}.
28. 1854. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37267 {86}.
29. 1854. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37265 {84}.

30. 1854. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37258 {77}.
31. 1854. 3,44 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37264 {83}.
32. 1854. 3,43 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (77). Inv. 37255 {74}.
33. 1855. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37283 {102}.
34. 1855. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37280 {99}.
35. 1855. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37277 {96}.
36. 1855. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37271 {90}.
37. 1855. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37270 {89}.
38. 1855. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37268 {87}.
39. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37285 {104}.
40. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37282 {101}.
41. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37281 {100}.
42. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37279 {98}.
43. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37272 {91}.
44. 1855. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37269 {88}.
45. 1855. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37289 {108}.
46. 1855. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37288 {107}.
47. 1855. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37274 {93}.
48. 1855. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37292 {111}.
49. 1855. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37284 {103}.
50. 1855. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37278 {97}.
51. 1855. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37276 {95}.
52. 1855. 3,45 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37275 {94}.
53. 1855. 3,44 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37291 {110}.
54. 1855. 3,43 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37273 {92}.
55. 1855. 3,43 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37287 {106}.
56. 1855. 3,37 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (78). Inv. 37293 {112}.
57. 1856. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (79). Inv. 37298 {117}.
58. 1856. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (79). Inv. 37299 {118}.
59. 1856. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (79). Inv. 37295 {114}.
60. 1856. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (79). Inv. 37294 {113}.
61. 1856. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (79). Inv. 37296 {115}.
62. 1858. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (81). Inv. 37300 {119}.
63. 1859. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (82). Inv. 37304 {123}.
64. 1859. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (82). Inv. 37306 {125}.
65. 1859. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (82). Inv. 37301 {120}.
66. 1859. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (82). Inv. 37303 {122}.
67. 1860. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (105). Inv. 37311 {130}.
68. 1860. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (105). Inv. 37313 {132}.
69. 1860. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (105). Inv. 37309 {128}.
70. 1860. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (105). Inv. 37310 {129}.
71. 1860. 3,40 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (105). Inv. 37314 {133}.
72. 1861. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37322 {141}.
73. 1861. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37315 {134}.
74. 1861. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37319 {138}.

75. 1861. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37318 {137}.
76. 1861. 3,44 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37321 {140}.
77. 1861. 3,43 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (106). Inv. 37320 {139}.
78. 1862. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37329 {148}.
79. 1862. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37334 {153}.
80. 1862. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37331 {150}.
81. 1862. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37330 {149}.
82. 1862. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37326 {145}.
83. 1862. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37327 {146}.
84. 1862. 3,20 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (107). Inv. 37328 {147}.
85. 1863. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37347 {166}.
86. 1863. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37346 {165}.
87. 1863. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37352 {171}.
88. 1863. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37349 {168}.
89. 1863. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37335 {154}.
90. 1863. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37357 {176}.
91. 1863. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37344 {163}.
92. 1863. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37336 {155}.
93. 1863. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37351 {170}.
94. 1863. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37350 {169}.
95. 1863. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37341 {160}.
96. 1863. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37345 {164}.
97. 1863. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37343 {162}.
98. 1863. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37342 {161}.
99. 1863. 3,45 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37339 {158}.
100. 1863. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (108). Inv. 37354 {173}.
101. 1864. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (109). Inv. 37362 {181}.
102. 1864. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (109). Inv. 37360 {179}.
103. 1864. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (109). Inv. 37359 {178}.
104. 1866. 3,50 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37368 {187}.
105. 1866. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37374 {193}.
106. 1866. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37367 {186}.
107. 1866. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37375 {194}.
108. 1866. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37369 {188}.
109. 1866. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (129). Inv. 37371 {190}.

Regatul Ungariei

Ferdinand I de Habsburg-Lorena (Ferdinand I. von Habsburg-Lothringen: 1835-1848)

Ducat (Dukat): Kremnica (B)

110. 1848. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (42). Inv. 37239 {58}.
111. 1848. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 238 (42). Inv. 37238 {57}.

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1848-1867)

Ducat (Dukat): Kremnica (B)

112. 1855. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (85). Inv. 37290 {109}.
113. 1861. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (112). Inv. 37323 {142}.
114. 1863. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (114). Inv. 37356 {175}.

Marele Principat Transilvania

Ferdinand I de Habsburg-Lorena (Ferdinand I. von Habsburg-Lothringen: 1835-1848)

Ducat (Dukat): Alba Iulia (E)

115. 1842. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (48). Inv. 37227 {46}.
116. 1843. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (49). Inv. 37228 {47}.
117. 1845. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (51). Inv. 37230 {49}.
118. 1848. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 238 (54). Inv. 37235 {54}.

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1848-1867)

Ducat (Dukat): Alba Iulia (E)

119. 1853. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (90). Inv. 37251 {70}.
120. 1854. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (91). Inv. 37259 {78}.
121. 1854. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (91). Inv. 37260 {79}.
122. 1856. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (93). Inv. 37297 {116}.
123. 1859. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (96). Inv. 37305 {124}.
124. 1859. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 254 (96). Inv. 37302 {121}.
125. 1860. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (117). Inv. 37308 {127}.
126. 1861. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (118). Inv. 37317 {136}.
127. 1861. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (118). Inv. 37325 {144}.
128. 1862. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (119). Inv. 37333 {152}.
129. 1862. 3,43 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (119). Inv. 37332 {151}.
130. 1863. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (120). Inv. 37355 {174}.
131. 1863. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (120). Inv. 37353 {172}.
132. 1863. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (120). Inv. 37337 {156}.
133. 1863. 3,42 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (120). Inv. 37338 {157}.
134. 1864. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (121). Inv. 37358 {177}.
135. 1864. 3,45 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (121). Inv. 37361 {180}.
136. 1865. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (122). Inv. 37365 {184}.
137. 1865. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (122). Inv. 37366 {185}.
138. 1865. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (122). Inv. 37364 {183}.
139. 1865. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (122). Inv. 37363 {182}.
140. 1866. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (131). Inv. 37372 {191}.
141. 1866. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (131). Inv. 37372 {192}.
142. 1866. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (131). Inv. 37370 {189}.

Regatul Veneto-Lombard

Ferdinand I de Habsburg-Lorena (Ferdinand I. von Habsburg-Lothringen: 1835-1848)

Ducat (Dukat): Veneția (V)

143. 1845. 3,39 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 238 (60). Inv. 37231 {50}.

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1848-1867)

Ducat (Dukat): Veneția (V)

144. 1863. 3,47 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (126). Inv. 37348 {167}.
145. 1863. 3,44 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (126). Inv. 37340 {159}.

Incerta

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1848-1867)

Ducat (Dukat)

146. 1853. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (76, 83 sau 90). Inv. 37250 {69}.
147. 1855. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (78, 85, 92 sau 100). Inv. 37286 {105}.
148. 1859. 3,47 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 254 (82, 89, 96 sau 104). Inv. 37307 {126}.
149. 1860. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (105, 111, 117 sau 123). Inv. 37312 {131}.
150. 1861. 3,45 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (105, 112, 118 sau 124). Inv. 37324 {143}.
151. 1861. 3,44 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (105, 112, 118 sau 124). Inv. 37316 {135}.

Imperiul Austro-Ungar

Arhiducatul Austriei

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1867-1916)

Ducat (Dukat): Viena (A)

152. 1867. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37387 {206}.
153. 1867. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37381 {200}.
154. 1867. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37380 {199}.
155. 1867. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37385 {204}.
156. 1867. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37379 {198}.
157. 1867. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37378 {197}.
158. 1867. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37377 {196}.
159. 1867. 3,45 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (133). Inv. 37376 {195}.
160. 1868. 3,48 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (134). Inv. 37389 {208}.
161. 1868. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (134). Inv. 37388 {207}.
162. 1869. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (135). Inv. 37390 {209}.
163. 1871. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37397 {216}.
164. 1871. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37394 {213}.

165. 1871. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37393 {212}.
166. 1871. 3,47 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37395 {214}.
167. 1871. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37392 {211}.
168. 1871. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37391 {210}.
169. 1871. 3,46 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (137). Inv. 37396 {215}.
170. 1872. 3,48 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 255 (138). Inv. 37398 {217}.
171. 1872. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (138). Inv. 37399 {218}.
172. 1873. 3,48 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 256 (142). Inv. 37400 {219}.
173. 1874. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (143). Inv. 37403 {222}.
174. 1874. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (143). Inv. 37401 {220}.
175. 1874. 3,47 g; 20 mm; perforată. Herinek 1970, 256 (143). Inv. 37404 {223}.
176. 1874. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (143). Inv. 37402 {221}.
177. 1876. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (145). Inv. 37405 {224}.
178. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37413 {232}.
179. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37412 {231}.
180. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37411 {230}.
181. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37409 {228}.
182. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37408 {227}.
183. 1877. 3,49 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37407 {226}.
184. 1877. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37414 {233}.
185. 1877. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37410 {229}.
186. 1877. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (146). Inv. 37406 {225}.
187. 1878. 3,47 g; 20 mm. Herinek 1970, 256 (147). Inv. 37415 {234}.

Regatul Ungariei

Francisc Iosif I de Habsburg-Lorena (Franz Joseph I. von Habsburg-Lothringen: 1867-1916)

Ducat (Dukat): Alba Iulia / Gyulafehérvár (E)
188. 1867. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (140). Inv. 37384 {203}.
189. 1867. 3,48 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (140). Inv. 37383 {202}.
190. 1867. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (140). Inv. 37386 {205}.
191. 1867. 3,46 g; 20 mm. Herinek 1970, 255 (140). Inv. 37382 {201}.

Imperiul Otoman

Abdul-Medjid: 1839-1861 (Abdülmecid: H 1255-1277)

Lira (100 Kuruşi); Kostantiniye
192. Anul 12 [1850]. 7,21 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37193 {12}.
193. Anul 14 [1852]. 7,16 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37194 {13}.
194. Anul 15 [1853]. 7,17 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37195 {14}.
195. Anul 15 [1853]. 7,17 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37196 {15}.
196. Anul 15 [1853]. 7,10 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37197 {16}.
197. Anul 16 [1854]. 7,22 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37198 {17}.

198. Anul 17 [1855]. 7,19 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37199 {18}.
199. Anul 18 [1856]. 7,20 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37201 {20}.
200. Anul 18 [1856]. 7,19 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37200 {19}.
201. Anul 22 [1860]. 7,20 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37202 {21}.
202. Anul 23 [1860]. 7,14 g; 22 mm. Pere 1968, 878. Inv. 37203 {22}.

Abdul-Aziz: 1861-1876 (Abdülaziz: H 1277-1293)

Lira (100 kuruși); Kostantiniye
203. Anul 1 [1861]. 7,17 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37204 {23}.
204. Anul 1 [1861]. 7,12 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37205 {24}.
205. Anul 2 [1862]. 7,22 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37208 {27}.
206. Anul 2 [1862]. 7,16 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37209 {28}.
207. Anul 2 [1862]. 7,16 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37207 {26}.
208. Anul 2 [1862]. 7,13 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37206 {25}.
209. Anul 7 [1867]. 7,16 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37210 {29}.
210. Anul 7 [1867]. 7,16 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37211 {30}.
211. Anul 7 [1867]. 7,10 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37212 {31}.
212. Anul 8 [1868]. 7,23 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37214 {33}.
213. Anul 8 [1868]. 7,15 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37213 {32}.
214. Anul 9 [1869]. 7,21 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37216 {35}.
215. Anul 9 [1869]. 7,20 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37219 {38}.
216. Anul 9 [1869]. 7,20 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37215 {34}.
217. Anul 9 [1869]. 7,18 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37220 {39}.
218. Anul 9 [1869]. 7,15 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37221 {40}.
219. Anul 9 [1869]. 7,14 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37222 {41}.
220. Anul 9 [1869]. 7,14 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37218 {37}.
221. Anul 9 [1869]. 7,14 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37217 {36}.
222. Anul 10 [1870]. 7,21 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37223 {42}.
223. Anul 13 [1872]. 7,12 g; 22 mm. Pere 1968, 918. Inv. 37224 {43}.

Imperiul Rusiei

Nicolaï I (Никола́й I Па́влович Рома́нов: 1825-1855)

5 Ruble (5 РУБЛЕЙ); Sankt-Petersburg (С.П.Б.)
224. 1835. 6,56 g; 22,6 mm. Биткин[26] 2003/II, 798 (13). Inv. 31183 {2}.
225. 1839. 6,49 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 798 (16). Inv. 31184 {3}.

Alexandru II (Александр I Павлович Романов: 1855-1881)

5 Ruble (5 РУБЛЕЙ); Sankt-Petersburg (С.П.Б.)
226. 1863. 6,55 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 874 (9). Inv. 31185 {4}.

[26] Биткин 2003=Владимир Владимирович Биткин, *Сводный каталог монет России. Частъ II (1740-1917) – Composite Catalogue of Russian Coins. Part II (1740-1917)*, Киев, 2003.

227. 1864. 6,54 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 874 (10). Inv. 31186 {5}.
228. 1876. 6,56 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 874 (24). Inv. 31188 {7}.
229. 1876. 6,54 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 874 (24). Inv. 31187 {6}.
230. 1877. 6,55 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 875 (25). Inv. 31189 {8}.
231. 1877. 6,54 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 875 (25). Inv. 31192 {11}.
232. 1877. 6,52 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 875 (25). Inv. 31191 {10}.
233. 1877. 6,50 g; 22,6 mm. Биткин 2003/II, 875 (25). Inv. 31190 {9}.

Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord

Victoria de Hanovra (1837-1901)

Lira (Sovereign); Sydney (S)

234. 1873. 7,97 g; 22 mm. SCBC 2006, 3855. Inv. 31182 {1}.

La capătul strădaniei de a urmări cronologic și comparativ evoluția unor sisteme monetare ilustrate de un material dens și variat, dar publicat cu erori, încheiem cu unele observații care ar trebui să se bucure de o bună receptare din partea celor implicați în expertizarea și clasarea monedelor ca bunuri culturale mobile.

Pornind de la un caz ce dovedește ignoranță în determinarea monedelor și superficialitate în stabilirea masei monetare, se poate lesne sesiza că utilizarea unui cântar cu două zecimale duce la eliminarea unor subdiviziuni prin adaos (rotunjire), ceea ce poate crea o imagine falsă și chiar greu de comensurat. Astfel, la expertizarea monedelor potrivit normelor generale de clasare, autorul s-a lăsat înșelat de valorile prea ridicate care i-au fost indicate de cântar, ceea ce l-a determinat să acorde un punctaj pe baza căruia a fost solicitat un expert. De aceea, necesitatea întocmirii unui raport de expertiză numismatică pentru clasare ne pare îndoielnică.

În lipsa unor descoperiri similare din Moldova[27], este dificil de stabilit arealul în care au fost adunate monedele. Un indiciu mai sigur ne oferă doar ultimele emisiuni din anii 1877-1878, care ar putea face o legătură între data ascunderii tezaurului și tulburările provocate de retragerea trupelor rusești prin România la sfârșitul războiului din Balcani. Judecând datele din contextul acelor vremuri, tezaurul apare ca rezultat al unor acțiuni de jaf, ceea ce restrânge probabilitatea să avem o acumulare încheiată *ad-hoc*.

The coin hoard discovered at Târgu Ocna – „Dealul Cândea”. Addenda et corrigenda

ABSTRACT

The hoard was initially published with some errors in the attribution and dating of the coins, without consulting the literature. When establishing the money supply, the author used a two-decimal scale. Thus, some subdivisions were eliminated by addition (rounding), which may have created a distorted and difficult-to-quantify image. The volume remains, at most, a work of popularization that must be consulted with caution.

[27] R. Tabuica, C. Tătaru, în E. Arcuș-Jantovan, V. M. Butnariu (ed.), *Repertoriu tezaure*, Seria Moneta Terrae Moldaviae, II, Iași, 2019.

IV. NECROLOG

In memoriam
EUGEN NICOLAE

(19.06.1955–28.09.2024)

În ziua de 28 septembrie 2024 am aflat cu mare tristețe și durere de trecerea în lumea celor drepți a lui Eugen Nicolae, directorul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan" din București, numismat și arheolog cu renume internațional. Este o pierdere irecuperabilă pentru cercetătorii din Republica Moldova, Eugen Nicolae fiind un bun prieten și îndrumător pentru numeroși colegi de-ai noștri. Pe parcursul a peste 30 de ani a colaborat cu mai multe instituții științifice de la Chișinău, oferind un exemplu de excelență profesională și ajutor prietenesc cercetătorilor științifici din Republica Moldova. Vestea tristă a fost resimțită de mediul științific și arheologic din România, Republica Moldova, dar și pe plan internațional, prilejuind necrologuri care au relevat valoarea umană și profesională a acestei personalități remarcabile. În rândurile ce urmează, dorim să împărtășim sentimentele și recunoștința noastră față de Eugen Nicolae, eminentul cercetător și prieten devotat al Republicii Moldova.

L-am cunoscut pe Eugen Nicolae în vara anului 1991, când împreună cu colega sa de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din București, Silvia Marinescu-Bîlcu, venise la Chișinău pentru un stagiu de cercetare la Institutul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe a Moldovei. Prima vizită a fost urmată de multe altele, Eugen Nicolae revenind cu bucurie în Chișinăul pe care l-a îndrăgit pentru liniștea, confortul și spațiile verzi ale acestuia. În timpul mai multor vizite a locuit în camera de oaspeți amenajată în casa memorială Alexei Șciusev din Chișinău, filială a Muzeului Național de Istorie a Moldovei integrată spațiului muzeal în anul 2014 (odată cu reorganizarea expoziției permanente). Acolo își găsise liniștea și confortul emoțional pentru a lucra la proiectele sale, dar și la coordonarea activităților Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", în calitate de secretar științific și apoi director adjunct al acestei instituții. Colaborarea noastră, începută în anul 1991, s-a transformat în prietenie și relație specială de suflet care a rezistat peste ani. Din păcate, odată cu pierderea lui Eugen Nicolae, am pierdut nu numai un mare prieten, dar și un mare sfetnic și consultant în ceea ce privește identificarea și interpretarea unor monede și artefacte provenite din Republica Moldova, dar și din zonele învecinate.

Eugen Nicolae fusese familiarizat cu descoperirile monetare și arheologice din Republica Moldova încă dinainte de 1989, atât din lucrările științifice publicate la Chișinău, cât și din cele apărute la Moscova, Kiev etc. L-a cunoscut personal pe A. Nudelman, numismatul de la Chișinău, cu ocazia vizitelor acestuia la București, făcând schimb de publicații științifice. A avut în anul 1986 un stagiu de documentare în URSS, urmând, conform planului de cercetare aprobat, ca în afară de Moscova și Leningrad, să viziteze Kiev, Odesa și Chișinău. Însă, odată cu sosirea la Moscova, i-a fost înmânat biletul de tren pentru a pleca la Leningrad, unde și-a desfășurat întregul stagiu de cercetare. Astfel, a venit la Chișinău abia la începutul anilor '90 pentru documentare în procesul elaborării tezei sale de doctorat, perioadă ce a coincis și cu demararea unui proiect de cercetare a unor tezaure monetare medievale, aflate în patrimoniul a trei muzee din Republica Moldova: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeul de Arheologie și Etnografie al Academiei de Științe a Moldovei și Muzeul Național de Istorie a Moldovei, inițiat de

cercetătorul Viorel M. Butnariude la Iași. Am lucrat împreună la identificarea asprilor otomani din tezaurele cercetate, învățând pe parcurs nuanțele și secretele meseriei. A rezultat o primă lucrare comună: *Tezaure monetare din muzeele orașului Chișinău*, editată de Editura Universitas din Chișinău în anul 1994, dar și un nucleu de cercetători și muzeografi din Chișinău interesați de promovarea și introducerea în circuitul științific a descoperirilor monetare din Republica Moldova. Eugen Nicolae a susținut aceste preocupări, contribuind neobosit la îndrumarea și formarea specialiștilor din domeniul numismaticii. Din inițiativa sa, mai mulți muzeografi și cercetători din Republica Moldova au fost invitați să participe cu comunicări la Simpozioanele Naționale de Numismatică din România, organizate de Societatea Numismatică Română, unde fusese membru în comitetul de conducere, apoi vicepreședinte și președinte. În cadrul acestor importante manifestări științifice, noi, cei din Republica Moldova, am cunoscut mai multe personalități marcante din domeniu precum Constantin Preda, Gheorghe Poenaru Bordea, Constanța Știrbu, Ana-Maria Velter, Slobodan Srećković (Serbia) etc., precum și eminenți colecționari, printre care Erwin Schäffer și Ion Donoiu, cu care ne-au legat ulterioare relații de prietenie și colaborare. Unii dintre noi am devenit membri ai acestei importante societăți științifice din România. Am fost martori ai devotamentului lui Eugen Nicolae față de Societatea Numismatică Română, inclusiv prin efortul său la organizarea, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe al României, a expoziției dedicate Centenarului Societății în cadrul Congresului Internațional de Numismatică de la Madrid (2003). La sugestia lui Eugen Nicolae, urmând exemplul Societății Numismatice Române, și la Chișinău, în anul 2002, a fost înregistrată o societate științifică similară - Societatea Numismatică din Republica Moldova. A devenit chiar de la începuturi membru al acesteia, alături de alți colegi de-ai săi din România. În toamna aceluiași an a aderat și la Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore", cele două societăți științifice de la Chișinău colaborând între ele îndeosebi la organizarea manifestărilor științifice.

Și-a susținut teza de doctorat în istorie cu tema *Moneda otomană în* Țările Române în anii 1451–1512, sub îndrumarea profesorului Constantin Preda, în anul 1997, aceasta fiind și prima teză în domeniul numismaticii islamice susținută în România. Monografia, având la bază teza de doctorat, a publicat-o la Editura ARC din Chișinău, în anul 2003, unde a și lansat-o. La îndemnul lui Eugen Nicolae și sub îndrumarea lui, chiar dacă neoficială, am elaborat o teză de doctorat având ca subiect monedele otomane din perioada 1512–1603, concepută în baza descoperirilor din Țara Moldovei, susținută în anul 2005. Mai târziu, în calitate de conducător de doctorat în cadrul Școlii de Studii Avansate a Academiei Române, la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", între anii 2006–2012 a fost îndrumătorul tezei de doctorat elaborată de colega noastră Lilia Dergaciova de la Chișinău, cu titlul *Tipologia emisiunilor monetare moldovenești de la sfârșitul secolului XIV – începutul secolului XVI*, dedicată monedei moldovenești bătută de domnitorii Țării Moldovei, de la Petru I și până la Ștefan al IV-lea, oferindu-i tinerei cercetătoare sprijin metodologic și științific în elaborarea lucrării. În același timp, a activat și ca membru în comisii de susținere a tezelor de doctorat în domeniul numismaticii, al istoriei vechi și medievale, al relațiilor româno-otomane și al studiului artelor, la mai multe instituții de învățământ superior din România, dar și la institutele de Arheologie și Studiul Artelor de la Chișinău.

Eugen Nicolae a fost inițiatorul și coorganizatorul Simpozioanelor de Numismatică din Chișinău, care au înregistrat 19 ediții. Lansate ca simpozioane comune în cadrul manifestărilor anuale denumite „Zilele Onisifor și Octavian Ghibu", organizate de fundația cu același nume, au căpătat ulterior, după asocierea în calitate de membru în comitetul organizator a colegei Irina Korpusova de la Muzeul de Arheologie din Odesa, un caracter internațional. Cele 19 ediții ale Simpozionului de Numismatică din Chișinău, organizate de Muzeul Național de Istorie a Moldovei, în colaborare cu Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" și Societatea Numismatică din Republica Moldova, au reunit specialiști și colecționari din domeniul numismaticii, atât din România și din Republica Moldova, cât și din Ucraina, Franța, Japonia,

Georgia, Federația Rusă, Slovacia, Belarus etc. În vederea diseminării realizărilor științifice prezentate și discutate în cadrul acestui for științific, regretatul nostru coleg a inițiat seria de publicații științifice *Simpozion de Numismatică, Comunicări, Studii și Note* (Chișinău-București), la care a fost redactor responsabil. Cele cinci volume apărute au fost publicate sub egida Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", în colaborare cu Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chișinău. În cadrul acestor volume au fost publicate date valoroase privind noi descoperiri monetare de pe teritoriul țărilor participanților, fiind semnalate și progresele obținute în diferite domenii ale numismaticii, medalisticii, sigilografiei, epigrafiei etc. O serie de articole și studii semnate de Eugen Nicolae, inclusiv în colaborare cu colegi din Republica Moldova, au făcut publice mediului științific, dar și celor interesați de numismatică, date extrem de importante privind datarea și tipologia emisiunilor monetare islamice de la Orheiul Vechi, dar și de la Costești, raionul Ialoveni, precum și informații referitoare la descoperiri monetare sau artefacte din alte epoci istorice. Raționamentele sale își mențin în continuare valabilitatea și relevanța prin acuratețea și argumentarea logică a celor expuse.

În baza bunelor rezultate înregistrate de cercetătorii din România și Republica Moldova, Eugen Nicolae, în calitate de coordonator adjunct al Grupării Europene de Cercetare (GDRE) „Descoperiri monetare", a promovat ideea participării Republicii Moldova în cadrul acestui proiect științific, desfășurat în perioada anilor 2007–2010, la care au participat mai mulți cercetători din Chișinău. Acest proiect a permis cercetătorilor din Republica Moldova să fie vizibili în străinătate, să participe la stagii de cercetare și manifestări științifice internaționale la Paris, Glasgow, Cracovia etc.

Eugen Nicolae fiind o persoană cu o pregătire vastă, multidisciplinară, stăpânind cunoștințe profunde din multiple domenii ale istoriei, a activat în calitate de redactor științific a 15 volume de arheologie, numismatică, istoria arhitecturii, studiul artelor și folclor, inclusiv al lucrărilor semnate de cercetători din Republica Moldova. Cea mai fructuoasă colaborare în acest sens a avut-o cu doamna Mariana Șlapac, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, ale cărei lucrări, în redacția lui Eugen Nicolae, au obținut premii din partea mai multor instituții de prestigiu și saloane internaționale de carte din Republica Moldova și România.

A fost autor și coautor a numeroase lucrări de numismatică antică, bizantină, medievală, inclusiv islamică, modernă, arheologie, istoria arhitecturii, dar și de sigilografie, epigrafie, editate în mai multe țări, inclusiv în Republica Moldova. Menționăm printre acestea în mod special lucrarea enciclopedică *Moneda în Republica Moldova*, realizată de o echipă de cercetători din Republica Moldova și România, apărută în anul 2015 sub egida Academiei de Științe a Moldovei (coordonatori Ana Boldureanu și Eugen Nicolae, redactor științific Eugen Nicolae). Această lucrare, având drept subiect istoria circulației monetare pe teritoriul Republicii Moldova din Antichitate și până în prezent, a prilejuit noi considerații, interpretări și observații asupra descoperirilor monetare, devenind una de referință pentru cercetarea numismatică românească. Regretatul nostru coleg a semnat mai multe articole din acest volum, având drept subiect atât monedele islamice, emisiunile Hoardei de Aur, monedele otomane din diferite perioade, cât și cele moldovenești și europene din secolele XV–XVII.

O altă latură importantă a relației lui Eugen Nicolae cu mediul științific din Chișinău este aportul său la completarea fondului de carte științifică al bibliotecii Muzeului Național de Istorie a Moldovei, dar și al altor instituții științifice. La inițiativa sa, la Muzeu a ajuns o parte a bibliotecii științifice a eminentului numismat Gheorghe Poenaru Bordea, dar și publicații ale Institutului de Arheologie din București. O parte importantă a fondului de carte a fost adusă la Chișinău cu mari eforturi în timpul pandemiei, prin intermediul unor colegi și prieteni comuni.

Pe parcursul a peste trei decenii de vizite de cercetare în Republica Moldova, Eugen Nicolae a manifestat un mare interes față de vestigiile arheologice de la Orheiul Vechi și Costești. Prietenia și

colaborarea sa cu arheologul și profesorul Pavel Bârnea, dar și cu alți arheologi din țara noastră, i-au permis să reinterpreteze utilitatea mai multor edificii descoperite la Orheiul Vechi, cum ar fi cea de piață orientală (bazar) în loc de caravanserai, sau reatribuirea „palatului pârcălabului" unei *hakana* (mânăstire) a unei confrerii islamice. Acestora li se adaugă identificarea științifică, datarea și atribuirea mai multor artefacte provenite din zona celor două așezări urbane islamice. Astfel, a demonstrat că inscripția funerară descoperită în anul 1986 a putut aparține unei personalități spirituale (șeic), înmormântată într-un mausoleu în *hakana*-ua menționată mai sus; cărămida decorativă smălțuită cu decor din butoni și smalț turcoaz, având în spațiul său interior șapte pietricele, reprezintă un talisman care, prin aspectul și conținutul său, ar avea un sens ezoteric cu forțe magice; platoul lui Ali, pe care l-a atribuit unui atelier din Bolgar de pe Volga etc. Ultimul artefact provenit de pe teritoriul Rezervației Cultural-Naturale Orheiul Vechi, introdus cu contribuția sa în circuitul științific, a fost un „fier" de marcat caii, reprezentând o inscripție arabă. Acest cuvânt a fost citit *șeyh* de către Eugen Nicolae, care considerase că reprezintă titlul conducătorului local și a propus identificarea persoanei cu Kutlubuga, șeful clanului conducător atestat în aceste regiuni. Comunicarea a fost prezentată în cadrul Sesiunii anuale de comunicări științifice „Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană", la 27–29 martie 2024, organizată de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" în colaborare cu Biblioteca Academiei Române și Cabinetul Numismatic al Muzeului Municipiului București. Acestea reprezintă doar o mică parte a contribuțiilor sale la elucidarea unor aspecte importante ale istoriei Țării Moldovei. Ultimul volum publicat în colaborare cu cercetători din Republica Moldova este monografia colectivă *Monede și obiecte de metal descoperite la Costești, raionul Ialoveni*, Chișinău, 2023 (în colaborare cu A. Boldureanu și L. Dergaciova).

Din păcate, odată cu pierderea acestui valoros om de știință au rămas nevalorificate mai multe piese interesante din epoca medievală, provenite atât din Republica Moldova, cât și din România. Ne va lipsi spiritul lui optimist, curajos, expresiile sale devenite celebre pentru noi, glumele adaptate diferitelor situații, dar și susținerea pe care ne-a oferit-o pe parcursul a circa 33 de ani. Moștenirea intelectuală pe care a lăsat-o, dar și valoarea sa umană vor dăinui și se vor perpetua.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Ana Boldureanu

LUCRĂRI PUBLICATE DE EUGEN NICOLAE REFERITOARE LA REPUBLICA MOLDOVA[1]

1. *Monede și obiecte de metal descoperite la Costești, raionul Ialoveni*, Chișinău, 2023 (în colaborare cu A. Boldureanu și L. Dergaciova).

2. *Tezaure din muzeele orașului Chișinău, secolele XVI–XVIII*, coord. V.M. Butnariu, Chișinău, 1994 (colaborare pentru monedele islamice, p. 17–24, 32–38, 63–69 și 105–110).

3. *Moneda în Republica Moldova*, coord. A. Boldureanu și E. Nicolae, Chișinău, 2015 (colaborare: introducerea și autor sau coautor pentru secțiunile despre monedele islamice și falsurile moldovenești).

[1] Pentru lista completă a lucrărilor publicate a se vedea A. Vîlcu, *In memoriam* Eugen Nicolae, Materiale și Cercetări Arheologice, Supplementum, III, *In memoriam Eugen Nicolae*, 2025, p. 9-30.

4. *Un tezaur de monede bizantine descoperit la Alcedar, jud. Orhei*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea Independenței României, Chișinău, 24–26 septembrie 2002, Comunicări, studii și note*, București, 2003, p. 163–166 (în colaborare cu M. Ciocanu).

5. *Nouvelles données sur la pénétration des monnaies grecques en Bessarabie aux IVe–Ier siècles av. J.-C.*, în: D. Boteva, *Ex nummis lux, Studies in Ancient Numismatics in Honour of Dimitar Draganov*, ed., Sofia, 2017, p. 169–175 (în colaborare cu A. Vîlcu).

6. *Aspects de la diffusion des monnaies d'argent istriennes au nord du Danube à la lumière du trésor découvert à Ivancea*, în: Dacia, N.S., 60, 2016, p. 121–127 (în colaborare cu A. Vîlcu).

7. *Quelques considérations sur les monnaies tatares de « la Ville Neuve » (Yangi-șehr / Șehr al-cedid)*, în: Studii și Cercetări de Numismatică, 11 (1995), 1997, p. 197–200.

8. *Dve monety final'noj stadii zolotoordynskogo gospodstva k zapadu ot Dnestra*, în: Stratum plus, 6, 1999, p. 142–146. Versiune românească: *Două monede din perioada de sfârșit a dominației Hoardei de Aur la vest de Nistru*, în: *Simpozion de Numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476–2001), Chișinău, 13–15 mai 2001, Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 145–150.

9. *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28–30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 2001, p. 135–140 (în colaborare cu Gh. Postică).

10. *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Șehr al-cedid)*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea Independenței României, Chișinău, 24–26 septembrie 2002, Comunicări, studii și note*, București, 2003, p. 167–179.

11. *Un tezaur de monede ale Hoardei de Aur descoperit la Orheiul Vechi*, în: Buletinul Societății Numismatice Române, 92–97 (1998–2003), 2003, p. 189–193.

12. *Monedele de tip Costești-Gîrla*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat Centenarului Societății Numismatice Române (1903–2003), Chișinău, 26–28 noiembrie 2003, Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 89–104.

13. *Le monnayage en Bessarabie dans la deuxième moitié du XIVe siècle*, în: *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid–2003, Actas – Proceedings – Actes, I*, ed. Carmen Alfaro, Carmen Marcos și Paloma Otero, 2005, p. 1367–1373.

14. *Monedele tătărești din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, în: *Simpozion de Numismatică, organizat cu ocazia comemorării sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504–2004), Chișinău, 29 septembrie–2 octombrie 2004, Comunicări, studii și note*, București, 2007, p. 183–210.

15. *Compositional analyses of some Golden Horde period copper coins*, în: *Studia archaeologiae et historiae antiquae, doctissimo viro scientiarum archaeologiae et historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatur*, Chișinău, 2008, p. 385–392 (în colaborare cu R. Bugoi și B. Constantinescu).

16. *Klad serebrjanyh monet Zolotoj Ordy obnaružennyj v Ivanče (Orhejskij rajon, Respublika Moldova)*, Stratum plus, 6, 2005–2009, p. 310–319 (în colaborare cu M. Ciocanu).

17. *Un fragment din tezaurul de la Săseni, raionul Călărași, Republica Moldova*, în: Studii și Cercetări de Numismatică, s.n., 2 (14), 2011, p. 81–88.

18. *Vostočnye monety epohi Zolotoj Ordy, vyjavlennye v hode podvodnyh issledovannij v Sudakskoj buhte*, în: *Drevnjaja i srednevekovaja Tavrika, Sbornik statej, posvjaščnnyj jubileju Eleny Aleksandrovny Parșinoj*, Arheologičeskij Al'manah, 33, Kiev, 2015, p. 447–450 (în colaborare cu S.M. Zelenko).

19. *Monedele de aur otomane din tezaurul de la Bălțata, raionul Criuleni, Rep. Moldova*, în: Buletinul Societății Numismatice Române, 86–87 (1992–1993), 1996, p. 167–177 (în colaborare cu A. Niculiță).

20. *Les aspres ottomans du trésor de Săseni, dép. de Călărași, Rép. de Moldavie*, în: Studii și Cercetări de Numismatică, 11 (1995), 1997, p. 201–209 (în colaborare cu A. Niculiță și A. Boldureanu).

21. *Tezaurul de la Brătușeni (Sărata Albă), raionul Edineț (sec. XVI)*, în: *Studia in honorem Ion Niculiță*, Chișinău, 1999, p. 299–305 (în colaborare cu A. Niculiță). Versiune franceză: *Le trésor de Brătușeni (Sărata Albă), dép. d'Edineț, Rép. de Moldavie (XVIe siècle)*, în: Romano-turcica, 1, 2003, Istanbul, p. 143–151.

22. *Un tezaur din epoca lui Mihai Viteazul descoperit în fostul raion Rezina*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28–30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 2001, p. 161–167 (în colaborare cu A. Boldureanu și R. Tabuica).

23. *Aspri otomani falși descoperiți la Orheiul Vechi*, în: *Simpozion de Numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476–2001), Chișinău, 13–15 mai 2001, Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 189–194 (în colaborare cu N. Răileanu).

24. *Tezaurul de la Topala, com. Cenac, jud. Lăpușna (sec. XVI)*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea Independenței României, Chișinău, 24–26 septembrie 2002, Comunicări, studii și note*, București, 2003, p. 189–199 (în colaborare cu A. Boldureanu și A. Niculiță).

25. *Materiale arheologice relative la economia monetară din epoca Hoardei de Aur descoperite la Orheiul Vechi*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28–30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 2001, p. 141–149 (în colaborare cu P. Bârnea, T. Reaboi și N. Telnov).

26. *Un inel sigilar descoperit la Orheiul Vechi*, în: Buletinul Societății Numismatice Române, 90–91 (1996–1997), 2002, p. 203–206 (în colaborare cu P. Bârnea).

27. *Un ornament pseudo-cufic*, în: *Simpozion de Numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476–2001), Chișinău, 13–15 mai 2001, Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 151–169 (în colaborare cu P. Bârnea, cu anexe de M. Babeș, N. Mirițoiu și A.D. Soficaru).

28. *Platoul lui Ali (Orheiul Vechi, secolul al XIV-lea)*, în: *Studii și cercetări de turcologie contemporană, Omagiu profesorului Mihai Maxim*, coord. C. Felezeu, Cluj-Napoca, 2004, p. 33–39 (în colaborare cu P. Bârnea).

29. *Inscripția funerară din secolul al XIV-lea descoperită la Orheiul Vechi în 1986*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat Centenarului Societății Numismatice Române (1903–2003), Chișinău, 26–28 noiembrie 2003, Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 81–88.

30. *O capsulă de teriac descoperită la Orheiul Vechi*, în: *Simpozion de Numismatică, dedicat Centenarului Societății Numismatice Române (1903–2003), Chișinău, 26–28 noiembrie 2003, Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 181–184.

31. *Pièces apotropaïques de l'époque de la Horde d'Or découvertes en Moldavie*, în: *Moștenirea istorică a tătarilor*, II, coord. T. Gemil și N. Pienaru, București, 2012, p. 87–96.

32. *Un etalon medieval moldovenesc de o jumătate de palmă*, în: Studii și Cercetări de Numismatică, s.n., 4 (16), 2013, p. 165–168.

33. *Une plaquette de cuivre avec inscription datant du quatorzième siècle découverte à Costești, district de Ialoveni, République de Moldova*, în: *Studia mediaevalia et orientalia, Miscellanea in honorem professoris emeriti Victor Spinei oblata*, ed. G. Bilavschi și D. Aparaschivei, București, 2018, p. 455–462.

34. *Cuvînt înainte*, la V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, *Pruteni, un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din 2001 şi 2003)*, Chişinău, 2007 (2008), p. 5–6.

35. *Хорошо, что я Вас нашел, профессор П. Бырня*, în: Stratum plus, 5, 2000 (2002), p. 15–16.

36. *Svetlana Reabţeva (1966–2019)*, în: Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie, 70, 2019, 1–4, p. 389–408 (în colaborare cu N. Telnov şi A. Boldureanu).

Volume redactate:

37. *Études sur l'art de la Moldavie*, Institutul Studiul Artelor al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, Chişinău, 1996.

38. *Folclor muzical din Moldova / Folklore musical de Moldova*, ediţie bilingvă, română şi franceză, Comisia Naţională a Republicii Moldova pentru UNESCO, Chişinău, 1997.

39. Mariana Şlapac, *Cetatea Albă, Studiu de arhitectură medievală*, Editura Arc, Chişinău, 1998.

40. M. Şlapac, *Cetăţi medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea)*, Editura Arc, Chişinău, 2004.

41. V. Vornic, N. Telnov, V. Bubulici, L. Ciobanu, *Pruteni, un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din 2001 şi 2003)*, Chişinău, 2007 (2008).

42. M. Şlapac, *Cetăţi din Ţara Moldovei, Mică enciclopedie ilustrată*, Chişinău, 2008.

43. *Moneda în Republica Moldova*, coord. A. Boldureanu şi E. Nicolae, Chişinău, 2015.

44. M. Şlapac, *Cetăţile bastionare din Moldova (sfârşitul secolului al XVII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea)*, Editura Arc, Chişinău, 2016.

45. S. Ciocanu, *Oraşul Chişinău, Începuturi, dezvoltarea urbanistică, biserici (sec. XV–XIX)*, Cardidact SRL, Chişinău, 2017.

46. M. Şlapac, *Castelologia comparată, Arhitectura de apărare a Ţării Moldovei între Occident şi Orient*, Editura Arc, Chişinău, 2020.

47. M. Şlapac, *Kreposti Moldavskogo Knjažestva, mică enciclopedie ilustrată, ilustraţii Vladimir Melnik*, Editura Arc, Chişinău, 2022.

Simpozionul „Noi cercetări de heraldică şi numismatică”. Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei, Chişinău, 31 mai 2004.

Zaim, Republica Moldova, 28 mai 2005

Al IV-lea Simpozion de Heraldică. Muzeul Național de Arheologie şi Istorie a Moldovei, Chişinău, 31 mai 2006.

Al VIII-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 29-30 mai 2007.

Al IX-lea simpozion de numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 17-19 septembrie 2008.

Cetatea Albă. Septembrie 2008.

Al XI-lea Simpozion de Numismatică, Chișinău, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, 3–4 septembrie 2010.

Orheiul Vechi. Septembrie 2010.

Al XII-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 15–16 septembrie 2011.

Al XII-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău. 15–16 septembrie 2011.

Al XII-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău. 15–16 septembrie 2011.

Al XIV-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 26–28 septembrie 2013.

Al XVI-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 22–23 septembrie 2016.

Al XVI-lea Simpozion de Numismatică. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău, 22–23 septembrie 2016.

Abrevieri

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AÉ	L'Année épigraphique, Paris
AJN	American Journal of Numismatics, New York
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt
ANS	American Numismatic Society, New York
ARA	Asociația Arhitectură. Restaurare. Arheologie
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi-Bucureşti
BAR, I.S.	*British Archaeological Reports*, *International Series,* Oxford
BAR, S.S.	British Archaeological Reports, Supplementary Series, Oxford
BMC	*Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra: I, *Augustus to Vitellius*, 1923; II, *Vespasian to Domitian*, 1930; III, *Nerva to Hadrian*, 1936; IV, *Antoninus Pius to Commodus*, 1968; V, *Pertinax to Elagabalus*, 1950 (H. Mattingly); VI, *Severus Alexander to Balbinus and Pupienus*, 1962 (R.A.G. Carson)
BSNR	Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti
BIAB	Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, Sofia
CAB	Cercetări Arheologice în Bucureşti, Bucureşti
CCA	Cronica cercetărilor arheologice din România, Bucureşti
CICSA	Centrul de Istorie Comparată a Societăților Antice, București
CIL III	Th. Mommsen (ed.), *Corpus Inscriptionum Latinarum. Vol. 3, Parts 1-2. Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae*, Berlin, 1873.
CN	Cercetări Numismatice, Bucureşti
CNA	Cronica Numismatică şi Arheologică, Bucureşti
CNH	L. Réthy, Corpus nummorum Hungariae, I-II, Budapesta, 1899-1907
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique, Paris
Crawford, RRC	M.H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge, 1974
Crawford, RRCH	M.H. Crawford, *Roman Republican Coin Hoards*, Londra, 1969
CreştCol	Creşterea Colecţiilor, Biblioteca Academiei Române, Bucureşti
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti, I-XII (1924-1947)
Dacia, N.S.	Dacia, Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, Nouvelle Série, Bucureşti (1957-)
DIR	*Documente privind istoria României*
D.J.A.N. Argeş	Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Argeş
DOW-LRC	Ph. Grierson, Melinda Mays, *Catalogue of Late Roman coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. From Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius*, Washington, 1992
DRH	*Documenta Romaniae Historica*, Bucureşti
Herinek	L. Herinek, *Österreichische Münzprägungen von 1740-1969*, Viena, 1970
Huszár	Lajos Huszár, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*, Budapesta, 1979
IAB	Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
IGBulg II	G. Mihailov (ed.), *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*. *Vol. II. Inscriptiones inter Danubium et Haenum repertae*, Sofia, 1958.

SCN, s.n., XV-XVII (XXVII-XXIX), Bucureşti, 2026, p. 227-229.

ISM	*Inscriptiones Scythiae minoris*, I (1983), II (1987), III (1999), IV (2015), V (1980)
JIAI	Journal for Historical and Archaeological Research, Šumen
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte, München
LRBC	*Late Roman Bronze Coinage A.D. 324-498*, Londra, 1965: I – P.V. Hill, J.P.C. Kent, The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324-346; II – R.A.G. Carson, J.P.C. Kent, *Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A.D. 346-498*
Martin	F. Martin, *Kolonialprägungen aus Moesia Superior und Dacia*, Bonn, 1992
MBR	G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, Bucureşti, 1977
MCA	Materiale şi Cercetări Arheologice, Bucureşti
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra-Neamţ
MINAC	Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie, Constanţa
MJIAP	Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova
MNA	Muzeul Naţional de Antichităţi
NC	Numismatic Chronicle, Londra
NK	Numizmatikai Közlöny, Budapesta
NZ	Numismatische Zeitschrift, Viena
Pere	Nuri Pere, *Osmanlılarda madenî paralar*, Istanbul, 1968
Pick	B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 1, Berlin, 1898
Pick-Regling	B. Pick, K. Regling, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, 2, Berlin, 1910
Pohl	Artúr Pohl, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters, 1300-1540*, Graz-Budapesta, 1982
Preda	C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973
RCAN	Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Bucureşti
Recueil	W.H. Waddington, E.Babelon, Th. Reinach, *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Minéure, I-IV,* Paris, 1904-1912
RÉSEE	Revue des Études Sud-Est Européennes, Bucureşti
RI	Studii, 1948–1952; din 1953, Studii. Revista de Istorie, Bucureşti.
RIC, I	H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, I, *Augustus to Vitellius*, Londra, 1923
RIC, I^2	C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, I, ediţie revăzută, Londra, 1984
RIC, II	H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, II, *Vespasian to Hadrian*, Londra, 1926
RIC, III	H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, III, *Antoninus Pius to Commodus*, Londra, 1930
RIC, IV, 1	H. Mattingly, E.A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, IV, 1, *Pertinax to Geta*, Londra, 1968
RIC, V, 2	P.H. Webb, *The Roman Imperial Coinage*, V, 2, Londra, 1933 (reimprimat 1968)
RIC, VI	C.H.V. Sutherland, *The Roman Imperial Coinage*, VI, *From Diocletian's reform (A.D. 294) to the death of Maximinus (A.D. 313)*, Londra, 1967
RIC, VII	P.M. Bruun, *The Roman Imperial Coinage*, VII, *Constantine and Licinius A.D. 313-337)*, Londra, 1966
RIC, VIII	J.P.C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, VIII, *The Family of Constantine I A.D. 337-364)*, Londra, 1981
RIC, IX	J.W.E. Pearce, *The Roman Imperial Coinage*, IX, *Valentinian I-Theodosius I*, Londra, 1933 (reimprimat 1968)
RIC, X	J.P.C. Kent, *The Roman Imperial Coinage*, X, *The Divided Empire and the Fall of the Western Parts A.D. 395-491)*, Londra, 1994
RPC	Roman Provincial Coinage

Ruzicka 1928	Leon Ruzicka, *Inedita aus Moesia Inferior*, Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društva, 15, 1928, p. 225-248.
SCBC	*Standard Catalogue of British Coins. Coins of England and the United Kingdom*, 41st Edition, London, 2006
SCIV(A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie), Bucureşti
SCN	Studii şi Cercetări de Numismatică, Bucureşti
SHA	*Scriptores Historiae Augustae*
Simpozion Chişinău 2000	*Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chişinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2001
Simpozion Chişinău 2001	*Simpozion de Numismatică organizat în memoria martirilor căzuţi la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001), Chişinău, 13-15 mai 2001, Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2002
Simpozion Chişinău 2002	*Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a 125 de ani de la Proclamarea Independenţei României, Chişinău, 24-26 septembrie 2002, Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2003
Simpozion Chişinău 2003	*Simpozion de Numismatică dedicat Centenarului Societăţii Numismatice Române (1902-2003), Chişinău, 26-28 noiembrie 2003, Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2005
Simpozion Chişinău 2004	*Simpozion de Numismatică, organizat cu ocazia comemorării sfântului Ştefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004), Chişinău, 29 septembrie-2 octombrie 2004, Comunicări, studii şi note*, Bucureşti, 2007
SMMIM	Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară, Bucureşti
SNG	*Sylloge Nummorum Graecorum*: Black Sea - *The British Museum*, IX, 1, *The Black Sea*, Londra, 1993; Rusia - M. G. Abramzon, N. A. Frolova, Ulrike Peter (eds.), *Sylloge Nummorum Graecorum Russland, Staatliches Historisches Museum Moskau: Münzen des Nördlichen Schwarzmeergebietes*, Berlin-Boston, 2019
Woytek	Bernhard Woytek, *Die Reichspragung des Kaisers Traianus (98-117)*, Viena, 2010.